

50999

VIII M
2

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

É R T E S Í T Ő J E.

Első akadémiai ülés.

Ö s s z e s ü l é s.

1877. Január 2.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök helyettes elnöklése alatt.

I. A főtítkár bemutatja a gr. Teleki drámai jutalomra decz. 31-ig érkezett pályaműveket, ily rendben:

I. *Bianca*. Eredeti színmű 3 szakaszban. *Jelige*: Megtanúltam nagyon korán szeretni.

II. *Dicstelen harc*, 5 felv. *Jelige*: Ez a kor mindent letörpít magához.

III. *Janus*. Szomorújáték 5 felv. *Jelige*: Igazságról.

IV. *Marianna*. Eredeti tört. tragoedia. 5 felv. *Jelige*:

»El a sirokról, a romokról.

El-el az éjből a napvilágra.«

Mirza-Shaffy dalai prologjából.

V. *Az Apostol*. Eredeti szomorújáték 5 felv. *Jelige*: »Ne vigyj idegen tüzet (ál-lelkeseiséget) a szentélybe, ne hogy az úr tüze (a lelkiismeret) fölemészsen és meghalj.«
(Biblia: Leviták könyve.)

VI. *Az anyag tragoediája*. Eredeti tragoedia 5 felv. *Jelige*:

». . . Meghalni — elszunyadni, és alunni!

Talán álmodni: ez a bökkenő;

Mert, hogy mi álmok jönnek a halálban

Ha majd leraktuk mind e földi bajt,

Ez vissza döbbsen. . . .«

Shakspeare.

Hamlet 3-dik felv. 1. szín.

VII. *Trónviszályok*. Tragoedia 5 felv. *Jelige*: »Siker.«

VIII. *Teleky Mihály*. Történeti dráma 5 felv. (Jegyzet: a művön nincs meg-elölve, melyik jutalomra akar pályázni a szerző). *Jelige*: »Gutta cavat lapidem.«

Teleki jelmondata.

IX. *Seján*. Történeti tragoedia 5 felv. *Jelige*: To be, or not to be, that is the question.

X. *Lucius Junius Brutus*. Szomorújáték 5 felv. *Jelige*:

Brutus, who pluck'd the knife from

Lucrece's side

Began to do the his wit in state and pride,
Burying in Lucrece's wound his folly's show.

Shakspeare.

XI. *Deregyei Katalin.* Tört. tragoedia 3 felv. *Jelige*: Az erény jutalma nem a boldogság, hanem az erény maga.

XII. *Hitért.* Eredeti szomorujáték 4 felv. *Jelige*: Remélni e földön s csalódni és szenvedni ha csalódtunk; ez végzete mindennek, mi e földön él. *B. Eötvös József.*

XIII. *A trónbitorló.* Tört. szomorujáték 5 felv. *Jelige*: Király vagyok s e néppel én rendelkezem.

XIV. *Helén.* Tragoedia 3 felv. *Jelige*:

A hol a szüziesség semmi másra
Nem hivatkozhat, csak saját magára,
Ott már a gyanu ellen tehetetlen,
Mivel a bizonyítás lehetetlen.

Szerző.

A következő érkezett 1877. január 1. feladatott vidéken decz. 31.

XV. *Hunyadi László.* Szomorujáték 3 felv. (Jegyzet: A pályaművön nincs megjelölve, melyik drámai versenyre küldetik.) *Jelige*: A ki mer, nyer.

Érk. jan. 2. feladatott vidéken decz. 31. a következő:

XVI. *Dolores.* Szomorujáték 4 felv. *Jelige*: Az ember tragoediája.

Mind e pályaművek — mintán a később érkezett XV. és XVI. számukra nézve is kitűnt, hogy a határidő letelte előtt adattak postára, — pályázatra bocsáttatván, áttétettek bírálatra az I. osztályhoz; jeligés leveleik pedig akadémiái s elnöki pecséttel lezárva, levéltári őrizet alá adattak.

II.

2. A gr. Karácsonyi-féle drámai pályázatra 1876. decz. 31-ig mint zárnapiig következő pályamunkák érkeztek:

I. *Sophonisbe.* Eredeti tört. tragoedia 5 felv. *Jelige*:

»Mi vagy te hirnév? gazdagság? becsület
A szerelemnek? A féltékeny isten,
Ha megfertőzzük lángjait, boszúból
Lázasztó szenvedélyeket sugall —
S az ingatag nő, a ki mást keres,
A szerelemben mint magát az egy
Szerelmet, elbukik alattuk. . . .«

Pope »Heloise Abelárdhoz.«

II. *Tofeus.* Dráma 3 felv. *Jelige*: »Rettenetes boszuálló

Kardja van kezébe'.«

Arany.

III. *Holdkóros.* Látványos történelmi szomorú színmű 4 felv. *Jelige*:

Vérzettek és elhulltak Ők,
De győzedelmesen:
Tettök sugára átragyog
Időn, enyészeten.

Bajza.

IV. *Vazul veszedelme*. Történeti tragoedia 5 felv. *Jelige*:

»Elbuknak a nagyok, s a kicsinyek
Emelkednek.«

Schiller: Wallenstein halála IV. felv. 3 jel.

V. *A vértanúk*. Tört. komoly dráma, 4 felv. és 28 (tableauszerű) jelenetben.

Jelige: (csak a pályaművön)

Oh, tárd ki, tárd ki, végtelen nagy ég
Rejtélyes és szent könyvedet előttem,
Törvényidet ha már el-ellesém,
Felejttem a kort, és mindent körültem.
Te örökös vagy, míg az mind mulandó,
Te felmagasztalsz, míg amaz lesujt.

Madách Imre.

VI. *Erzsébet*. Tört. szomorújáték 5 felv. *Jelige*:

»A szabadság csak annak való, kinek lelkében
él annak szelleme.«

VII. *Mózes*. Dráma 5 felv. *Jelige*: »Excelsior«

VIII. *A jogadás*. Dráma 5 felv. *Jelige*: A szinpad társadalmi életünk tükre...

A szennyfödött, ha tükörbe néz, visszariad, s tisztítani igyekszik magát.

A következő érkezett jan. 1., feladatott vidéken decz. 30.

IX. *Vértanú és szent*. Dráma 4 felv. 1 utójátékkal. *Jelige*:

»Az anyai szeretet a legnagyobb áldozatra is kész.«

Érkezett jan. 2. feladatott decz. 31.:

X. *Bűn és bűnhődés*. Dráma 5 felv. *Jelige*:

Kél és száll a szív viharja
Mint a tenger vésze stb.

Arany.

Érkezett jan. 2., feladatott decz. 30.

XI. *Laczfjak*. Szomorújáték 4 felv. *Jelige*:

Nyelvet Apolló! nyelvet, nyelvet!

Rákossy (Aesopus.)

Mind e pályaművek — a három utolsóra nézve is kitűnvn, hogy még idején postára adtak — áttétettek bírálatra az I. osztályhoz; szabályszerűleg lezárt jelígés leveleik pedig levéltári őrizet alá vétettek.

III.

3. A gr. Nádasdy Tamás nevét viselő alapítványból kitűzött költői jutalomra 1876. decz. 31-iki határideig, következő pályamunkák érkeztek:

I. *A vén kupecz*, elbeszélő költemény (3 octáv lap). *Jelige*:

Nevem kivívtam mély porából
S általadám maradékaimnak.

Berzsenyi.

II. *Bokrétás vildg*. Költői beszély. *Jelige*:

Rózsa mellett szép a piros tulipán,
Piros borral itatott az alispán!

III. *Olcsó műtét.* Elbeszélő költemény. *Jelige* :

Mérgében, kinjában a nyelvét is rágtá,
Zuhogó zápokint megeredt nagy átka.

IV. *A Kalauz.* Allegoria. *Jelige* : » . . . mindig így volt, s így marad.«

E pályaművek bírálatra az I. osztályhoz, — szabályszerűleg lepecsételt jeligés leveleik pedig a levéltárba tétettek át.

IV.

4. A Gorove alapítványból kitűzött jutalom-kérdésre 1876. decz. 31-diki határnapig következő pályamunkák érkeztek :

I. A tudomány, irodalom és művészet állapota Magyarországon, Mátyás trónra léptétől a mohácsi vészig. *Jelige* : »A szeretett haza dicsőségének, az annyi vészek közt is fejledezni meg nem szűnő nemzetiségnek nagy épületéhez csak egy követ vinni, csak egy kalán mésszel járulni, minden honfinak keblét emeli.«

Gróf Teleki József : Hunyadiak kora Magyarországon I. kötet. Pest. 1852. XI. 1.

II. Címe ugyan az. *Jelige* : »Conamur tenues grandia.«

Mind két pályamunka bírálatra a II. osztályhoz tétetett át ; jeligés leveleik pedig szokott módon lezárva a levéltárba helyeztettek.

U g y a n a k k o r

A II. osztály első ülése.

Horváth Mihály r. t. osztály-elnök elnöklése alatt:

6. (1) Deák Farkas I. t. felolvassa *Brassai Sámuel* r. t. ily című értekezését :
»Logikai tanulmányok.«

Szabályszerű bírálat alá bocsáttatik.

7. (2) *Pesty Frigyes* I. t. felolvassa ily című értekezését : »Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországon és a despota cím.« Kivonatban így :

A gyermektelen és elvénült Lazarevics István szerb fejedelem Budára jött Zsigmond királyhoz, kérvén őt, hogy nővérének fia Brankovics György Magyarország főnemesevé, és mint ilyen az országtanács tagjává avattassék, hogy Szerbország nevezett Brankovicsnak és törvényes férfiutódjainak a magyar korona fenhatósága alatt biztosíttassék, azon esetre, ha Lazarevics férfi örökös nélkül kimulna. Maga részéről Lazarevics még arra kötelezte magát, hogy bizonyos, különösen Magyarországra nézve fontos várakat, melyekre nézve a magyar királynak részint megszakadás, részint hosszas birtoklás következtében világos joga van, halála után Magyarországnak visszaadandja, egyszersmind esküvel fogad Zsigmond királynak és Magyarországnak hűséget azon kötelezettséggel, hogy szükség esetén az anya-országot egész hadi erejével segitendi. Azon esetre, ha Brankovics György is férfi örökös nélkül halna meg, egész Szerbia Magyarországgal rendelkezésére visszazálljon.

Mindezekért Zsigmond király arra kötelezte magát, hogy Szerbiát egész hatalmával a törökök ellen megvédeni. Arról, hogy Zsigmond király a Szerbiában neki átadandó várakért Brankovicsnak cserében magyarországi birtokokat átengedjen, az egész szerződésben nincs szó,

sőt inkább a szerződés szövege úgy hangzik, hogy Zsigmond király Lazarevics despota magtalan halála esetére Szerbiát Brankovics Györgynek örökösödési joggal fogja átadni, a szerződésben névszerint említett várak és birtokok — melyek közt Nándorfehérvár és Macsó várak előfordulnak, — kivételével. Lazarevics 1427. június 19-én meghalván, utódjának feladata lett volna a tatai szerződésben Magyarországnak fenntartott várakat Zsigmond királynak átadni. De a dolog már elején nem nagyon simán ment, és Zsigmond király azért a legokosabb utat választotta az ilyen huzavonák kiegyenlítésére. Egy válogatott sereggel rögtön Nándorfehérvár alatt termett, és azt körültáborolta.

Nándorfehérvárnak Zsigmond kezébe való átadásának ideje hazai iróinknál nincs kellőleg meghatározva. Pesty kimutatja, hogy az átadás már 1427. szeptember havában történt, és már 1430. évben kezdődik a nándorfehérvári magyar kapitányok, utóbb bánok névsora Tallóczy Matkóval, ki egyszersmind kevei főispán is volt.

Tudjuk, hogy Brankovics György már akkor Magyarországon ropant uradalmak birtokosa volt, és az eddigi általános nézet szerint Zsigmond király ezen birtokokat cserében adta volna Brankovicsnak Nándorfehérvárért és a többi szerb várakért. Pestynek egészen más felfogása van a dologról, mert valamint a tatai szerződésben semmiféle cserére nem kötelezte magát Zsigmond, és Nándorfehérvárt és a többi szerb részeket nem kérte, hanem visszatartotta magának, a melyekért semmi területi kárpotlást nem ígért, úgy kitérünk az is, hogy a Zsigmond által Brankovics kezébe bocsátott magyarországi uradalmak oly időben és oly czímen jöttek a despota kezébe, melyek a csere eszméjét kizárják.

Politikai, nem pedig statusjogi okok voltak Zsigmondnál irányadók, midőn Brankovicsnak ezen jószágokat adta. Azt az eszmét, hogy Zsigmond király cserébe bizonyos magyarországi jószágokat átadott volna Brankovicsnak, először Turóczy hozta be irodalmunkba, ámbár ő maga a csere eszméjét nem oly világosan fejezte ki, mint későbbi iróink. Az egész adományról nem létezik oklevél. Turóczy szerint Brankovics 1425. év táján kapta volna Zalankemen, Kewlpen, Becse, Világosvár, Tokaj, Munkács, Tállya, Regécz várakat, valamint Szatmár, Böszörmény, Debreczen, Túr és Varsány városokat egy diszes házzal Budán. Az értekező kimutatja, hogy ez egész állítás mi alappal sem bir, mert Világosvárát Brankovics még csak 1439. évben kapja Albert királytól. Szatmár városa Zsigmond királynak adományozása folytán már 1411. évben lett István despota birtokává, és így Brankovics György csak örökség czímén ült abba. Hasonló áll Debreczen városáról, stb. Hiába nyomozzuk tehát a történetiróink által eddigelé emlegett birtokcsere idejét, — ezt nem fogjuk kideríteni, mert ily birtokcsere elő nem fordulhatott, midőn az állítólagos csere tárgyai részint örökségét képezték Brankovicsnak, részint 10—12 évvel később jutottak annak birtokába, mintsem a magyarok Belgrádot megszállták.

Hogy Zsigmond király és Lazarevics István despota, vagy utódja közt birtokcsere történt volna, ezt több okon kívül már azért sem lehet

elfogadni, mert Zsigmond király a tatai szerződésben határozottan Rácország urának vallja magát, a kinek tehát semmi szüksége nincs, hogy sajátjáért cserében más értéket adjon.

Ertekező kimutatja, hogy Brankovics György sokkal több jószág birtokában volt Magyarországon, mint a melyeket neki Turóczy tulajdonít. Átmegy aztán veronai Birini Pál személyére, ki mint szerb követelő lépett föl, és kivel ezért Brankovics oly formán egyezkedett hogy neki öt várat, részint Szerbiában, részint Magyarországon átadott. Ezek közt előfordul Becse Torontálban és Világosvár Zaránd megyében. Az utóbbi várnak említése kétségtelenül mutatja, hogy ezen egyezség Birini Pállal 1439. év előtt nem történhetett. Pesty az egyezség idejét 1439. és 1441. év közé teszi.

A király 1441. évben Brankovicsot a világosvári uradalomtól hűtlenségi bűnéért megfosztotta, és azt Maróthy Lászlónak adományozta. Még is Brankovics 1444. évben a világosvári uradalmat Hunyadi Jánosnak ajándékozza. Itt kezdetét veszi a sok birtoklási változás, a melyeken Brankovicsnak keresztül kellett mennie. Mert a mint gyakori árulása hozta magával, Hunyadi János büntető karját sokszor kellett éreznie, és ily esetben a kormányzó Brankovics egyik vagy másik jószágát elfoglalta. Midőn pedig az ország-tanács és főrendek, féltékenységből Hunyadi hatalmára, őt Brankovicscsal kibékítették, vagy a két dynasta, a török veszély iránti tekintetből, egymáshoz közeledett, Hunyadi a lefoglalt jószágokat egészben vagy részben visszaadta Brankovicsnak.

A despota utolsó tetteinek egyike volt, hogy Szilágyi Mihályt Nándorfehérvár közelében orvul megtámadta, de áruló életét, melyet 90 éves koráig kihuzott, végre befejezte 1458. január 25-ke és márczius 9-ke közt.

Ertekező részletesen kimutatja, hogy a despota halála után különféle jószágai micsoda kézben találtattak. Kimutatja továbbá, hogy a despoták sokkal korábban lettek Magyarország nagybirtokosai, mint azt a közhiedelem eddigelé föltette.

Brankovics elődje, István despota, mindig Isten kegyelméből rácországi despotának czimezi magát. Szatmárt és Németit a maga városának, lakosait a maga polgárainak, Himfyt a maga tárnokmesterének nevezi. Említi értekező még István rác despota két évnélküli levelét, mely szintén tanulságos, az egyik kelt Batochynában és szól Himfy Istvánnak és Benedeknek, kiket a despota a maga szatmári ispánjainak (Comitibus nostris de Zathmár) nevez, meghagyván nekik, hogy sietve jöjjenek hozzá hadra készen. A másik Nándorfehérváron kelt. A többször említett Himfy István 1417. évben a despota által Comes et familiaris noster et magister Tavernicorum neveztetik.

Látjuk mindezekből hogy István rác despota Szatmár vármegyében nemcsak főúri nagybirtokos volt, hanem a megyét mintegy hűbérben tartotta, és hogy Himfy István (1417.) az ő főispánja volt. Az említett két évnélküli level egyikéből azt tanuljuk, hogy nemcsak Himfy István, hanem vele együtt Himfy Benedek is volt a despotának szatmármegyei

Comese. Miután Himfy Benedek 1420. évben már nem volt az élők közt, a kérdéses levelet 1411. és 1420. évek közé kell tenni. Ezen időszakban Szirmay munkájában nem is nevezetnek szatmármegyei főispánok. Ezen példa nem áll magánosan, mert van nyoma torontálmegyei kiadványokban is, hogy az ottani alispán magát a rácz despota alispánjának nevezi, mi arra mutat, hogy a despota ott is gyakorolt hűbéri jogot. Ez nem történt Krassóban, noha ott is birt jószágot.

Brankovics György halálával a rácz despoták Magyarországra más nyomokban mozognak. Második fia, a világtalan István, Magyarországra vándorolt ki; hivei őt Ráczország despotájának tisztelték. De Mátyás király 1459. július 18-án a tokaji várat s az egész hozzá tartozó uradalmat tőle elveszi, bűnül róván fel neki, hogy Szendrőt, a király ismételt kérései daczára, annak át nem adta, sőt a várórséget folytonosan bujtogatta, hogy a várat a királynak át ne adja.

Rövid idő múlva István, saját földietől elhagyatva, Olaszországba vándorolt ki.

Brankovics György öregebbik fia Gergely, látván hogy II. Mahometh segítségével Szerbia uralmára nem fog jutni, szerzetessé lőn, és zárdába ment. Fia Wuk semmi pretensióval nem használta a despota czimet, melyet Mátyás király engedelmével viselt, és mint a királynak egyik legjobb alvezére, jó emléket hagyott fönn történetünkben.

Mindjárt Wuk halála után, és pedig 1486. évben Mátyás király a Valkó vármegyei Berekszót, Wuk birtokát, Brankovics István fiainak Györgynek és Jánosnak adományozza, a kik tehát már Olaszországból visszajöttek. Az adomány-levéiben István fiainak egyike így czimeztetik: Illustris Georgius Princeps, — a másik: Magnificus Johannes Despota. Ezen utóbbi elég szerény szerepet játszott, és Corvin János hűvének vallotta magát, de kit cserben hagyott. Testvére György is használta a despota czimet, leginkább azért, hogy családjának jogát a szerb trónra fenntartsa. Mint magyar zászlós ur is szerepel egy párszor, és nincs kétség, hogy a magyar királyok még mindig szem előtt tartották az 1426. évi tatai szerződés alapját. Nevezetesen 1492. évben, »György Ráczország despotája« tizedik helyen, Losonczy László tárnokmester pecsége után, a magáét is oda függesztette a Budán márczius 7-én kelt oklevélre, melynek erejénél fogva Magyarország és az erdélyi részek bárói, főbbjei és nemesei, II. Ulászló fimagva szakadásának esetére Maximilian római királyt uroklól és királyuklól választandják. Mint Magyarország bárója s tehát zászlósa is tartozott a despota az 1498. évi 22. törv. czikkelyhez képest ezer lovast az ország oltalmára kiállítani.

A már említett János volt az utolsó Brankovics, ki a despota czimet (állítólag 22 évig) használta, és vele együtt a családnak még virtualis jogai is a szerb földre örökre elenyésztek.

A despota cím azonban, azonnal János halála után egy más családra származik át, t. i. a grabariai Beriszló horvát családra, a melyből Beriszló Ferencz 1501—1503. évig jajczai bán volt. Beriszló János már

1504. évben volt Despotus Regni Rasciae; ezen minőségben találjuk még 1511. évben. Utána jó Beriszló István, már 1522. év óta, és őt a mohácsi csata nagy örvényében látjuk elveszni.

A versenyző magyar királyok egyike sem nevezett ki a Beriszlók után más rácz despotát, és így e cím és annak hordozói történetünkől végkép eltűnnek.

Az Ügyrend értelmében bírálat alá adatik.

Második akadémiai ülés.

A III. osztály első ülése.

1877. január 8-án.

Sztoczek József r. t. osztály-elnök elnöklése alatt.

9. (1) Dr. Konkoly Thege Miklós székét ily című értekezéssel foglalja el: »A napfoltok és a nap felületének kinézése 1876-ban s pár szó a villanyos érintő készülékekről, melyek jelenleg csillagászati óráknál használatban vannak.« Rövid kivonata ez:

Ertekező megköszönvén azon kitüntetést, melyben az Akadémia részéről taggá választása által részesült, előadja azon készülékek fény- és árnyoldalait, melyek a csillagászati órákon alkalmazva vannak a villanyfolyam elzárása, vagy megszakítása céljából.

Kimutatja az 1876-diki napfolt-észleléseket. A napfoltok ez évben sokkal kisebb számban jelentkeztek, mint a korábbi években. Részletesen ismerteti ezután és rajzokban bemutatja a napkorong kinézését 103 napon át; mely idő alatt csak 52 napon voltak láthatók a napfoltok.

Végül az ó-gyallai csillagdának a tenger színe fölötti fekvését határozza meg s bemutatja az általa 1871—1873-ig feljegyzett hulló-csillag megfigyelések első részét.

10. (2) Ugyan ő bemutatja »A hulló csillag megfigyelések 1-ső részét, melyek a magyar korona területén történtek 1871. januártól 1873. végeig.«

11. (3) Lenhossék József: »Egy polymicroscopium és a Malpighi-féle veselobrok« cz. értekezést olvas. Kivonatban így:

Az első tárgy egy általa szerkesztett görcsői készülékre vonatkozó, melyet Polymikroskopiumnak nevezett el. Ugyanis ezen készüléke a Budapesten tartott legutóbbi európai anthropologiai congressus alkalmával, több külföldi szaktudósnak bemutatott, kik, különösen a német-oroszok között névleg Virchow, Kollmann és Schaaffhausen, e készülékek mielőbbi megismertetését nagyon kívánatosnak tartották. — Lenhossék azonban hazafiúi kötelességének tartja e polymikroskopium szerkezetét mindenekelőtt hazájában a Magyar Tudományos Akadémiával megismertetni.

nál 9 esetet, — sőt ha a körmetszést is tekintetbe vesszük, 16 esetet kell megkülönböztetnünk. ¹⁾

A metsző sík helyzetének és az M metszési görbe képének M' -nek meghatározása a fentebbi 9 esetben részletesen tárgyalva: Dr. O. Schlämilch: Zeitschrift f. Mathematik u. Physik című folyóiratnak 1867. évfolyamában (E. Koutny: Ebene Schnitte von Kegeln u. Zylindern des zweiten Grades in d. Perspective) található.

Nem kevesebb érdeket nyújt azonban azon 7 eset tárgyalása, melyekben vagy az M metszési görbe, vagy annak M' képe, — vagy pedig mindkettő egyidejűleg *kör* tartozik lenni.

A következőkben az ezen tárgy körül tett kutatásaim eredményét — úgy vélem — a feladat egyszerű megfejtését, lesz szerencsém rövid kivonatan előterjeszteni.

II.

Valamely kúpfelület nyoma N , és irányvonala J , hasonló és hasonlófekvésű görbék, a kúp csúcsának F -nek képét F' -et hasonlósági pontnak véve. Az F' pontból eme görbékhez vont érintők, a kúpfelület centrálvetületének szegélyvonalait jelentik.

Ha valamely másodrendű kúpfelületnek egy ilyenmű centrálprojectiv előállításában, az N vonallal az F' középpontra nézve perspectiv collineár kúpszeletet M' -et szerkesztünk; akkor ez utóbbi kúpszelet és a projectiocentrum C , egy második kúpfelületet állapít meg, mely két kúphoz az FC vonalon keresztül két közös érintő síkot illeszthetünk. A két kúpfelület átmetszése ezért egy, két kettős ponttal bíró negyedrendű görbe; tehát két — az említett kettős pontokon keresztül menő — síkgörbe, az az két kúpszelet tartozik lenni.

A mondottakból következik, hogy minden az N nyommal az F' középpontra nézve perspectiv collineár M' kúpszelet, két az F kúpon fekvő M_1 és M_2 kúpszelettel perspectiv collineár, C pontot mint középpontot, — az M_1 és M_2 kúpszeletek síkjainak nyomait mint tengelyeket illetőleg. Ez utóbbi egyenesek az M' és N perspectiv collineár kúpszeletek tengelyeivel azonosak és ezért könnyen megszerkeszthetők.

Továbbá:

Minden az N -nel az F' pontra nézve perspectiv collineár, — egymással pedig hasonló és hasonlófekvésű $M_1 M_2 M_3 \dots$, kúpszeletrendszerre nézve, a megfelelő originálisok síkjai két oly sorhoz tartoznak, mely sorok tengelyei a distánzc-síkban fekszenek. Emellett tengelyek valamennyi körre nézve a distánzc-sík ugyanazon két r és r' vonalával azonosak.

¹⁾ Az egyenes vonalra vonatkozó feladatok egyszerűségük miatt kihagyattak. Könnyű ugyanis belátni, hogy ezen esetekben a metsző sík vagy a kúp csúcsán F -en, vagy pedig a projectiv-centrum-on C -n tartozik keresztül menni.

Ha másrészt tekintetbe vesszük, hogy a körmetszések síkjai mindannyian azon két parallel-síksorhoz tartoznak, mely sorok állásai a két ciklikus sík állásaival azonosak; akkor meglettük mindazon segédeszközöket, melyek a fentebbi esetek megoldására szükségesek.

III.

A megfejtendő 7 feladatot két csoportba oszthatjuk, melyek elseje azon eseteket tartalmazza, midőn a *kép-kör*, az originális pedig vagy ellipsis, vagy parabola, vagy hyperbola; a második pedig azon esetekből áll, melyekben az *originális-kör*, a kép pedig vagy ellipsis, vagy parabola, vagy hyperbola.

Az első csoporthoz tartozó feladatoknál tehát — a II. pont szerint, — a metsző síkok a distáncz-sík r és r' vonalain tartoznak keresztülmenni; irányvonalai pedig az r és r' vonalakkal egyenlő irányú, — és vagy ellipsis, vagy kör, vagy parabola, vagy hyperbola szerint metsző parallel-síksorok irányvonalaival tartoznak azonosak lenni.

A második csoporthoz tartozó feladatoknál ellenben a metsző síkok irányvonalai, a kúpfelület ciklikus síkjainak irányvonalaival q és q' -al tartoznak azonosak lenni; distáncz-szeldéi pedig, a ciklikus síkok irányvonalaival egyenlő irányú, oly síksorok tengelyeivel tartoznak összeesni, mely sorok metszésvonalainak képei — vagy ellipsisek, vagy parabolák, vagy hyperbolák.

A mondottakból kitünik, hogy csak azon másodrendű kúpfelületeknél léteznek oly síkmetszések, melyek originálisai és képei egyidejűleg *körök*, — melyeknél az r egyenesek egyike a q egyenesek egyikével egyenlő irányú. Az utóbbi feltétel a köralappal bíró kúpfelületeknél mindig teljesíthető.

Ezeket előrebocsátva, a metsző sík constructiv meghatározása a fentebbi eseteknek megfelelőleg, szintűgy a másodrendű hengerfelületekre vonatkozó hasonnemű feladványok megoldása — semmi nehézséggel nem jár.

Jegyzés. A dolgozat részletesen tárgyalva és ábrák által felvilágosítva, a »Műegyetemi Lapok« 1877. január havi füzetére van szánva.

13. (5) *Dr. Gruber Lajos* értekezését: »24, η Cassiopeiae kettős csillag mozgásáról« bemutatja Kondor Gusztáv. Röviden ekkép:

Kétféle u. m. optikai és physikai kettős csillagokat különböztetünk meg, a szerint ugyanis, a mint a két csillag vagy csak közel látszik, vagy valóban közel van egymáshoz. A szóban levő kettős csillag physikai. Ezt már *I. Herschel* fölfedezte, és 1779-ik év körül észlelte s egy negyed rendű főcsillag-, és egy nyolczad rendű kísérő csillagból áll. Miután az egymástól való távolságukban nagyobb változás vétegett észre, az észleletekből e kettős csillag-rendszer pályaszámítását többen megkísérlették. Ezen értekezés tárgya e kettős-csillagrendszer pályaszámítása. Szerző mindekelőtt összeállítja a főcsillag észleleteit, és ezekből levezeti az egész rendszer látszólagos mozgását. E csillagpár helyzetszögi és távolsági

mérései 1782-ben kezdődtek, és rövid megszakítás után 1820. év óta rendszeresen történnek. A kettős csillagok egymáshoz való mozgásaiban nem vagyunk képesek más törvényt föltételezni, mint azt, mely a mindenséget, a mennyiben azt ismerjük, kormányozza és ezért szerző is a Newton-féle alaptételből indul ki. A helyzetzők javításában lényegben azon módot használja, melyet *dr. Schur* 70 sz. Ophiuchi kettős csillag pályaszámításánál használt, de azért mégis saját útját is követi. Munkája folyamában két pályaszámítás, az egyik *Dunér*, a másik pedig *Doberck* által lett közölve, minek következtében számítási tervét megváltoztatta, és e két pályaszámítást munkája keretében azért vette fel, hogy könnyebben juthasson a célhoz. Célját el is érte, mert oly pályaelemrendszert kapott, mely az eddigi észleleteknek legjobban megfelel.

14. (6) *Martin Lajos* részéről: Előleges jelentés Réthy »Propeller és Peripeller stb. czimü értekezése tárgyában.« Előadja Kondor Gusztáv. Rövid tartalma ez:

Mindenek előtt bocsánatot kérek, hogy csak most teszek jelentést azon értekezés tárgyában, de rajtam nem múlt. Észrevételemet már régen megtettem volna, ha az értekezést korábban megkaptam volna; de az csak most nov. 30-kán került hozzám a könyvkiadó hivatal utolsó küldeményével.

Réthy értekezésében oly hibák s ellenmondások fordulnak elő, melyek az egész értekezés helyességét sarkaiból kiforgatják s a melyeket már azért sem hagyhatok észrevétel nélkül, mivel R. azok alapján oly következtetéseket akar lehozni, melyek hasontárgy értekezéseim ellen vannak irányozva. Nem lehet kívánni, hogy e rövid jelentés az értekezés minden részletével foglalkozzék; egyelőre csak a legfeltűnőbb hibákat akarom felhozni, fentartván magamnak a jogot egy újabb értekezésben bebizonyítani azt, hogy a *propeller-felület azon az úton, melyen Réthy és Szily urak azt le akarják hozni, le nem hozható.*

I. Az értekezés 5) alatti képlete, az 1a) alattinak közvetítésével, a csavar tengelyirányu nyomását akarja kifejezni; de nem fejezi ki azt. A hiba, röviden mondva, abból áll hogy R. a forgás sebességét nemlegesen vezeti be, holott azt — legalább a propellernél — igenlegesen kellett volna bevezetni, miután a forgás az *indító mozgás* a propellernél s mint ilyen, positiv. Ha pedig a tévedést helyrehozzuk, az 1a) helyett ezt nyerjük:

$$v_n = r\omega \cos(v, n) - u \cos(z, n); \text{ ennek folytán 4b) helyett } v = \frac{\omega(\pi - k)}{1 + q^2 + \frac{\pi^2}{r^2}} \text{ és}$$

$2V = r(\pi - k)^2 s^1$ lesz. Ez azt eredményezi, hogy az 5a) és 5b) alatti képletek közt különösen azok, amelyekben τ szerinti közelések előfordulnak, egészen más alakot vesznek fel. A minek ismét az a következtetése, hogy az 5c) alatti egyenlet, mely az úgynevezett főegyenletet akarja képviselni, nem helyes s hogy a második variatio is helytelenségre vezet.

II. Az értekezés 7b) a. képlete a második variatiót akarja kifejezni, de nem fejezi ki azt. Mert a képletben, eltekintve, hogy abból, valamint

az első variációból is, az ugynevezett határrészek kihagyattak, lényeges hiba fordul elő. A képlet áll két tagból; az első helyes, de a másodikban van, az egészlési jel mögött, egy három tagu kifejezés, a melyben a középső részt kétszeresen kellett volna vennie. Mert ha $\frac{\partial}{\partial r} \frac{\partial V}{\partial \varrho} + \frac{\partial}{\partial \varphi} \frac{\partial V}{\partial \pi}$ helyett rö-

viden U iratik, lesz: $\frac{1}{2} \delta z = - \iint u \delta z \partial r \partial \varphi$ és ez okon: $\frac{1}{2} \delta^2 z = \frac{1}{2} \delta (\delta z) = - \iint u \delta z \partial r \partial \varphi = - \iint \delta (u \delta z) \partial r \partial \varphi = - \iint (u \delta^2 z + \delta u \cdot \delta z) \partial r \partial \varphi = - \iint u \delta^2 z - \iint \delta u \cdot \delta z \partial r \partial \varphi$. Az első tag megadja nyilván a R. képletének első részét; a második tagra nézve figyelembe veendő, hogy miután $v \varrho$ helyett: $-\left(\frac{\partial}{\partial r} \frac{\partial V}{\partial \varrho} + \frac{\partial}{\partial \varphi} \frac{\partial V}{\partial \pi}\right) \delta z$ kellett tenni, δU helyett most: $-\left(\frac{\partial}{\partial r} \frac{\partial U}{\partial \varrho} + \frac{\partial}{\partial \varphi} \frac{\partial U}{\partial \pi}\right) \delta z$ kell tennünk. Ámde

$$\frac{\partial}{\partial r} \frac{\partial U}{\partial \varrho} = \frac{\partial}{\partial r} \left(\frac{\partial}{\partial r} \frac{\partial V}{\partial \varrho} + \frac{\partial}{\partial \varphi} \frac{\partial V}{\partial \pi} \right) = \frac{\partial^2}{\partial r^2} \frac{\partial^2 V}{\partial \varrho^2} + \frac{\partial^2}{\partial r \partial \varphi} \frac{\partial^2 V}{\partial \varrho \partial \pi} \text{ és}$$

$$\frac{\partial}{\partial \varphi} \left(\frac{\partial}{\partial r} \frac{\partial V}{\partial \varrho} + \frac{\partial}{\partial \varphi} \frac{\partial V}{\partial \pi} \right) = \frac{\partial^2}{\partial r \partial \varphi} \frac{\partial^2 V}{\partial \varrho \partial \pi} + \frac{\partial^2}{\partial \varphi^2} \frac{\partial^2 V}{\partial \pi^2}, \text{ tehát ha ezeket}$$

$$\text{összeadjuk és a képletbe behelyeztetjük: } + \iint \left(\frac{\partial^2}{\partial r^2} \frac{\partial^2 V}{\partial \pi^2} + 2 \frac{\partial^2}{\partial \varrho \partial \varphi} \frac{\partial^2 V}{\partial \varrho \partial \pi} + \frac{\partial^2}{\partial \varphi^2} \frac{\partial^2 V}{\partial \pi^2} \right) \delta z^2 \partial r \partial \varphi \text{ nyerjük, a melyben a középső tag tehát még 2-vel}$$

szorozandó. És minthogy R. a tagot csak egyszeresen veszi, világos, hogy az ő képlete a 2-dik variációt nem képviseli.

Mind ezt összefoglalván, látjuk tehát, hogy R. az erő kifejtést hibásan introducálja, a variációkból a határrészeket kihagyja, a második variációt hibásan írja, a pár határesetben egymásnak ellenmondó eredményt hoz le: ezek mind megannyi tények, melyek teljes jogot adnak arra, kijelenteni azt, hogy R. ezen értekezése szánalomra méltó kísérlet, melylyel legfeljebb csak azt bizonyítja, hogy nem tanácsos képleteket használni, mielőtt azok helyességéről biztosan meg nem győződünk.

Az ég övja meg a t. Akadémiát jövőre ilyféle kísérletektől.

15. (7) *Molnár János* részéről: »Egy budai ásványviz elemzéséről« című értekezést nyújt be Wartha Vincze.

A székfoglaló kivételével a többi értekezés szokott módon bírálatra adandó.

É R T E S Í T Ő J E.

Harmadik akadémiái ülés.

Az I. (nyelv és széptudományi) osztály első ülése.

1877. január 15-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztály-elnök elnöklése alatt.

17. (1) *Vámbéry Ármin* a közlebbi nagy gyűlésen választott rendes tag, ily czimű értekezését olvassa föl székfoglalóul: »A török-tatár nyelvek szónyomozási szótáráról.« Röviden így:

Értekező összehasonlító tekintetet vet azon különbségre, mely a török-tatár nyelvek és az árja vagy sémi nyelvek szónyomozási rendszere közt létezik, és leginkább azon nehézséget emeli ki, melyet a szónyomozó a régi nyelvemlékek hiányában tapasztal. A nagy török nyelv-testületet két részre, t. i. éjszaki és délnyugati, szorosabban véve pedig nomádok és letelepedettek nyelvére osztja, és valamint az elsőben a jakutot és altajit, úgy a másodikban az ujjurt látja azon résznek, mely alak és anyagra nézve legtöbb eredetiséget megővhatott. Hogy vajon minő viszonyban áll, az eredet kérdését illetőleg, a török-tatár nyelv a mongol és mandsuval, azt előadó még most vitatni nem akarja, miután az utóbbi nyelvágakról való ismereteink még korántsem olyanok, hogy azok biztos alapul szolgálhatnának.

Az egész munkában követett elvek három szakaszban rakatnak le. Ezek 1) A tőszótagokról, miután értekező mindeddig a gyök theoriáját nem tartja elfogadhatónak. A tőszótagok szerinte első és másodrendű természetűek, azaz consonanssal kezdők avagy trilitteralisok — vagy vocalissal kezdők, avagy bilitteralisok. 2) Hangcsere, mely az összes nyelvcsoporthoz körében észlelhető egyes szók hangtani változásain alapszik és ahol a szókezdőkre úgy valamint a szövégzőkre külön tekintet fordítatik. 3) Szójelentés. Itt mindig az egyes tőszótag alapfogalma képezi a kiinduló pontot, és ezen alapfogalom összehasonlítása a különböző nyelvekben található deriváták jelentéseivel oly mesteri és bámulatos logikai összefüggést tanusít, a minőt a világ egyik nyelvében sem volt alkalmunkeddig tapasztalni. A szójelentések összehasonlítása által, karöltve a hangcsere

szoros megfigyelésével, legkönnyebben és legbiztosabban leheljük fel a török szók etymonját. A török-tatár szönyomozási szótár, mint első kísérlet csak 230 czikkből áll, és kiterjed az uigur, csagatai, kazani-tatár, kirgiz, csuvasz, jakut, koibal-karagas, áltai, azerbaizani, turkomán és ozmán nyelvekre.

Rendes tagsági oklevelének kiadása határoztatik.

18. (2) *Barna Ferdinánd* 1. t. »Egy szavazat a nyelvújítás ügyében« című értekezését olvassa fel. Kivonata ez:

Előadó egy régibb értekezésére hivatkozván, melyet a »Szenvedő ige alakról« olvasott volt fel, előadta, hogy ő a nyelvújítás ügyére vonatkozólag már akkor állást foglalt, melyről ezuttal sincs oka lelépni. Hibáztatta akkor is és hibáztatja most is mindazt, a mi a nyelv rendszerét, s a nép egészséges nyelvérzékét megtámadja, s ilyenek a következők: a) az összetett, segédigével képzett szenvedő alak, — mely még csak a forradalom előtti korszakban is alig fordult elő, s általánossá csak is a Bach-korszakban lett; b) valamennyi elvont gyökérrel képzett összetétel, mely a nyelvújításnak rovandó fel hibául. Ezekhez ujabban még a következőket csatolja, u. m.: c) a hangsúly kormányozta szórend elleni vétségeket, d) az igekötőkkel bántani nem tudást; e) a németül gondolkozók azon egészen általános tévedését, hogy a darauf, davon, dazu stb. viszonyragos mutató-névmásokat következetesen *arra, abból, ahhoz*, sat. adják vissza, holott ezeknek a magyarban majd soha sem ezek, hanem a: *rá, belőle, hozzá* sat. felelnek meg; f) a honvédség katonai vezérszavai közt a »*visszakozz*« vezérszót, melyet már boldogult Szontágh Gusztáv r. tag megrótt volt az 1848-ban megjelent »Nemzetőr« című hetilapban, okául igen helyesen azt adván hogy a *kozni közni* igeképző csak igetökhöz, nem pedig igekötőkhöz is járulhat. Lehetnek s vannak is ezenkívül egyszerű szavak is, melyek képzése feltűnően hibás, például a hol a képző van szótólul alkalmazva, mint: szorzás, sokszorozás helyett, mely egészen olyan, mint az angol: *bus* omnibus helyett; a homonymiák, mint villany=electricitas és phosphor, csőr=madárorr és állövet. Lehet ilyen több is. Ily esetekben a szigorúságot az értekező is helyén valónak látja, de már oly szóknál, melyeknél e tekintetek fenn nem forognak, ha mindjárt szó-tő és képző egyaránt kétes is, elnézést ajánl.

Szemlét tartott az európai nyelvművelések fölött s úgy találta, hogy elnézések azokban is történtek. Említette a mostani görögök némelyei azon utópia törekvését, hogy az új görög nyelvet egészen olyanná akarják tenni, mint a classicus ó-görög volt, színtén ilyen törekvését a renaissance korszakában a Ciceronianusoknak, a kik Rómában egyházi beszédet tartottak a nélkül, hogy Krisztust megneveznék, csupán azért, mert nincs benne Ciceróban. Egy tömeges nyelvreform a nyelvújítás után körülbelül ehhez fogna hasonlítani, s az eredmény is minden látszat szerint ugyanaz, vagyis vakot fogna vetni. Vázolta a nyelvújítás iránti felfogást régibb és újabb tudósainknál: Geleji Katonánál, Medgyesi Pálnál, Révaynál. A purismusra nézve kivétel nélkül teljesen egyetértet-

tek, de a kivétel módjára nézve különböztek. Helyesnek egyedül a Révay elvét tartja, a ki a nyelvművelésben a positivismushoz ridegen ragaszkodott s csak bizonyítékok előtt hajolt meg, innen folyólag a hitujítás korszakában élt magyar írókat remekíróknak tekintve, műveik kiaknázását, s szótárszerű feldolgozását sürgette. A nyelvújítást két korszakra osztja: Révay halála előtti és utáni korszakra, a tévedések ez utóbbiban történtek.

Ezután a nyelvösztrőnre tért át, s azt művelt emberek nyelvérzékének nevezi; nem kicsinyli, de nem hunyhat szemet az előtt sem, hogy az anya-nyelvnek lehető legnagyobb arányokban való ismerete, és minden hozzá férhető eszközök, s az előzők művei ismeretén nyugvó alapos tanulmányok nélkül tömérdeket ronthat, s ez volt nálunk az eset a nyelvújítás második stadiumában a német nyelvnek minta-nyelvül elfogadása, a multa nézve pedig tabula rasa proclamálása következtében. Itt aztán elsorolt egy jó csomó új magyar szót, melyeket a nyelvújítás alkotott, s mind hangjok, mind értelményökre teljesen megfelelnek a finn hasonmásoknak; a nélkül, hogy a kik alkották, akár így akarták, akár csak meg is álmodták volna, mennyire érvényesítette náluk magát a finn észjárás. Ezzel kapcsolatban megemlíti a nyelvújítás legkedveltebb képzőit; a *mány*, *mény* képzőről kimutatja, hogy ilyen képző sajátlag nincs, legalább eredetileg nem volt. Ugyanis a dolog úgy áll, hogy a régi nyelvben egy, a finn és vogul *ama ämü* képzőnek megfelelő *ama eme* igenév képzőnek kellett lenni a magyarban is, ez a telem + äš szülem + més, kulem + äš hallom + äs-ből világos s úgy járult aztán ehhez az *any eny*; ugyanezen *any eny* (finnül *ainen*) képző járult a részesülő jelenéhez is a: *kötő*, *kötény*, *nővény*, *tanítvány* szavakban, vagyis az *any eny* egészen úgy, mint a finn-ben, igenévhez tehát névszóhoz függedett; — ezt aztán a nyelv szellem, vagy mint az értekező nevezi, a nyelvtündér a szükséghez képest más nem igenévi névszókhoz is hozzáadogatta, mint ez az: erény, erdény (erő + eny) (erdő + eny) ősrégi magyar szavakból, melyek a Toldy Fer. által közzétett Balbi-fele olasz-magyar szógyűjteményében olvashatók, és a magyar helységnevek egész nagy seregéből kitűnik, a milyenek: Ercsi, Ercsény, Eplény, Ény, Semlény, (e szót Szentgyörgyi, a tőle való Allattanában, az osztrigáról szólva, mint önálló értelemmel bíró használja), Edelény, Értény, Bere, Berény, Bekény, Dara, Darány, Gyümölcsény (Baranyában) Gyümölcsényes (Kraszna), Gége, Gégény, Görgő, Görgény, Hét, Hetény (és a csillagzat neve hetvény) stb. Azért az *idény*-t az időből csak oly helyes képzésnek tanítja, mint cserényt a cseréből, erényt az erőből, erdényt az erdőből, szárnyat a szárny-ból, s a Nyelvőr ajánlotta az ornyot az orr-ból. Ezután az összetett szavakra tért át s nyomatékolván azon elvet, hogy a nyelvtündére a nyelv megszokott szabályaitól itt sem tér el, csak is a következő eseteknek adott helyet: a) két főnév (nem igenév) a *ja je* birtokrag elhagyásával birtok-viszonynya semlegesítve, b) két főnév (nem igenév), melyek közül az első melléknévi szerepet ölt, c) két főnév, melyek egyike igenév. Ha az összetett szó előrsze melléknévi természettel bíró igenév (részesülő jelene vagy multja), ez csak oly fő és

melléknévi viszony, mint akármely más; ugyanez az eset forog fenn akkor is, midőn az összetett szó előrésze *és és*-sel képezett igenév, p. o. terméskő, irtás-föld. Mikor azonban az összetételnek nem az elő- hanem utórésze az igenév, ez szabályszerint megtartja a vonzatát (átható igéknél a tárgyesetet) p. o. nagyot-hallás, egyet-értés, szó-váltás, titok-tartás, szij-gyártó, de a viszony a nyelv czéljaihoz képest egyaránt vehető mind tárgyeseti, mind birtok-viszonynak is egyszersmind, p. o. tiszt-tartó egyaránt vehető s feloldható a tiszt-tartója és a tisztet-tartó-ra. Így használta az értekező ezeket következetesen a Kalevala fordításában is, a nyelvemlékek e részben való bő példatárát tartva szemel előtt.

Ezek után a rövidítésekre tér át. A gyökérnek névszóul felélesztését Révayval jogosnak tartja, de hogy értelemnélküli s névszóul (főnévül) meg nem állható elvont gyökök összetett szók előrészeül használtassanak, az egész magyar nép tudatával ellenkezőnek tartja.

Nem hibáztatja azon rövidítéseket (összehuzásokat) sem, melyek a *d, t, z, g, gy, k, l, ly, v* mássalhangzók népies, és a ragozási rendszerbe is mélyen benyult kihagyásán alapulnak. Ugyanis elve az: hogy miután a nemzet megállapodott irodalommal bir, a javítást lehetőleg csinnyán kell hogy alkalmazzuk, s a mennyit a nyelvújítás alkotásaiból valamiképen megállható okokkal kimenthetünk, annak a megtartásában lássunk hazafiui kötelesség teljesítését.

Bírálatra adatik.

19. (3) *Greguss Ágost* r. t. előadja, hogy ő a folyó év január 13-án tartott osztály-értekezleten a Teleki-pályázat egyik bírálójának választatott, de minthogy bizonyos ok miatt e pályázat bírálatában nem lehet részt vennie, kéri áttételét a Karácsonyi pályázathoz.

Greguss Ágost r. tag a Karácsonyi pályázathoz tétetik át, Győry Vilmos l. tag pedig, a ki a Karácsonyi-pályázat egyik bírálójának választatott, a Teleki pályázathoz.

Negyedik akadémiai ülés.

A II. (philos. törv. és történettud.) osztály *második* ülése.

1877. január 22-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

21. (4) *Zlinszki Imre* az 1876. évi nagygyűlésen megválasztott levelező tag felolvassa ily czimű székfoglaló értekezését: »A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére.« A kivonat így szól:

Értekező mindenekelőtt azt a kérdést veti fel, ha vajon szükséges és czélszerű-e általjában, hogy a tulajdonjog körüli változások a telekkönyvbe bejegyeztessenek, s ha igen, mily hatálya legyen e bejegyzésnek. Ennek megoldása végett előadja a tulajdonszerzés különböző módjainak történeti fejlődését és a ma fennálló rendszereket, felsorolja a telekkönyvi

intézmény ellen és mellette felhozott érveket, e rendszer előnyeit s hátrányait, s arra a következtetésre jut: hogy miután ez intézmény ellen felhozottak részint helyt nem állanak, részint annak hátrányai szemben azokkal az előnyökkel, melyeket a telekkönyvi intézmény ugy jogbiztosság tekintetében, mint nemzetgazdasági tekintetben nyújt, a korszerű fejlődés természetszerű következményeként tekinti, hogy az ingatlanok tulajdonjoga megszerzésének rendszerinti módjaként a tulajdonjog telekkönyvi bejegyzése állapíttassék meg.

Attér azután arra a kérdésre, ha vajon e szabály alkalmazható-e kivétel nélkül? s fejtegetéseiben arra az eredményre jut, hogy az örökösödés és végrehajtási árverés útján való tulajdonszerzéséknél kivételt kell tenni, s az elsónél az örökség birtokbevétele, az utóbbinál a birói leütés ténye kell, hogy képezze a tulajdonjog szerzési módját.

Azután folytatlag arra a kérdésre tér át, hogy helyes telekkönyvi rendszer mellett fenttartható-e az elbirtoklás intézménye; s kifejtván e kérdés lényegét s mai állását ugy a tudományban, mint az egyes törvényekben, annak a véleménynek ad kifejezést, hogy az elbirtoklás intézménye fenntartandó ugyan, de az elévüléssel hozandó kapcsolatba, s ekkint is ne szerzési módot képezzen, hanem csak a bejegyzésre annak útján érvényesítendő igényül szolgáljon.

Az évkeltezés további folyamában a bejegyzések miként és mily feltételek alatt leendő eszközzésére térve át, megrója am a e részben uralkodó nagy formalismust, s azok miként leendő egyszerűsítése iránt adja elő nézeteit.

A tulajdonjog szerzése és bejegyzése körüli nézeteit ekkint előadván, attér a tulajdonjog érvényesítési módjainak, illetve annak vizsgálatára, hogy a telekkönyvi tulajdonos által beadott tulajdonkereset ellen érvényesíthetők-e s mily kifogások, s e részben abban a nézetben van, hogy a tulajdonos saját tényei, illetve az ezekből eredő jogok a tulajdonkereset ellen kifogás útján is érvényesíthetők.

Végül azt a kérdést szellőzteti, hogy kinek s mely esetben van joga másnak telekkönyvi tulajdonát megtámadni? s itt a jó és rosszhiszeműség sokat vitatott kérdésében fejtegeti saját álláspontját, s igyekszik annak helyességét kimutatni.

Az «Értekezések» során saját alá adatik.

22. (5) Olvastatnak Nagy Iván r. tag és Pesty Frigyes l. t. jelentései a Szörény vármegye által tervezett és a nm. m. kir. belügyminisztériumhoz felterjesztett czimer tárgyában.

Minthogy a véleményadásra felkért két szakférfiu jelentései a czimer helyes szerkezeze iránt meg nem egyeznek, az archaeologiai bizottság fog felkéretni, hogy ez ügyben véleményét az osztálylyal közölje.

23. (6.) Osztálytitkár felolvassa a Történelmi Bizottság jelentését az 1877-ik évre tervezett kiadványokról, névszerint a közelebb megindítandó »Anjoukori oklevéltárról.«

Tudomásul vétetik.

Ötödik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1877. január 29-én.

Nagyméltóságú gr. Lónyay Menyhért akadémiai elnök ur elnöklése alatt.

25. *Jakob Elek* l. t. emlékbeszédet mondott néhai Szentkirályi Zsigmond l. t. (szül. 1804. † 1860.) fölött. A kivonat így szól:

Az emlékbeszéd írója egybehasonlítja a tudomány központján élő tudósokat a vidékeken magukra utalva, mintegy elszigetelve élőkkel; azok bővében a forrásoknak, segítve kortársaik, gyámolítva a közönség által, föltünő, concret sikereket érhetnek el, míg ezeknek helyzetök, olykor a vidék és népesség, a hol munkálkodnak, sőt élethivatásuk is tehetőségeik kifejtésében s nagy eredmények létrehozásában akadályul vannak. Szentkirályi az utósók közé tartozott, egy félreeső vidéken, oláh ajku nép többsége között, kincstári szolgálatban Zalatnán bányatörvényszéki bíró volt, kinek élethivatása és tudományszaka a bányászat, melyet a bécsi udv. kamarától függő kincstár német burocratiai módon és rendszer szerint kormányzott s a mi iránt a nemzet akkoriban még nem érdeklődött.

Ily viszonyok között kezdette meg Szentkirályi — mond a felolvasó — magyar bányászati irodalmi munkásságát 1841: »Az erdélyi bányászat ismertetése nemzetgazdasági tekintetben« című művével, a mi nyomtatásban is megjelent s nagy figyelmet költött fel a tárgy és írója iránt. Ugyanakkor megírta: »Az erdélyi bányászat közjogi ismertetése« című művét, a mi azonban kéziratban maradt. 1844., 1845., 1846. »Bányász kalendáriumot« adott ki, a naptári részen kívül együtt 22½ ívet tevő s a bányász-élet köréből vett tárgyu történeti, statisztikai és tudományos értekezést, ismertetést és felvilágosító cikket többnyire maga írván. Ez által a hazai kormányt, a törvényhozást és a nagy olvasó közönséget az arany-ézüst bányászat, az őstermelés e nagyfontosságú ágára kívánta figyelmessé tenni. iránta érdekltséget, a bányai parosokban életmódjuk s a bányai par iránt szeretetet ébreszteni. Ez csaknem önkoczkáztatás s nagy hazafiúi érdem volt azon időben, midőn a kincstár kormányzási rendszere, szelleme s tiszviselőinek érzülete nagy részben németes volt. Szentkirályinak a magyar ügy, irodalom és nemzetiség s a megalapításul kitűzött magyar bányászat körül tett szolgálatai megbecsülhetlenek: könyveit, naptárait megszerezték, olvasták magyar, német, oláh bányászok egyiránt; eleven, hazafias szellemtől áthatott lelkes cikkei lelkesítettek,

hódítottak, a magyar nyelvnek, nemzetnek és bányászatnak pártolókat és jóakarókat szereztek s a bányászati ismereteket nagy mérvben terjesztették.

Ezekért tisztelte meg Szentkirályit az Akadémia és a m. természet-tudományi társulat tagjai közé fölvétellel.

Mint tisztviselőnek is ily irányu volt Szentkirályinak működése — mond folytatólag a felolvasó. Nem közönséges bureaui munkákban töltötte ő el itt is idejét. A hol sarkalatos dolgok, szabályozási vagy legislativ intézkedések szüksége forgott fenn, a fölött folyt a szó, oda szólították, oda hívták meg Szentkirályit az 1848-ki kormány, a Provisorium, és az 1867-ki alkotmányos magyar minisztérium is. Első alkalommal jegyzője s mozgatója volt a május 17—19-ki nagy bányászértekezletnek Kossuth alatt, az 1854-ki bányajogi »Nyílt parancs« kedvezéseit Erdélyre nézve ő vitta ki, a most tervben levő új magyar bánya-törvényhez elvi, elfogadott javaslatokkal járult az 1860-ki bizalmas értekezlet alkalmával; nyomtatásban hat oly bányatörvénycikk-javaslatot adott ki 1849. a melyekben levő elvek azóta mind a bányajogba és bányász-életbe mentek át. Szentkirályi nem tartozott a közszolgálatot lelketlen robotnak néző tisztviselők közé, ő nemcsak fizetésért dolgozott, ő a hivatalban is eszmét, a magyar bányászat eszméjét képviselte, 44 évi közszolgálatát alatt folyvást ez ideál lebegett lelke előtt, annak érdekét védte, abban munkálkodott, irt a hírlapokba, hatalmas fölterjesztéseket tett az irodából s szenvedélyig fokozott tüzzel terjesztette a társadalomban.

És volt még neki — mondja az emlékbeszéd írója — a társadalmi téren egy kiváló érdeme: a zalathnai magyar Casino megalapításában és virágzóvá tételében való oroszlán-rész 1835—1848. év között, s mint-hogy akkor a várossal és lakosokkal együtt ez áldásos intézmény is megsemmisítettett, 1863. annak új életre ébresztése. Egy számban tekintélyes, erkölcsi erővel inponáló, lelkes kis magyar bányász-kör fejlődött volt ki Zalathnán a magyar Casino védő árnya s a magyar nemzeti irodalom hatalmas tápláló erejének befolyása alatt, mely hivatva volt ott az erdélyi bányászat központján, a magyar culturának mély gyökeret s bőven termő talajt készíteni, a bányászatba gyökeres átalakításokat hozni be s ott idővel a magyar bányászatot megteremteni. Az emlékbeszéd írója mély megilletődöttséget kifejező hangnyomattal jegyzé meg, hogy az 1848. october 23—24-kén éjjel s a rákövetkező napon végbement zalathnai égés és preszákai gyilkolás mind e reménynek véget vetett. Csak tisztviselő 56, ezek női közül 14 és 25 gyermek, együtt 640 zalathnai lakos lelte a két helyen irtóztató halálát. A magyar bányászatot és a vidéket e szörnyű csapás, ily nagy értelmi, jellemi és munkaerő kiirtása által akkora veszteség érte, hogy fél század nem pótolja ki, hogy azt sem eléggé fájlalni, sem méltóképen megsiratni nem lehet.

Utoljára az emlékbeszéd írója egy átfutó pillantást vetve Szentkirályi életének eredményeire, előadását így zárta be. »Vajha — úgy-mond — a távol élt és szerény körben munkálkodott férfit itt a központban tömörült magyar tudós-világ figyelemkörébe valami csekélylyel közelebb

hoznom sikerült volna! A mi szép volt életében, váljék ki, maradjon fenn: oktatva, nemcsitva, buzdítva; a mi gyöngesség volt és fogyatkozás, találjon kiméletes megítélésre s szolgáljon szintén reflexio és okulás alkalmául. Tiszta hazaszeretete, közérdekek iránti állandó vonzalma, a magyar bányászat eszméjének halálaig hív ápolása, tevékenysége és megszűnni soha nem tudó munkássága oly vonások, mikben példányul állítható fel, a jelen s jövő nemzedékek előtt. E szép vonások fényt vetnek azon kevés árnyra, a mi emberi lényunktől elválhatlan s Szentkirályi Zsigmond emlékét itt közöttünk s a nemzet irodalmában meg fogják őrizni.

Az értekezések során ki fog nyomtatni.

26. Vallás és közoktatási miniszter ur 31,187. számú leiratában értesíti az Akadémiát, hogy ennek kérelmére Károlyi Árpádnak az 1,200 frtnyi ösztöndíjat engedélyezte, melynek felét a budapesti ferenczvárosi adóhivatalnál, kellően bélyegzett nyugtájára, most azonnal, másik felét márczius 1-jén ugyanott felveheti.

Köszönettel fogadtatván, a történelmi bizottság, Károlyi folyamodványának visszarekesztése mellett, végzésileg értesítendő, hogy ez a folyamodót értesítse.

27. A III. osztály titkára jelenti, hogy az osztály értekezlete, két-két bíráló véleménye alapján, Jendrassik Jenőnek »Az egyetemi élettani intézet leírása,« és dr. Mihálikovics Gézának az »Agy fejlődése« stb. czimű értekezéseit az Évkönyvekbe felvételni határozta.

Fel fognak vétetni.

28. A nyelvtudományi bizottság kéri, hogy az Akadémia a Jordánszky Codexet vagyis az ugynevezett Bátori bibliát kérné ki az Esztergomban lévő érseki könyvtárból, hogy a Toldy által kiadott szöveget összevethesse az eredetivel.

Az érseki könyvtár igazgatója felkérendő.

29. Budapest főváros főpolgármestere Ráth Károly ur levél kíséretében megküldi a dicső emlékezetű József főherceg, Magyarország feledhetetlen nádora születésének szüzados évforduló ünnepélyére a főváros által veretett emlékéremnek egy ezüst és egy bronz példányát.

Áttétetnek megőrzés végett az akadémiai könyvtárba; főpolgármester urnak pedig, s általa a főváros közönségének, az Akadémia köszönete elnöki levélben lesz kifejezendő.

30. Miskovszky Victor ur, tanár és építész Kassán, a Szepesmegyében fekvő XIV. századból származó poprádi kath. templom régi falfestményeinek »az utolsó ítéletet« ábrázoló részletét természetes nagyságban lemásoltatván, beküldi az archaeologiai bizottság rajztárának.

Köszönettel fogadtatván, mely levélben is tolnácsoltatni fog, áttétetik az archaeologiai bizottsághoz.

31. A bécsi cs. kir. egyetemi könyvtár, mely bírja az Akadémia némely kiadványait, bár azokat nem az Akadémia küldötte, a nála hiányzó kötetek megküldését kéri.

Véleményre áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

32. A nyitrai kegyesrendű főgymnasium igazgatósága kéri, hogy az Akadémia kiadványainak rendelkezésre álló példányaiból a nevezett főgymnasiumot is részesítse.

Kiadatik a könyvtári bizottságnak véleményadás végett.

33. A hallei magyar kör jegyzője jelentvén, hogy a nevezett kör a múlt évben újra megalakult, kéri az akadémiai kiadányok ismét megküldését.

A könyvtári bizottság adjon iránta véleményt.

34. Az alsó-lendvai polgári iskolai tantestület szintén kéri az Akadémia némely kiadványait.

A könyvtári bizottság véleménye e tárgyban is beváratik.

35. Az Oldenburgban alakult »Verein für Alterthums-Kunde« nevű egyesület csereviszonyt ajánló és kérő levele —

Szintén a könyvtári bizottságnak adatik ki véleményre.

36. A főtítkárral jelenti, hogy a bölcsészeti nagy — és a Fekésházi jutalomra január 31-i határidőre beérkező könyveket, összesülés bevárása nélkül, át fogja tenni az illető osztályokhoz.

Helyeseltetett.

37. A szatmári püspök Schlauch Lőrincz ur ő méltósága egyházmegyéje nagy alakban kivitt térképének egy könyomatu példányával kedveskedik.

Köszönettel fogadtatván, mely a méltóságos püspök urnak elnöki levélben is megirandó, áttétetik az Akadémia könyvtárába.

38. A lemergi Ossolinski-intézet eddigi minden kiadványát 83 kötetben megküldi az Akadémiának, kérvén viszont az ígért Monumenták megküldését.

A Monumenták teljes példányban eleitől fogva megküldése határozottatott; a küldött könyvek pedig a mellékelt címjegyzékkel együtt átteendő az akadémiai könyvtárba.

39. Butler Ede ur, a londoni kir. geographiai és zoologiai társaságok tagja, helyesen írott magyar levél kíséretében két munkácskáját küldi be, melyek egyike magyar meséket tartalmaz Fátyól magyar-német és angol szöveggel.

Butler urnak az Akadémia köszönete levélben kifejezendő.

40. Keleti Károly r. tag ur beküldötte az Akadémia könyvtárába azon négy kötetnyi, s alább az érkezett könyvek sorában előforduló könyveket, melyeket Bodio Lajos ur, az olasz központi statisztikai hivatal főnöke, ajánlott fel az Akadémia könyvtárának.

Bodio urnak levélben fog kifejeztetni az Akadémia köszönete.

41. Végül a főtítkárral bemutatja a decz. 18-i összes ülés óta a könyvtár részére érkezett csere-, ajándék és köteles könyvpéldányokat, valamint a saját kiadásunkban megjelenteket is, ily rendben.

I. A Testületektől.

Society of Antiquaries. London. Proceedings. Vol. VII. No. 1.

Société des Sciences Physiques et Nat. Bordeaux. Mémoires. Tom. I. Cach. 3.

Société de Physique et d'Hist. Nat. Genève. Mémoires. Tom. XXIV. P. 2.

Landesverein für Alterthumskunde. Oldenburg. Bericht über die Thätigkeit vom 1-ten März 1875. bis dahin 1876.

Finn irodalmi társaság. Helsingfors. Suomenmann Virallinen Tilasto VI.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The American Journal of Science and Arts. Vol. XII. Nr. 72. 73.

- Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue. XXXIII. Année. Livr. I.
 Accademia della Crusca. Florenz. Atti 1875—76.
 Académie Imp. des Scienc. Pétervár. Bulletin. Tom. XXII. Nro 3.
 Literary and Philos. Society. Manchester. a) Proceedings. Vol. XIII. XIV. XV,
 b) Mémoires. Vol. V. c) Catalogue of the books in the library.
 R. Geographical Society. London. Proceedings. Vol. XX. Nro 3.
 R. Instituto Veneto. Velence. a) Memorie. Vol. XIX. P. I. II. III. b) Atti. Ser.
 V. Tom. I. Disp. 10. Tom. II. Disp. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.
 Allgemeine Schweizerische Gesellschaft. Zürich. Neue Denkschriften. XXVII.
 B. I. Abth.
 Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht 1876. Sept. October.
 Kais. Akademie der Wiss. Bécs. a) Denkschriften. Philos. Hist. Cl. XXIV. XXV.
 B. b) Denkschrift. Math. Naturw. Cl. XXXVI. B. c) Archiv. LIV. B. I. H. d) Fontes rerum
 Austriacarum. II. Abtheilung. XXVIII. B. e) Almanach für 1876. f) Sitzungsberichte
 der Philos. Hist. Cl. LXXX. B. 4. H. LXXXI. B. 1. 2. 3. H. LXXXII. B. 1. 2. H.
 g) Sitzungsberichte der Math. Naturw. Cl. I. Abth. LXXXII. B. 1. 2. 3. 4. 5. H. II. Abth.
 LXXXII. B. 1. 2. 3. 4. 5. H. LXXXIII. B. 1. 2. 3. H. III. Abth. LXXXI. B. 3. 4. 5. H.
 LXXXII. B. 1. 2. 3. 4. 5. H. h) Anzeiger 1876. Nro 26. 27. 28. und Inhaltsverzeichniss
 für 1876. i) Anzeiger. 1877. Nro 12.
 K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1876. Nro 14.
 Ossolinski nemzeti intézet. Lemberg. Eddigi összes kiadványai 83 darabban.
 M. k. tudom. egyetem. Budapest. a) Acta regiae Scientiarum universitatis Buda-
 pestiensis Anni 1876/7. Fasc. I. II. b) A budapesti m. kir. tud. egyetem tanrendje 1876/7.
 II. felére. c) Acta anni 1875. Fasc. I. II. III. d) Tanrend az 1875/6. nyári szakára. e)
 Ugyanaz 1876/7. év első felére. f) Almanach 1876-ból.
 Érseki hivatal. Eger. Schematismus cleri Archidioecesis Agriensis ad 1877.
 Apátság. Zircz. A zircz-pilis-pásztói ciszterci sz. rend névtára 1877-re.

II. Magánosoktól.

- Luigi Bodio. Roma a) Italia Economica 1873. avec un Atlas. b) Statistica Elec-
 torale. c) Relazione etc. Vol. I. II. avec an Atlas.
 E. D. Butler. London. a) Fables etc. of the Hungarian. b) A Key to the exercises
 of Vlahos modern greek Grammar.
 Lubrich Ágost. Budapest. Nevelés történelme. II. 1. 2.

III. Köteles példányok.

- Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Mihálfi: Magyarország és Ausztria föld-
 rajza. b) Bulla: A tündér öv. c) Moretto: A szép Diego. d) Gogol: A revisor. e)
 Mayer: A francia nyelv tankönyve. f) Lehoczky: Beregvármegye leírása. I. R. g)
 Fuchs: Az általános földrajz elemei. h) Szilágyi: Rajzok a forradalom utáni időkből.
 i) Petőfi S. összes költeményei I. II. III. IV. köt. k) A szerelem új könyve. l) A váltó-
 eljárás. m) Pauer: Tapasztalati lélektan. n) Gyógyszer-árszabály. o) Név: Az írás

művek elmélete. p) Névy: A magyar nemzeti irodalom történetének vázlata. q) Horváth: Nehány szó. r) A Kisfaludy-társaság Évtapjai XI. köt. s) Ságby: A kötelmi jog. I. füz. t) Korbuly: Magyarország közjoga. u) Zlinszky: A magyar örökösödési jog. x) Beöthy: Nemzetlét. y) Hermann: Opitz Márton Erdélyben. z) Irányítási segéd-könyv. j) Farkas: Közügyeinkről. v) Hunfalvy: Földrajz. II. köt. w) Weiss: Die geschwächte Manneskraft. aa) Torkos: Költészettan. bb) Vajdaffy: Számtan I. R. cc) Theses ex universa Theologia. dd) Fejes: Egy szép asszony. ee) Jövő löversenyek naptára. 1876. I. Rész. ff) Nemzeti Casino könyv 1875. gg) Csepreghy: Utazás a föld körül 80 nap alatt. hh) Lenkey: A biblia iratása. ii) Elemi földrajz. kk) Cujacius: Egyetemes európai jogtörténet. ll) Vámbéry: Keleti életképek. mm) A nemzeti színház könyvtára. 96. 98. 99. 100. 101. 103. 104. 105. 106. füzetei. nn) Pugin: A francia nyelv tankönyve. I. köt. oo) Lád: Német olvasókönyv. I. II. R. pp) Wissinger: Jegecz-hálózatok. qq) Kriesch: Ásványtan. rr) Matejecz: Zahradnizstvo. ss) Wagner: Reductions tabellen. tt) Than: Vázlatok. un) Grünwald: Közigazgatásunk és a szabadság. xx) A bel- és külföldi hírlapok és folyóiratok árjegyzéke. yy) Konsuli jelentések. II. évfoly. zz) Tóth: Az alagutakról. jj) Magyar statisztikai évkönyv. III. évfoly. II. Rész. vv) Budapest főváros statisztikai hivatalának közleményei. XII. ww) Báró Majtényi: Emlébeszed. aaa) A magyar jogászgyűlés Évkönyve VI. évfoly. I. köt. bbb) Noethlichs: A nemes füz művelése. ccc) A magyar mérnök- és építész-egylet közlönye 1876. I. II. füzet. ddd) Magyar tanügy 1876. 1—8. füz. eee) Műegyetemi lapok 1876. I—II. füz. ggg) Az Athenaeum nagy képes naptára 1877-re. hhh) Kis képes naptár 1877-re. iii) Püff neki (napár 1877-re). ll) Kriesch: A természetrajz elemei. ooo) Pandekták. ppp) Twain: Az aranyozott kor I. II. III. köt. qqq) Cherbulier: St. Maur kisasszony jegyese. rrr) Belot: A rémes titok. I. II. köt. sss) Berényi: Földrajzi tankönyv. I—III. R. tt) Magyar olvasókönyv. I. Rész. uuu) Greguss: Természettan. xxx) Bartal: Latin alaktan; Latin gyakorlókönyv a mondattanhoz. yyy) Henrich: Német olvasókönyv. III. Rész. zzz) Kármán: Magyar olvasókönyv I. Rész. jjj) König: Bevezetés a felsőbb Algebrába. vvv) Kerékgyártó: Magyar olvasókönyv. www) Az 1876. évi országgyűlési törvényczikkek I. II. Rész. aaaa) 1868. évi LIV. törvényczikk. bbbb) 1876. évi XV. és XVII. törvényczikk. cccc) A nemzeti muzeum képcsarnokának lajstroma. dddd) Ugyanaz németül. eeee) Házi könyvtár. XX—XXIV. ffff) Titmarsch Sámuel historiája. gggg) Amor és Hymen. hhhh) Joghallgatók zsebszótára 1876°/re. iiiii) Hahn: Utballa. kkkk) Gyepkönyv 1875-ről. mmmm) Theuriet: Raymonde. nnnn) Szász G. Corday Charlotte. oooo) Seidel: Képes természetrajz. pppp) Uj cselédtörvény. qqqq) 1876. évi XVI. törvényczikk. rrrr) Törvényczikk a közigazgatási bizottságról. ssss) Az 1867/s. évi országgyűlési törvényczikkek. tttt) Turgenjew: Az óra. uuuu) Tennyson: Enid. xxxx) Vadász műszótár. yyyy) Caius: Institutiók. zzzz) Eusebius: A föld utolsó napjai. jjjj) Gáspár Imre válogatott költeményei. vvvv) Ruffing: Paragrenék. wwww) Claire: A pénztárnok házassága. aaaaa) Dejepisz Uhorszka. bbbbb) Az elmés, nemes Don Quijote de la Mancha. IV. köt.

Egyházmegyei nyomda. Nagyszeben. a) Teme. b) Kalendariu pe 1877. c) Protocolulu pe 1874. d) Protocolulu pe 1876.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. A Tiszáninneni ref. egyházkerület név-könyve 1877-re.

Tóth László nyomdája. Kecskemét. a) A kecskeméti jog- és államtudományi kar

évkönyve 187⁵/₆-ra. b) Egyetemes földirat. c) Hoffer: Görög nyelvtan. d) Iskolai Értesítő a kegyesrendi főgymnasiumról 187⁵/₆-ra.

Dobai János nyomdája. B.-Gyula. A Békésvármegyei rég. társulat évkönyve. II. kötet.

Angermayer K. nyomdája. Pozsony. Ordo divinorum ad usum fr. minorum St. Francisci pro 1877.

Ref. főiskola nyomdája. Kolozsvár. a) A kolozsvári m. k. tud. egyetem tanrendje 187⁶/₇. b) Névkönyv az erdélyi ev. ref. anyaszentegyház számára 1877. c) Erdélyi muzeum. III. évfoly. 9. 10. sz. IV. évfoly. 1. sz.

Városi nyomda Debreczen. a) Földrajzi előismeretek. b) Bibliai történetek. III. c) Magyar protestans egyházi és isk. Figyelmező. VII. évfoly. 11—12. füzet.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Archaeologiai közlemények. X. köt. 3. füz. b) Kazáni tatár nyelvtanulmányok. 2 füz. c) Archaeologiai Értesítő. X. köt. 10. sz. d) Knauz: Kortan. e) Monument. II. osztály. XIV. XXI. XXVIII. XXIX. köt. f) Monumenta: Magyar ország gyűlés IV. kötete. Erdélyi országgyűl. II. köt. g) Monumenta IV. osztály. Mátyás kora. II. kötet. h) Tört. Érték. VI. köt. 6. sz. i) Bölcsészeti Érték. II. köt. 4. sz. k) Term. Érték. VII. köt. 13. 14. 15. 16. sz. l) Értesítő 1876. 13. 14. sz.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

É R T E S Í T Ő J E.

Hatodik akadémiai ülés.

A III. osztály második ülése.

1877. febr. 5-én.

S z t o c z e k J ó z s e f r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

43. (9) *Ilmuyady Jenő* 1. t. »A kúpszeleten fekvő 6 pont feltételi egyenletének különböző alakjáról« értekezik ; folytatónak egy már megjelent értekezéséhez A kivonatot így szól :

Ez értekezés folytatását képezi a szerző ugyanazon czim alatt közölt értekezésének, mely a magyar tudományos akadémiai értekezések (a matematikai tudományok köréből) IV. kötetében jelent meg.

A jelen értekezés czélja részint az előbbi értekezés további kifejtése, részint pedig azon feltételt, mely kifejezi, hogy hat pont ugyanazon kúpszeleten fekszik, egy új alakban adni és azután kifejezni azon összefüggést, a mely az említett feltétel ezen új alakja között és a már előbb tárgyalt alakok között létezik.

1. Az előbbi értekezésben a 7. szám végén tett megjegyzés azon háromszögek számára nézve, melyeknek oldalai hat ponton keresztül mennek, további megfontolások által némileg módosítandó.

Hat pont által t. i. nem hatvan háromszög, hanem csak tizenöt egymástól különböző háromszög van meghatározva, melyeknek oldalai mind a hat ponton keresztül mennek.

Ezen megjegyzésből még további okoskodások által azon eredményt nyertem, hogy csak 15 egymástól alakilag különböző Carnot-féle egyenlet lehetséges, melyek szerint tehát az 1-ső értekezés 8-ik számában előforduló megjegyzés a Carnot-féle egyenletek számára nézve kijavítandó.

Az értekezésben a 15 Carnot-féle egyenlet tényleg ki van fejtve, valamint szintén azon felcserélések, melyek által a Carnot-féle egyenletek egyikéből mind a többi tizennégyet nyerjük.

Továbbá ki van fejezve azon összefüggés, a mely egyrészt a Carnot-féle egyenletek első tagjai között, másrészt pedig a Pascal-féle egyenletek első tagjai között létezik.

A Chasles-féle és a Carnot-féle egyenletek egymást bizonyos értelemben kiegészítik, a mely megjegyzés folytán sikerült azon felcserélése-

ket megtalálni, melyek segítségével az egyik Chasles-féle egyenletből a többi tizennégy Chasles-féle egyenlet következik.

2. Ezekben áll rövideden összefoglalva az értekezés első része, a mely, a mint már említettük, az első ért. nyert eredményei további kifejtésére vonatkozik, holott az értekezés második része egy új alakját adja azon feltételi egyenletnek, mely a kúpszelet hat pontja között létezik.

Ismeretes, hogy azon kúpszeletnek az egyenletét, a mely az 1., 2., 3. pontokon megy keresztül, a következőképen írhatjuk:

$$\lambda \begin{vmatrix} x_1 & y_1 & z_1 \\ x_2 & y_2 & z_2 \\ x & y & z \end{vmatrix} \begin{vmatrix} x_1 & y_1 & z_1 \\ x_3 & y_3 & z_3 \\ x & y & z \end{vmatrix} + \mu \begin{vmatrix} x_1 & y_1 & z_1 \\ x_2 & y_2 & z_2 \\ x & y & z \end{vmatrix} \begin{vmatrix} x_2 & y_2 & z_2 \\ x_3 & y_3 & z_3 \\ x & y & z \end{vmatrix} + \nu \begin{vmatrix} x_1 & y_1 & z_1 \\ x_3 & y_3 & z_3 \\ x & y & z \end{vmatrix} \begin{vmatrix} x_2 & y_2 & z_2 \\ x_3 & y_3 & z_3 \\ x & y & z \end{vmatrix} = 0 \dots (1)$$

hogy pedig ezen kúpszelet a 4., 5. és 6. pontokon keresztül megy, az az 1-ső ért. (B) alatti jelölésnél fogva a következő feltéti egyenletek által van kifejezve:

$$\left. \begin{aligned} \lambda (124) (134) + \mu (124) (234) + \nu (134) (234) &= 0 \\ \lambda (125) (135) + \mu (125) (235) + \nu (135) (235) &= 0 \\ \lambda (126) (136) + \mu (126) (236) + \nu (136) (236) &= 0 \end{aligned} \right\} \dots (2)$$

Ha végre ezen egyenletekből a λ , μ , ν mennyiségeket kiküszöböljük, úgy a következő egyenletet nyerjük:

$$\begin{vmatrix} (124) (134) & (124) (234) & (134) (234) \\ (125) (135) & (125) (235) & (135) (235) \\ (126) (136) & (126) (236) & (136) (236) \end{vmatrix} = 0 \dots (3)$$

a mely szintén azon feltételt fejezi ki, hogy az 1., 2., 3., 4., 5., 6 pontok ugyanazon kúpszeleten fekszenek.

3. Mivel az 1., 2., 3., 4., 5., 6. pontok közül 20-szor választhatunk ki hármat és mindegyik esetben adhatunk azon feltételeknek kifejezést, melyeknél fogva a még hátralévő három pont az első három ponton keresztülmenő kúpszeleten fekszik, úgy összesen húszszor három a (2) alatti egyenletekhez hasonló feltételi egyenletet nyerünk; ha végre e csoportok mindegyikéből a benne előforduló határozatlan állandókat kiküszöböljük, úgy összesen husz a (3) alatti egyenlethez hasonló feltételi egyenletet nyerünk, a melyek mindnyájan azt fejezik ki, hogy az 1., 2., 3., 4., 5., 6 pontok ugyanazon kúpszeleten fekszenek.

4. Az értekezés továbbá a (3) alatti egyenlet első tagja és a $\mathcal{A}_{1,4,2,3,3,6}$ mennyiség (l. az 1. ért. a (6) alatti jelölést) közötti összefüggésének felkeresésében áll, az említett összefüggés a következő:

$$\mathcal{A}_{1,4,2,3,3,6} \begin{vmatrix} \xi_{1,2} & \eta_{1,2} & \zeta_{1,2} \\ \xi_{1,3} & \eta_{1,3} & \zeta_{1,3} \\ \xi_{2,3} & \eta_{2,3} & \zeta_{2,3} \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} (124) (134) & (124) (234) & (134) (234) \\ (125) (135) & (125) (235) & (135) (235) \\ (126) (136) & (126) (236) & (136) (236) \end{vmatrix} \dots (4)$$

44. (10) Ugyanő bemutatja rövid kivonatban az Értesítő számára Scholz Ágoston értekezését »A kúpszeleten fekvő 6 pont és a hexagrammum mysticum tétele« czim alatt. Kivonata ez:

1. Hat pont: 1 2 3 4 5 6, melyeknek homogén összendezői x_i y_i z_i ($i = 1, 2, 3, 4, 5, 6$), ugyanazon kúpszeleten fekszik, ha

$$\begin{vmatrix} x_1^2 & y_1^2 & z_1^2 & y_1 z_1 & z_1 x_1 & x_1 y_1 \\ x_2^2 & y_2^2 & z_2^2 & y_2 z_2 & z_2 x_2 & x_2 y_2 \\ x_3^2 & y_3^2 & z_3^2 & y_3 z_3 & z_3 x_3 & x_3 y_3 \\ x_4^2 & y_4^2 & z_4^2 & y_4 z_4 & z_4 x_4 & x_4 y_4 \\ x_5^2 & y_5^2 & z_5^2 & y_5 z_5 & z_5 x_5 & x_5 y_5 \\ x_6^2 & y_6^2 & z_6^2 & y_6 z_6 & z_6 x_6 & x_6 y_6 \end{vmatrix}$$

determináns megsemmisül. ¹⁾

Másrészről a Pascal-féle hexagrammum mysticum tétele ²⁾ szerint a kúpszelet hat pontja olyan hatszöget képez, melyben az átellenes oldalak metszéspontjai ugyanazon egyenesben fekszenek. Tudva van ³⁾, hogy e hat pont hatvan különböző hatszöget alkot. E hatszögek egyike legyen $iklmnp$ (ha $iklmnp$ az 1 2 3 4 5 6 számok bármely permutatioja), melyben az átellenes oldalak

$$\begin{aligned} ik & \text{ és } mn \\ lm & \text{ és } pi \\ np & \text{ és } kl. \end{aligned}$$

Ezen egyenesek homogén összendezői

$$\begin{aligned} \xi_{ik} & \eta_{ik} & \zeta_{ik} & \text{ és } & \xi_{mn} & \eta_{mn} & \zeta_{mn} \\ \xi_{lm} & \eta_{lm} & \zeta_{lm} & \text{ és } & \xi_{pi} & \eta_{pi} & \zeta_{pi} \\ \xi_{np} & \eta_{np} & \zeta_{np} & \text{ és } & \xi_{kl} & \eta_{kl} & \zeta_{kl} \end{aligned}$$

hol

$$\begin{aligned} \xi_{ik} &= y_i z_k - y_k z_i \\ \eta_{ik} &= z_i x_k - z_k x_i \\ \zeta_{ik} &= x_i y_k - x_k y_i \end{aligned}$$

sat. és az átellenes oldalak metszéspontjainak homogén összendezői ime

$$\begin{aligned} \eta_{ik} \zeta_{mn} - \eta_{mn} \zeta_{ik} & \quad \xi_{ik} \xi_{mn} - \xi_{mn} \xi_{ik} & \quad \xi_{ik} \eta_{mn} - \xi_{mn} \eta_{ik} \\ \eta_{lm} \zeta_{pi} - \eta_{pi} \zeta_{lm} & \quad \xi_{lm} \xi_{pi} - \xi_{pi} \xi_{lm} & \quad \xi_{lm} \eta_{pi} - \xi_{pi} \eta_{lm} \\ \eta_{np} \zeta_{kl} - \eta_{kl} \zeta_{np} & \quad \xi_{np} \xi_{kl} - \xi_{kl} \xi_{np} & \quad \xi_{np} \eta_{kl} - \xi_{kl} \eta_{np} \end{aligned}$$

A Pascal-féle tétel szerint e pontok ugyanazon egyenesben fekszenek, a mi algebrai nyelven annyit tesz, hogy

¹⁾ E determináns származására nézve lásd a következő értekezést »A kúpszeleten fekvő hat pont sat. Hunyady Jenőtől.« Értekezések a matematikai tudományok köréből. Kiadja a m. t. Akadémia. IV. köt. VI. szám. 1876.

²⁾ E tételre vonatkozólag Poncelet (Traité des prop. proj. des fig. czimű művében I. köt. 105. lapon) ezeket mondja: cette propriété a été annoncée pour la première fois, par Pascal, dans son Essai sur les coniques. — Ugyanazt a címet adja az értekezésnek Steiner (Syst. Ent. d. Abhängigkeit geom. gestalten von einander 150. lapon.) — Chasles szerint Essai pour les coniques az értekezés czime. L. Hunyady Jenő említett értekezését 2. l. 6) alatti jegyzet.

³⁾ Steiner a Gergonne-féle Ann. de mathematiques XVIII. k., vagy Jacob Steiner Vorles. über synth. Geometrie II. köt. Az utolsó mű 135. lapján föl van sorolva a 60 hatszög.

$$2) \begin{vmatrix} \eta_{ik} \zeta_{mn} - \eta_{mn} \zeta_{ik} & \zeta_{ik} \zeta_{mn} - \zeta_{mn} \zeta_{ik} & \zeta_{ik} \eta_{mn} - \zeta_{mn} \eta_{ik} \\ \eta_{lm} \zeta_{pi} - \eta_{pi} \zeta_{lm} & \zeta_{lm} \zeta_{pi} - \zeta_{pi} \zeta_{lm} & \zeta_{lm} \eta_{pi} - \zeta_{pi} \eta_{lm} \\ \eta_{np} \zeta_{kl} - \eta_{kl} \zeta_{np} & \zeta_{np} \zeta_{kl} - \zeta_{kl} \zeta_{np} & \zeta_{np} \eta_{kl} - \zeta_{kl} \eta_{np} \end{vmatrix}$$

determináns megsemmisül.

Az előadottakból látni, hogy az 1) és 2) alatti determinánsok megsemmisülése analitikai föltételt fejezi ki ugyanannak a mértani ténynek, hogy az 1, 2, 3, 4, 5, 6 pontok ugyanazon a kúpszeleten fekszenek. Ebből következik, hogy az említett determinánsok között bizonyos összefüggésnek fenn kell állania. A jelen sorok föladata azt az összefüggést kimutatni.

Fejtegetésünk eredménye a következő lesz:

$$3) \dots \varepsilon S = \mathcal{A}_{iklmnp}$$

Itt S az 1) és \mathcal{A}_{iklmnp} a 2) alatti determinánst jelenti, ε pedig az igenleges, vagy nemleges egységgel egyenlő, a mint $iklmnp$ permutációban az inversiók száma páros, vagy páratlan.

A 3) alatti egyenlet bebizonyításával a Pascal-fele tételt is bebizonyítjuk, még pedig a Steinertől nyert általánosságban, mert a 3) alatti egyenlet mutatja, hogy S determináns megsemmisülése a másik determináns megsemmisülését is maga után vonja. Szerző a 3) alatti egyenletet bebizonyítja, a midőn először kimutatja, hogy

$$4) \quad \varepsilon S \cdot (\tilde{iln})^2 = \begin{vmatrix} (pln) & (kln) & (pni) & (kln) & (pln) & (kil) \\ (kni) & (mln) & (kni) & (mni) & (kil) & (mni) \\ (mln) & (pil) & (mil) & (pni) & (mil) & (pil) \end{vmatrix}$$

(ikl) -lel általában a következő determinánst:

$$\begin{vmatrix} x_i & y_i & z_i \\ x_k & y_k & z_k \\ x_l & y_l & z_l \end{vmatrix}$$

jelölvé.

Végre a 4) alatti egyenletet (\tilde{iln}) -nel megszorozva nyeri S és \mathcal{A}_{iklmnp} között a 3) alatti egyenlet által kifejezett összefüggést.

Megjegyzés az előbbi értekezéshez, Hunyady Jenőtől.

Scholtz Ágoston ur értekezésére nézve a következőket vagyok bátor megjegyezni:

Scholtz ur értekezésében a 4) alatti egyenletnek bebizonyítása igen egyszerű, de az átmenetel a 4) alatti egyenletről a 3) alatti egyenletre csak hosszadalmasabb determináns egyenletek segítségével történik. Ez utóbbi átmenetel, azt vélem, hogy egyszerűbben elérhető, ha azon eredményt felhasználjuk, melyet az előbb bemutatott értekezésem 4) alatti egyenletében találtam, mely, ha abban az 1, 4, 2, 5, 3, 6 számokat $iklmnp$ által pótoljuk, a következő lesz:

$$J_{iklmnp} \begin{vmatrix} \xi_{il} & \eta_{il} & \zeta_{il} \\ \xi_{in} & \eta_{in} & \zeta_{in} \\ \xi_{ln} & \eta_{ln} & \zeta_{ln} \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} (ilk) & (ink) & (ilk) & (lnk) & (ink) & (lnk) \\ (ilm) & (inm) & (ilm) & (lnm) & (inm) & (lnm) \\ (ilp) & (inp) & (ilp) & (lnp) & (inp) & (lnp) \end{vmatrix} \dots (1)$$

Miután továbbá

$$\begin{vmatrix} \xi_{il} & \eta_{il} & \zeta_{il} \\ \xi_{in} & \eta_{in} & \zeta_{in} \\ \xi_{ln} & \eta_{ln} & \zeta_{ln} \end{vmatrix} = (iln)^2 \dots (2)$$

és az (1) alatti, valamint Scholtz ur értekezésében a 4) alatti egyenletek második tagjaiban előforduló determinánsok egymás között egyenlők, úgy következik, hogy

$$\epsilon S \cdot (iln)^2 = J_{iklmnp} (iln)^2$$

azaz hogy

$$\epsilon S = J_{iklmnp} \dots (3).$$

Végre minden félreértés kikerülése végett megemlítem, hogy e megjegyzések Scholtz ur értekezésének becséből semmit sem vonnak el.

45. (11) *Borbás Vincze* tanár mint vendég bemutatja munkáját »Adatok Veglia és Arbe szigetek nyári flórájának ismertetéséhez«, miket a mathem. és természettudományi bizottság utaztatási segélyével tett kiránduláson gyűjtött.

46. (12) *Huzslinszky Frigyes* r. t. »Magyarhon üszök-gombái« című terjes dolgozatát bemutatja Gönczy Pál.

47. (13) Ugyanaz megismerteti *Schuh József* értekezését »Adatok a járulékos gyökerek fejlődéséhez.«

48. (14) *Koch Antal* l. t. »Ásvány- és közettani közlemények Erdélyből« című dolgozatát beterjeszti Krenner József. Kivonatban így :

Az értekező különböző erdélyi lelhely közeteit és ásványait írja le, a leírást két tábla rajzzal illusztrálván. Az egyes közlemények a következők.

I. *A cölestinnek új lelhelyei Erdélyben.* A rostos cölestin előfordulása eddigelé biztosan csak Dobringről (Szerdahely szék) volt ismerte. Értekező Gyaluról és Kolozsvárhoz egészen közel Bácsnál ismertet új előfordulásokat, s az utóbbiakat körülményesen leírja.

II. *A Csicsóhegy rhyolithos quarzandesitjének földtani viszonyai és ásványai.* Ezen B.-Szolnokmegyében emelkedő hegynék sejtés üregek közeze már régen ismeretes egész Erdélyben, a mennyiben kitünő malomköveket faragnak belőle. Stache után líkacsos tajtkönmű alapanyaggal bíró rhyolithnak neveztük eddigelé. Értekező makro- és mikroszkopos vizsgálat alapján pontosan meghatározta ásványos összetételét és finom szerkezetét; az üregeiben kiválott földpátot elemezvén, andesinnel találta s a kőzetet rhyolites quarzandesinnel nevezi. Az üregekben azonkívül kiválott chalcedont, hyalithet, quarz és heulandit-kristálykákat, végre a kőzetben kiválott obsidiánt és menilithes opált is behatóan ismerteti. Végre kimutatja ezen hegy szerkezetéből, hogy az valódi réteges vulkán, mely a második mediterráni korszak tengerében sok más ilyen vulkán

nal együtt működött s hogy kivetett hamujok nem egyéb, mint azon finom zöldes tufa, mely a sóképlet rétegei közé települve, az erdélyi medencze szegélyén messze el van terjedve.

A Persányi hegység bazaltjának közet- és ásvány-zárványai. Értekező a hidegkúti és hévizi bazalt zárványaiban sárga olivius (ritkán apró kristálykákban is), füzöldi omphacitet, fekete kagylós augitet és vérpiros pyropot (csehgránát) mutat ki, melyeknek keveréke sajátos közeteket alkot.

IV. Marosújvári kőso krystallotektonikája. Értekező leír az említett sóbányából eredő gyönyörű másodképződésű sókristálycsoportozatot, melyen világosan láthatni, hogy a nagyobb kockák mint épülnek fel a legapróbbakból — állandóan a trigonális tengelyek irányában rakodván egymásra s ily módon a legcsinosabb alakváltozatokat idézván elő.

V. A verespataki adularról értekező az erdélyi muzeum ásvány-gyűjteményében levő remek példány nyomán új adatokat közöl, különösen a vele előforduló ásványok paragenesisére nézve. Ezen ásványok sorrendje ez: hegyijegőcz, adular, barnapát, arany és vaskéneg.

VI. Glaubersó-kivirágzás és vizek Kolozsvár mellett. Értekező kimutatja, hogy Kolozsvárnál a kajántói völgyben, a Sz. György hegyén és a Szénafüveken számos helyeken és nagy mennyiségben kivirágzó só, mely az ottani vizekben is feloldva van, tisztátlan *glaubersó*, közli ezen só jegeczalakjának és vegyi szerkezetének leírását s végül képződésének valószínű folyamatát is.

VII. A ditrói elöolith új vegyelemzése, ugyanennek és a ditroit sodalithjának görcsi szerkezete. A ditrói elöolithnak egy régibb vegyelemzése Fellnertől fölötte sok kovasavat eredményezvén, értekező lehetőleg tiszta anyagot vizsgált és elemezett, s azt találta, hogy csakugyan kevesebb kovasavat tart, de még mindig csak keveréke sok nephelinnek és kevés földpátos anyagnak. A sodalith legtisztább helyei is telve vannak földpát és biotit töredékek-, továbbá végtelen apró légbuborékok és folyadékcseppcsekék zárványaival is.

49. (15) *Konkoly Miklós* bemutatja két rendbeli munkáját:

I. »Néhány állócsillag spectruma.«

II. »Hullócsillag-megfigyelések a magyar korona területén 1874. elejétől 1876. végeig.« A kivonatok így szólnak:

I. 160 állócsillag spectruma.

Értekező bemutatja azon állócsillagok spectrumainak megfigyeléseit, melyeket ő az ó-gyallai csillagdán 1876-ban tett. A megfigyelt állócsillagok száma 160, s ezek az első nagyságtól az 5-dikig terjednek, ámbár ezen utóbbi nagyságon szerző gyakran túllépett, s így néha jegyzékében még hatod nagyságút is találunk. A 160 megfigyelt csillag közül 5 változó fényvel bír, s ezek közül legérdekesebb β Lyrae, melynek spectrumában Vogl Bothkampban 1871. sept. 19. és oct. 4-én a hydrogen vonalakat s D₃-at fényes csik gyanánt látta, holott azokat

most sehogy sem lehet látni. Szerző azt mondja, hogy ezen csillagot szemmel fogja tartani, különösen azon időszakban, ha fényének maximumához közeledni fog.

Röviden elmondja szerző a spectroscopok alkotását, a melyekkel ezen megfigyeléseket tette; egy kis fénytéljes Merz-féle csillagspectroscop előnyeit különösen kiemeli, melylyel a megfigyelések legnagyobb részét tette.

Megemlíti továbbá az állócsillagok típusait is, mely szerint azok spectrumait osztályozza; ő a Vogl-féle felosztást fogadja el egész terjedelmében, mert az a mai tudomány igényeinek egyedül felel meg.

Vogl a csillagok spectrumában azok izzási állapotukat óhajtja visszatükrözve látni, s az első osztályhoz sorolja azokat, melyeknek oly magas temperaturájuk van, hogy a légkörükben lévő gázok vagy csak végtelen csekély absorbtiót idéznek elő, vagy éppen semmit sem (fehér csillagok).

A második typushoz azon csillagspectrumokat sorolja, melyekben az ércz vonalak erőteljesen mutatkoznak, s már néha absorbtio sávokat is idéznek elő. Ilyen: a mi napunk színképe, valamint a legtöbb sárga csillagé.

A harmadik typusnál a hőmérséklet már annyira alászállt, hogy az anyagok associációja áll be, s már széles sávokban mutatkozik az absorbtio. Ilyenek: a vörös csillagok.

Vogl ezen typusokat még alosztályokba osztja fel, u. m. az elsőt háromra, a másodikat és harmadikat mindeniket kettőre.

Minden csillag, mely ezen kis jegyzékben foglaltatik, több estén vizsgáltatott át s egy estén is két-háromszor állítottatott be.

II. Hulló csillagok megfigyelése a magyar korona területén 1874, 1875. és 1876-ban.

Értekező előterjeszti az Akadémiának azon munkájának második részét, melynek első részét 1877. évi január 8-án nyújtotta be. Itt most a két munka együttesen a hulló csillagok azon megfigyeléseit tartalmazza, melyek a magyar korona területén tétettek 1871. januártól 1876. végéig.

E munkában azon állomások megfigyelései is bennfoglaltatnak, melyeket a természettudományi társulat állított fel, u. m. Selmecz, Szathmár, Hódmezővásárhely és Zágráb. Selmeczen dr. Schwarz Ottó tanár teszi a megfigyeléseket, s eddig már 120 megfigyelést birunk tőle. Szathmáron eddig Tóth Mike tanár, jelenleg Berecz János tanár észlel; Tóth 106 megfigyelést birunk. Hódmezővásárhelyen Nagy Tamás tanár ur teszi a megfigyeléseket, s a mult évi augusztusi rajból már 149 megfigyelést küldött be; végre Zágrábban Stozir János tanár ur teszi a megfigyeléseket s idáig összesen 79 megfigyelést birunk tőle.

Ambár az új magyar hálózat még fiatal, de mégis kiállja a versenyt

bármely külföldivel is. Ezt természetesen ilyen buzgó megfigyelőknek lehet köszönni, mint a nevezett tanár urak.

Igen sok érdeme van még ezen megfigyeléseknél Takács János urnak, az országos távirdák igazgatójának, továbbá Szalay Lászlónak, kik a távirda-sodronyt mindig rendelkezésekre bocsátják a megfigyelőknek, hogy azok azon egymás között időjeleket válthassanak a megfigyelő napokon.

Mindezen munkálatok a szokott módon bírálatra adandók.

I. Igazgatósági ülés.

1877. febr. 10-én.

Nm. gr. Lónyay Menyhért akadémiai elnök ur elnöklése alatt.

1. A decz. 17-én tartott igazgatósági ülés jegyzőkönyve felolvastatván, Tudomásul vétetett.

2. Az Akadémia másodelnöke bemutatja a m. Földhitelintézet levelét, mely mellett a m. t. Akadémiának megküldetik e tudományos intézet 1876. decz. 31-én lezárt zárszámadása, vagyommérlege, nyereség- és veszteség-számilája, az alapítványok jelen állását feltüntető kimutatással és egyéb szokott mellékletekkel. Kéri a zárszámadást, felülvizsgálás végett, szokás szerint, egy három tagból álló bizottságnak kiadatni.

Tudomásul vétetvén, a zárszámadás felülvizsgálására gr. Cziráky János ig. tag elnöklete alatt, Szügyényi László és Pauler Tivadar ig. tag urakból álló hármass bizottság kéri fel.

3. A bemutatott zárszámadás szerint, — mondá folytatólag jelentésében másodelnök ur, a m. t. Akadémiának 1876-ban

Bevétele volt	129263 frt 26 kr.
Bevételre előirányoztatott	118384 » — »
Tehát több vétetett be az előirányzatnál	10879 frt 26 krral.
Ezen 10879 frtban volt hagyomány	3375 » 87 kr
adomány	2477 » 15 kr,

mely utóbbi összeg legnagyobb részét az archaeologiai bizottság által beadott 2397 forint 15 kr. teszi. — Emeli továbbá a bevétel összegét, a kisebb tételeket mellőzve, a Horváth Boldizsár ur által befizetett száz arany jutalomdíj, Németh Lajos 2000 frtnyi alapítványa s a könyvek eladásából bevett 5634 frt 60 kr, mely összeg 2634 frt 60 krral haladja fölül az e czímen előirányzott összeget.

Az Akadémia valóságos kiadása volt 1876-ban 119722 frt 23 kr.

Előirányozva volt kiadásra 117852 frt — kr.

Az előirányzatnál több adatott ki 1870 frt 23 krral.

Az előirányzott és tényleges kiadási tételek egybevetése a X. vegyes czímnél mutat legnagyobb eltérést, t. i. az ügyvédi, irodai, postai és más vegyes költségeknél,

a melyekre 750 frt volt előirányozva, va' ósággal azonban 3169 frt adatott ki. Ez összegben a legnagyobb tételt az ügyvédi kiadások (1217 frt), a m. Földhitelintézet főkönyvvezetőjének adott száz arany tiszteletdíj (551 frt) és az irodai költségek (597 frt) képezik. Hibás elszámolás útján került e címbe az Akadémia részére megrendelt folyóiratok költsége (299 frt), melyet a könyvtár dotatiojából kellett volna fedezni. Annál kevesebbé helyeselhető, mert a könyvtár a részére előirányzott 4540 frttal szemben a folyóiratok költségeinek fedezése nélkül is 5113 frtot adott ki, tehát több száz frttal nagyobb összeget, mint a mennyivel rendelkezhetett volna. Tekintettel e körülményre, fölshivandók az Akadémia utalványozó tisztviselői, hogy az utalványozásnál, tekintettel a költségvetés czimeire, mindig jelöljék meg az illető címet, a mely alatt az utalványozott összeg könyvezendő, és az utalványi könyvet szüntelen szem előtt tartva, a könyvtári bizottság ügyeljen föl, hogy az előírt összeg az Akadémia rendesen megállapítható kiadásainál túlhaladva ne legyen.

Több más czimeknél is fordulván elő fölös kiadás, hogy a kiadási többlet csak 1870 frt volt, annak köszönhetjük, hogy némely más czimeken viszont megtakarítások eszközöltettek, és főtitkár ur az utalványozást egyes czimeknél (különösen az összes Akadémiát illető kiadásoknál) idején felfüggesztette.

A tényleges bevételeket a tényleges kiadásokkal egybevetve, a m. t. Akadémia bevételi és kiadási mérlege 1876-ban következő eredményt mutat:

Tényleges bevétel.	129263 frt 26 kr.
» kiadás	119722 frt 23 kr.
Fölösleg:	9541 frt 3 kr.

Ezen összeg az építkezésre 1874-ben, 1875- és 76-ban felvett összegből 1874-ki (40300 frt 48 kr) és 1875-ki (26371 frttal) törlesztések után még fennmaradt tartozás további törlesztésére fordítván, az eredetileg 144330 frt 31 krnyi tartozás 68117 frt 30 kr-ra száll alá.

Még mindig elég nagy összeg, hogy az Akadémia, kiadásaiban lehető szigorral járjon el. Főleg oly időben, mint a jelen, a mikor az újabb hagyományok és adakozások összege mondhatni évenként csökken.

A mi már a folyó 1877-ki költségvetést illeti: a bevételeket és kiadásokat következőleg véli az elnökség előirányzandóknak.

A m. t. Akadémia költségvetése az 1877. évre.

A) Bevétel.

I. Alapítványok kamatai	20560 frt	
II. Értékpapírok után.	26000 »	
III. Házbér	37400 »	
IV. Könyvek eladásából	3200 »	
V. Az akadémiai olvasókörtől	1000 »	88160 frt
VI. Az állam részéről:		
a) Förténelmi források és emlékek kiadására	15000 frt	
b) Történelmi műemlékek	5000 »	
c) Országos érdekű természettudományi kutatásokra	5000 »	
d) A könyvtár gyarapítására	5000 »	30000 frt
		118160 frt

B) Kiadások.

I. Személyes járandóságok :			
a) Rendes tagoknak	6930	frt	
b) Főbb tisztviselőknek	6210	»	
c) A többi tisztviselőknek	10212	»	
d) Szolgák fizetésére	4346	»	
e) » ruházatra	952	»	28650
II. Az összes Akadémiát illető kiadásokra (Almanach, Évkönyv, Értesítők)			
			10000
III. Jutalmakra			
			5460
IV. A »Budapesti Szemle« segélyezése			
			2200
V. Tudományos folyóiratok repertoriumára			
			1500
VI. Az osztályok kiadására :			
a) Az I. osztály	5000	frt	
b) A II. osztálynak (Jakab Elek a levéltárakról irt munkája kiadására)	410	»	5410
VII. Az állandó bizottságoknak :			
a) A történelmi bizottságnak	15000	frt	
b) Az archaeologiai bizottságnak	5000	»	
c) A mathem. és term. tud. bizottságnak	5000	»	
d) A közgazdasági bizottságnak	1500	»	
e) A nyelvtudományi bizottságnak :			
aa) Közlemények	1800	»	
bb) Nyelvőr segélyezésére	1500	»	29800
VIII. A könyvtár gyarapítására			
			5000
IX. Szabó Károly Magyar bibliographiája kiadására (2485 frt) 1877-re			
			1200
X. Előfizetés a »Literarische Berichte aus Ungarn« folyóiratra a külső tagok részére			
			1200
XI. Toldy Ferencz kéziratai megvételére 1877-re			
			1750
XII. Az akad. épületek fentartására (fűtés, világítás, tisztogatás, egyéb igazítások)			
			5000
XIII. Az Akadémia bérházánál nagyobb javításokra			
			4000
XIV. Ügyvédi, postai, irodai s vegyes kiadásokra			
			3500
XV. Adó a folyó 1877. évre			
			4000
XVI. Kamatok fejében (a m. földhitelintézetnek 4000 frt, első ált. biztosító társulatnak 2400 frt, az Akadémia által kezelt alapoknak 3000 frt)			
			9400
			118070

A költségvetés részleteire nézve megjegyzem a következőket :

A bevételek közt az Akadémia rendes bevételei a múlt évi tényleges eredmények alapján vétettek föl a költségvetésbe, az értékpapírok után várt jövedelmet kivéve, a hol az emelést a záloglevelek közelebbi kisorsolásakor Akadémiánkat ért szerencse igazolja.

Az állam részéről az országos költségvetésben megszavazott összegeken fölül 5000 frttal több, ez évben is abban a reményben vétetett föl a várható bevételek közé

hogy vallás- és közoktatásügyi miniszter ur a műemlékek fentartására és kiadására nyert dotatiojából a folyó 1877. évre is utalványozni fogja archaeologiai bizottságunk részére azt az összeget, a melyet a műemlékek kiadására a nevezett bizottság rendelkezésére már több éven át utalványozott. Kérem a t. igazgatóságot, hogy ez iránt a vallás- és közoktatásügyi miniszter urhoz már ezen ülésből méltóztassék elhatározni a fölterjesztést.

A kamathátralékokból, újabb adományokból, hagyományokból várható összegek jobb körülmények közt is tökécsítendők, a jelen körülmények közt pedig, a kiadásoknál a talán megtakarítható összegekkel együtt, az Akadémia tartozásainak törlesztésére fordítandók levén, e czimeken külön semmi sem vétetett föl a költségvetésbe.

A kiadások közt a személyes járandóságok czimén (I.) némi csekély kikerekítéssel, a mult évben valósággal kiadott összeg vétetett föl.

Az összes Akadémiát illető kiadások összege (II.) ez évben is csak 10,000 frtban van fölvéve, habár ezen összeg most már a tiszteletdíjak fölemelése után s az osztályok nagyobb tevékenysége mellett, nem fedezi az Akadémia e czim alatt érintett szükségletét. A mult évben e czim dotatiója már az év közepe előtt ki volt merítve s nagy összegre menő nyomdai számla maradt kifizetetlen. Így állván a dolog, az elnökség az Akadémia osztályelnökeivel és titkáiraival tanácskozott azon átmeneti intézkedések iránt, a melyek a költségvetés e czimére nézve addig is teendők, míg az Akadémia azon helyzetben lesz, hogy e czimen nagyobb összeget vehet föl költségvetésbe. Ehhez képest utasíttatni indítványozza az osztályokat s azok elnökeit és titkárait:

a) hogy az Ügyrend azon rendelete, mely az Értekezések czimén felveendő munkák terjedelmének maximumát öt ivre szabja, szorosan tartassék meg;

b) hogy az Értekezések mellett okiratok ne közöltessenek;

c) hogy költséges mellékletek a jelen viszonyok közt ne adassanak;

d) hogy ha valamely értekezés öt ivet meghalad, a szabályszerű öt iven fölül tiszteletdíj ne adassék, sőt az öt ivet meghaladó iver nyomtatási költségei is vonassanak le a szerző tiszteletdíjából;

e) olyan értekezések, a melyek akár önállólág, akár valamely lapban vagy folyóiratban kiadatnak, az Akadémia által ne díjaztassanak;

f) az Akadémia általános kiadásaira fölvett összegből mindenek előtt az akadémiai tagok értekezéseinek tiszteletdíja és nyomtatási költségei fedeztessenek, s csak az ezen költségek fedezése után az év végén netalán fenmaradt fölösleg fordíttassék a nem tagok által benyújtott értekezések díjazására és kiadására.

A tudományos folyóiratok Repertoriumára (V.) ez évben sem fordítható több 1500 frtnál. Ez összegből is a nyomdai tartozások fedezendők első sorban. Miről értesítendő az a külön bizottság, mely a Repertorium kiadásával van megbízva.

A mi az osztályok költségvetését (VI.) illeti:

Az I. osztály a »Corpus poetarum« I. kötete bevégzésére és a II. kötetből 10 ivre 872 frtot, Budenz József »Magyar-finn-ugor szögyezések« czimű munkája folytatására 537 frtot, a »Nyelvmélektár« folytatására 1267 frtot, a »Nyelvtörténeti szótár«-ra 1000 frtot, Bálint Gábor kazáni tatár nyelvtana kiadására 930 frtot s Bálint Gábor segélyezésére 1200 frtot, összesen 5806 frtot kér a folyó 1877-ki költségvetésbe fölvétetni. A költségvetésben ezen összeg helyett kereksszámmal 5000 frt van fölvéve, azon biztos reményben, hogy ha az osztályra bíztatik, miként véli ezen összeget az előirány-

zott tételek közt megosztani, egyik és másik tételnél az idén, mikor az Akadémia pénzerejét halaszthatatlan rendkívüli kiadások is veszik igénybe, a törölt 806 frtot könnyen kiegyenlítheti, illetőleg meggyúzdálkodhatja.

A II. osztály Pesty Frigyes lev. tag »Szörény vármegye monographiája« című munkája kiadására 1680 frtot s Jakab Elek l. tagnak »A levéltárakról« szóló munkája költségeire 410 frtot kívánt előirányoztatni. A költségvetésbe azonban, melyet előterjesztettem, csak az utóbbi összeg, azaz 410 frt van fölvéve. Pesty Frigyes monographiája az ország oly részének történetét adja ugyan, mely ekkoráig legkevesebb volt megvilágítva; s olyan mű ez, mely az osztály véleménye szerint mintául fog szolgálhatni a megyei monographiák íróinak: minthogy azonban, mint már érintém, az Akadémia pénzerejét az idén több rendbeli rendkívüli kiadás veszi igénybe, nem követelték el méltatlanság a legjobban dotált történelmi bizottságon, ha ezen mű kiadása a nevezett bizottság dotációjára utaltatik, a mely különben is feladatának tekinti a munkához, mint szöveghez csatolandó oklevéltár kiadását.

A III. osztály részéről Koch »Visegrád vidéke geológiájának« kiadására pótlólag kért 800 frt sem vétetett föl az osztály költségvetésébe; mert ezen összeg illő fedezetét találja a mathem. és természettudományi bizottságnak éppen az ország természettudományi leírására megajánlott dotációjában.

Az állandó bizottságok részére ugyan oly összegek előirányoztatnak, mint a megelőző év költségvetésében, a könyvkiadó bizottságot kivéve, a mely ez évben saját bevételeiből biztos fedezeti nagy kiadásait. Az archaeologiai bizottság részére az eddigi összeg azon reményben irányoztatott elő, hogy közoktatási miniszter ur az érintett összeget ezen évben is rendelkezésére adja a bizottságnak.

A kiadások IX., X. és XI. czimén új kiadások fordulnak elő. Ilyen Szabó Károly r. tag nagybecsű »Magyar bibliographiája«, melynek kiadása 2485 frtba kerül, 1877-re ezen összegből 1200 frt vétetett fel. Ilyen továbbá a Toldy Ferencz kéziratai megvétele árából 1877-re esedékes 1750 frt. Új tétel végre, habár e célra a tek. igazgató tanács által már nagyobb összeg is szavaztatott meg — a mi azonban akkor, a vállalat nem létesülvén, igénybe nem vétetett, — a »Literarische Berichte aus Ungarn« című folyóirat több példányára előfizetesképen előirányzott 1200 frt. E vállalat régóta érzett nagy szükségnek felel meg. Nem önálló tudományos értekezéseket hoz, nem vonja el írónkat a magyar irodalomtól; csak azt ismerteti a külföld előtt, a mi hazánkban, s különösen Akadémiánkban a tudományos téren történik. Egyszer mind helyreigazítja a külföldi irodalmakban Magyarországról közölt téves történeti, statisztikai, ethnographiai stb. állításokat. A közelebb Budapesten tartott két nemzetközi tudományos gyűlésen is minden oldalról nyilatkozott ily tudományos értesítő létesítése iránt a közóhajtság. Az Akadémia, úgy hiszem, legcélszerűbben az által segítheti elő ily vállalat létesítését, ha külső tagjai és azon külföldi tudományos intézetek és társulatok részére, a melyekkel csereviszonyban van, a vállalat megfelelő számú példányaira előfizet. Ez által mind kültagjaira, mind az érintett külföldi tudományos intézetekre és társulatokra nevezve lehetővé teszi, hogy Akadémiánk összes osztályainak és bizottságainak s általában egész tudományos életünknek működését folytonos figyelemmel kísérhessék.

A költségvetés egyéb czimeit, a melyek a tényleges kiadásoknak megfelelőleg vannak előirányozva, mellőzvé, csak egy 4000 frtnyi új kiadásra kell még föl hívnom a t. igazgatóság figyelmét. Gazdasági, biztossági és egészségi tekintetek egyaránt

szükségessé, sőt halaszthatlanokká teszik azon nagyobb javításokat, a melyekre azon összeg igényeltetik a palotában, de különösen a bérházban, a melyben mint tudjuk, az alatt a tíz év alatt, a meddig Diescher birta haszonbérben, a javítások, igazítások annyira elhanyagoltattak, hogy az ablakfák, a melyekről a festék lekopott, már rothadásnak vannak kitéve. Az ablakfák és ajtók festése már halaszthatlan. Meg van rongálva, el van korhadva a palota tetőzetén a kéményseprő-járda is, a melynek kijavítását a közbiztosság követeli. Elkerülhetetlen továbbá egészségi tekintetből is a bérházban levő nyílt árnyékszékek eltávolítása, a mit a lakók már évek óta sürgetnek, s most már attól teszik függővé többen lakásuk megtartását is. Szükséges e mellett két kis világító utóvar, a melyek üvegtetővel vannak ellátva, szellőztető készüléttel látni el. Szükséges végre ugyancsak a bérház tetején a vas lemeznek, a mely, máza lekopván, már roskadozik, újra bemázoltatása. Mindezek költségei, a palota szakadozott lépcső-szönyegének újjal fölcserélésével együtt, a költségvetések szerint, a melyeket az elnökség vállalkozókkal tétetett, kerek számmal 4000 frttal fedezhetők. Ezen összeg a folyó évi rendes bevételektől a fönn javaslatba hozott törlések mellett föledeztethetik.

Az előterjesztett költségvetés szerint, ha az a t. igazgatóság által helyben hagyatik, 1877-ben

Az előirányzott bevétel.	118,160 frt
Az előirányzott kiadás	118,070 »
	<hr/>
	Többlet: 90 frt.

A bemutatott költségvetés, minden tételére nézve, azon módosítással hagyatik helyben, hogy miután az 1876-ki zárszámadásból kitűnik, hogy a *könyvtári* rovatra, az előirányzott 5000 frtnál 900 frttal több adatott ki, mely összeg részint az illető rovatban, részint hírlapok és folyóiratokra való előfizetés czimén, a vegyes kiadások közt van elszámolva, — ezen 900 frt a könyvtár ez évi dotatijából levonandó, úgy hogy 1877-re a könyvtár illetménye csak 4100 frtban vétetik fel; mi által az évi kiadások fönebb előirányzott összege 117,170 frtra száll le, a többlet pedig 990 frtra emelkedik. Erről a könyvtári állandó bizottság azon utasítással értesítendő, hogy jövőre szorosan őrködjék, hogy a költségvetésben fölvelt összeg határain túllépés többé elő ne forduljon. Azon hiba elkerülése végett pedig, miszerint némely kiadások nem az illető rovatban számoltattak el, mindazok, kik az Akadémia pénztárából utalványozni hivatvák, figyelmeztetendők, hogy a rovat-címet, melyből az illető kiadás fedezendő, mindenkor világosan megjelöljék utalványaikon.

A mi már a jelentésben tett indítványokat illeti: jelesül, hogy az archaeologiai bizottság dotatiója iránt a közoktatási miniszter ur fölkérésék; hogy a Repertoriumra felvett összegből először is a nyomdai tartozások fedeztessenek; hogy az I. osztálynak 5000 frt dotatiója részletes tételeinek megállapítása, vagyis a levont összegnek az illető tételek közti felosztása magára az osztályra bízassék; hogy Pesti Frigyes munkája a II. osztály rovatából a történelmi bizottságéra, valamint Koch munkája a III. osztályéból a mathem. és természettudományi bizottságába tételessé át: mindezeket az igazgató tanács elfogadja. Azon több pontból álló javaslatot is, mely által másod-elnök ur az *általános* akadémiai költségrovatban megzavart egyensúly helyreállítását célozza, részéről, a mennyiben t. i. pénzügyekre vonatkozik, elfogadja az igazgató tanács, minthogy azonban e pontok a tudományt is érintik, átteszi azokat ajánlólag a tud. Akadémia összes üléséhez, hozzájárulás végett.

Végül az így elfogadott 1877-ki költségvetés egy-egy példányban a m. Földhitelintézet pénzügyi osztálya igazgatóságának és az Akadémia elnökségének; illető részei pedig, a jelentésben tett s elfogadott javaslatokkal, az összes Akadémiának, nemkülönben az osztályok és bizottságok elnökeinek kiadandók.

4. Olvastatott az Akadémia decz. 18-ki összes ülésének végzése, mely tudatván, hogy a II. osztály Ljubics Simon munkájának 1000 frttal való segélyezéséhez nem ragaszkodik ugyan, de a kérdéses munkának 10 példányát javasolja megvétni kéri az igazgató tanácsot, hogy e 10 példány árát (mintegy 150 frt) engedélyezn kegyeskedjék.

Az Akadémia pénztára nincs oly helyzetben, hogy a segélyt ily formában is megadhassa.

9. A főtitkár tudomás végett bejelenti, hogy a székely kivándorlási alapot sikerült végre tisztába hozni. E szerint a volt pénztárnok ur a magyar Földhitelintézetnek a pénztár átadása alkalmával átadott 1012 frt 95 krt; mely összeghez járultak ugyan-csak a volt pénztárnok nyilatkozata szerint:

Fogarassy M. erdélyi püspök	500 frt — kr.
Csiky Ferencz	100 » — »
Kassa városa gyűjtése	30 » — »
Marosvásárhelyi gyűjtés	130 » 45 »
Bereczki műkedvelők	13 » — »
Györfy Iván	30 » — »
Sippeky Ágost (N.-Szombathól)	45 » — »
Gr. Mikó Imre gyűjtése	164 » — »

Összesen: 1012 frt 45 kr.

mely összegből Kassa város gyűjtése 30 frt, a beküldő, néhai gr. Mikó Imre ur által Csik szék alispánja Puskás Ferencz ur kezéhez visszaküldetni kéretvén, az, igazgató tanácsi határozatból, 1875-ben kamatostól visszaküldetett. A fönnebbi összeghez járult későbbben néh. Murányi Ignác 1000 frt hagyománya; úgy hogy a befizetett összeg 1876. decz. 31-én kamatokkal 2972 frt és 22 kr-ra rugott; mely összegben nem foglal-tatik Hacker Rozália 1000 frt hagyománya, melyért per foly az örökösökkel; s az alapító Kralovánszky György 10,000 frt hagyománya, mely csak ennek nője halála után léssen befizetendő:

Tudomásul vétetvén, a m. kir. kormány egy felterjesztésben ujlag felkéretni határozottatott, hogy e nem akadémiai alapot, az első alapító kifejezett kívánsága szer-int, vegye által országos kezelés alá.

10. Hinka József ügyész bemutatja a Kazinczy-alaphoz tartozó ingatlanokról ujabban kötött haszonbéri szerződést, jóváhagyás végett.

A szerződés csak akkor hagyatik helyben, ha a bérlők a bérelt ingatlanok adó-jának megfizetését is magukra vállalják.

12. Ugyancsak Hinka József ügyész benyújtja tisztí jelentését az Akadémiának mult évi peres és perenkívüli ügyei folyamáról.

Jelen ügyészi jelentés minden egyéb pontjára nézve tudomásul vétetvén, ille-tőleg a még folyamatban levő ügyek bevégzésére s azokról teendő jelentéstétellel aka-demiai ügyész ur utasittatván; a mi különösen a 9. pontban előadott Pogány Karo-lina-féle 100 hold földet illeti, az elnökség megbizatik, hogy mielőlt e birtok az Akadémia nevére telekkönyvileg át lesz írva, miután ily távol eső részbirtokokat az

Akadémiának kezelni bajos, — annak alkalmas időben és kedvező feltételek melletti eladásáról gondoskodják. Ugyanazon Pogány Karolina-féle örökségnek urbéri papirokra s egyéb tőkékre vonatkozó részét illetőleg, miután ezek végett a m. n. muzeum javára a magyar kir. ügyigazgatóság által megindított a per: jelentő ügyész ur utasított, hogy az Akadémia mint társörökös nevében azon perhez csatlakozzék. A 9. pontban előforduló *Román Ferencz-féle* apróbb részjóságok elárusítása szintén előnyösebbnek mondatván ki: az Akadémia elnöksége megbízott, hogy a helyi körülmények iránt magának tájékozást szerezve, a közelebbi igazgatósági ülés elé terjeszsen ez iránt javaslatot. Végre a 19. pontban foglalt *Kőváry-féle* 200 frtnak 9 évi kamatját illetőleg, mely iránt ugyan ügyész ur a pert megindította, igyekezzék, ha lehet, Krecsmáry Sándor végrendeleti örökössel, méltányos összegben, egyességre lépni, hogy a perköltségek kikerültesseken.

13. Bemutattott a bonyhádi kir. járásbiróság felzeti végzése Váralján elhalt Kímithy Sándor ügyvéd 500 frt végrendeleti hagyatékáról az Akadémia tőkéjére.

Áttétetik az Akadémia ügyészéhez ; egyszersmind a pénztár is értesítettvén.

É R T E S Í T Ő J E.

*Hetedik akadémiai ülés.*Az I. (nyelv és széptudományi) osztály *második* ülése.

1877. február 12.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

51. (5.) Tölgy Iván l. t. »Eranusz« című értekezését olvassa föl. Kivonata ez :

Az ἔσθαι szó már az Odysseában (I. 226) fordul elő. Pallas Athéne ugyanis látván Telemach palotájában Penelope dőzsölő kérőit, kik naponkint Odysseus ökreit, juhait, sertéseit s borát fogyasztották, kérdezi : minő lakoma, minő sokaság ez ? Vajon vendégség vagy menyegző ? Mivel ez bizony nem ἔσθαι.

Erre a régi magyarázók s lexicographok azt mondják, hogy az ἔσθαι lakoma, melyhez minden vendég elhozza a maga részét.

Azért meg nem állhat Szabó István ez a fordítása :

Minemű vendégség, mi csoport ez ? vagy mi dolog van,

Itten ? lakma-e ? nász-e ? Bizonynyal *semmi barátság.*

Vosz sem adta vissza az ἔσθαι értelmét következő fordításában :

Welch' ein Schmaus und Gewühl ? Was betreibst du ? Etwa ein Gastmahl,

Oder ein Hochzeitfest ? Denn keinem *Gelay'* ist es ähnlich.

Ellenben jól fordította Dacier asszony következőleg : »Quel est ce festin ? quelle est cette nombreuse assemblée ? qu' est ce que c'est qui se passe ici ? Est ce une fête ? Est ce une noce ? Car ce n'est point un de ces repas où chacun apporte sa part.«

Az ἔσθαι tehát az Odysseában részvényes dáridó, melyhez mind-egyik enni és inni valót hoz.

Ez volt később is az ἔσθαι jelentménye, csakhogy sokszor a részvevők pénzben fizették járandóságukat.

Mind a részvevők társasága, mind a járandóságból begyűlt pénz is ἔσθαι-nak s a tagtársak *ἐρανισταί* (ἐρανισαί) nevezettek.

Az ἔσθαι szót Curtius György az ἀναίσιον-nak αἰ gyökével hozza kapcsolatba, tehát εἰ=αἰ, melynek alapjelentménye: mozgás valamely cél felé. Az ἔσθαι tehát szerinte mozgás pénzügyítésre. Benfey azonban

Ἐρέσσω = *Ῥορέσσω* = *ἀρέσσω*-val hozza rokonságba, mintha az *ἔρανος* valami tetszetőst jelentene. De a régiek *συνεράω*-tól (összeönt, összehány, összerak, összedob, összefoglal, összehalmaz) származtatták. Így adja ezt elő Athenaeus (VIII, 64, 362).

Az *ἔρανος* pénztárából segélyt kaptak némelykor a baleset által elszegényedett eranisták, melyet azonban, ha ismét vagyona tettek szert, kötelesek voltak megtéríteni.

Van Holst (de Eranis veterum Graecorum) tagadja ugyan, hogy az *ἔρανος* valaha segélyzőtársaság volt volna; de Traján császár szavai Pliniushoz írt levelében (Plin. epist. X, 93) a Pontus tartományában lakó amiséni görögök eranosairól: »*ad sustinendam tenuiorum inopiam*« épen az ellenkezőt bizonyítják.

Kumanudes, az athéni egyetem tanára, közzétett 1873-ban az *Ἀθήναιον* című folyóiratban egy föliratot, melynek lelhelye Myconus szigete s mely a Kr. előtti III-ik századból származik. Ebből látjuk, hogy az eranos pénztárába tőkétet is lehetett kamatozásra elhelyezni; hogy az eranos kölcsönöket is adott s hogy a myconusi eranos mindegyik tagja 500 drachmát (200 frtot) fizetett egyszer mindenkorra.

Ez utóbbi azonban csak kivételes eset volt, mert másutt az eranisták rendszeren havonként fizették járandóságukat. S ez szintén *ἔρανος*-nak vagy pedig *γορά*-nak neveztetett. (Harpokratis *ἐρανιστής* alatt; Suidas *ἐρανισαμενός* alatt.)

A kik járandóságukat a rendes időben meg nem fizették, vagy egyéb eranosi tartozásukat nem törlesztették, *helytelen*, *oktalan* eranistáknak (*ἄλογοι ἐρανισταί*) neveztettek. Az ilyenek ellen, valamint az eranos tisztviselői ellen is, ha a társulat pénzével visszaéltek, eranosi pört (*ἐρανική δίκη*) indítottak, melyet az attikai törvények szerint egy hó lefolyása alatt kellett bíróilag elintézni. (Harpocratis *ἐμμηνοί δίκα* alatt, és Pollux VIII, 101).

Némelyek azt állították, hogy az ilyen pörök valószínűleg az eranisták közgyűlésén döntettek el. De ez téves fölfogás, melyet értekezésemben több adat nyomán megczáfolok.

Wescher azt tartja, hogy az eranisták társulata csak hatósági engedély mellett alakulhatott, mely nélkül pöröket sem indíthatott mint társulat. De ez nem áll a görög classiciai korra nézve s legkevésbé Attika tekintetében, hol Solon törvénye szerint mindenféle társulatok szabadon alakulhattak s tagjaik egymást mindenre kötelezhették, a mi az állam törvényeivel nem ellenkezett. (Télly : corpus iuris Attici 1537, és hozzá a commentár).

A hatósági engedélyt valószínűleg csak a római uralom alatt kellett az eranosokra kinyerni.

Az eranisták törvénye szerint csak tiszta erkölcsű, istenfélő, jámbor emberek lehetnek az eranos tagjai. Azért minden belépni akarót megvizsgáltak az eranos tisztviselői, u. m. a *προστάς* (fővédnök), *ἀρχι-ἐρανιστής* (főeranista), *γραμματεὺς* (titkár), *ταμίαι* (pénztárnokok), *σίνδικοι* (ügyészek).

E tisztviselőket évenként sors által szemelték ki, de a fővédnököt választották és pedig némelykor élethossziglan.

Ugyan e törvény szerint a verekedő vagy zajoskodó eranistát kiűzték az eranosból. (Boeckh : corpus inscript. graec. 126. sz.)

Egy más attikai fölíratból, melyet Wescher bocsátott közre, azt látjuk, hogy az eranos pénztárnoka esküvel volt lekötelve (*κατὰ τὸν ὄρκον ὃν ὤμοσε τοῖς ἐρανισταῖς*), hogy az eranosnak gondnokai (*ἐπιμεληταί*) s áldozarai (*ἱεροποιοί*) is voltak s hogy hű tisztviselőit koszorúval jutalmazta meg az eranos közgyűlése.

Nők is lehettek az eranos tagjai, mert egy attikai fölírat *προερανόιστρά*-t (eránosi előjárónét) említ.

Harpokratis azt mondja, hogy az ő korában (III-ik vagy IV-dik század Kr. u.) az eranos egyik tisztviselőjét *ἐρανάρχης*-nak hitták. Ez nem classicus szó s valószínűleg a másolók hibájából csuszott be a szövegbe *ἐράναρχος* helyett.

Már Poppo ezt írja Xenophon Cyropaediájának kiadásában (Lipscse 1821. pag. 109) : »Fluctuant codices in formis *αρχης* et *αρχος*, ita tamen ut *αρχος* longe maiorem auctoritatem habere videatur.«

Kühner pedig (Ausführliche Grammatik der griech. Sprache. 2. Aufl. Hannover 1869. I. Rész. 388-ik lap.) azt mondja, hogy az *αρχης*-végűek többnyire az *αρχος*- végűeknek későbbi mellékalakjai.

E tekintetben csak úgy lehet biztosan eljárni, ha előbb az összes *αρχος*- és *αρχης*-végű szókat elősoroljuk s lehelhelyöket, vagy is ama forrásokat, melyekben előfordulnak, kimutatjuk. De olyan nevek, melyek csak birtokos esetben fordulnak elő *αρχους*-végezettel, nem jöhetnek tekintetbe, mert ezek nevezője *αρχος*-ra s *αρχης*-ra is végződhetnek.

αρχος-végű név van összesen 126. Ezek között 44 személynév. Miután pedig egy görög személynév sem végződik *αρχης*-ra, jogosult a kétség az *αρχης*-végű nevek classicitása iránt. Azután *ἀρχος* mint önálló név is szerepel. (Ilias I. 144. — Pindar Olymp. VII. 71. — Orpheus tored. 6.) Ellenben önálló *ἀρχης* név nem található az egész görögségben.

Az *αρχος*-végű 126 név közül esik :

- 1) a classicai korra 91,
- 2) az alexandriaira 7,
- 3) a rómaina 23,
- 4) a bysantira 5,

Ellenben *αρχης*-végű név van összesen 64. Ezekből esik :

- 1) a classicai korra 15,
- 2) az alexandriaira 12,
- 3) a rómaina 24,
- 4) a bysantira 13.

De a 64 *αρχης*-végű közül 36 név *αρχος*-ra is végződött.

Ezek szerint bebizonyul az, a mit a philologok már régen állítottak, hogy az attikaiak a classicai korban a kérdéses neveket nem az első, hanem a második hajlítás szerint képezték, tehát *αρχος*-, nem pedig *αρχης*-végezettel.

Az *αρχης*-végű nevek közül csak azokat ismerem el classiciainak, melyek első részében o-hang fordul elő, melynek az a hatása lehetett, hogy némelykor, de nem mindig, két o-hang kikerülése végett az *αρχος*-végezetet *αρχης*-ra változtatták.

Ezek alapján csak husz *αρχης*-végű nevet fogadok el classicainak. A többi mind hibás, a mennyiben nem attikai s alkalmassint csak a másolók tudatlanságából került a kéziratokba. Azért helyettök mindenütt az *αρχος*-végezetet kellene visszaállítani.

Igy tehát elítélendő az *ἐρανίσκος* is s helyette *ἐράναρχος* használandó.

Bírálatra adatik.

52. (6) *Hunfalvy* Pál r. t. »Anthropologia, Ethnologia, Archaeologia, nyelvtudomány« (új tudományok, új előítéletek) című értekezését adja elő bő kivonatban.

A bő kivonat így szól :

Mommsen szerint, a német tudósok süttették volna ki, hogy Közép- és Éjszaki Európában az indgermán törzsek elérkezte előtt egy talán csúd (finn-ugor) fajbeli barna nép barangolt volt, mely kő és csont szerzésaival élén, a földmívelést nem ismerte; hasonlóképen Kelet-Indiában is egy barnább színű nép előzte meg az indgermán, vagyis a szan-szkrit nemzetet. Bagehot szerint pedig az utóbb érkező indgermán törzsek hosszú fejűek, az előbbi t. i. a kőkorbéli emberek rövid-fejűek voltak; a hosszú fejűek tehát legyőzték a rövid fejűeket. Az új tudományoknak köszönjük e két állítást, melynek valóságáról az irodalmi közvélemény meg van győződve nem csak, sőt gyakorlati, politikai következtetéseket is von ki azokból. (Szabad ennél fogva is utána nézni, vajon igazán *helyes ítéletek-e* amaz állítások, vagy pedig csak *előítéletek*, mert ellenkeznek a valósággal.)

Az anthropologia többi közt az ember-fajok eredetét kutatja, s a craniologia segítségével a nemzetek mivoltát, eredetét, fejlődését akarja megfejtetni, sőt hátrább menvén, magának az emberi nemnek eredetét is meg-meghatározza. Az anthropologia mint természettudomány kineveti a philosophiát : de legott maga olyan speculativussá lesz, hogy túl teszen a régi ión philosophián, s bő anyagot nyújtana egy újabb kora Diogenes Laertiusnak.

Az anthropologok és régészek nemzetközi gyűlése, mely 1876 őszén Budapesten tartatott, 1874-ben Stockholmban ült volt össze. A stockholmi gyűlésnek egyik kérdése az vala : Svédországban a történelem előtti embernek melyek az anatómiai és ethnikai jellemei? Bárá Düben akarván a kérdést megfejtetni, bevallá, hogy mennél többet kutat, annál kisebb lesz bizodalma a craniológiához, hogy képes volna a kérdésre biztos feleletet adni. Svédország élő népessége talán legvegyületlenebb egész Európában; szélességi indexe a férfiaknál általában 76,73, a nők-nél 74,32. A történelem előtti nép is, melynek agyai a kő-sirokból kikerültek, 74,3 szélességi indexet mutat. Düben azt kénytelen mondani, hogy Svédországban a történelem előtti nép ugyan olyan típusú, mint az élő

nép: hosszú fejű (dolichokephal) ez is az is. Van ugyan néhány olyan is, melynek szélességi indexe 84₂, s melyek a lappok agyaihoz hasonlóan, ezen rövid fejűek (brachykephal) tehát a lapp-finnektől származhatnak, a kik a 62. foknál délebbre nem jutottak soha. Nem áll tehát az a vélemény, hogy egész Skandináviának történelem előtti lakossága finn lett volna.

Welcker méretezései szerint a mai németek sehol sem hosszú fejűek, még ott sem, a hol a szlávok hatását nem lehet gondolni; Németországban már a történelem előtti agyak két fajtát mutatnak, hosszú- és rövid-fejűt. Olaszországban a mai lakosság így oszlik el: Felső-Olaszországban majdnem mind rövid-fejű, Alsó-Olaszországban hosszú-fejű, a római tartományban, Umbriában a lakosság vegyes, részint hosszú, részint rövid-fejű. Broca Franciaországban is már a palaeolith korban két fajtát talált, hosszú-fejűt, mely régibb, és rövid fejűt, mely amaz után következett. Magyarországon, Lenhossék és társainak mérései szerint, az összes élő lakosság, bármely nemzetű és vallású, mind rövid fejű. De a történelem előtti emberek közt hosszú fejűek voltak nálunk is. Előítélet tehát s nem egyéb, a mit Bagehot mond, hogy Európában hosszú fejű népség győzte le a volt rövid fejű népséget: mert ime, Skandináviát és a Brit-szigeteket kivéve, a mai Európában rövid fejű népek uralkodnak. Sőt a tényekből az is kiviláglik, hogy az agynak vagy fejnek idoma legkisebb viszonyban sincsen a nemzetiséggel s a műveltséggel.

Bagehot a nemzetek eredetét akarván megfejteti a természetes kiválásnak és átöröklésnek befolyásáról a politikai községek képződésére értekezik.

Bagehot a nemzetet a politikai községgel zavarja össze, mintha egy volna a kettő. Pedig brit ember, a ki tudja, hogy a brit politikai községet nemcsak az európai szigetek, hanem a kelet-indiai roppant nagy birtok is teszi, csak észreveheti, hogy nagyon különböző dolog nemzet és politikai község. Több nemzet is tehet egy politikai községet, milyen a brit állam, viszont egy nemzet több politikai községbe tartozhatik, mint a német, a szláv nemzet. Az átöröklés és kiválás nem uralkodik se a nemzet, se a politikai község alakulásában úgy, mint Bagehot képzei; a »historia gentium« nem »historia naturalis.« A nyelv már különbséget tud a *termés*, *tenyészás*, meg *termesztés*, *tenyésztés* között. A mi terem, tenyészik, abban a kiválás, az átöröklés törvénye uralkodik; a mit természetünk, tenyésztünk, ahhoz már a természetőnek, tenyésztőnek működése járul hozzá, mely ugyan kénytelen a természet törvénye szerint cselekedni, még sem származik a természetől. Aristoteles szerint a léleknek háromféle tehetsége van, növekvő és táplálkozó, érző és kívánó, értő és akaró. Az érző és táplálkozó tehetség közös a növevénynyel is; az érző és kívánó közös az oktalan állattal is; az értő és akaró tehetség, mely a nyelv által nyilatkozik, egyedül az okos állatnak: az embernek, sajátosága.

Bagehot azt véli, hogy a mik vagyunk, mind a szüléktől örököljük: pedig csak a növekvő és táplálkozó, meg az érző és kívánó tehetségben mutatkozik a kiválás és öröklés hatása; a főtehetségben, mely az ember-

uek sajátja, nem mutatkozik az. Goethe fia olyan egészséges, olyan indu-latu lehetett, mint szüléi vagy ősei voltak, de Goethe fia, mint tudjuk, nem lett se olyan tudós, se olyan költő, mint az atyja. A nyelv sem szüle-tik az emberrel, azt neki azoktól kell eltanúlnia, kik között felnő; tehát Goethe fia németek közt vált németté, de a francziák között francziává, csehek között csehé vált volna.

Bagehot azt véli továbbá, hogy a nemzetek támadása érthetőbbé lesz, ha előbb az emberfajok támadását nézzük. A mióta ismerjük az embert, azóta mindig ugyanazon emberfajok vannak meg. Kell tehát, hogy az ős hajdanban olyan hatások működtek legyen, melyek a fajokat elő-hozták, — de a melyek azután megszűntek hatni, — mert új faj nem tá-madt többé sehoh. Ellenben a nemzeteket olyan hatások támasztják, úgy-mond Bagehot, melyeket máig észrevehetünk. Legvilágosabb például Új Anglia megalapítását hozza fel. Egy csapat ember, — úgy mond, — olyan hitbeli és politikai fogalmakban értvén egyet, a melyek a régi ha-zában nem kellenek vala, kiköltözék Angliából és Amerikában új államot alapítanak. Ezzel a példával azt hirdi Bagehot, hogy megfejtí a nemze-tek támadását. Nem látja, hogy egy már kifejlett nemzetnek egy kicsi része nem új nemzetet, hanem csak új hazát keresett és talált, a melyben oly angolnak maradt, mint Európában volt. Valamint a görög és római coloniák nem új-új nemzeteket, hanem a görögnek és rómainak új-új ha-zákat alapítottak, úgy tettek és tesznek az angol coloniák is. Bagehot tehát a politikai községet a nemzettel zavarván össze, nem is tudja volta-képen mi a nemzet. Azonképen összezavarja az emberfajokat a nyelvcsa-ládokkal is, mintha nem tudná, hogy egy-egy fajban különböző nyelvcsa-ládok, s még többféle nemzetek vannak.

A nemzetek támadását világosan a mai román nemzeteken láthat-juk meg, ha utána nézzünk, hogy a szétterjedt római világban mi tényezők által lettek a portugál, spanyol, francia, olasz, oláh nemzetek s eme tá-madásban nem a *kiválás* (Zuchtwahl), hanem inkább némi *romlás* volt a tenyésztő; nem Cicero és Julius Caesar latinság, hanem a paraszt latin-ság teremte lassarkint más, szintén romló elemekkel együtt, Portugáliá-ban a portugált, Ruméliában a rumént vagy rumunyt stb. S az új román nemzetek nem is a régi rómaiságnak örökségei, folytatásai, hanem új kezdetek, melyek alulról fölfelé törekedve nőttek nemzetekké.

De Lagarde azt ír 1876-ban, hogy a *magyarok* az úrjákat és sé-mieket megelőzőtt nép-réteghez tartoztak, tehát ős régiségüknél fogva sem alkalmasabbak többé bármely politikai szerepre; ők aggastyánok s elenyésznek, mint a keltek. A magyarok eme nagy öregségét pedig Rückert Fridrik mutatta meg, úgymond de Lagarde, a ki a keletindiai dravida népek közt és a fel-ázsiai turán népek közt ideális rokonságot ta-lált. Ezt a rokonságot tehát nem Müller Miksa fedezte föl, hanem Rückert; Müller Miksa idegen szellemi tulajdont bitorolt, mi súlyos szemrehányás. Utána nézvén a dolognak azt találjuk, hogy arra nézve Rückert Fridrik is bitorló: mert a finn, vagy áltaji, vagy skyth rokonságot Rask előbb Ázsia, Európa és Amerika éjszaki népeire, azután 1821-ben a dravida

gának. De már a számnevek és postpositiók annyira különböznek az agglutinatív nyelvekben, hogy leginkább azoknál fogva is csoportokra oszlanak, p. o. finn-ugor, szamojéd, török-tatár, mongol-mandsu, dravida csoportokra. Az egyes csoportokat kitevő nyelvek közt a genealogiai rokonság szemmel látható; azaz a finn-ugor nyelvek egy közös alapnyelvre mutatnak, hasonlóképen a szamojéd, török-tatár, dravida nyelvek is egy-egy közös alapot tüntetnek elő. Az egyes csoportbeli nyelvek genealogiai rokonsága szorosabb, mint az árja rokonság; sőt a török-tatár, a dravida nyelveket oly szoros egység foglalja össze, milyen a germán nyelveket. A tulajdonképi finn-nyelvek még talán a germán nyelveket is felülmúlják a rokonsági egységre nézve. Mind a mellett az agglutinatív csoportokat is némi-némi egység fűzi össze. P. o. a 8-as, 9-es számnevek compositumok a finn-ugor, a török-tatár, a dravida nyelvekben, sőt még a baszkban is; mely feltetsző tünemény csak onnan folyhat, hogy ezen népek mind a hold forgásaival mérték az időt, s azért hetes számrendszert alkottak volt magoknak eleinte — minek nyomát én a szanszkrit, görög, latin *astan*, *ὄγδω*, *octo* szóban is találom, mely dualis alakú.

A megemlített számnévi compositumokon kívül az önhangzók egyezése, vagy a vocal-harmónia jellemzi a finnt, a magyart, a törököt. Még egy feltetsző közösség mutatkozik sok nyelvben. Az az újj, melyet a latin nyelv szokás után *digitus annularis*-nak, *Ringfinger*-nek nevezünk, a finn-ugor, szamojéd, török-tatár nyelvekben úgy hivatik, hogy *nevetlen*, vagy *névtelen*. Legújabbban megtudám, hogy a dravida nyelvekben is úgy hívják, melyek azt az elnevezést a szanszkritből vették. Minek kelljen azt tulajdonítani, nem is sejtem: de a tény megvan. Ha most összefoglaljuk az egyezéseket, a melyeket az agglutinatív nyelvcsoporthozban észreveszünk, úgymint a névmásokét, mely általában közös az árja nyelvekkel is; a hetes számrendszert, mely némileg közös azokkal is: a vocal-harmóniát, mely a finn-ugor, török-tatár és mongol nyelvekben mutatkozik, jól lehet azokban sem kivétel nélkül; azután a negyedik újjnak sajátos elnevezése, hogy *nevetlen*, azt kell okvetlenül állítanunk, hogy ezen egyezések megvoltak már, midőn az egyes nyelvcsoporthoz alakultak. S ezen megegyezések némi chronológiát, némi egymásutánt is hirdetnek. A személyes, mutató, kérdő névmások egyezése bizonyosan a legrégibb nyelvkorból való — mert megvan mind az árja mind az agglutinatív nyelvekben. Az az egyezés megelőzte az idő-mérést is — én legalább nem képzelhetem, hogy az emberi elme az évnek és évszakoknak meghatározására eljutott volna, még mielőtt a személyes névmásokat teremtette magának, azaz mielőtt a szóló magát a másik embertől, a kihez szól, s minden egyébtől, miről csak szólhat, megkülönböztette volna. A hetes számrendszert tehát az emberi elme sokkal utóbb találhatta ki, mint a névmásokat. A vocal-harmonia, látszólag csak a kiejtésnek lévén okozatja, szintén újabb keletű. Végre a negyedik újjnak sajátos elnevezése, hogy *nevetlen*, oly különöség s annyira minden pszichológiai és természeti ok nélkül szükölködő, hogy azt aránylag még újabb keletűnek tarthatjuk. S ime a finn-ugor, szamojéd, török-tatár nyelvek csak ezután ala-

kultak meg. Ezek tehát Ázsiának és Európának ifjabb nyelveihez tartoznak. A tanúság pedig, a melyet a nyelvek tesznek, csallhatatlan és világos: ellenben a csontok tanúsága már azért is hiába való, mert a nyelv nem jár a csontok különböző alkotásával; a csontok nem szülik az eszméket, nem a névmásokat, nem az időmérést, akár a hold, akár a napvilág forgásai szerint, nem a vocalharmoniót, nem azt, hogy így vagy úgy nevezzük el a negyedik újjat.

Azt szokta volt egyik író a másik után mondani, hogy Európának ősi lakossága finn vala, az pedig mongol-féle, tehát barna. Virchow elment Finnországba keresni azt a barna mongolt. S mit talált? A finnek szőkébb hajnak, fejérebb bőrűek és kékebb szeműek általában, mint a németek; az esztek pedig még inkább hajlandók a dolichocephalságra, mint az élő németek. Tacitust olvasván, úgymond Virchow, azt gondolhatná az ember: ime a finnek a Tacitus germánjai! Előítélet s nem egyéb tehát az ősi finn nép barnasága is! Hogy a finn-ugor nemzetek az ifjabbak közé tartozván, másoknál sokkal utóbb tűnhettek elő, azt a történelem is igazolja. Skandináviáról a legelső tudósítást a massiliai Pytheas adá 330 tájban Kr. e. Pytheas annyira jutván fel, a hol csak két három óráig tart a napvilág a nyári fordulóban, s a barbárok neki azt a hegyet is megmutatván, a honnan a napvilág fektét láthatni: Nilsson azt a helyet a Dunó vagy Dónna szigetben találja meg. Pytheas tudósításában nincsen nyoma finn vagy lapp népnek; az tehát 330 tájban még nem tanyázott ott. Az első határozott tudósítást a Kr. u. első századból Tacitusnál találjuk, a ki Skandináviában a suion-okon tul *siton*-okat tud, a kiken asszony uralkodnék; a Balttenger jobb partján pedig az eszteken (aestyus-ok) azaz letteken, litvánokon túl a *fenneket* említi, a kik rendkívüli szegénységökben is boldogok. Mind a két név a germán népek által jutott Tacitus ismeretére; *jen* mocsárt jelent, *fennek*, *finnek* tehát mocsárok közt tanyázó nép, s az melyet Tacitus leír, lapp nép. A skandináv germánoknál azután is a finn név a lappot jelenti. A *siton* név is germán; *seid* boszorkányságot jelentett hajdan a skandinávoknál; Odin híres boszorkánysága is *seid-r* nevű. A skandináv germánok tehát Tacitus idejében boszorkányos népről tudnak vala túl a suionokon, s azt a magok nyelvén *siton*-oknak nevezik, mely az asszonyi uralkodásról híres. Már Zeuss észrevév, hogy ebből a meséből a *kven* szó értelme csillámlik ki. Volt a finnek közt egy *kainu* nevű törzs, mely nevet a skandinávok *kvain*, *kven*-nek ejtettek; kven pedig asszonyt jelent a skandináv nyelven; az angol *queen* (asszony) mai napig a királynét teszi. Szóval a *kain*, *kvain*, *kven* szó alkalmat szolgáltatott a későbbi íróknak is, hogy valahol a finnek közt az amazonokat keressék. A norvégiek a finneket *kveneknek* nevezik máig, a lappokat pedig *finneknek*. Tacitus tudomására nem jutott maga a *kven* név, hanem csak jelentése, azért beszél asszonyi uralkodásról; de jutott a skandináv *seid*, *sit* név, mely boszorkányságot jelent. A kvenek tehát Tacitus idejében már mint bűbájos, boszorkányos nép ismeretesekei valának a skandináv germánok előtt. Kr. u. első században egy finn nép, a kvenek, már Skan-

dináviában, a suionokhoz éjszak felé laktak, lappok pedig a Balttengeren túl, a mai nyugati Oroszországban tanyáztak.

Tacitus csak Germániáról írván, nem szól semmit Oroszország keleti részeiről. De amonnan a *Riphaeus* hegy, a *Rha* folyó ismeretesek valának már, s e nevek ugor népekről tanúskodnak, mert *rip*, *rep* az osztják nyelvben hegy, *rau*, *rav* pedig a Volga a mordvineknél.

Tacitus († 117. tájon) után a gótok a Balttenger déli partjairól a Neszter, Deneper folyók mentiben a Feketetenger felé huzódának; Hermanarik alatt hatalmuk a Balttengertől a Feketetengerig ért. De azt 375-ben a hunok dönték romba. A hunok nyitják meg a kaput Európa felé az ugor népeknek, melyek bolgárok, avarok, magyarok, besenyők nevei alatt egymásután betörnek azon. Hermanarik uralkodása nemcsak germán, hanem szláv és finn népekre is kiterjedett. Jordanis ugyan majdnem 200 évvel írt Hermanarik halála után és 100 évvel az Attilaé után, s lehet, hogy korának néprajzából az előbbi korokba teszen egyet mást: még is hivatkozunk reája. Jordanis Skandináviában a sok germán népen kívül az adogit, rerefenn meg a szelid finn népeket nevezi meg: az adogit ismeretlen név, de az Jordanisnál csak lappokat jelenthet, rere-fennjei a *tere* vagy *tre-fennek*, azaz erdei lappok, a szelid finnek pedig már szántóvető finnek. A Balttengeren innen az eszteket hozza fel, a kik még lettek és litvánok, kik Nagy Theodorikhoz († Ravennában 525-ben) követséget küldének; továbbá éjszak felé a mériekeket, mordvineket; azután délkelet felé az akarczirokat, bolgárokat, hun ultriagirokat, sasireket, a hunugorokat. Itt tűnik elő az *ugor* név legelőször. Jordanis idejében Oroszország tele van finn és ugor népekkel. Azonban hireit Skandináviáról svédektől és gótoktól vevén, azért ismeri jobban annak innenső részeit. De kortársa Procopius Konstantinápolyban norvég kereskedőktől vevén híreit, nagyon kiegészíti. Procopius Thulének nevezi Skandináviát. Annak legéjszakaiabb részén a nyári fordulóban negyven napig süt a napvilág, s viszont a téli fordulóban negyven napig tart az éjszaka. »Nekem ugyan oda elmenem, s azt saját szememmel látnom, bár nagyon óhajtottam, nem volt alkalmam, de megtudám azoktól, a kik onnan idejárnak.« S azon norvég emberek tudósíták Procopiust a *skrithe-finnekről*, azaz korcsolyán futó hegyi lappokról, a kiknek életét kissé csodásan leírja. Ime Procopius ismeri a hegyi lappokat, Jordanis pedig az erdei lappokat. Kr. u. 550. tájon a lappok már ott valának, a hol most vannak: de a kvenek megelőzték vala őket, már Tacitus idejében a suionok, vagy svédek mögött lakván.

Jordanis meg Procopius után Alfréd király idejéig nincsen hírünk Skandinávia és a mai éjszaki Oroszország finn népeiről. De azon időközben a bolgárok, avarok, magyarok, besenyők jönnek ki; Alfréd uralkodása alatt (871—901.) pedig a magyarok ide közelednek, sőt halála idejében már országukat foglalgatják, mit Alfréd nem tud vala, midőn 880 tájban írt. Alfred a Dontól a Rajnáig s a Dunától a legmagasabb éjszakig írja le Európát, Other és Wulfstan, korabeli két utazónak személyes tudósításait használhatván. Ő a mai botniai öblöt Kven tengernek nevezi, mi annak jele, hogy tudomása szerint a kvenek azaz finnek a mai éjszaki

Svédországban és Finnországban laktak. Egyébiránt Other, ki magát legéjszakiabb norman lakosnak állítá, Halgolandban — ma Helgoland, a meddig már Kr. e. 330-ban Pytheas jutott volt el — s a ki a skrith finnektől adót hajtogata be, a kvenek országát oda helyezi, a hová Tacitus, t. i. a suionoktól éjszakra, a mai svéd Norrlandba. Other megkerülvén a Nordcapot a Fejértengerbe, s ebből a Dvina torkolatjába juta, egész utjában a szárazon csak halászó és vadászó lappokat talált, a kiket *tere-finneknek*, azaz erdei finneknek nevez. A Dvina partjain pedig jól mivelt földeket láta, a beormák, permick földjeit, a kiktől először vőn tudósítást az ottani állapotról, s a kiket majdnem egy nyelvűeknek hisz vala a lappokkal. Wulfstan a mai Schlesvigtől fogva a Frisch-Hafig tőn felfedező utat; a mai Königsberg táján még eszteknek nevezi a poroszokat, letteket; a svédek, vagy roszok telepedéséről Novictunában vagy Novgorodban (862 táján) s arról, hogy Rurik utódja Oleg vagy Olav 882-ben Kievbe tette át a keletkező új birodalomnak székrét, nem hallott semmit, a nagy birodalom kicsi kezdete nem okozván nagy hatást, melynek hullámai Königsberg tájáig értek volna. Másunnan tudta meg Alfréd, hogy ott valahol *Maegtha-land* (Magd-land) vagyis *asszonyok földje* van, a melyen túl Sarmatia egész a Rif hegységig terjed. Országunk geographiai és néprajzi képéről pedig annyit tud Alfréd, hogy Karintiától keletre pusztaság van, s a mögött Bulgária, meg tovább Görögország. A régi Avarország tehát Alfréd előtt *pusztaság* vala. Hasonlóképen a morvaiaktól keletre Viszlaországot ismeri, a melyen túl Dacia van, ahol egyszer a gótok is laktak. Ebből világos, hogy Alfréd előtt még Lengyelország ismeretlen, a mely a mai Poznániában (Posen) 850 tájon, tehát egy időben Oroszországgal kezde a homályból kibontakozni. Viszlaország tehát Alfréd előtt a mai Felső-Magyarország és Galicia vagy Halics, melyen túl délfelé Daciát képzei magának. Alfréd a morvaiaikon kívül semmiféle hatalomról nem tud, mely a mai Magyar- és Erdélyországban lett volna.

Szóval a nyelvtudomány bizonyysága szerint a finn-ugor népek újabak, s azért legutóbb tűnnek fel az európai históriában.

A nyelvtudományi bizonyysággal tehát a történeti bizonyyságok is megegyeznek. A magyar nemzet akármit ér is, azt nem nagy öregsége, sőt inkább nagy fiataltsága okozza

Nyolczadik akadémiái ülés.

A II. osztály harmadik ülése.

1877. február 19.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

54. (8) *Deák Farkas* az 1877-ik évi nagygyűlésen megválasztott levelezőtag felolvassa ily című székfoglaló értekezését: »Nagyvárad eleste 1660-ban.« Röviden így:

II. Rákóczi György erdélyi fejedelem többszörös engedetlensége által magára haragítván a török szultánt, elhatározták Konstantinápolyban, hogy őt a fejedelemségből letegyék s jövőre nézve az erdélyi fejedelem hatalmát szűkebb korlátok közé szorítsák. Ellenfejedelemmé Barcsai Akost tették, ki a küzdelemben a török segítségével győzött, mert Rákóczi a gyalui csatátéren máj. 22-én elesett s június 7-én sebeiben meg is halt; Ali pasa pedig a tavasz és nyár folytán az erdélyszéli várakat megostromolván, július 12-én Nagy-Várad alá érkezett, hogy Erdély függetlenségének e legerősebb bástyáját is semmivé tegye.

A váradiak a pasa közeledésének hírére segítségért folyamodtak a szomszéd vármegyékhez, az özvegy fejedelelemnéhez Báthori Zsófiához és végre Leopold magyar királyhoz, Wesselényihez a nádorhoz stb., de jelentékenyebb segítséget sehonnan sem nyertek. Néhány vidéki önkéntes s az akkori időben jeles képzettségű Ibrányi Mihály 10—15 magával ajánlotta fel magát, hogy a vár védelmében részt óhajt venni. Összesen katonákból, polgárokból, tanulókból 850 főből álló csapat került ki, holott a vár védelmére 5000 ember volt szükséges. Parancsnokuk volt Balogh Máté s a főbb tisztek közt volt Szalárdi János a történész is. Negyvenhét napi hős védelem után aug. 27-én, midőn már az őrsegből 500 ember elesett, a csaknem köhalommá lőtt várat az ellenségnek feladták.

Értekező eddigelé ismeretlen számos adattal bizonyítja be, hogy Várad ez elvesztésének, mely úgy az ország rendei, mint az érdeklődő külföldiek előtt kipótolhatatlan veszteségnek tartatott, oka a magyar király közvetlen kormányja, a bécsi titkos és hadi tanács tudatlansága, közönysége és roszakarata volt.

Másoknak is kötelességében állott vala tenni valamit a vár védelmére és megmentésére, de teljes megoltalmazását csak a császár-király kormányja tehette vala. Értekező ezután előszámlálja az egykorú kronikások és az újabb történet-írók véleményeit a tárgyról s végül sikeresen védelmezi Wesselényi Ferencz nádort ama rágalmazó vád ellen, mintha Várad elvesztésének egyedüli oka lett volna, mely vádat ellene gr. Rottal János emelt Eperjesen 1669-ben tartott beszédében, s mely beszédet az akadémiában 1855-ben Podhrádszky József alapos történelmi adat gyanánt olvasott fel.

Az Értekezések során kiadatik.

55. (9) *Szilágyi* Sándor r. t. felolvassa ily című értekezését: »Carrillo Alfons diplomatiai tevékenysége Erdélyben.« Kivonatban így.

A bécsi államlevéltárban Báthory Zsigmond fejedelemnek Rudolf császárral folytatott alkudozásaira nézve gazdag és nagybecsű anyag őriztetik, melyek közt kiváló fontossággal bír: Carrillo Alfons jézsuitának levelezése. Ezen levelezés az egész ügyet teljesen más színben tünteti fel, mint a hogy ezt történetírásunk eddig tudta. Az volt ez előtt a közhiedelem, hogy Zsigmond lemondását épen úgy Carrillo okozta, mint ahogy ő játszta kezére az erdélyi fejedelemséget Rudolfnak. Azonban ez nem áll. Carrillo terve az volt, hogy Erdély souverainitásának elismerését Rudolf által kieszközölje, ez országból s a két Oláhországból egy államszövetség alakuljon, mely védbástyája legyen a keresztyénségnek a török ellen, s melynek feje Erdély fejedelme legyen. Ennek a tervének keresztülviteléhez csak akkor fogott, midőn a török háború kiütött s első érintkezései ekkor is a spanyol udvarral és curiával voltak.

Zsigmondnak Rudolfkal első érintkezése 1593. végén kezdődött, de ekkor írt levelét csak 1594. elején kapta meg a fejedelem, Teuffenbach kassai kapitánynak egy hozzá küldött követe Kiss Mátyás által. Ez a levél még mindig »vajroda noster«-nek címezte Zsigmondot, a Báthory Istvánnal kötött régi szerződés alapján, mely azonban akkor már egészen el volt évülve. Carrillo tanácsára Zsigmond, hahár máskülönben igen udvariasan bánt a követtel, felbontatlanul adta vissza a levelet, s egész nyíltan megmondta, hogy a címezés végett. E levélviasszaadásnak azonban bensőbb oka volt, az t. i., hogy épen azon napokban, midőn Kiss Mátyás ott volt, folyt az alkudozás Zsigmond udvarában a pápa követei Cumuleus és Báthory András bibornok s Carrillo és Zsigmond közt. A megállapodás abban történt, hogy a császár ismerje el Erdély souverainitását és segélje meg Zsigmondot s adjon neki nőül osztrák herczeg-aszszonyt. András bibornok nem értett velük egyet, ő Magyarországnak souverain jogát fönn akarta tartani. De Rudolf kormánya nagy súlyt fektetett a szövetségre s a Carrillo által felvitt pontokat fogadta el, s az egyesség, mint tudva van 1595. elején meg is kötött; Zsigmond nőül kapta Mária Krisztiernát, s eleinte szerencséjével folytatta a háborút a törökök ellen, sőt a két oláh vajdát is egy olyan szövetségre kényszeríté, melynél fogva ezek elismerték Erdély souverainitását s még a felségi jogokat is Zsigmondra ruházták.

A szép kezdetnek nem felelt meg a vég. Zsigmond házassága az ő *testi fogvatkozása* miatt nem volt boldog; hozzájárult, hogy a Rudolftól ígért segély is nem következett be oly mértékben, mint ő azt remélte, a törökök miud nagyobb tért nyertek a háborúban s a fejedelem elhatározá, hogy lemond és pappá lesz. 1596 elején tett egy utat Prágába s már példázgatott erre, de azt ott nem vették komolyan. Ez év őszén azonban felküldi Carrillót, hogy eszközölje ki a lemondást s az elválást. Carrillo tört szívvel indult az utra, Tasnádról intő levelet írt a fejedelemnek, változtassa meg szándékát, mely országát és önmagát veszélybe dönthetné, hisz a fejedelemasszonymnak úgy sincs kifogása, hogy úgy éljen vele, mintha nő-

vére volna. De nem hallgatta meg, s minthogy a Carrillo által folytatott egyezkedés lassan haladt, 1597 elején felment, hogy sürgesse a dolgot. Zsigmondot ezúttal kielégítették az arany gyapjával, s ő az alkudozás elhalasztásába beleegyezett. Még ez év őszén azonban újra felküldte Carrillót, hogy azt hajtsa végre. Zsigmond kárpótlásul Oppelnt és Ratibort s évi 60,000 tallért követelt, továbbá, hogy eszközölje ki a császár, hogy ő bibornokká neveztesse ki s végre, hogy Erdély fejedelemsége ruháztassék nevére Mária Krisztiánára. Carrillo becsületesen és őszintén képviselte a fejedelemnek és országnak érdekeit. De Rudolf miniszterei Rumpf és Trautson halasztás által akarták rákényszeríteni, hogy követeléseiből engedjen, igen csekély összegek fölött hetekig húzták az alkudozást, azt pedig, hogy Erdély élére fejedelem állíttassék, sehogys akarták. Hoszasz alkudozás után csakugyan beleegyeztek annyiba, hogy Erdély élére, legyen fejedelem vagy kormányzó, a főherczegek közül állíttassék, Zsigmond kapjon évi 50,000 tallért s a spanyol királytól valami egyházi jövedelmet. Carrillo, azután is, hogy elindult az alkuval, mindennap írt a tanácsosokhoz, hogy fejedelmet, vagy legalább kormányzót adjanak a főherczegek közül, siettesse ki a dolgot, s végre csak annyit tudott kivinni, hogy elindítottak ugyan biztosokat, de nem kormányzót s megbízták Mária Krisztiánt az id. kormányzósággal. Carrillo tapintatának sikerült ezt a megoldást elfogadtatni s azzal visszaindult Prágába. Az események megmutatták mennyire volt neki igaza, midőn az ország élére fejedelmet kívánt volna állíttatni, mert ez az egész mű alig egy pár hónapig tartott; Zsigmond visszatért Erdélybe, s újra átvette a fejedelemséget.

Szabályszerű bírálat alá bocsátatik.

56. (10.) Olvastatik az *Archaeologiai Bizottság* f. évi jan. 30-án tartott ülésének jegyzőkönyve, Szörény vármegyének a nm. m. kir. belügyminisztérium által megbírált végett az Akadémiához átküldött czimere tárgyában, a melyben indokoltan kimutatja, hogy azt, mint a heraldika számos szabályaiba ütközőt, elfogadhatatlannak kell ítélni, minél fogva egy más, általa szerkesztett és színes rajzban mellekelt czimertervezetet ajánl elfogadás végett.

Az osztály az Archaeologiai Bizottság megállapodását magáéva teszi, és ezt oly javaslattal terjeszti az összes ülés elé, hogy az Akadémia az Archaeologiai Bizottság jegyzőkönyvét és czimer tervezetét a nm. m. kir. belügyminisztériumhoz terjeszsze fel.

Kilenczedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1877. február 26-án.

Nm. gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

57. *Ipolyi Árnold* r. tag emlékbeszédet mondott Czinár Mór lev. tag fölött.

Az értekezések során ki fog nyomtatni.

58. A főtktár bemutatja a családi gyászjelentést id. Bertha Sándor lev. tagnak, az Akadémia 25 éven keresztül volt buzgó tisztviselőjének (1835 óta akad. ügyész, 1853 óta pénztári ellenőr) f. hó 4-én történt elhunytáról.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, a II. osztály, melynek tagja volt, felhívatik emlékezéséde iránt gondoskodásra.

59. Olvastatott az Akadémia Ig. Tanácsa febr. 10-ik ülése jegyzőkönyvének egy pontja, melyben tudatván, hogy az összes Akadémiát illető úgynevezett általános nyomtatási kiadásokra 10,000 frtnál többet ez évre sem vehet fel, egyszerűsöd az Értekezésekre nézve egy megzorító szabályzatot közöl az összes üléssel, melyet a maga részéről, a mennyiben t. i. pénzügyekre vonatkozik, elfogadott hozzájárulás végett. A pontok következők :

a) hogy az Ügyrend azon rendelete, mely az Értekezések czimén felveendő munkák terjedelmének maximumát öt ívre szabja, szorosan tartassék meg ;

b) hogy az értekezések mellett okiratok ne közöltessenek ;

c) hogy költséges mellékletek a jelen viszonyok közt ne adassanak ;

d) hogy ha valamely értekezés öt ívet meghalad, a szabályszerű öt íven felül tiszteletdíj ne adassék, sőt az öt ívet meghaladó ívek nyomtatási költségei is vonassanak le a szerző tiszteletdíjából.

e) oly értekezések, a melyek akár önállólag, akár valamely lapban vagy folyóiratban kiadatnak, az Akadémia által ne díjaztassanak.

f) Az Akadémia általános kiadásaira fölvetett összegből mindenek előtt az akadémiái tagok értekezéseinek tiszteletdíja és nyomtatási költségei fedeztessenek, s csak az ezen költségek fedezése után az év végén netalán fenmaradt fölösleg fordíttassék a nem tagok által benyújtott értekezések díjazására és kiadására.

E megzorító szabályok ugyis az Akadémia Ügyrendén alapulván, elfogadtatnak és az osztályoknak kiadandók, tudomás és alkalmazkodás végett.

60. Olvastatott szintén az Ig. Tanács végzése, melyben tudatja, hogy Ljubics Simon részére a kért segílyt azon alakban sem adhatja meg, melyben azt az összes ülés (10 példány megvétele által) javasolta, mert az Akadémia pénzügyei nem engedik Tudomásul vétetett.

61. A II. osztály az archaeologiai bizottság megállapodását Szörény megye czimerét illetőleg magáévá tévén, ezt oly javaslattal terjeszti az összes ülés elé, hogy az Akadémia az archaeologiai bizottság jelentését és czimer-tervezetét terjeszsze fel a nm. m. kir. belügyminisztériumhoz.

Elfogadtatott.

62. A szigetvári Zrinyi-emlék feliratának elkészítésére kiküldött bizottság beadja jelentését, mely szerint a bizottság abban állapodott meg, hogy a megdícsőitendő hősré s a szobor felállítására vonatkozó feliratok röviden és egyszerűen szerkesztendők ; de jónak látta, hogy nagy költőnk Vörösmartynak Szigetvárról és öséről írt epigrammja szintén helyet nyerjen az emlékszóbron, minthogy az kiválóan alkalomszerű, s az olvasóra emelő hatást gyakorolna. E szerint a 4 lapra következő feliratok jönnének :

A z e l ő l a p r a .

Honfi ! ha fellépendsz düledék várára Szigetnek,

Sírva ne említs szót sajnos eleste felől ;

Ott hős Zrinyi körül bátor daliái nyugosznak :

Gyöngé panasz szózat bántja nagy álmaikat.

A h á t l a p r a .

Zrinyi Miklósnak Szigetvár és vidéke.

A z e g y i k o l d a l l a p o n .

Szigetvár hősi védelmében elesett 1566. szept. 7-én.

A m á s i k o l d a l l a p o n .

Ez emlék felállíttatott 1877.

A bizottság javaslata elfogadtatván, az emlékszóbor bizottságával közlendő leszén.

63. A III. osztály jelenti, hogy megbízott bírálója Korponay Jánosnak ily című kéziratában »Magyarország harcz története I-ső kötet,« nem talált semmit, a mi a katonai irodalom szempontjából bírálat tárgyát képezné, mert a munka kiválólag történelmi irányu; annál fogva kéri azt a II. osztályhoz tétetni át.

Áttétetik az Akadémia II. osztályához.

64. A történelmi bizottság felkéri az Akadémiát, eszközölje ki a nm. m. kir. belügyminiszternél, hogy az Anjou-kori oklevéltár szerkesztője és munkatársai: Nagy Imre, Nagy Iván, Pesty Frigyes akadémia tagok és Óváry Lipót országos allelevéltárnok az országos levéltárból a levéltári helyiségen kívül tudományos használat végett okleveleket kikaphassanak, tekintettel arra, hogy hivatalos állásuknál fogva a hivatalos órák alatt az országos levéltárt csak kivételesen látogathatják.

Az Akadémia feliratot fog intézni a nm. belügyminiszter urhoz.

65. Pulszky Ferencz t. t. mint az I. osztály elnöke, kéri az Akadémiát, eszközné ki a »Tihanyi Codexnek« a tihanyi apátságtól, és a »Döbrentei Codexnek« a gyulafehérvári püspöki könyvtárból leendő átküldését, hogy azokat a Nyelvtörténeti szótár és Nyelvméltár kiadó bizottsága használhassa.

Elfogadtatván, a tihanyi apát és erdélyi püspök urak elnöki levélben megfognak kéretni, hogy a mondott Codexeket, az Akadémia jóállása mellett, bizonyos időre engedjék által.

66. A nemzetgazdasági és statisztikai bizottság bejelenti azon határozatát, hogy ezentúl az Akadémia összes ülését követő minden kedden tart havonként nyilvános értekezletet, melyben közérdekű nemzetgazdasági kérdések fognak megvitatatni s a tárgyalások a bizottság közleményeiben kivonatilag helyet foglalnak.

Tudomásul vétetett.

67. Ugyanazon bizottság beadja véleményét Kubinyi Lajos »Vasúthálózatunk életkérdései« című hozzá áttett munkájáról, mely szerint a munka a közönség egy jó nagy részének hasznos szolgálatot tehet ugyan, de akadémiai kiadásra nem ajánlható.

Tudomásul vétetvén, a szerző úr értesítendő, és kívánatára a bizottság véleménye másolatban ki is adható.

68. Ugyanazon bizottság helybenhagyás végett jelenti, hogy Lukács Béla országos képviselő urat és György Endre urat a »Nemzet gazdasági szemle« szerkesztőjét, taggá választotta.

A választás helybenhagyatik.

69. Végül a bizottság előadója Keleti Károly r. tag úr jelenti: hogy a bizottság az ő ismételve beadott lemondását elfogadta, és az előadói jegyzői s tisztre egyhangulag György Endre urat választotta meg.

Az összes ülésnek nincs kifogása az ellen, hogy valamely bizottság az előadói és jegyzői teendőket saját körében oly tagra is ruházhassa, ki nem tagja egyszer-

smind az Akadémiának, de elvül mondja ki, hogy az Akadémiával a bizottságok csak oly előadó által érintkezhetnek, ki egyszersmind akadémiai tag is; felhívja ennél fogva a bizottságot, hogy határozatát ily értelemben módosítsa.

70. Olvastatott a könyvtári bizottság jegyzőkönyvi jelentése, mely szerint

a) a székely-kereszturi unitarius középtanodának az eddigi kiadványokból azokat javasolja megküldetni, melyekből nagyobb készlet van; jövőre pedig az Akadémia összes kiadványai küldését az Ügyrend 181. a) pont szerint;

b) az 1875-ben létrejött oldenburgi régészeti egyletnek, cserében, az Archaeologiai Közleményeket és Arch. Monumentákat;

c) a nyitrai főgymnasiumnak az ügyrendi 181. h) alatti kiadványokat.

d) a pozsonyvármegyei régészeti egyletnek az Archaeologiai Értesítőt.

Ellenben a szászbesztercei ipartanoda, és a pozsonyi k. főgymnasiumnak az Akadémia csupán pártolása mellett megjelent munkáknak is megküldése iránti, — végül az alsó-lendvai polgári iskola kérelmeit a bizottság nem véli teljesítendőnek.

A bizottság véleménye elfogadtatván, az új intézetek az Ügyrendbe iktatandók; a határozatról pedig a könyvkiadó hivatal és az illető kérvényezők értesítendők lesznek.

71. Greguss Ágost r. tag a kéziratár számára benyújtja Széchenyi Istvánnak Scitovszky herceg-prímáshoz intézett egy levelét régi másolatban, melyet Helcz Győző úr műegyetemi polgár Esztergomból küldött az Akadémiának.

Áttétetik a kéziratárba, egyszersmind a beküldőnek az Akadémia köszönete kifejeztetvén.

72. Storch Adolf Budweisből egy nyomtatott könyvét küldi meg véleményadás végett, melyben, úgy véli, sikerült néki oly módszert találni fel, melylyel az álmodott általános nyelvet helyettesíteni lehet.

A csak kézirat gyanánt nyomtatott munka áttétetik az I. osztályhoz megtekintés, eshetőleg véleményadás végett.

73. A főtktár bemutatja a lőcsei kath. főgymnasium elismerő és köszönő iratát a megkapott akadémiai kiadványokért.

Tudomásul szolgál.

74. Ugyanaz bemutatja a január 29-től fogva érkezett csere-, ajándék- és köteles könyvpéldányokat, következők rendben :

I. Testületektől :

Academy of sciences. St. Louis. Transactions. Vol. III. No. 3.

Americ. Philosophical Society. Philadelphia. Proceedings. Vol. XVI. No. 97.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Corpus inscriptionum latinarum. Vol.

VI. P. I.

Oberlausitzische Gesellschaft. Görlitz. Neues lausitzisches Magazin. LII. B. 2. H.

Histor. Verein von Oberbayern. München. Oberbairisches Archiv. XXXIV. B.

3. H. XXXV. B. 1. H.

R. Geograph. Society. London. Proceedings. Vol. XXXI. No. I.

Office of the Amer. Journal. New Haven. American Journal of Science and Arts. Vol. XIII. No. 74.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Zeitschrift. XI. B. 3. 4—5. H. b) Correspondenzblatt 1876. No. 19. 20. c) Verhandlungen. III. B. No. 6. 7—8.

Deutsche Morgenländische Gesell. Leipzig. Zeitschrift. XXX. B. 4. H.

Acad. Imp. des Sciences. Pétervár. Bulletin. Tom. XXII. No. 4. Tom. XXIII. No. 1. (2 péld.)

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1877. Nr. 3. 4.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. a) Jahrbuch. XXVI. B. Nr. 4. b) Verhandlungen. 1876. Nr. 16, 17. 1877. Nr. 1. 2.

Ossolinszki intézet. Lemberg. Sprawozdanie za rok 1876.

Geschichtsverein für Kernten. Klagenfurt. Archiv. XIII. Jahrg.

Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen. Prága. a) Stadtbuch von Brux, bis zum J. 1526. b) Mittheilungen. XIV. Jahrg. Nr. 3. 4. XV. Jahrgang. Nr. 1. 2. c) Wilhelm von Wenden.

Orvos-természettud. társulat. Kolozsvár. Értesítő az 1876-ban tartott estélyeiről.

M. kir. József műegyetem igazgatósága. Budapest. Deák Ferencz; Kor- és jellemrajz.

Püspöki hivatal. Sz.-Fehérvár. Schematismus ven. cleri dioecesis Albaregalensis ad 1877.

II. Magánosoktól :

J. Oppert. Páris : a) Les inscriptions en langue Susienne. b) Etudes Cuneiformes.

Aristarchi-Bey. Athen. Le Mémorial Diplomatique d'Orient. No 2.

B. P. Hasdeu. Bukarest. Columna lui Trajan. Noua ser. Tom. I.

J. J. A. Worsaae. Kopenhaga. Cinquantième anniversaire de la fondation de la Société des Antiquaires du Nord.

Le Vicomte de Ponto Securo. Bécs. L'origine touranienne des Americains Tupis Caribes et des anciens Egyptiens.

G. Schlegel. Batavia. Synico-Aryaca (Etude Philologique.)

Schenzl Guidó. Budapest. Wichner : Geschichte des Benediktiner Stiftes Admont. I. II. B.

III. Köteles példányok :

Wigand K. nyomdája. Pozsony. a) Streit und Sieg. I. II. B. b) Niemayers Taschen-Gratulant. c) Ungarisches Echo. d) Gyakorló könyv Schulz latin nyelvtanához. e) Evangéliomi tanúság. 4. 5—6. sz. f) Der kleine Gratulant. g) Jamin : Kísérleti természettan. h) Az 1876. évi országgyűlési törvényczikkek. IV. füzet. i) A m. kir. miniszterium rendeleteinek gyűjteménye. 1876. évfoly. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. füz.

M. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) Masch : Az időjárásstan alapvonalai. b) A budapesti m. kir. tudom. egyetem tanrendje az 1876/7. tanév második felére. c) a budapesti m. k. egyetemi könyvtár Értesítője. d) Bartalus : Vázlatok a zene történelméből. I. köt. e) Szamosi : Plátó Critója.

Vaidits József nyomdája. Nagykanizsa. Hajgató : Dalos mező.

Gyulai István nyomdája. Arad. a) Fredro : A mentor. b) Az Arad-Körösvölgy vasút menetrendje. c) Ugyanannak díjszabásai.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

- a) Archaeologiai Értesítő. XI. k. 1. sz.
 - b) Nyelvtudom. Értekezés. VI. köt. 3. sz.
 - c) Kállai : A szerbek története. I. köt.
 - d) Értesítő. 1876. 15. sz.
 - e) Tört. Értek. VI. köt. 7. sz.
 - f) Mathem. Értek. V. köt. 1. sz.
 - g) Koch : A dunai trachyt csoport.
-

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

É R T E S Í T Ő J E.

Tizedik akadémiai ülés.

A III. (mathem. és természettud.) osztály *harmadik* ülése.

1877. márcz. 5-én.

S z t o c z e k J ó z s e f r. t. osztályelnök. elnöklése alatt.

76. (17.) *Martin* Lajos l. t. »A változtatási hánylat alkalmazása a propeller-fölület egyenletének lefejtésére« cz. értekezést olvas. Kivonatban így :

Dr. Réthy Mór kolozsv. egyet. tanárnak egy értekezése jelent meg »A propeller és peripeller fölületek elméletéhez« czimen, a melyben rövid felülvizsgálás után oly hibákat fedeztem föl, a melyek az egész lehozást illusoriussá teszik.

Azt hiszem most már késő volna a kérdést bolygatni, hogy mikép történt, hogy a hibák a bírálathoz észrevétlenül maradtak; de morális kötelességünk azokat, mihelyt észreveszszük, itt e helyen constataálni. Mert a míg ez nem történik, a hibákat úgy kell tekinteni, mint a melyeket a szakosztály elfogadott, a mi, szerény nézetem szerint, a magyar tudományos Akadémia méltóságába ütközik, mely a tudományoknak, nem pedig a hibáknak terjesztésére vállalkozott.

Multkor szerencsém volt a szakosztály figyelmét a leginkább szembeszökő hibákra vezetni. De azokon kívül még oly dolgok is fordulnak elő, melyek a munka belső lényegét támadják meg és tarthatatlanná teszik. Ha ugyan végére járunk, meggyőződünk, hogy R. a variációkat oly egészletre alkalmazza, a melybe az egészlet határai hibásan vannak bevezetve. Mert ha van egy egészlet, akkor mielőtt határokat alkalmazunk reá, megvizsgálandó: vajon feltétlenül vagy csak feltételesen lehet-e a határokat rajta alkalmazni. Hiszen köztudomásu dolog, hogy egy általános egészlet bizonyos határok közt véve, képtelenségre is vezethet.

Ha a propeller nyomását kifejező kettős egészletet ezen irányban vizsgáljuk, meggyőződünk, hogy a határok bevezetése azon körülménytől függ,

vajon a részlethányados $\frac{\partial z}{\partial \varphi} = \pi$ állandó vagy változó-e? Ha t. i. ezen π állandó, akkor a nyomás kifejezése : *πνδρσφ* oly természetű, hogy annak

akármely része is soha nemleges nem lehet; ellenben ha π változó akkor $\mathcal{F}r\hat{o}r\hat{o}q$ mindig, de mindig két részre oszlik; az egyik nemleges, a másik igenleges. Ez különbséget szül a határok bevezetésénél; a mi megint vizsgálhat a variációk alkalmazására.

Ha t. i. a π változó, akkor az $\mathcal{F}r\hat{o}r\hat{o}q$ kifejezés igenleges és nemleges részeinek közös határvonala $\pi=k$ egyenletre s ez megint bizonyos λ görbére vezet, mely tehát az egészlet határait módosítja a szerint, a mint ezen λ görbe fekvését a fölület felszínén megváltoztatja. A variációk azon alakjai pedig, melyeket R. használt, in ultima ratione mindig kétfőre vezetnek: az első az úgynevezett főegyenlet, a második a határegyenlet. Amaz adja meg a keresett fölület általános egyenletét, emez megint kimondja azon feltételeket, melyek alatt az általános egyenlet arbiträr állandóit meghatározni lehet. Ha most a határok $\mathcal{F}r\hat{o}r\hat{o}q$ -ben először a feltevés alatt, hogy π állandó, aztán megint a feltevés alatt, hogy π változó, bevezettetnek, két nem csak külsőleg de belsőleg is egymástól eltérő kifejezéseket kapunk. A variációt mindkét esetre alkalmazván tapasztaljuk, hogy a főegyenlet mindkét esetben egy és ugyanaz; ellenben a határegyenlet a két esetben két különböző alakot ölt fel.

Ha először felteszszük, hogy π változó, a határegyenletben azon részeken kívül, melyek a propeller kiszelvény külső szegélyvonalára vonatkoznak, még oly tagok is fordulnak elő, melyek a λ görbétől függnék. Minthogy most a szegély vonalak a λ görbétől s viszont ezek amazoktól függetlenek, a határegyenletben oly tagok szerepelnek, a melyek csak egyedül a λ görbétől, azaz k -tól, azaz a propeller egyenes irányban haladó sebességétől függnék. S kell tehát hogy e részek önmagukban véve elenyészessenek, a mi csak akkor teljesül, ha $\frac{\partial v}{\partial \pi}=0$ és $\frac{\partial v}{\partial \rho}=0$. De ez

utóbbi két feltétel csak akkor valósul, ha π állandó. A határegyenlet tehát, mely változó π -nél jogszerű, csak úgy valósul, ha π állandó; a mi contradictio, minthogy ezen π nem lehet egyidejűleg változó és állandó is. Ebből tehát következik, hogy a főegyenlet mindazon megoldásai nem adhatnak maximumot, a melyeknél a π változó. Mivel különben a felelkező határegyenletnek, a benne foglalt λ görbébe kapcsolt részeit elenyésztetni nem lehet.

Ha megint felteszszük, hogy π állandó, akkor igaz, a határegyenlet ilyen λ görbéhez kötött részeket nem tartalmaz, de annak ellenében oly absurdumra vezet, mely miatt a határegyenlet ismét nem valósul.

Mert ha $\pi = \text{const.}$ akkor a főegyenlet szerint van $\frac{\partial v}{\partial \rho}=0$ és $\frac{\partial v}{\partial \pi}=0$ mi az

Archim.-féle fölületre vezet. Ámde $\frac{\partial v}{\partial \pi} = r(\pi - k) \left(+ \frac{\pi k}{r^2} \right) \left(1 + \frac{\pi^2 - 2}{r^2} \right) = 0$

csak e három megfigjtésre vezet: $\pi - k = 0$, vagy $1 + \frac{\pi k}{r^2} = 0$ vagy $\frac{\pi^2}{r^2} = \infty$

Az első feltéve benne $\pi = k$ ez valós megoldás ugyan, de el nem fogadható azért, mivel $\mathcal{F}r\hat{o}r\hat{o}q$ kifejezés a $(\pi - k)^2$ szorzót tartalmazván, azzal

együtt maga az egészlet is elenyészik, a mi nem lehet maximum: a másodikat téve fel benne: $\pi = 2 \frac{r^2}{k}$ azaz $\pi = \partial(r)$ a mi absurdum mivel π nem lehet egyidejűleg állandó is változó is; végre a harmadikat téve fel benne: $\pi = \infty$, a mi szintén el nem fogadható, mivel az Archim. fölület azon esetben ha $\pi = \infty$, egy a forgási tengelyen keresztül menő síkba degenerál s az ilyen sík nem képes propellerhatást előidézni.

Mínthogy most a határegyenlet sem változó π -nél, sem pedig állandó π -nél nem valósítható, következik tehát, hogy a főegyenletnek nincs oly megoldása, mely maximumra vezetne. Azaz nincs olyan fölület, mely bizonyos rajta kiszabott szegély-vonalokon belül maximum hatásu propellert adna. Mely eredmény homlokegyenest ellentmond R-nek azon állításával, hogy az Archimedes-féle és az azon kívül általa felhozott Sinus propeller maximum-hatásu volna.

Az értekezés a végén a multakat pillantja át. Első értekezésemet egy az akadémia körén kívül álló bizottság elítélőleg bírálta meg, állítván, hogy lehozásom oly special eseten alapszik, melyet a későbbi eredmények nem igazolnak. Ezen segítni gondoltam, ha egy második értekezésben kimutatom, hogy még azon esetben is, ha amaz általános esetből indulunk ki, melyre ama bizottság utalt, a megfejtése még is csak újból visszavezet azon special képletekre, melyeket a bizottság nem akar elfogadni.

A második értekezés felolvasása után az ügy egészen nyugodott. Három évi várakozás után magam sürgettettem az elintézését, s akkor kitünt, hogy az akadémiai bírálók nézetei eltérnek egymástól; tehát egy harmadik lett a megbírálással megbizva. E harmadik bíráló Szily volt, ki nem is késett véleményét beadni, mely azt hangsúlyozza, hogy az én lehozásom két partial quotiensre vezet, melyek egy nem integrabilis egyenletet alkotnak. Mínthogy Szily ur azon következtetése, hogy lehozásom e miatt helytelen, benső meggyőződésemmel nem egyezett, egy harmadik értekezést olvastam fel e helyen, a melyben bebizonyítom, hogy ama nem integrabilis egyenlet korántsem azt bizonyítja, a mit Szily ur állít, hanem megfordítva azt, hogy épen ezen nem integrabilitás legerősebb bizonyosságra, hogy az általam lehozott hyperbolicus csavarfölületen kívül más nálánál előnyösebb csavar nincs.

Sz. ur a helyett, hogy a tárgynál megmaradt, s vagy elismerte vagy megczáfolta volna azt a mit a harmadik értekezésben lehozott, átterelte a tárgyat a variatio számításra, állítván, hogy az más eredményre vezetne. Már most igaz, hogy én a variatio számítást óvatosan kerültem; de az ok most magától világos. Jól ismertem a szirtet, mely felé Szily ur rohant; hagytam is, de azt hiszem, nem fog senki engem elkárhoztatni, ha azt a szirtet inkább megkerültem, hogysem a megmászásán nyakszirtemet kockáztassam.

De hol állunk most?

Harmadik értekezésem czáfolat nélkül maradt, a variatio számítás

pedig ez egyszer megtagadta a szolgálatot. — — Azt hiszem még is csak jobb lesz, ha »szép csendesen« még egyszer azon »primitív« eljáráshoz visszatérünk, melyet Szily úr rajtam neheztelt s vele együtt elfogadni azt a mit a II-dik és III-dik értekezésemben lehoztam.

A tényeket azért hozom fel, hogy figyelmeztessem Szily urat, hogy azon állításai, melyeket felhozott, a midőn R. értekezését az Akadémiának ajánlva beterjesztette, a tények valóságával nem állanak összhangzásban.

77. (18.) *Vész Armin* r. t. »Egy részletes különbzéki egyenlet egézésését« mutatja be.

78. (19.) *Hunyady Jenő* l. t. »Apollonius feladata a gömb felületen« cz. dolgozatát adja elő.

79. (20.) *Konkoly Miklós* l. t. »A hold vörös színe a teljes fogyatkozásnál« czimen értekezik.

80. (21.) *Steiner Antal* löcsei tanár bemutatja *Than Károly* »Vizsgálatok a fulminátok vegyalkata fölött« cz. értekezését.

Tizenegyedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudom.) osztály harmadik ülése.

1877. márcz. 12.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

82. (8.) *Budenz József* r. t. »Podhorszky Lajos magyar-sinai nyelvhasználása« czímű értekezését olvassa fel.

Az osztályértekezlethez utasíttatik használat végett.

83. (9.) *Barna Ignác* l. t. *Virgilius IV.* könyvének fordítását olvassa fel: »Didó átka és halála« következőképen :

Tölgy- és lúczyfa-hasábokból a nagyszerű máglya
Áll immár szabadon felső keretében a háznak.
Cyprust s gyász-koszorút illeszt most rá a királyné,
Kardját, öltönyeit s képét a menyasszonyi ágyra
Helyzi a hűtlennek, tisztán szemlélve jövőjét;
Oltárok körülötte s bomlott fonatékkal a papnő.

Éj vala ; minden lény édes nyugalomba merüle,
A vadonok s ádáz özönök csendben pihenének,
Amint pályakörét fele-útján futja a csillag,
A mint hallgat a föld, a barom s a tarka madárcák,
S mind, a mi a tavakat s a mezőség tüske-bozótít
Lakja, az álomnak szenderg éj-fedte ölében :
Enyhület s feledés váltá fel a gondokat és bút.

Csak Didónak nincs nyugodalma, szegénynek, az álom
 Futja szemét s kebelét, búbanata folyton erősbül,
 Gyötri az ujra felélt szerelem, forr lelke a dühtől,
 S így töpreng: »Im hát mitevő leszek? ujra előbbi
 Gyűlölt kérőim lássam tolakodni körültem?
 Kérjem ezen Nomadok kezeit hitesülni esengve,
 A kiket annyiszor én mellőztem ajánlataikkal?
 Menjek *utána* talán, s a Trójai durva parancsna
 Vessem alá magamat jótétim díjja fejében?
 Erzik-e, mit tettem velök? van-e hála szívökben?
 Népem eresztene-e? megtúrne-e büszke hajóján
 Engem hívatlant? Hajh nem tudod, árva te, most se,
 Laomedon hitlen népének a lelke mily álnok?
 S ekkor . . . a víg rajt tán egyedül csúfságra kövessem?
 Vagy Carthago egész népét vigyem útra magammal,
 S kikkel Sidonból csak imént menekültem orozban,
 Ujra kihajtsam a víz s a szelek válságának? Inkább
 Halj meg a mint érdemled, aczél végezzen e kinnal!
 Ah te vagy, Anna, e nagy gyásznak szerzője! te dobtál
 Ellenségem elé, meghatva siralmaim által!
 Nem lehetett tisztán özvegységemre maradnom,
 S mint a vad odvában, magam' övnom e szörnyű csapástól;
 Törve a szent eskű áldott poraidra, Sychaeus!«
 Ily keserű panaszok törtek ki szorult kebeléből.

Aeneas ez alatt elszántan s készen az útra
 Nyugszik emelvényes tatján a vezéri hajónak.
 Ujra előtermett álmában, alakra hasonlón
 Mint nem rég ez előtt, intőleg a mennyei hírnök.
 Hang, szin, szőke hajak, vidor ifjúság, deli termet,
 Minden rá mutatott, — — — — —
 — — — — — e váratlan tüneményre
 Rögtön felpattan, s társit zaklatja erélylyel :
 »Virrasztásra, fiak! lásson kiki gyors evezéshez,
 Lengjenek a vásznak! Küldöttje az Égnek ujonnan
 Sürget iparkodnunk, s a hajókat felszabadítnunk.
 O szent lény! bármellyike légy kegyes Isteneinknek,
 Hiven szót fogadunk, s követünk készségez örömmel,
 Légy vezetőnk, gyámolj, s kedvez jó égi jelekkel!«
 Szólt, s villám-kardját hüvelyéből meztelenítve
 Atszeli pányváját a vezéri hajónak; *utána*
 Mind ugyanoly hevenyen vetekedve sűrög, rohan és bont;
 Már üres a kikötő, s lebeg a raj az ár sima tükrén,
 Habzik alattok a víz, hasogatják teljes erővel.

Tithon arany-ragyogásu lakát odahagyva a Hajnal,
 Kezdé már első sűgárit a földre lövellni;
 Dido a várfokról a mint pitymallani látta
 Szürkületét, s a vitorlákat sorakozva feszülni
 S partokat és kikötőt népetlenül állani pusztán,
 Szép kebelét dühösen verdeste, s arany-haja fürtit
 Tépte keservében »Hah távozik . . . O Jupiter — szolt —
 E jövevény fog-e trónommal gúnyt űzni? ne rontson
 Váram egész őrsége rcá? ne rohanjon a többi
 A révet kiüríteni? — Elő szaporán a tüzekkel,
 S szálljanak a gályák feszített evezéssel utána!
 Mit mondok? hova tévedtem? mily tébolyodás űz?
 O te, szerencsétlen, most érzed bűneid átkát?
 Akkor kell vala azt, mikor a trónt véle megosztád. —
 Ez hite s jobbja tehát, ki, a mint állítja, magával
 Ős hona Isteneit hordozza? ki szent kegyelettel
 A tűzből vállán mentette ki roskatag atyját? —
 Nem tudtam testét és társaiét darabokra
 Tépni s a vízbe temetni? magát Júlust megöletni,
 S gyűlölt apja elé étkül asztalra feladni? —
 Kétes lesz vala tán a harc kockája? ha az lett
 Volna is, elszántan mit retteghettem? a rajra
 Lángot, apára s fiúra halált s valamennyire romlást
 Kell vala zúdítnom, s aztán bele dőlnöm a vészbe. —
 Szent Fény, mely minden dolgot besugárzasz a földön,
 Juno, gyötrelmim szerzője s e gyász avatottja,
 Hecate, kit zajosan tisztelnek az úton éjjel,
 Bosszúló Dirák s végperczeim égi tanúi
 O lássátok e bünt, s megadandók érdeme díjját
 Halljátok meg imánk! Ha elérnie kell is a partot,
 És a hitetlennek szükségkép nyernie uj hont,
 — Mert végzése elé Jupiternek semmi nem állhat —
 Egyre zavartassék hős népek harczai által;
 Júlusa karjaitul távol bujdosva könyörgjön
 Megmentő kezekért; méltatlan gyászban tiportan
 Lásza fáját, s még rút lealázó béke alatt se
 Örvendjen nyúgódtt biralomnak s boldog időeknek,
 Érje korán a halál, s porban temetetlen enyészszék!
 Ezt kérem buzgón, s véremmel e végszavam' ontom. —
 Te pedig, ó népem! törzsét és minden utóbbi
 Származatát gyűlöld; ne tagadd meg hült porainktól
 E kegy-adót. Soha frigy s szeretet velök össze ne fűzzön;
 Egy megtorló kar keljen ki hideg teteminkből,
 Mely tüzze s vassal pusztítsa nemét, a hol éri.
 Most, egykor, mindég . . . forgása szerint az időnek;

Part, víz, kard álljon parttal, hullámmal, aczéllal
Egyre viszályságban, s üldjék az utódok is egymást!«

Igy szólt, s nyugtalanul háborgtak agyában az eszmék,
Hogy mielőbb gyűlölt életének eloltsa világát.
Majd Barcét röviden szólítja, Sychaeus elaggott
Dajkáját — az övét sír rejti a régi hazában —
»Jó öregem, menj, s kérd hozzám nővéremet, Annát,
Mondd, forrás-vízzel testét öblitse le; hozzon
Válogatott barmot s szereket kegyes áldozatomhoz,
Mert Plutót akarom most engesztelni a kezdett
Szertartással előbb, és véget vetni kinomnak,
Aztán a hitlent hamvasztom a máglya tűzében.«
Igy szólt; Barce tipeg végezni sietve parancsát.

A szörnyű kezdet Didót megveszti egészen,
Vérben-uszó szemmel, foltokkal reszketeg arczán,
S végső harczában lelkének egész halaványan
A bel-térre rohan, felhág a magasra hasábolt
Máglya-tetőre, s legott dühösen kiragadja hüvelyből
Aeneas kardját, — bizton nem e célra adottat —
Majd a ruhákra s a jól ismert nyoszolyára tekintvén
Kissé ellágyúl, és nem tarthatja siralmát,
Végre az ágyra ledől, és így rebeg ajka utólszor :
»Drága maradványok — míg az Eg s a Végzet akarta —
Oldjátok kinaim, lelkem' most néktek ajánlom!
Eltem, s a Sorstól kijelölt czélomhoz elértem.
Most Arnyam nagy alakja alá fog szállni a sírba;
Fényes Carthagóm falait feldíszleni láttam,
Megbűnhődött a gonosz testvér, s boszut álltam elejtett
Kedves hitvesemért. O boldog végtelenül én,
Hogyha nem érintik soha partom' a trójai gályák!
— Szólt, s ágyára borult. — Haljunk meg hát boszuzatlan,
De haljunk meg azért . . . Így, így vegyen át a hideg föld,
Láss a tengerről lobogó máglyánkat az ádáz
Trójai, s lelkében bőszejelkép hordja halálunk!«

Végzé, s e szók közt kísérete összeomolni
Látja királynéját, az aczélt tajtékzani vértől,
S ázottan kezeit. Riad a zaj a nagy palotában,
S tombol a megrémült városban a rettenetes hír.
Jaj, siralom, panaszok s ordító női vezeklés
Rezgetik a falakat, s viszhangzik tőlük az égbolt,
Mintha alapjából dúlatnék szét az elárult
Carthagó, vagy az ős Tyrus szilaj elleni által,
S templomit és lakait lángok dühös árja borítná.

Anna magán-kivül reszketve siet le a zajra,
 Körmei hasgatják arczát, verik öklei mellét,
 S haldokló hűgát már messze kiáltja nevérol.
 »Hát ezt rejtegetéd, nővér! ily cselbe kerítél?
 A szent tűz, oltár, és máglya ezekre valának?
 Hogy' vethetted meg társul a halálba fogadni
 Elhagyatott Annád'? ah, hittál volna magaddal,
 Egy Sors, egy seb-ütés s egy óra viend vala véled!
 Mért máglyáztam e fát, mért szálltak az Égbe fohászim,
 Hogy távol lennék, míg rajta pihensz te, kegyetlen!
 Mind oda véled együtt, én, néped, Sídon atyái,
 És oda Carthágód! . . Szaporán a sebre vizet most,
 Hadd mossam ki, s ha még el nem szállt vég-lehe, ajkam
 Szíjja fel azt!« — E közbe felért a máglya-tetőre,
 A félholt nővért zokogással ölébe emelte,
 S törlőkkel tisztázta sebén a rátapadott vért.
 Didó nehéz szemeit felakarván vetni, ujonnan
 Összealél. Szintúgy sipol a lég melle nyílásán,
 Háromszor küzdött könyökén testét felemelni,
 Háromszor lerogyott ágyára; kereste a napfényt
 Tévedező szemivel, s fellelve, fohásza kiröppent.

Hosszú és sanyarú vívódását a hatalmas
 Junó megszárván, a Szivárványt küldte le égből,
 Hogy küzdő lelkét szabadítná fel tetemétől;
 Mert miután nem a Sors, nem bűn, de időnek előtte
 Rögtöni háborodás lelkében okozta halálát,
 A kérlelhetlen Hecate nem vágta le sárga
 Fūrteit, és nem ítélte fejét oda még Erebusnak;
 Iris alá száll hát harmattal tollain, a nap
 Fénye veresétől hímzetten ezernyi színekkel,
 S a haldoklóhoz lehajolva »Parancsra feloldom
 Tagjaid', és ezt im Orcusnak szentelem!« így szól,
 S jobbájával lemetéli haját. — Egyszerre closzlott
 Minden hév, s maga is szellőkbe vegyült el az élet.

84. (10.) Az osztályelnök fölkéri Szarvas Gábor lev. tagot, hogy »Szó és szólás
 magyarázatok« című értekezését, minthogy az idő eltelt, halaszssa a jövő ülésre.
 Helyeseltetik.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

É R T E S Í T Ő J E.

Tizenkettedik akadémiái ülés.

Összes ülés.

1877. márcz. 19.

Csengery Antal akad. másod elnök úr elnöklése alatt.

86. *Vadnai* Károly I. tag, mint a gróf Teleki József-féle drámai pályázat bíráló bizottságának előadója, felolvassa jelentését a pályázat eredményéről, azt az előbbi éveknél általában kedvezőbbnek jellemzi, a mennyiben sok gyenge mellett néhány figyelemre méltó is találtatott; egy pedig a III. számú »Janus«, melynek jeligéje : »Igazságért,« mind az irodalomra, mind a színpadra nézve nyereségnek tartható : minélfogva a bizottság ennek a jutalmat kéri kiadatni. A jelentés egész terjedelmében így szól :

Mélyen tisztelt Akadémia! A nagyemlékezetű gr. Teleki József által alapított drámai jutalomra a múlt esztendőben szomorújátékok pályáztak. A bizottság, melynek nevében lesz szerencsém ezennel jelentést tenni, Pulszky Ferencz tiszteleti tag elnöklése alatt, az Akadémia részéről Győry Vilmos és *Vadnai* Károly levelező tagokból s a nemzeti színház részéről Szigeti Imre és Ujházi Ede urakból állt s a főtítkári hivataltól tizenhat pályaművet vett át megbirálás végett. Szám szerint többet, mint a mennyi az utóbbi évek pályázati szönyegén forgott. E szerint az időszaki sajtóban föl-fölmerült amaz aggodalom, hogy a bizottsági jelentések szigorú hangja nagyon meg fogja lohasztani a pályakedvet, rem bizonyult be valónak ; sőt az akadémiái bizottság nézete, mely szerint a bírálat szigora a tehetségesb pályázókat az eszmény nagyobb kultuszára és több műgondra serkentheti, nyert valósúlást a tényben, hogy a jelenlegi pályázatnak örvendetesebb eredménye van, mint volt a megelőző három évbelieknek. A szigor nem riaszthatott ugyan el most sem több olyan pályázót, kik önismeret és minden dramaturgiai készség hiányában, az irodalmi versenyeket is olybá veszik, mint a sorsjátékokat, melynél Fortuna szeszélye az érdem minden mérlegelése nélkül, vaktában osztja kegyét, nyereséghez juttatva gyakran épen azt, a ki legkevesebbé méltó rá.

Volt olyan is, ki azt sem vette számba, hogy tragédiák pályáznak s »*Bianca*« cím alatt népdalokkal tarkított s kuszált s rémséges tartalmú népszínművet adott be, még pedig oly gyarlót, melyben minden sor rossz, kivéve a dalokat, melyek a népköl-

tészethez tartoznak. Egy másik: »*Hunyadi László*« nagy történetével huszonöt lapon bánt el, követve Erkel operájának szövegét a legprózaibb versekben s csupán Cilley halálának indokolásában térve el attól, mert e férczműben a két ifjú Hunyadi azért a — mint ők kifejezik — »komisz, gazokhoz illő aljas rágalom«-ért öletik meg Cilleyt, mivel ez, ivás közben, azt állítá hős atyjokról, Hunyadi Jánosról, hogy az bizony néha: »magát egész a hányásig leitta.« Ez az egy is, úgy hiszszük, elég fogalmat nyújt a szerző izléséről és drámaírói képességéről. A »*Dolores*« szerzője pedig olyan cinikus, zagya, sértő rémhistóriákkal állt elő az inquisitió korából, mely egyfelől folyvást sérti az emberi érzést, másfelől felebaráti részvétet ébreszt írójának észjárása iránt. A »*Disztelen harc*« is hasonló, rendszertelen zagyalék, egy minden értelmi tengelyét elveszített gondolkodás szüleménye. »*Az apostol*« sem sokkal áll följebb s szerzője bár művéhez előszót írt. »Önismeret« czímmel, a tragikai és ethikai vétség különbségéről s elmondja, hogy a bukás igazolására elég ok van a tragikai jellemben, ha oly szerepet vállal magára, melyet törékeny ember nem vihet ki; de ez elméletet nem birta gyakorlatilag érvényesíteni s minden önismeret és önbírálat nélkül járult a pályázathoz, nagyratörő apostol helyett egy igen botor, velőtlen ifjút festve, s általában minden életigazság és emberismeret nélkül szöve az indokolatlan, gyarló cselekményt s a nyelv pathószát részint dagályban, részint üres czifraságokban keresve. A »*Helén*«, melynek hősnője egy rágalmazott leány, kivel sok szerencsétlenség történik, csak némi verselési ügyességénél fogva áll valamivel feljebb; de szelleme, hangja ép oly erőltetett, alanti, személyei ép oly velőtlenek, üresek, dialogjai ép oly tartalmatlanok, cselekvénye ép oly erőszakolt; a pletyka tragikumát akarná festeni, de csak egy eltűzött életképet ad, élet nélkül, halálos véggel. Mind e művek, »Hunyadi László«-t kivéve, társadalmi viszonyokból merítvék, de a társadalmi viszonyok ismerete nélkül. »*Az anyag tragédiája*« eszmei dráma akar lenni, melynek hőse egy anyagimádó király, kinek bukása nem gerjeszti föl részvétünket, bár a bukás eszközei (saját gyermekei) elég jól volnának választva; de a hős olyan ellenszenvet kelt mindjárt fölléptekor, hogy e hangulat hatása alatt még valódi alakító erővel bíró költő sem birna a nézőben vagy olvasóban drámai érdekeltiséget ébresztetni; igazi ember, igazi szenvedély nincs e darabban; az eszme sem domborodik ki; a kor (a keresztyénség első ideje) nem jön a szerzőnél tekintetbe, mert például Hesiod király államában, Kréta szigetén, a könyvnyomtatás feltalálása előtt annyi századdal, »könyvet visz a paraszt is ki a mezőre; az »egyenlőségről és közös jogokról« pedig úgy beszélnek, mint a nagy francia forradalom után. Nagy tért foglalnak el e műben az anyag, a kéj filozófiájának visszataszító, hosszadalmas dialogjai. Itt-ott látszik, hogy a szerző eszmékkel vajúdik, de ez eszmék ma még igen zavarosan forronganak benne; az erőt alpthószban keresi s a drámai forma érzékével éppen nem bír. A »*Hitért*« tárgya a pogány-keresztyén küzdelmek korából van merítve s bár István király vezérében, Vencellinben meg van az összeütközés magva a szerelem és kötelesség közt, de ebből nem fejlődik dráma, sőt a vezér nem is válik a dráma főhőssévé, mert a pogány főpap nagyobb tért foglal el, kinek katasztrófája az, a mi a Hugó Viktor Triboulet-jeé: a boszú törével tévedésből saját elrabolt leányát öli meg. Szomorú elég történik e műben, de még sem szomorújáték, mert szerzője nem bír festeni, jellemezni, bőbeszédű s a helyett hogy éles vonásokkal rajzolna, mindent ellapít, a kor színei iránt nincs érke s nyelve is igen gyöngye, a szokat önkényesen csonkítja, például koszorú helyett »koszor«-t, kötelesség helyett pedig a »kötelm« szót használva. Az erdei pogány

leány pedig »szép áriák«-ról beszél. A »*Deregyei Katalin*« törökvilági színdarab, mely szerkezet, cselekvény és nyelv dolgában egyaránt kritikán alól áll. Ez ugynevezett tragédia már már az ostromolt és összelőtt Dédes urnőjének jól megérdemelt férjhezmenetelén végződnek, ha a szerzőnek eszébe nem jutott volna az utolsó lapon, hogy sajátlag tragédiára pályázik, mikor aztán a dolgon nem birt másképp segíteni, mint hogy a boldog hősnőt a nagy öröm szélhűdéssel öli meg. Így legalább szomorú a vég. »*Marianne*« némely lapján látszik tehetség, de nem drámaírói. A hősnő Heródes király neje volna, de ő csak szenved; a cselekményt egy gonosz tanácsos szövi, (nem tudni: ha nagyravágásból vagy a királyné iránti szerelemből-e?) míg végre a bűnös tanácsos és a szerencsétlen királyné egyforma sorsban, megküszöztetésben részesülnek. Igen elnyújtott, regényszerűleg szőtt történet, melyet a szerző csak úgy tud tovább fejleszteni, hogy személyei hótóran cselekedeznek és hamar megváltoznak, s e miatt a cselekvény erőszakolt, a jellemek érthetlenségűek és érdeklődők; a nyelv és verselés is gyöngy; legjelentékenyebb jelenései vannak a legrosszabbul írva.

»*Teleki Mihály*« dialógizált krónika, hosszan elnyújtva, drámai élet nélkül. Az expositio nem is sejteti a későbbi fejleményt, mert az első felvonás hőse, a török Kucsuk eltűnik s más alakok jönnek elő, országgyűlést (s nem drámát) csinálni. Mit képvisel Teleki: eszéyes politikát-e vagy nagyravágást? nem tűnik ki világosan. Nem jövőnk tisztába sem politikai tervével, sem jellemével. Hatalmas, midőn a durva tatár agát elpáholtatja, kicsinyes, midőn Bánffy Dénes ellen mesterembereket bujtogattat fel. A hosszas leírt országgyűlésen (diárium jámbusokban!) a magyar bujdosók heves védelme nem igen fér össze Teleki ravasz politikájával. Bánffy elfogatása sincs drámailag tisztába hozva, valamint azt sem tudjuk meg, hogy a hős voltaképp minek esett áldozatul: a kétszínű politikának, az önzésnek, vagy a Bánffy megöletésének? Bánffy és Tököly (kiről nem tudni: mért fordul Teleki ellen) szintén homályban maradnak. Nem értjük Bánffynét sem, ki törrel indul Teleki ellen, de lemond a boszúról, mert Telekre szüksége van a hazának s megsiratja őt, mint nagy embert, midőn meghal. Ha meg nem halna s még egy felvonás lenne, ily jellemmel akár férjhez is mehetne férje gyilkosához. Szerző nem birt sem valami politikai eszmét, sem emberi szenvedélyt határozottan, drámailag kiemelni. A mit előad, annak nagyobb része megtörtént ugyan, de mégis valószínűtlen, mert az embereket nem tudta úgy festeni hozzájuk, a minők voltak a történetben.

Ime, tizenegy darabról adtunk röviden számot, melyekről elmondhatjuk, hogy mit sem nyert velők a pályázat, mert nem csak hogy semmi alakító drámai erő nem nyilvánul bennök, de csak egy eredeti eszmével, egy biztosan rajzolt alakkal, egy költői érzéssel irt lappal sem gyarapították az irodalmat, s a kritika annál kevesebbé foglalkozhatik tüzetesebben velők, mert erényeik éppen nincsenek, hibáik pedig nem érdekesek, nem tanulságosak. Csak úgy nem bonczolhatók, mint a testetlen árnyak.

Valamivel többet ér ezeknél, bár szintén az alakító erő hiányát sinyli, »*A trón bitorló*«. Szerzője a tragikum ama fajtáját törekszik érvényesíteni, midőn valaki bátor eltökéléssel akarja helyrehozni hibáit, de multjának nemesise ellen: támad s tönkre teszi. Baj, hogy Aba királyt (a hőst) olyan erőtlen, kapkodó, ellenszenves, köznapias alaknak festé, kit nemesebb fellángolásra, önfeláldozásra képesnek nem tarthatunk. III. Rikárd, ki vitéz halállal végzi gonosz életét, eleitől fogva a jellem-erő aesthetikai fűnségével, észszel, bátorsággal bir. Midőn ő a csatatéren hősileg elesik, részvétünk azt sugja: mily kár, hogy e hős nagy bűnöknek élt! De Aba király

elestére nem érezhetünk egyebet, mint az örömet, hogy e hitvány alak elpusztult. Iéha jelleméből foly a cselekvény sivársága is. Egy koronás üzért látunk, ki trónjáért kufárkodik saját lánya szívével és a haza földjével is. Midőn lányát inti: »Tiszteld apádat, így szól az irás!« e lány, gyermek ajkára nem illő prózai feleletet adja: »Nem teljesíthetem apám« — s a bíráló kénytelen igazat adni neki. Aba a pogányokkal és keresztyén papokkal szemben kétszínű, s a szerint a mint baj fenyegeti, változtatja köpenyét; az összeküvők ellen kegyetlen, s megfoghatatlan módon csak annak ad kegyelmet, a ki daczol vele és szítja őt; bár egy helyen azt mondja magáról, hogy »rendíthetetlen, mint a földkerék:« idegesen kapkod, mihelyt koronáját féltennie kell; bűnei kicsinyesek s szavai még akkor is súlytalanok, mikor éktelen vádokban tör ki. Halála nem engesztelhet ki, s a ki vele szemben áll, kit arra kér, hogy »legyen jobb király, mint ő,« s kit a jó Gellért püspök is int, hogy »e szörnyű példán tanuljon,« Péter sem külön ember nála. Egyes jelenések gonddal vannak írva, itt-ott fel is csillan némi írói tehetség, de a hős botorsága és törpe volta tönkre tesz minden drámai érdekeltséget.

»Sejan« gondosabban van írva, de több benne a történet, mint a dráma, több a retorika, mint a költészet. Szerzője a római történelemből több anyagot karolt fel, mint a mennyit a dráma formája megbírhát. A hős kevés erőt mutat s számításai, cselekedéseiben botor. Rómában új világot akar teremteni, az erény és nuunka világát, s hogy ezt elérhesse, mindenféle erkölcselenséget követ el; a trónra vágyva, nejét (nehogy utjában álljon) s gyermekeit eldobja magától, gondolva, hogy majd boldogítja őket, ha egyszer császár lesz; Germanikust megöleti, s bosszúból, mert Drusus arczon títé, elfogadja a Drusus nejeének szerelmét; de nem e bűnös frigyből támad a dráma csomója, mert e nő mindjárt megöli érte férjét, s akkor Sejan iszonyodva fordul el ez asszonytól. Tiberius császár vak bizalma és csalódása képezi sajátlag a mese magvát. Sejan Caprea szigetére távolítja az életét és koronáját féltő császárt, mi alatt ő urrá teszi magát, zsarnokoskodik, míg nem a távolban ellene dühített császár (kit Sejan meg akar öletni), visszatér Rómába, ott egyszerre hatalmas színben jelen meg, parancsol a népnek, orrgyilkossággal vádolja s a felbőszült néppel halálra hurczoltatja Sejánt, ki ellen saját eltaszított neje lépett föl egyik fővádloúl. Az utósó jelenetek tele vannak átokkal, nagy titkok leleplezésével, halállal s Tiberius maga is lerogy a tudat súlya alatt, hogy hitt Sejanban. A rossz eszközök nemezése képezi e színmű alap gondolatát, melyre a szerző sokkal több történetet épített, semhogy azok a dráma összhangját s intenzív erejét megkaphatták volna. Mondhatni: történetek egymásutánját, hűségnek dialogizált életrajzát adta gondos dolgozásban, de gyakran hosszadalmas párbeszédekben, drámaiasság és a diktio közvetlensége nélkül.

A »Trónviszályok« Nagy Lajos király leánya: Mária királynő és Károly nápolyi herceg történetéből van szöve. A királynő szereti a herceget s ezért — anyja ellenzése daczára — maga adja fejére a koronát, hódol neki, míg az anyakirályné összeesküvést sző Károly király ellen, ki nőül akarja venni Máriát; de midőn kezét kéri, a Máriaért lángoló Forgách Balázs megöli. A királynő a bűnösöket, köztük anyját, elfogatja s ő maga sírva borúl a kedves halottra, a ki különben még csak a következő felvonás végén hal meg. Erzsébet a büntudat furdalásával, Mária a gyászba borúlt szerelem fájdmával távoznak tőle. E színmű elég érdekesen indul, egy pár jelenése, (például a párbeszéd Károly és Mária közt) tehetséggel van írva; több mozzanata a színi hatás elevevőségével bír; de a drámának nincs hűse, nincs központja,

erőre egy alak sem kap s határozott főjellem még kevesebbé magasodik ki; Károly nem önt szereplésébe elég életet; Mária csak beszél, hajol és kesereg; Forgáchnak kisebb tér jut, sem hogy hős lehetne, s a mit tesz, az egy raptus bűne, mert hisz előbb visszazaretent a gondolattól, hogy orgyilkos legyen; Erzsébet fondor bűnét pedig nem követi bukás. Hátránya a darabnak, hogy azok a jelenetek, melyek az összeütközés drámai magvát rejtik magukban: a gyűlölködő anya és a szerető leány szembeszállása legkevesebbé sikerültek; az anya durva szemrehányást kap lányától, a lány fenyegetést és átkot az anyától, a közönség pedig nagy hangokban kevés erőt a szerzőtől. A költői igazságszolgáltatás hiányzik. Sajátlag nincs is befejezve a darab, csak elvágva. Meg kell nyugodnunk ama eszményietlen gondolatban, hogy az anyakirályné elviszi bűnét szárazon, a szegény királynő szerelmi sebtét pedig majd csak begyógyítja az idő. A műnek nincs alapgondolata, tragikum és katasztrófája — s szerzője mutat ugyan itt-ott általánosabb írói tehetséget, de speciális drámaírói hivatást, mely a jellemrajzban és a cselekvény erős alkotásában szokott nyilvánulni, nem találunk nála.

Mindezeknél több eredetiség s itt-ott festési erő nyilvánul a »*Lucius Junius Brutus*«-ban. Ennek hőse a római köztársaság megalapítója és első konzula, a királyok elűzője, ki ellen a királpárti patriciusok fondorkodnak, s összeesküvésükbe bele vonják a Brutus nejét és fiait is, miért aztán Brutus meg is öleti mind a két fiát s harczra száll Arsia síkján a Tarquinok seregével, s elesik ő is, a trónkövetelő Arruns is s a consuli székre emelkedő Valerius mély gyász közt ünnepli a köztársaság megerősödését. A tárgy érdekes, de a szerző nem bírta azt tragédiává emelni, mert az indokokat nem domborítja ki, a hős jellemét nem festé drámailag s a cselekvényt nem fejleszté erőteljesen. Homályban marad az is, hogy Brutus minek esik áldozatul: annak-e, hogy a szabadságért zsarnoki tényeket követ el, letaszítva Collatinust a konzuli székről csak azért, mert ez a jó ember is királyi vér, s szétépve önkényesen a királyi javakat visszaadó határozatát; vagy pedig annak, hogy egy eszmébe, politikai érzületbe, a királyság gyűlöletébe összpontosítva egész lelkét: ridegségével elidegeníti magától nejét és gyermekeit. De a köztársaság nem bukik meg a Brutus erőszakos cselekedetei által s ő maga is csupán egy harezi párbaj esetleges áldozata lévén, katasztrófája nem sokkal tragikaibb, mintha valami járványban halt volna meg; a magától elidegenített hitves és fiúk pedig mit sem tudnak tenni ellene, s midőn egy éjjel törüket emelik az alvóra, ez a jelenet igen gyarlón, minden erő nélkül van festve; s egyik fia, Titus, (ki egy királpárti lány iránti szerelmében eszelősnek van festve,) később eszére is tér, meggyűlölve azokat, kik őt atyja ellen ingerlék. Veturiáról sem tudni, hogy mi készíti férje ellen; féltékenysége-e egy halott iránt, mert férjét azzal vádolják, hogy az erény vértanúját, Lucretiát szerette; szerelme-e Arruns királyfi iránt, vagy nagyravágása, mert e királyfi neki bibort ígér, vagy pedig — a mint emlegeti, de a mit nem értünk meg — gyermekeinek érdeke? Még kevesebbé értjük Collatinust, a Sybilla-ruhát öltött exconsult. Brutus, mint hős, gyöngén van festve, s jellemében szerzőnk elfeledte vagy nem tudta indokolni, előkészíteni azt az apát, ki fiait halálra fogja ítélni. A mily könnyen teszi ezt: nem hat jól emberi érzésünkre. Az meg épen kómikai hatású benne, hogy a veszélyek küszöbén mindig alszik. Porsenna hatalmasan ostromolja Rómát s ő — alszik; Arsia síkján ütközetre készül a sereg s ő — alszik. Helyette Lucretius, e tevékeny öreg köztársasági, van ébren, ki gyakran emelkedett hangon beszél, de a cselekvénybe főleg csak az által foly be, hogy a kellő időben mindig fölébreszti Brutust. A fondorkodó arisztokratákat igyekezett a szerző

különböztetni, de egyéni vonásokat, történelmi jelentőséget nem adott nekik. Legsikerültebb része a színműnek az az ünnepély, melyben a köztársaság az erény vértanújának : Lucretiának hódol. Ebben találunk hevet, emelkedett gondolatokat, tehetőséget. Az is látszik több jelenetben, hogy a szerző tanulmányozta Shakspeare erőlyes pathosát, a mi azonban nem gátolta meg, hogy gyakran dagálylyal és érthetlenséggel ne pótolja a szenvedély hangját. A legfőbb tanúlnivaló pedig : a jellemrajz szabatosága, a tények indokolása s a cselekvény benső ereje még hátra van, s igen lényeges átdolgozásra volna szükség, hogy e szomorújátéknak színpadi hatása lehessen.

Részletesebben kell foglalkoznunk a pályázat legjobb termékével, a harmadik számúval, melynek czime »Jánus« ; jeligéje : »*Igazsáért.*«

Hőse a pogány Vatha fia : Jánus, Belusvár ura, ki erős meggyőződésében hű maradt az ősi hithez, de szemben a terjedő keresztyéniséggel, elvonult a világtól, várába. Környezetében azonban elegenden vannak, kik szítják benne a keresztyének elleni gyűlöletet, köztük Rasdi, e fanatizált jósnő. Ezek el vannak keseredve, midőn látják, hogy a pogány várur egész népével az érkező I. Béla király elé megy, hogy őt jobbágyi hűséggel üdvözzölje. A király azért jó, hogy felhívja őt : ne vesztessen életét tétlenségben, menjen szolgálni a hazát a székesfehérvári országgyűlésre. Jánus feleli, hogy ő rá nincs szükség. A király igéri, hogy nem bántja, ha őshitét vallja is, de ne temesse el erejét a lonszeretettel! Jánus hazafiasan mondja : »Száradjon el keze, semhogy nemzetére új vérontást idézzon,« mire a király biztatja : »Ha istenünk más, nem más a hazánk !« S meggyőzi őt, hogy nem szabad a haza ügyeitől elvonulnia, s kéri, hogy gondolkozzék s határozzon : megy-e az országgyűlésre? A várur aztán bemutatja szép leányát, Arát, ki a király környezetében megpillant egy deli lovagot, Boleszlót, a kit ő jól ismer, mert látta egyszer s azóta sokszor gondolt rá. Ez a lovag mentette őt meg Veszprémben a keresztyének bántalmaitól. Most újra találkozva, a rokonszenv boldog pillantásait cserélik ki egymással. E néma beszédet látták és megértették Jánus pogány hívei, kik attól remegnek, hogy ha urok Székesfehérvárra megy, akkor végők nekik s a pogány hitnek, melyért csak Belusvár ura tehetne még sokat Rasdi jósnő arra gondol, hogy Arának szerelme jó eszköz lehet az apa föltüzelésére. Míg ők ezen tanakodnak, a királylyal jött országnagyok, kik már keresztyének, de szívökben még él a hajlam az őshit iránt, Jánusnak azt beszélík, hogy a pogány vallás veszendő ügyén lehetne még segíteni, ha ő állana a párt élére. Ez dönt. Jánus visszariad a vérontás gondolatától, de törvényes eszközökkel harcolni kész. Megigéri a királynak, hogy megy az országgyűlésre, a király pedig megesküszik, hogy őt és családját nem háborítja hitében, sőt oltalmazni fogja bárki ellen. Jánus is esküt mond, hogy királya és hazája ellen nem fog fegyvert. S míg a várúr kíséri a királyt, a ravasz pogány Karvaly, kinek jegyese ép az Ara hölgye, kiviszi, hogy Boleszló és Ara találkozzanak. A szép pogány leány vágyva várja a keresztyén lovagot. Szemükből árad a vágy és ajkukról a szerelem vallomása. Búcsujok így hangzik : »a viszontlátásig !« Midőn Jánus visszatér várába, a pogány jósnő inti, hogy ne menjen Székesfehérvárra s lányát is baljóslatúlág keveri beszédébe. Jánus megdöbben, de nem hisz e baljóslatnak :

»Nem, nem, csak kába, rémes álom ez,
 Királyi eskü álnok nem lehet,
 Királyi szó nem csalhat — és ha mégis
 Hitem, hazám, leányom, — védlek én !«

Székesfehérvárt a jósnő s a többi pogányok folytatják a titkos munkát s készek Arát is feláldozni a hit ügyéért. A vasfejú Korogi szenvedélyes botorsággal, a ravasz Karvaly pedig álnokul bujtoztatják a nép haragját a keresztyének és idegen papok ellen. Jánust pedig a külső népzaj miatt vádolják a keresztyén országnagyok : oltsa el a tüzet, ha szitotta ! Jánus beszél a néphez, híven hitéhez s egyszersmind híven a királyhoz. A nép azonban azt kiáltja : nem kell az idegen. Rásdi megjelen baljóslatú sötét arczczal, mondva neki :

»A mig te itt a békét hirdeted,
Ten-házad gyújtják föl fejed fölött !«

Aztán panaszt emel az ország előtt, hogy

»Az ujhitűek titkos csábítással
Magukhoz csaltak egy nemes leányt —
Hirdesd a békét Jánus ! Gyermeked
Keresztyén lett. Többé nem a tied.«

Az atya megdöbben e hirre, midőn nagy zajjal rohannak be a pogányok, kezénél hunczolva Arát. Igazságot kérnek, mondván :

»E lányt, a legjobb főúr gyermekét,
Elcsábíták az ujhitű papok,
Törvény s jog ellen megkeresztelék.«

Jánus hazug rágalmozóknak mondja őket : »Vatha unokája keresztyén nem lehet soha, soha !« De a pogányok »látták, midőn rá önték a vizet.« Jánus fölriad :

»A jogtalan erőszak műve volt ez,
És szörnyű büntetést nyer béreül,
Ki szent királyi eskü ellenére
Lábbal meré tiporni a szülői
Jogot, hatalmat. Kelj föl gyermekem,
Nem itt a föld porondján van helyed !
Nem bűnös, a bűn áldozatja vagy !
Kelj föl hát s mondd fenhangon vádatad,
Az ország színe és a nép előtt :
Hoggy csábítás, gonosz varázslat által
Tevének hiteden erőszakot !«

Ara így szól :

»Atyám ! senkit sem vádolhat szavam,
A mit tevék, jó szántomból tevém.
Nem fogta el varázslat lelkemet,
Nem mondhatok mást, keresztyén vagyok !«

Jánus nem hiszi, hogy az ő leánya az, a ki így beszél ! A nép bosszút kiált. Az apa kéri leányát, ébredjen föl ez iszonyú álomból, melyben azt szereti, a minek gyűlölségére oktatá őt. A lány feleli :

»Te gyűlöletre oktatál atyám,
Az én hitem szeretetet tanít !«

Az apa ajka már-már átokra fakad, de Ara meggátolja s kéri

»Ismerd meg azt az istent, a kinek
Hitét gyűlölted ismeretlenül!
Ismerd meg óh atyám, ismerd meg őt,
S imává lesz az átok ajkadon,
S keresztjéhez borúlsz le én velem!«

A nép szörnyűködik, Jánus pedig így szól: »Atyádat megtagadtad, bírád előtt állsz!« S jön a nádor katonákkal, hogy büntesse a pogány lázadókat, kik feldultak egy keresztyén templomot; Jánustól pedig lányát kéri, mert az keresztyén lett, kit hitében többé az apa sem gátolhat. Jánus kardot ránt, hogy védje leányát. Övé az, nincs hozzá senkinek joga. Egy országnagy kéri, tegye hüvelyébe kardját s várjanak »pár napot, míg a király hazatér, hadd ítéljen ő!« A nádor beleegyezik: »Itéljen a király;« de Jánus a harag erélyével mondja, hogy a leányról »Istennek számol, más senkinek!«

A fondorkodó pogányoknak azonban nem elég, hogy Jánus elidegenedik a királytól és keresztyénektől, nekik az kell, hogy harczra szálljon ellenök. Folytatják tehát munkájukat Belusváron. Most már könnyebb, mert Ara nemcsak keresztyéné lett, hanem Boleszló, lovag nejévé is — titokban. A ravasz Karvaly azzal a megfélemlítő biztatással vezeti a várba Boleszlót, hogy vigye el a várból ifjú nejét, különben áldozatul fog esni atyja boszujának. A találkozás a boldogság és fájdalom érzetével árasztja el a két szerető szívet. Ara köszöni istenének, hogy meghallgatá imáját s láthatja Boleszlót — még egyszer. Boleszló elragadtatva mondja:

»Hogy a szerelem nem felejt soha,
Nem ismer vést, nem ismer akadályt,
Halál fölött is diadalmat ül,
Midőn reánk tört a vad csöcselék!
S én megsebezve földre roskadék,
Utánad szállt a sohaj ajkamon,
Elvesztéted fájt s nem vérző sebem.
De itt vagyok! Óh mint gondolhatád,
Hogy élve, halva elfeledjelek?«

Ara mély hittel feleli, hogy a síron túl élni fog a szerelem, s a válasz itt rövid lesz. »Viszonzásig hát, én édes kedvesem!« A földi boldogságot nem reméli többé. De Boleszló nem akarja hallani a válasz szavát. »Enyém vagy, el nem hagyhatok! Nem csak meghalni, élned is kell értem!« A lovag kéri, hogy kövesse. Ara ellenkezik

»Nem, nem, atyámat el nem hagyhatom,
Sujtson reám bár szörnyű boszuja.
Ha büntetésre ítél tettemért
Szenvedjek inkább érdemetlenül,
Mintsem kerülve büntető kezét:
A büntetésre méltóvá legyek!«

S valamint szerelmét nem tagadta meg atyjáért, úgy atyját sem tagadhatja meg szerelmeért. Kéri Boleszlót, hogy menjen sietve, mert itt minden pillanat halálba dönteti. Karvaly is berohan, intve, hogy távozzék, mert jön a vár ura. Ara is kéri őt. De

Boleszló így szól : »Csak gyáva hagyja vészben el nejét.« Ara nem tudja, mit tegyen ? Hölgye ösztönzi, hogy távozzék vele, »Hisz férjed ő, bátran követheted.« A fiatal nő férje életét félti, ki nem akar távozni mellőle, s inkább vele hal meg. Ez megrendíti a nő szívét, elszánja magát, hogy követi bárhová, megy vele a király elé, felsohajtva : »Bocsásd meg isten, ha rosztat tévék !« S jön a várur pogányokkal, kik őt boszúra ingerlik :

»A kard kivonva, népünk készen áll
S csak a vezér parancsszavára vár,
Hogy pusztító viharként elsöpörje
E föld színéről ellenségeit ;«

De Jánus, bár keblében viszhangra lel szavuk, borzadva gondol erre, mert

» — — Jaj a világnak
És jaj nekem, ha rátok hallgatok !«

A jósnő szítja keblének parázsát, mondván : »Menj, kövesd leányodat, s borúljon véle a kereszt előtt !« E szó törzsurás szívének. Jánus vivódik önmagában, hogy elfeledje-e önmagát, szörnyű esküjét s hite ügyéért harczra kelve, hitszegő legyen ! Ekkor jelen meg Karvaly bekötött kézzel. Nem tudja, úgy mond, lesz-e ereje elmondani a szörnyű hirt. De elmondja, hogy a várúr lánya keresztyén kedvesével megszökött. Jánus éktelen dühében kardot ránt : »Ördög, vondd vissza ezt a szót !« Karvaly azt mondja, hogy ő utját akarta állni a lovagnak, de az megsebzé őt karján. Ara hölgye rohan be e szavaknál, elárulja saját jegyesét, hogy e gaz áruló hazug sebbel dicsekszik ármányból, s védve urlölgését, ki nem kedvesével szökött meg, hanem férjével távozott, kinek oltár előtt örök hűséget esküdött s épen Karvaly volt, ki az idegen lovagot Arához vezette. Jánus karddal sujtja le a hűtlen árulót, ki a jósnő fanatizálására vég perceiben ezt vallja a várurnak :

»Ki biztos váradból kicsábitott,
S a lovagot e tettere biztatá,
Ki ez ármányt intézte ellened :
Az a király volt.«

S e hazugsággal és átokkal hal meg — veszendő hite ügyéért. Jánus pedig eltelve haraggal, gyűlölettel az esküszegő király ellen, felkiált :

»Haha, mi most az eskü, becsület ?
Immár tudom, mit ér ! Dicső király,
Tőled tanultam. Esküdet szegéd :
Nem vagy többé királyom, nem uram !«

S a pogányokhoz fordul :

»Szólítsátok fegyverre híveinket !
Az én nevemben. Im az ősi zászló,
Mely Vatha hős csatáin lobogott !
El gyorsan ! hogy e lobogó nyomában
Keljen holnapra óriás sereg !«

Átadja a kibontott zászlót, melyet kitűznek harczra istenért, hazáért, míg a jósnő áldólag terjeszti Jánus felé kezét :

»Üdv és áldás reád Vatha fla!
 Örkdjék rajtad istenünk szeme
 S vezesse győzelemre kardodat!«

A negyedik felvonásban, szürkülő reggelen, Jánus várja az érkező hadat, fel-sohajtva sötéten, elszántan :

»Óh Béla, Béla, hitszegő király,
 Te tettél pártütővé engemet!«

Lódobogást, harcosok közeledését hallja s fölkiált : »Fel hiveim, csatára, bo-szúra!« midőn belép a — király. Jánus irtózva hátrál : »Te, a király, te vagy?« A király bizalommal jó s azt mondja, ép jókor érkezett, hogy büntessen s igazságot te-gyen. Nem a lázadást érti, mert arról nem tud semmit. Jánus kérdi : »Büntetni, kit?« A király feleli :

»A bünöst, a ki lábbal tiprá
 A legszentebbet : eskü szent hitét!«

s elmondja, hogy Ara és Boleszló, kik keresztyének és hitvesekké lettek s aztán meg-szöktek Belusváráról, hozzá siettek pártfogásért; de ő nem szegi meg soha esküjét, sőt megbünteti azt, ki a királyi esküt megveté. A bünösökre maga szab ítéletet.

»De egyik, ha bünösnek mondható,
 Nem tőlem, tőled várja büntetését :
 Lányod felett ítélni nincs jogom,
 Ő a tied, a tied egyedül,
 Te íteld, büntesd őt jogod szerint,
 Im visszahoztam, átadom neked!«

A király ajtót nyit s az apródok behozzák Arát, mire Jánus megsemmisülve kiált fel : »Oh jaj nekem!« Látja hogy egy sötét fondorlatnak hitt s lázadóvá lett ok nélkül. Földre szegzett szemekkel áll s lánya kéri, hogy ismerjen rá s ne sujtsa e néma, hangtalan haraggal. Jánus azt feleli, hogy távozzék.

»Atyám, oh! büntess engem bármiként,
 Csak rád ne szálljon semmi szenvedés.«

»Késő! (mondja csüggedten az apa.) Kilőtt nyíl vissza nem röpül,
 Menj hát s ne lásd : Szivem mint szegi át.«

Ara eltávozása után, a király felszólal :

»Itélj jogod s belátásod szerint,
 Te vagy a sértett, tied a boszú,
 Tied a büntetés vagy irgalom.
 A többi büntetését hagyd reám ;
 S bizzál királyodban továbbra is,
 Miként királyod megbízik hitedben.«

Jánus le van sujtva : »Igen, megtartád esküdet, mig én —« A király kérdi, mily rettentő titok szakítja ketté ajakán a szót. Jánus borzad, hogy e rettentő titok mindjárt napfényre jó; zaj közeledik s Jánus felkiált : »Király! mért nem zuzod szét lázadó fejem?« Kétségbeesésében egy szalmaszállhoz kap, azt híven, hogy az mentő

gondolat. Arra hívja fel a királyt, hogy ő ragadja kezébe az ősi hit zászlóját. A király visszautasítja a vakmerőséget, mely a királynak hitszegést tanácsol. Apród siet be, jelenteni a lázadó hadak közelgését. A király kérli : »Ki gyújtá föl a lázadás tüzét?« s hallván, hogy künn Jánust éltetik, folytatja : »Nem kell felelned, néped válaszolt,« — s kirántva kardját, bátran kiáltja : — »előre pártütők, itt a király!« A lázadók betolonganak zászlóval és e kiáltással : »Éljen Jánus vezér, le a kereszttel.« Szemébe mondják a királynak, hogy ha ellenszegül, nem királyuk többé! A király Jánushoz fordul felháborodva, hogy hitszegőn megtörte esküjét. Jánus nem tagadja; nem mond, nem keres mentséget; hadd legyen a végzet vaskeze alatt áldozat. A lázadók sürgetik : »Jánus, te hívtál, itt vagyunk!« Jánus elfordítja fejét : »Király! hallottad, nincs mit mondanom!« A vérszemet kapott pogányok ekkor a királyt fenyegetik, ki bátran áll eléjük : »Ki meri kezét fölkent királya ellen emelni!« »Nem vagy többé királyunk! rabunk vagy!« — zúgják és körülveszik. Jánus, kábultságából felriadva, kiált :

»Vissza innen, őrzöngő csapat!
Ti vagytok hát a szent ügy harczeni
S első csapástok orgyilkos döfése?
Vigyázatok, az én vendégem ő,
Jaj annak, a ki hozzá érni mer.«

Védi a királyt s hogy megszabadíthassa, maga ragadja fel a lobogót s kiáltja :

»E lobogó a szent hit zászlója,
Alatta nem rablók, nem gyilkosok,
De vértanúk és hősök küzdenek,
Ki nem ilyen, ne tartson az velem!«

A lázadók lelkesülten zajlanak fel : »Vezérünk vagy! Veled tartunk! Vessz!« Jánus a királyhoz szól : »Király, szabad vagy, utad nyitva áll!« s egyik alvezérnek mondja, hogy kísérje a kapuig biztos csapattal s éltével számol, ha nem vigyáz reá. A király megy. Bucsúszava nem boszú, gyűlölet, hanem fájdalom. Azt mondja Jánusnak, ha majd kiábrándul ama kába álomból, hogy a mi meghalt : életre kelthető, akkor emlékezzék meg arra, hogy a pártosság vad kísértetét az ő hangja ébreszté föl sirjából s a hasztalan kiöntött vérözön minden csöppje átkot mond hitszegő fejére.

Jánus megrendülve hajtja le a zászlót e szavakkal :

»Ah győzzek bár, vagy bukjam, jól tudom,
Hogy mindörökre átkozott vagyok!«

Visszalépni nem lehet, előre haladni : bukás. A hős a lázadás élére van sodorva s Székesfehérvár az övé és a pogányoké, míg a bástyák előtt a király táboroz. A jósnő biztatja Jánust, hogy az ország minden zugában fellobog a szent harcz lángja, s csak pár napig tudják a város bástyáit megvédeni, akkor a győzelem övék. Jánus komoran beszél :

»Lobogjon fel magasra a láng,
Keljen belőle tiszta szín arany,
S a kéz, mely gyújtá, hadd hamvadjon el!

De midőn a szent ügy harczáról beszél, egyik pogány vitéz jön jelenteni, hogy a keresztyén sereg ostromra indul s a bástyákon nincs senki, mert a pogány sereg a

városban öl, dúl, rabol. A vezér felkiált : »Nyomorúltak !« Ő nem haramiák s gyilkosok vezére ! Megtilt minden gyűjtást, gyilkolást. Nemes csatát akar, nemtelen rablás helyett. Majd az országnagyok jönnek őt kérdőre vonni, mert katonái az ő nevében ölik a polgárokat. De Jánus azt feleli : hogy a szent harc az őshitért isten nevében gyűlt ki, nem az ő nevében ; ő a harczot szentül harczolja s a gyilkos csorda nem az ő hada, s kéri e nemeseiket, hogy ők ragadják föl fegyverüket a dicső ügyért. De azok pártütőnek nevezik, ki fölkent királya ellen emelt kardot s azért ne számítson rájuk. Jánus megütődve kérdi : hogy hát nem ők hívták a tette föl az őshit győzelme végett, De »nem pártütésről volt a szó« — felelik ezek, — »Csak lelked furdalását áltatod, igen, hitünk győzelme volt a vágyunk, de nem hazánk boldogságának árán.« Intik, hogy dobja el a pártos fegyvert s bizva a király nemes szívében, menjen hozzá velők, De Jánus nem megy s a nemesek maguk távoznak. Jánus érzi, hogy magában, elhagyatva, egyedül áll ; a ki nagy, nemes és tiszteletreméltó, mind ellene van s oldalán csak a föld süpredéke ! E kétségbeesett helyzetben a veszni vágyó hangján kiáltja : »Előre gyilkosok ! egymáshoz illünk : rabló sereg, esküszegő vezér ! Óh isten, isten, van-e még csapásod !« Van. Tépett ruhában rohan be Ara hölgye, jelentve a szörnyű hírt, hogy szegény leányát, midőn ez hozzája indúlt, hogy lábához borulva, haragját megengesztelje, a vad pogány csoportok az utcán megtámadták s mert keresztyénnek vallá magát, dárdával döfték át drága keblét — Jánus lobogója alatt a Jánus leányát ! Hozzák is a ravatalon a haldokló lányt s az apa térdre rogy mellette :

»Megérdemlém a büntetést, de óh !«
Mért kelle te sziveden keresztül
Szívemre hatni a bosszuló törnek ?«

A haldoklónak van még néhány szava : öröm a fölött, hogy atyja megbocsátott neki, fájó sohaj a miatt, hogy szívében ép a legszentebb két érzelmeknek kellett harczra kelnie, s végszava is ez : »Atyám, bocsánat és engesztelés.« A lesujtott apa zokogva kérdi : »Kitől tanultad ezt a szót : bocsánat ?« mig az Ara hölgyének keresztyén imája a halott fölött felel rá : »és bocsásd meg a mi vétkeinket.« Künn zaj riad. Jánus haraggal tör ki ön maga ellen, ki hitszegő, rablók czinkosa és saját gyermekének gyilkosa. Kirántja kardját.

»Elég volt már a mámor áltatása !
A bünt ha jóvá tenni nem lehet :
El fertőzött kard fertőzött kezemből,
Nem küzdök többé, megadom magam !«

Ketté töri s eldobja a kardot, midőn belép a király hírnöke, jelentve, hogy I. Béla kegyelmet ad mindenkinek, ki meghódol neki. Jánus felsohajt : »Ah Béla, nagy király, rád ismerek.« De a lázadóknak nem kell a kegyelem ! A hírnök folytatja a király üzenetét : »Kegyelem mindannak, ki a keresztyén vallás hive lesz,« mire Jánus elszántan felel :

»Mondd a királynak, im ezt üzenem :
Nagy bűnös Jánus, szörnyűt vétkezett,
Méltó, hogy élve-halva átok érje,
Melyet magára monda esküjében.

Nagy bűnös ő, de azzal nem tetézi
Bűnei számát, hogy hittagadás
Árán cseréljen gyáva életet !«

A lázadók éltetik, kérve, hogy vezesse őket a végsatára. De ő undorodva néz rájuk :

»Örökre átkozott a kéz, a kard,
Mely köztetek kereste társait !
S én szálljak harczra, én ti véletek,
Királyom ellen, rabló, söpredékkal ?
Levágom inkább átkos karomat !«

A lázadók megzavarodva kérdik : mi ez ? Egy pogány vitéz jön a hirrel, hogy a királyi csapatok betörték a kapukon, a pogány sereg szétfutott, a jósnőt nyil ejté el. Jánust unszolja egyik alvezér, hogy ragadjon fegyvert, hogy haljanak meg hős halállal a szent hitért, vagy menjen a királyhoz s tagadja meg istenét. A vezér azt feleli rá :

»Jánus meg nem tagadja istenét,
S a mit hazája ellen vétkezett,
Mebánta már és megbűnhődte azt.

S ezzel Ara ravatalánál tört dőf szívébe s a holttestet átfogva mondja : »Megyek, megyek már édes gyermekem !« Ekkor jó a király, kiáltva : »Adjátok meg magatok lázadók !« S míg ezek a csarnok szögletébe huzódnak, hol a katonák lefegyverzik őket, a király szeme Jánus holttestére esik s megütődve kérdi : »Hah, Jánus meggyilkolva, ki tévé ezt ?« A legkonokabb pogány fojtott hangon feleli : »A gyáva inkább megölé magát, hogysem harcoljon ellened.« A király megilletődve hajol a holttestre, sohajtva :

» — — — ez lett hát a vég,
Mely nagy szivednek osztályúl jutott ?«

Boleszló pedig Ara mellett siratja meghalt boldogságát s a szomorújáték a király e szavaival végződik :

»Óh Jánus, Jánus, nagy valál s nemes,
Lehettél volna fénylő csillaga
Hazádnak, nemzedednek. Óh miért
Kellott, hogy tévedésért lelkesülj,
És egy bukott eszmére pazarold
Keblednek drága kincseit ? Vele
Buktál te is, el kelle buknod — ah !
Miért tévé bűnné egy tévedés
Mindazt, mi legdicsőbb erény vala ?
Meg kelle halnod, oh ! de fáj nekünk,
Hogy halnod kelle. Legyen sirodon
Királyod könnye búcsúáldozat !«

Ime a pályázat legjobb tragédiájának tartalma. Világosan, formaérzékkel van tervezve s műgonddal dolgozva ki, elejétől végig. Van alapgondolata, hőse és tragi-

kuma. Hősének sorsa érdekel bennünket, s bukásában is, melyet megérdemel, bírja részvétünket. Ő a király hive s a haza jó fia, kiből a veszendő pogányok álnoksága lázadót, esküszegőt csinál. Midőn kibontja a pártútás lobogóját, meg van róla győződve, hogy joga és oka van a király ellen fegyvert ragadni s midőn megtudja tévedését, többé nem léphet vissza. Körülményeiben, sorsában tragikum van. Ő a nagy Vatha fia, kit családi hagyomány és becsület a pogány hithez erős hűségre köteleznek, de mert a hazát szereti, vallásaért vért ontani nem kíván. Kiforgatják azonban sarkaiból az apai fájdalom és a bűsz pogányok gonoszsága. Egész környezete azon munkál, még lányának szerelme és áttérése is, hogy a keresztyénség elleni gyűlölet romboló lángra gyuladjon szívében. A fanatikus jósnő, ki egy pár vonásban félelmes, sötét alaknak van festve, a konok, vasfejű, elszánt Korong s a minden ravaszságra kész Karvaly szövik végzetét, saját lányát használva föl céljok eszközéül. A két felekezet közti harcot az teszi drámaivá, hogy a harc a családi érzések világát zavarnja föl. A csel pedig fontossá válik az által, hogy az egy fogyó, bukott, kétségbeesett felekezet végerőfeszítése, mely csüggedésében a leggonoszabb eszköztől sem riad vissza, s hazudik, ámit, tévutra vezet, csakhogy uralmát minden áron visszanyerhesse. S e közben Jánus, az apai érzésében felháborított, a harag szenvedélyében elvakított vezér nem látja ez emberek álnokságát, csak a szent ügyet, melyet képviselnek. A lázadás lejtőjére sodortatva, tragikai helyzetbe jut, mert egy felől az esküjét megtartott királynak hűséggel tartoznék, másfelől pedig az általa fegyverre szólított pogány nép joggal sürgeti, hogy vezesse a király ellen. A bukást nem kerülheti ki; de bukásában nem törpül le, s midőn a jók elhagyják s leányától saját gyilkos hada fosztja meg, sem hitéhez nem bír hűtelen lenni s sem a király ellen fegyvert emelni; inkább saját megsemmisült szívének fordítja törét. Férfias alak az expositióban, a tévedésben és bukásban egyaránt. Nincs erősen egyénítve, de a vonások, melyekből jelleme áll, összhangoznak. Ara sorsában is meg van a tragikum: szívében a két legszentebb érzelm (atyja és férje iránt) jönnek összeütközésbe. Béla — a pogányok gyűlöletével szemben — nemesen képviseli a keresztyén királyt. A cselekvény gyorsan foly, arányosan fejlődik, a dialogokban nincs bőbeszédűség, a versek szabatosak, a helyzeteknek van színi hatásuk. A kritika bizonyára e műben is találhat jelentékeny hibákat; többi közt lélektanilag alig hihető, hogy oly ravasz, önző ember, minő a pogány Karvaly, a halál perczében a hazugság vértanúja legyen, pedig az ő valótlan vallomása képezi a szomorujáték forduló pontját, mert Jánus az ő szavára ragad fegyvert a király ellen; az is tulzott festés, hogy Ara, kit szívének szerelme kész a keresztyénségre, atyja előtt mindjárt úgy beszéljen a szeretet vallásáról, mint egy buzgó hittérítő; a tragédia korrajzi színei sem elég intenzívek, sőt néhol a történeti sötét rajz mintegy könnyűd, mélység nélküli aquarell-koloritot kap; de sem izléstelenség, sem dagály, sem köznapiság nem csökkentik a nyelv folyását és a kifejezések szabatoságát, s a szomorujáték érdemei sokkal nagyobbak, mint hibái vagy hiányai.

A bizottság nyereségnek tartja e pályaművet mind az irodalomra, mind a színpadra nézve, minélfogva szerzőjének egyhangúlag kéri kiadatni a jutalmat.

E jelentés alapján a III-ik számú pályaműnek a jutalom megítéltétvén, felbontott jeligés leveléből:

Csiky Gergely

neve tünt ki A többi 15 jeligés levél megégetésére elnök úr Zichy Antal és Deák Farkas íl. tt. urakat kérte fel, kik eljárásukról még az ülés folyamában jelentést is tettek.

Úgyanakkor

1877. márczius 17-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

(12.) Wenzel Gusztáv r. t. felolvassa ily czimű értekezését : »Magyarország városai és városjoga a múltban és jelenben.«

Szabályszerű bírálat után az Értekezések között kiadatik.

(13.) Henszlmann Imre r. t. bemutatja *Miskovszky* Viktor kassai főreáltanodai tanárnak a felső magyarországi középkori építészeti emlékekről felvett rajzait.

Tudomásul vétetik.

II. Igazgatósági ülés.

1877. márcz. 25-én.

Nmg. r. Lónyay Menyhért akadémiai elnök úr elnöklete alatt.

15. A február 10-én tartott igazgatósági ülés jegyzőkönyve felolvastatván Tudomásul vétetett.

16. Gr. Cziráky János, Pauler Tivadar és Szögyényi László ig. tag urak, mint az Akadémia 1876-ik évi zárszámadásai megvizsgálására kiküldött bizottság tagjai beadják jelentésüket, mely szerint azokat a Magyar Földhitelintézet könyveivel összehasonlítván, pontosan vezetetteknek, — azok egyes tételeit az intézet könyveivel és az ott létező okiratokkal teljesen egyezőknek, — valamint a pénztárba elhelyezett értékpapirokat, melyeknek az Igazgató Tanácsban történt elnöki kijelentés fonálán is közel kilátásba helyezett rendbehozása a bizottság által njonnan hangsúlyoztatott, kellő rendben találták. Minek folytán javaslatba hozzák, hogy a Magyar Földhitelintézetnek múlt évi számadására az Igazgató Tanács a szokásos felmentvényt kiadni méltóztassék; hogy továbbá tekintettel azon körülményre, hogy az intézet az Akadémia vagyonát minden díj nélkül kezeli, ezen önzetlen és nagy mérvű szolgálatért az Akadémia forró köszönete nyilváníttassék; végre az intézet főkönyvvivőjének Trebitsch Ignácznak, méltányló tekintetbe véve, hogy az 1874-ik évet megelőzőleg, három év folyta alatt eme tisztelet hasonló, ernyedetlen buzgalommal teljesítette, és az Akadémia vagyonát épen azon években, midőn azt az intézet rendezetlen állapotban átvette, megfeszített fáradságos munkássággal kezelte, ez alkalommal száz husz arany tiszteletdíj utalványozását indítványozzák.

Az Igazgató Tanács, midőn a Magyar Földhitelintézetnek az Akadémia 1876-ki számadásaira a felmentvényt, jelen határozat alakjában, kiadja, egyszersmind örömmel ragadja meg ez alkalmat, ismételve kifejezni köszönetét az intézet azon önzetlen szíveségéért, hogy az Akadémia vagyonát már hét év óta, példás buzgalommal és pontossággal kezelni méltóztatik. Egyszersmind Trebitsch Ignácznak főkönyvvivő úrnak, a bizottság által felhozott indok tekintetbe vételével, ez évben százhusz cs. k. arany tiszteletdíjat utalványoz.

17. Kapcsolatban a fentebbi jelentéssel akadémiai elnök ur előterjeszt 1876. decz. 31-ig egy kimutatást az alapítványok állásáról és az azokra vonatkozó kötelezvények- és egyéb okmányokról; továbbá néhai Ghyeczy Gyula 1871-iki jelentése visszarekesztésével bemutatja ennek »Jegyzékét a M. Tudom. Akadémia alaptőkéje javára tett azon hazafias alapítványokról, melyek betáblázás által biztosítottak«; és ugyan annak másik jegyzékét »Az alaptőke javára tett azon hazafias alapítványokról, melyek a betáblázás általi biztosítástól felmentettek«; végül dr. Németh József ügyvédnek, mint néhai Ghyeczy Gyula ügyvéd iratai gondnokának, jelentését, melyben az akadémiai ügyekre vonatkozólag néhai Ghyeczy Gyula ügyvédnek átadott alapítványi kötelezvényeket és egyéb iratokat bemutatja. Elnök úr mindezek megvizsgálására, a behajthatatlan alapítványokat és kamatokat illetőleg javaslat készítésére, szóval minden e tárggyal kapcsolatos ügyek iránti javaslatlételre egy bizottság kiküldését hozza indítványba;

mi elfogadtatván, a bizottság tagjaiul gr. Lónyay Menyhért elnök úr elnöklése alatt, Csengery Antal másodelnök, továbbá gr. Cziráky János, Pauler Tivadar és Szögyényi László ig. tag urak nevezettek ki.

18. Olvastatott az I. osztály jelentése, mely szerint a jelen évi költségvetésben részére megszavazott 5,000 frtot így osztotta fel az osztálybeli költségvetés tételei között:

I. Corpus poetarum	800 frt
II. Budenz József magyar- finn ugor szöveggyezések	533 »
III. Nyelvemléktár	1,067 »
IV. Nyelvtörténeti szótár	1,000 »
V. Kazáni tatár nyelvtan	600 »
VI. Bálint Gábor segélyezésére	1,000 »
Összesen	5,000 frt.

Tudomástul vétetett.

19. A főtítkárr jelenti, hogy Ipolyi Árnold r. tag úr a Czínár fölötti emlékszedéért részére utalványozott 90 frtról szóló utalványt oly kérelemmel küldötte vissza, hogy ez összeg az Akadémia számára, nevezetesen a II. osztálynak netalán födezetlen költségei fedezésére fordíttassék.

Ipolyi Árnold ig. és r. tag úrnak az Akadémia köszönete levélben is kifejezendő lévén, az utalvány áttétetik a pénztárhoz oly határozattal, hogy a visszaajánlott 90 frt egyenesen a kijelölt célra, t. i. a II. osztály rovatánál (kiadás VI. b) tételvalószínűleg felmerülő túlkiadás födezésére fordíttassék.

20. Szintén a főtítkárr bemutatja a budapesti kir. törvényszék végzését, mely mellett néhai Bertha Sándor akadémiai tag végrendeletének egy pontja közöltetik, mely az Akadémiának reménybeli öröködést helyez kilátásba, ha az örökhagyó Sándor fia magzatok és végrendelet nélkül halna el.

Lehető evidentiában tartás végett áttétetik az Akadémia ügyészéhez.

21. Berecz Károly javítnok beadott folyamodványában egy 1875-ben felvett 100 frtnyi előleg elengedését, illetőleg az ezen összeg törlesztésére eső havi részletfizetés beszüntetését kéri.

Tekintettel a folyamodványban előadott indokokra, ezen 100 osztrák értékű frt elengedtetik, és a magyar földhitelintézet annak törlesztésre felkéretik.

Tizenharmadik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1877. márczius 27.

Csengery Antal másodelnök úr elnöklése alatt.

91. *Bartalus* István l. t. emlékbeszédet mondott néh. Mátray Gábor l. t. fölött.

Röviden így :

Mátray Gábor Nagy-Kátán született 1797. nov. 23. Atyja Rótkrepf József e helységben néptanító volt 1804-ig, mikor fia a pesti — akkor még csak egyetlen magyar — népiskolába hozatott. Itt végezte elemi, középiskolai, s egyetemi tanulmányait, mikor aztán (1817) jogi pályára akart lépni, de e helyett a nevelői pályára lépett, 13 évig foglalkozván Széchenyi Lajos gróf gyermekei nevelésével. Elsőbb irodalmi kísérletei a »Hasznos Multságok« 1824. évfolyamában jelentek meg. 1825 folytán a »Tudományos Gyűjtemény« számára is dolgozott, s főkép itt jelent meg általános zene-történelme. 1833-ban indította meg a »Regélő és Honművész« szépirodalmi lapot. 1837. a Jankovics-féle könyvtár bizottsága jegyzőjeül neveztetett ki. Ugyanez évben a nemzeti színház zeneügyei élére választatott, s egyszersmind a *hangász-egyesület* titkára lett, mely később zene-iskolája (a mai nemzeti zenede) igazgatásával is megbizta. Végre muzeumi könyvtárnok lett 1846-ban.

Mátray irodalmi munkásságát különösen jellemzi az, hogy csaknem mindenütt kezdő és uttörő volt. Ő kezdett bizonyos rovatot a zeneszerzők s zeneművek ismertetésére, melynek mind a zenészekre, mind a közönségre jó hatása volt. Ő alapította az első magyar szépirodalmi lapot, melyben kiváló szorgalommal dolgozta ki a magyar ipar és kézművek történelmét a legrégibb idők óta; s rövid életiratokban ismertette a kitünő magyar honleányokat. Kezdő volt a zene terén, mint elméleti író és műbölcsész, csaknem kezdő a muzeum könyvtárában, egészen kezdő egy zene-tanintézet szervezésében; de éppen ezért minden téren tulszárnyalták; mi azonban, mint kezdőnek éppen becsületére válik. Tulszárnyalták a munka terén, de nem a magyar nemzetiség szeretetében. Nem is lehetett, hogy az, ki minden betűjét, minden hangjegyét nemzetiségünk emelésére szentelte, annak szeretetében tulhagyta volna magát szárnyaltatni.

A türelmes, békeszerető öreg lelépett a nyilvánosság teréről, de nem ismerte ama fájdalmaikat, melyek elévülés esetén az irodalom és művészet némely veteránja álmait nyugtalanítják. 1875 folytán mint könyvtárnok nyugalmaztatott kir. tanácsosi ranggal. Ezután nem sokára neveztet év jul. 17. végezte be életét.

Az emlékbeszédhez van mellékelve műveinek teljes sorozata.

Az »Értekezések« során kinyomatik.

92. A főtitkár bemutatja a családi gyászjelentést *Preysz* Móricz l. t. márcz. 24. történt haláláról, kinek temetése miatt az ülés tegnaptól mára tétetett át.

Fájdalmas tudomásul vétetvén, a III. osztály felhivatik emlékbeszéd iránti gondoskodásra.

93. A vallás és közoktatási minisztérium 6270. sz. leiratában közli az olasz kormány által az orientalistáknak IV, — Florenzben tartandó — congressusa alkalmára kitűzött történeti pályahirdetményt, melynek tárgya »Az árja műveltség viszontagságai Indiában.«

Tudomásul vétetik, s egyszersmind hasonló tudomás végett kiadatik az I. és II. osztályoknak.

94. Olvastatott belügyminiszter úr ő nagyméltóságának 10467. számú leirata, melyben az Akadémia fölterjesztésére megengedi, hogy Nagy Imre, Nagy Iván, Pesty Frigyes és Óváry Lipót urak az orsz. levéltárból, bizonyos megszorításokkal, okiratokat kölcsönözhesse ki.

Áttétetik a történelmi bizottsághoz, tudomás és az illetők utasítása végett.

95. A vallás és közoktatási minisztérium az Akadémia fölterjesztése folytán 6 példányt küld Henszlmann Imre »Magyarország ő keresztyén, román s átmeneti stílyű műemlékeinek rövid ismertetése« című munkájából, kiosztás végett a régészettel és történelemmel foglalkozó tagok között.

Kiosztás végett a II-ik osztályhoz tétetnek át.

96. Olvastatott az I. osztály jelentése a vallás- és közoktatási minisztérium 1096. számú leiratára, melyben az iránt kéretik vélemény, vajon Podhorszky Lajos akadémiai tagnak nagy philologiai munkája bevégezhető-e a Felsőház benyújtott segélykérő folyamodványa ajánlható-e? Az osztály sajnálattal kénytelen kijelenteni, hogy Podhorszky úrnak eddig nyilvánosságra jutott munkásságát, annak modorát és szellemét nem helyesli.

Az osztály jelentése azon megjegyzéssel terjesztendő fel a vallás- és közoktatási minisztériumhoz, hogy mihelyt Budenz József közelebb az Akadémiában Podhorszky úr egy rokon tárgyu munkájáról tartott bíráló ismertetése megjelenik, az is fel fog terjesztetni.

97. Szintén az I. osztály beadja a nyelvtudományi bizottság véleményét Bernátsky Ferencz úr segélyezni kért »Magyar synonym szótára« mutatóvány iveiről, mely szerint a munka nem ajánlatik az Akadémiának kiadásra vagy segélyezésre.

A vélemény a szerzővel közölni fog.

98. Olvastatott dr. Haynald Lajos kalocsai érsek és tiszt. tag úr levele, s ezzel kapcsolatban a III. osztály egy határozata, mely szerint Todaro palermoi növénytudós »Hortus botanicus panormitanus« című, folio 40 füzetben megjelenő díszmunkájáért cserébe az »Icones selectae« négy füzetét, és a math. és természettudományi bizottság összes közleményeit javasolja megküldetni.

A csereviszony, a 40 füzetes munka teljes megjelenéseig, elfogadtatván, a kiadó hivatal csupán végzésileg utasítandó, hogy az »Iconest« és a megjelent »Közleményeket« rögtön indítsa utnak; jövőre pedig azon kiadványokat, melyeket a III. osztály időről időre ki fog jelölteni.

99. Olvastatott a nemzetgazdasági és stat. bizottság előadójának: Keleti Károly r. tag úrnak jelentése, mely szerint a bizottság az összes ülés határozata folytán előbbi választását oda módosítja, hogy a bizottság előadója Keleti Károly r. tag legyen; a jegyzői teendőkkel pedig György Endre l. tag urat bízta meg.

Egyszersmind, hogy ugyanakkor Kenessey Kálmán min. osztálytanácsos urat taggá választotta, minek helybenhagyását kéri.

Mind három választás jóváhagyatik.

100. A botanisták és kertészek stb. nemzetközi kiállítására, mely Amsterdamban 1877. ápril. 13-án nyílik meg, az Akadémiához is körlevél és programm érkezvén. Áttétetik a III. osztályhoz megtekintés végett.

101. Kubinyi Lajos úr »Iparunk« czimű munkáját és a »Házi ipar lapja« programját megismertetés és az akadémiai tagok közt leendő kiosztás végett 50—50 példányban beküldötte.

Kiosztás végett a II. osztályhoz tételnek át; az ajándékozonak kifejeztetvén az Akadémia köszönete.

102. Grosz János Aradról beküldött géprajza és annak leírása

Áttétetik megtekintés végett a III. osztályhoz.

103. »Annales de Démographie« cz. munka prospectusa

A könyvtári bizottságnak adatik ki, eshető megrendelés végett.

104. A francia nemzeti Institut könyvtára köszöni a szótár-érmet.

Tudomásul vétetett.

105. Berzsenyi János Debreczenből egy »Mostoha anya« czimű népszínművet, dalokkal, küldött bírálatra.

Az Akadémia csak az általa hirdetett pályázatokra érkező pályaműveket szokta megbírálni; népszínműre pedig pályázata hirdetve nincs; ezért a munka viszsza küldendő a szerzőjének.

106. A chicagói akadémia elismerő iratot küld régebbi akad. küldeményekről, eddigi késedelmét a titkár halálával s az akadémia épületének a nagy tűzvészkor leégésével mentvén ki.

Tudomásul vétetett.

107. A főtitkár végül bemutatja a febr. 26-ki összes ülés óta érkezett könyveket; jelesül:

I. Testületektől.

Royal Society. London. a) Philos. Transactions. Vol. 165. P. II. Vol. 166. P. I. b) The Royal Society. 30th nov. 1875. c) Proceedings. No. 164—174.

R. Asiatic Society. London. Journal. Vol. IX. P. I.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. November. 1876.

Hist. Verein für Schwaben und Neuburg. Augsburg. Zeitschrift. III. Jahrg. 1. 2—3. H.

Amer. Geographical Society. New-York. Bulletin. 1877. No. 2.

R. Accademia dei Lincei. Roma. Atti. Vol. I. Fasc. 5.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The Amer. Journal of Science and Arts. Vol. XIII. No. 75.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1877. Nr. 5. 6. 7.

Società Adr. die Scienze Nat. Triest. Bolletino. Ann. II. No. 3.

K. k. Geol. Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1877. Nr. 3.

K. k. Statist. Centralcommission. Bécs. Statist. Jahrbuch. 1874. 6. H. 1875. 9. H.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. a) Monumenta. Hist. Juridica. Pars. I. Vol. I. b) Rad. Knj. XXXVII.

Verein für Siebenbürg. Landeskunde. Nagyszeben. Archiv. XIII. B. 3. H.

M. kir. természett. társulat. Budapest. a) Johnson : Hogy nő a vetés. 3 péld. b) Népszerű természettud. előadások. 3. 4. füz. c) Dr. Bartsch : A sodró állatkák.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani Közöny. VII. évfolyam. 1—2. 3. sz.

M. k. földtani intézet. Budapest. Évkönyv. V. köt. 1.

Erdélyi Múzeum-egylet. Kolozsvár. Évkönyv. II. köt. 1. sz.

Angol kormány. Calcutta. a) Notices of Sanskrit MSS. Vol. III. P. 4. b) A Catalogue of Sanskrit MSS. existing in Oudh.

Bureau Statist. de Finlande. Helsingfors. a) Suomenmaan Virallinen Tilasto. b) Tilastollinen Osoitus etc.

M. k. pénzügyminisztérium. Budapest. Wagner : Építési illeték kiszabás.

Orsz. statist. hivatal. Zágráb. Statistički Ljetopisza god. 1874.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. Annuario marittimo per l'anno 1877.

Érseki hivatal. Kalocsa. Schematismus cleri Archidioecesis Colocensis et Bacsensis ad 1877.

Keresk. és iparkamara. Budapest. Jelentés a budapesti kamarai kerület kereskedelmi és forgalmi viszonyairól 1875-ben.

Nemzeti casino. Budapest. Gyepkönyv 1876-ról.

II. Magánosoktól.

Lord Lindsay. Aberdeen. Dun Echt Observatory Publications. Vol. I.

M. Venetianer. Berlin. a) Schoppenhauer als Scholastiker. b) Der Allgeist.

J. Oppert. Paris. Salomon et ses successeurs.

E. Sayous. Paris. Histoire générale des Hongrois. Tom. I. II.

Bónis István. Kolozsvár. A községek rendezéséről szóló törvényczikkek.

Abt Antal. Kolozsvár. Kohlrausch : A gyakorlati természettan vezérfonala.

III. Köteles példány.

Wajdits János nyomdája. Nagy-Kanizsa. Adatok Zalamegye történetéhez. III. köt. II. füzet.

Gyulai István nyomdája. Arad. Planulu etc. b) Norme etc.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. Lapedatu : Asupra situatiunei.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Archaeologiai Értesítő. XI. köt. 2. sz.

b) Évkönyv. XV. köt. 1. dar.

c) Társad. Értek. IV. köt. 6. sz.

d) Tárgymutató az Értesítő X. évfolyamához.

e) Archiv. Rákóczi. II. osztály. III. köt.

f) Tört. Értek. VI. köt. 8. 9. sz.

g) Mathem. Értek. V. köt. 2. sz.

h) Philos. Értek. II. köt. 5. sz.

i) Nyelvtud. Értek. VI. köt. 4. 5. sz.

k) Értesítő 1877. 1. 2. sz.

l) Jakab Elek : A levéltárakról.

A

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.

É R T E S Í T Ő J E.

Tizennegyedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1877. ápr. 9-én.

Csengery Antal akadémiai másod elnök úr elnöklése alatt.

109. Arany László l. t. mint a gr. Karácsonyi-féle drámai pályázat bíráló bizottságának előadója, mely bizottság tagjai kivüle Jókai Mór, Greguss Ágost, Szász Károly r. és Szigligeti Ede l. tagok voltak, felolvassa jelentését, mely szerint a beérkezett 11 pályamű közül a bizottság csak kettőt talált figyelemre méltónak, azonban a gr. Karácsonyi-pályázat mértékét ezek sem ütven meg, a bizottság, valamennyi tagjának egyhangu megállapodása szerint, a jutalom ki nem adhatását mondotta ki. A jelentés következő :

Tekintetes Akadémia!

A gróf Karácsonyi alapítványából hirdetett drámai pályázatra, mely a múlt évben, négyszáz arany jutalommal, komoly drámai művekre volt kitűzve, összesen tizenegy pályamű érkezett be.

A bíráló bizottság nevében, mely Jókai Mór, Greguss Ágost és Szász Károly rendes tagokból s Szigligeti Ede és Arany László l. tagokból állt, sajnálattal kell jelentenem, hogy a bizottság valamennyi tagjának egyhangú megállapodása szerint a kitűzött jutalom nem adható ki.

A pályaművek nagyobb része, bármily szerény irodalmi mértékkel mérve is, kritikán alól áll.

Nem is szólva a 3. sz. »Holdkóros«-ról, mely páratlan együgyűségeivel az idén talán harmad izben szolgál némi földérintésül az akadémiai pályázatok nehéz feladatú bírálóinak : a többi pályaművek nagyobb része szintén sivár természetlenség erőlködése. Az inventio szegénysége versenyez bennök a kidolgozás pongyolaságával. Az egyik (5. sz. *A vértanúk*) huszonnyolcz tableau-ban írja művét; a másiknak (10. sz. *Bűn és bűnhődés*) annyira nincs fogalma a drámai dialogról, hogy hat-nyolcz lapnál rövidebb mondókát alig ad személyei szájába. Egyik oly tárgyat választ, mely inkább bohózat-hoz illenék, ha komikai fordulata nem volna nagyon is illemsértő (9. sz. »*Vértanú és szent*«); a másik tele van gyilkosságokkal, de házassággal végződik (6. sz. »*Erzsébet*«)

A 4. sz. »*Vázúl veszedelme*«, — a 2. sz. »*Tofeusz*« — és a 8. sz. »*Fogadás*«, me-

lyek szerkezet dolgában talán közelebb járnának a drámai compositióhoz, alapeszme, kivitel, nyelv és diktio tekintetében egyaránt szegények és gyarlók.

Csak két pályamű érdemli meg, hogy foglalkozzunk velük: az 1. sz. »*Sophonisbe* és a 7. sz. »*Mózes*.«

Az előbbi Carthagóban játszik. Hőse, Massinissa numidiai király, szerelmes a carthagói trónt öröklő Sophonisbe királyleányba. Ez viszont szereti őt, de szerelmén kívül még egy eszme uralkodik egész lelkén: fentartani hazája, Carthago, függetlenségét Róma ellen. E szenvedély és ez eszme összeütközéséből fejlődik ki sorsának tragikum. Ezt használja föl ellene és szerelmese ellen, ennek vetélytársa Syphax, a ki nem szereti ugyan Sophonisbét, de vágyik a kezére, hogy azzal Carthagó trónját is megkapja. Míg Massinissa Carthagótól távol, Numidiában csatázik, az álnok Syphax elhítteti Sophonisbével, hogy Massinissa szövetségre lépett a rómaiakkal; viszont Massinissához követet küld azon hazug izenettel, hogy Sophonisbe már az ő nejevé lett. Mindketten nagyon is könnyen (sőt Massinissa az anyjától vett intő levél daczára) hitelt adván e hazugságnak, Sophonisbe bosszúból csakugyan neki adja kezét, Massinissa pedig szintén bosszúból csakugyan szövetekezett a rómaiakkal és seregét Carthagó ellen viszi. Ostromát első ízben visszaverik, sőt Sophonisbe saját kezével megsebzí őt úgy hogy katonái csak véletlenül mentik ki az ütközetből. Másod ízben római seregekkel jön ismét a város ostromára, de míg ő a rómaiak fővezérével Scipióval áll szövetségben, az álnok Syphax maga is a rómaiak kezébe akarja játszani Carthagót, csak hogy nem a fővezér, hanem egy ez ellen fondorkodó alvezér kezébe. Ez utóbbi árulás meghiúsul, a város Massinissa és Scipió kezébe jut, de Syphaxnak sikerül Massinissát a római vezér előtt titkos árulás gyanújába keverni, mely alól a vezér csak azon föltétel alatt menti föl, ha saját kezével mérget ad Sophonisbének. Ő ettől vonakodik, de Sophonisbe saját esdeklő kérelmére végre még is megteszi; Sophonisbe kiissza a mérget és meghal, Massinissa pedig leszurja Syphaxot s ezzel végződik a mű Róma és Numidia szövetségét hirdető harsonák között.

Ez elmondott vázlat azonban csak a legfőbb körvonalokat érinti, melyek keretében több mellékalak szerepel és számos mellékes esemény foly le. Általában cselekvénye nagyon változatos és gyorsan halad, talán gyorsabban is, mint kívánatos volna. A rohamos változatosság közt a szerzőnek nemcsak némi költői emelkedésre vagy a részletek szebb kidolgozására nem marad ideje, hanem, sajnos, még a drámai indoklásra sem. Egyik valószínűtlenség a másikat, hiba hibát követ cselekvénye folyamában. Az a cselszövény, melylyel Syphax a két szerelme egymás ellen bosszúra ingerli, oly szemmel láthatólag van fonva, hogy a legjámborabb hiszékenységgel szemben sem vezethet sikerre; pedig ez a cselszövény szolgál az egész műnek alapjául. A mellék eseményekben hasonló gyarló ámitások és valószínűtlen véletlenségek döntenek el nagy fontosságú eseményeket. Például Syphax mérget kever valaki számára, de nem lát utána, hogy annak be is adja, hanem az asztalon felejtí, s a mérget más issza meg és a darab egyik fontos mozzanata erre a mesterkélté csinált tévedésre van alapítva.

Azonban ily hibái mellett is az események eme bősége s a cselekvénynek e nagy változatosságú folyamata kétségtelenül tehetségre mutat. Bonyolításaiban oly alakító erő jelei látszanak, mely tévedései daczára is nagyobb reményre jogosíthat — kivált ha a szerző talán még ifjú ember — mint valamely részleteiben gondosabban kidolgozott de conceptiójában szegényebb mű.

Dialogján, jelenetein, nyelvén, ugyan e rohamos előre törtetés hatása látszik. Nem hajhászsa a felesleges ömlengéseket, nem szórja az üres frázist és bombasztokat, párbeszédei többnyire egyenesen belevágnak az események tovább fejlesztésébe s ez bizonyára oly érdeme, mely előnyösen megkülönbözteti szóvirágos pályatársaitól. Azonban épen ez okból előadása nem bír fölemelkedni a drámai előadás magasságáig; jelenetei nem vehetnek lendületet, rövidek és szintelenek maradnak s többnyire véget érnek, mielőtt az érdekeltséget igazán fölkelthették volna; dialogjai többnyire épen csak annyit mondanak, a mennyi a cselekvény odább gördítésére szárazon szükséges, a szenvedélyek kifejezését pedig inkább a szinpadi utasításokra bizza a szerző, melyekben »roppant indulat,« »irtózatossá küzdés,« »hősi elhatározottság,« »küzködő arcz és kézjáték« jelzése mellett gyakran egy-két kevés jelentőségű szót ad hősei ajkára.

E tekintetben valóságos ellentéte a 7. sz. »*Mózes*« című pályamű. Ez a legáradózóbb szóbőségben uszik. Jelenetei nem birnak véget érni, személyei nem tudják bevégezni a beszédet; kétszer-háromszor ismétlik ugyanazt a gondolatot, forgatva és csépelve, midőn már teljesen üres is. Előadását burjánkép verik föl az epithetonok; alig használ főnevet, hogy nagy szabásu jelzőket ne kapcsolna hozzá. Ime egy pár példa :

»Járjon veled a puszták *hangtalan*
Nagy éjszakáinak sötét boruja
 S borítson el *komor, bus* fátyolával
 Minő a sírok *mindörök* homálya.«

— — — — —
 »*Biborsugáros* alkonyat vala,
 A nap *királyi* köntösét felöltvén
Sugár kezét *szent* végáldásra nyújtá
 A föld fölé; s *fényes* szemét *sötét*
 Kezével a *haldós* éjszaka
 Kezdé befogni; ott fenn álltam én
 A Horeb *égbenyuló* ormain
 S alá tekinték *haldokló* világa
Bús színhelyére.«

— — — — —
 »Én távozom, hogy a *sivár* halál
Sötét adóját tömjén áldozattal
 Rójjam le *néma* könnyezés között
 Szivemben hordva *fájdalmas* anyák,
Nagy veszteségek *gyötrő* jajgatását.

Egy két lapon át a jelzők e szaporasága talán hangzatossá teszi — ürességek daczára is — az előadást, de egy egész hosszú művön keresztül olvasva tűrhetetlenül monotonná válnak.

S e tekintetben a *Mózes* szerzője nem ismer különbséget drámájának személyei között; valamennyi alakja egyforma bőbeszédűséggel önti a nagy szavakat, melyek alatt azonban egyáltalán alig van valami drámai cselekvény.

A mese lényege röviden ennyiből áll :

Az egyiptomi fogságban sinlő zsidók közül egy fiatal fiút a rabszolgák felügye-

lője halálra korbácsolván, a zsidók lázadozni kezdenek. Mózes váratlanul megjelenvén köztük, a kegyetlen felügyelőt emberfölötti hatalommal halálra snjtja, népének pedig, mint Jehova küldöttje, szabadítást ígér.

A felügyelő megölése miatt a »halottak ítélő széke« élé idézik, a hol ellene a vádló ügyvédi szerepet, elég különös módon, a Pharaó leánya vállalja el. Azonban mihelyt Mózes és a leány megpillantják egymást, rögtön kölcsönös szerelemre gerjednek s a leány nemcsak ügyvédi szerepéből kiesik, hanem Mózes vallási tanait is magáévá teszi. Mózes viszont attól kezd félni, hogy e földi szerelem miatt prófétai hivatásának nem teend eleget. De egyelőre legyőzi érzelmeit s a Pharaó trónja elé megy, hogy attól a zsidók szabadon bocsátását kieszközölje, a mi sikerül is neki, mert rémületbe ejti Pharaót az egyiptomi tiz csapás elsorolása által. Az ismeretes tiz csapás meg annyi allegóriában van körülírva, többnyire nagy erőltetéssel, izetlenül és oly hosszasan, hogy elsorolásuk csaknem az egész felvonást elfoglalja.

S ezzel Mózes eleget is tesz prófétai küldetésének e műben. A következő felvonásban szerelme vesz rajta erőt. Találkozik a Pharaó leányával és ingadozni kezd elhatározása, hogy népét Egyiptomból kivezesse. De a leány szilárdabb mint ő, és jobban szíven viseli a zsidó nép felszabadításának ügyét. Prófétai küldetésére inti Mózes, s hogy szerelme által tovább ne tartóztassa, tört döf a saját szívébe. Mózes pedig a vérező seb fölött megállva a következő szavakkal tér vissza küldetése útjára :

»Az első vér ez, halld rab Izrael !
Mely népszabadságért kiontatott.
De jól figyelj ! e vérnek átka szörnyű
S kihat nagy *messze* ezred évekig ;
E seb a forrás, melyből vérpatak kél,
S folyamhá duzzad *messze* századokban,
Hogy megfüröszsze népek ezreit !
— Mert ime én, a Jehova követje,
A Horeb lángsugáros hírnöke,
Kimondom látnok ajkkal, jós igékkel,
Az első véres áldozat fölött,
Mely a szabadság első vértanúja,
Hogy ez leend a *messze* nagy világ
Történetének végetlen folyása :
Egy óriási véres küzdelem
Szabadság és rabság között. E vér
Kihat az emberiség történetére
S megfesti annak minden lapjait.
Harcolni fognak *messze* századokban
A *népszabadság* szent eszméjéért
Tyrannok ellen fölkelt nemzetek
S lesz vérfolyam kelettől nyugatig
A rabbilincsek büntetéseül,
A mért embert rabbá tett másik ember !
De földet rázó harczok viharából
A *népszabadság* mindig diadallal

Emeli föl — bár vérrel öntözött
 De fényes és babéros homlokát !
A szent szabadság mégis győzni fog,
 Habár nagy ára mindig vér leszen
 S bejárja diadalmi lobogóval
A nagy világnak minden tájait
 S hirdetni fogja zengő *harsonával* :
Hogy az ember szabadnak született.
 Mivel az isten annak alkotá,
 Mivel isten lehellelte szabadság.
 A mely ledönti azt, ki ellenáll.

Nem akarom e mű szerkezeti nagy hibáinak, s jellemrajzai gyarlóságának részletesebb taglalásával hosszan fárasztani a T. Akadémia figyelmét.

A rövid előadott mese magában is elég arra, hogy fogalmat adjon mind a drámai cselekvény soványságáról mind a Mózes alakjának bombasztikus de üres, elbizakodott, de határozni nem tudó s mindennek fölött erélytelen és gyámoltalan voltáról. Az imént idézett verseket sem azért mutatom be, hogy példáját adjam e frázissal terhes bőbeszédűségnek, mely a nagy hangzású szavakat újra meg újra csaknem változtatás nélkül ismétli.

De tanulságosnak tartom az idézett sorokat, mint az eszmék anachronismusának gondatlan szüleményét és ohajtanám bár lenne, mint intő példa, némi hatással drámai irodalmunk ifjabb művelőire.

Az egyszeri púpos — úgy mond egy régi mese — mindaddig nagyon tetszett önmagának, s természetét a délczeg ifjakéhoz mindaddig hasonlónak képzelte, míg egy még púposabb társát megpillantva, e látvány által saját fogyatkozásának ismerete föl nem ébredt benne.

Drámai irodalmunkban mostanság divatban van teljesen figyelmen kívül hagyni azt, vajon lehet-e bizonyos eszméket, fogalmakat, uralkodó nézeteket valamely történeti korszakba beleilleszteni vagy valamely történeti személy ajkaira adni.

Ime a főnebbi sorokban Mózes, a legkizárólagosabb hitvallás alapítója, a ki saját népét a világ összes népei között isten egyedüli, választott népének hirdeti, a ki oly törvényeket szab, melyek által nemzete ezred éveken át a világ minden más nemzetétől elszigetelve marad, a ki saját hitén kívül nem ismer üdvözítő hitet, saját nemzetén kívül nem érdeklődik más nemzet iránt: ime az idézett sorokban és ez egész drámában, mint a világszabadság modern fogalmának hirdetője, mint egy századunkbeli cosmopolita demokrata szavalja Rabagashoz illő szónoklatait.

Vajon merne-e a szerző pisztolyt adni Mózes kezébe? Merné-e a gőz vagy vilany erejét szolgálatára bocsátani? Merne-e hirlapot olvasatni vele.

Bizonyára e technikai kérdéseknél ilyféle anachronismusoknak még fölemlítését is nevetségesnek sőt abszurdumnak fogja találni. Pedig valóban ama versek nem kevesebbé kirívó példái az anachronismusnak az eszmék világában. Az ő hangzatos szólalmai egy hirlap-olvasó nemzedék találmánya; ma forgalomban vannak, holnap talán nem lesznek, s egy régen mult korban teljes bizonyosan nem volt kelendőségök.

Kétségtelen, hogy költői művekben, ha valamely történetileg ismert korszakban játszanak, vagy történeti személyeket szerepeltetnek, a korhűség igényét nem

szabad rideg szigorúsággal vennünk, kivált épen az eszmék használata tekintetében. Mert elvégre is a mai költő a mai nemzedék számára írja művét s oly eszmékkal kell foglalkoznia, melyek az élő nemzedéket érdeklik.

De e két szélsőség között meg lehetők a helyes korlátok.

Vannak általános emberi eszmék, általános emberi érzelmek és szenvedélyek, melyek minden időben és minden népnél egyenlők maradnak.

A költő ezeket, kivált eszményített alapon álló költeményben, kétségkívül bátran fölhasználhatja, bár ha a száraz történelmi felfogással meg nem egyeztetetők is. Ki vonná, például, kérdőre Miltont vagy Madáchozt azért, hogy az első ember ajkaira adott eszmék túl haladják a darvini tudomány első embereinek fogalmi körét?

De vannak viszont egyes korszakokhoz kötött eszmék, szenvedélyek, lelkesedések, rajongások is, melyeket összevissza egyik korszakból a másikba, kivált újabb korból egy régebbi korba átvinni nem lehet.

Nem volna-e képtelenség Cícero korában a keresztyén önmegadás, általános ember-szeretet és föltétlen hit eszméit a római társadalomban diadalra juttatni; — vagy a keresztes háborúk idején alkalmazni azon uralkodó nézeteket, melyeket Erasmus és Luther százada adott az emberiségnek; — vagy az angol forradalom férfiai-nak ajkaira ugyanazon lelkesítő eszméket adni, melyeket a XVIII. század bölcsészei ébresztettek Mirabeau agyában.

És helyesebb felfogás vagy legalább elnézhetőbb költői szabadság-e ezeknél az, ha Szent István királyunk egyik legközelebbi utóda a vallás-szabadságot oly modern értelemben veszi, mely összeférőnek tarja a pogány vallás gyakorlatát a keresztyén király iránti alattvalói loyalmussal; — ha Krisztus apostolai oly eszméket hirdetnek, melyeket a francia forradalom szült a világra; — ha Verbőczy kortársait a mi századunk politikai nézetei és tévedései mozgatják; ha a görög mythologia csodáinak idején az embereknek azon csodákban ép oly kevés őszinte hitők van, mint nekünk jelenleg.

Ime e példák oly színműveknek képezik alap-köveit, a melyek irodalmunkban többé kevesebb sikert arattak, sőt tapsokat is.

Bár okulásnak egymás hibáinak látásából!

Csak hogy a költői dolgozatok szerzői rendszerint nehezebben szokták fölismerni műveik fogyatkozásait, mint a púpos az ő púpját.

Sajnos tudomásul vétetvén, a 400 arany jutalomnak — most már másodízben — ki nem adása határozottatott el; s az I. osztály felhivatik, hogy a nagygyűlésre terjeszsen elő javaslatot a 400 aranyra az ügyrendi szabály értelmében mikép leendő hasznosítása iránt. A jelíges levelek elnökileg számba vétetvén, azok megsemmisítésére Gyulai Pál és Keleti Károly rr. tt. küldettek ki, s eljárásukról még az ülés folytában jelentést tettek.

Ugyanakkor

A III. osztály negyedik ülése.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

111. (23.) *Lenkossék* József r. t. »Egy magyarországi mesterséges macrokephal és egy barbárkori koponyáról« értekezett. Kivonatban így :

A mesterséges *macrokephal* koponya és csontváza 1867-ben a Tisza partján Csongrád mellett egy sirboltban, halászok által találtatott s pedig még más hat különféle nagyságú csontváz kíséretében, a melyek mindegyike hasonló fejfel birt.

Ezen kicsiny és igen jó állapotban megmaradt sárgásbarna színű koponya összefülete sima; hosszátmerője jelentékenyen megrövidült; boltozata igen magas, rézsút föl- és hátrafelé irányult kupot képez, melynek azonban csucsa le van gömbölyítve, mi mellett a homlok egyenes vonalban huzódik a kúp tetejéig.

A homloknak felső részén egy minden esetre polyától eredő haránt bemélyedés észlelhető, mely mindkét oldalt vízszintesen huzódik hátra felé; a meredek nyakszirt-pikkelyen szintén egy, csakhogy négyszögletű benyomás látható, nyilvánosan egy hasonló idomú kemény lemez oda nyomása és oda kötése által előidézve. A koponyának ezen eltorzultsága tehát mesterségesen előidézett, mint az egykor Peru- és Mexikóban az arisztokrátiánál szokásban volt.

Európában egész eddig csak 9 helyen találtattak ily makrokephal koponyák s pedig Krym kivételével egyenkint, hol azonban nagyobb számmal leltek.

E koponya legfőlebb 200—300 éves lehet, mint azt színe, szilárdsága, sulya és a szerves alkrészek százaléka — a vegyelemzést Lengyel Béla tanár úr végezte — eléggé tanúsítják.

Azon időre esik azonban a végtelteljes mohácsi ütközetet követő 160 éves török uralom korszaka.

A törökökkel együtt megtelepedtek a velők bejött tatárok is, mit számos helység neve tanúsít, melyek *Jerney* szerint tős-gyökeres tatár nevek.

Hogy a sirboltban ezen koponya csontvázán kívül még hat más makrokephalú csontváz találtatott, bizonyítja, hogy az egy családi sirbolt lehetett, miből ismét következik, hogy e család ama helyen legalább is egy nemzedéken át tartózkodott.

Hogy pedig a tatároknál a makrokephalia mesterséges előidézése valóban szokásos volt, azt történelmi adatok bizonyítják.

A *barbárkori koponyát* és csontvázát 1871-ben még 7 más csontvázal együtt ő fensége *József* főherceg ásatta ki Alcsúthou; a vázak mellett továbbá oly tárgyak (láncszemek, csatok, gyűrűk stb.) találtattak, melyek a színhelyre meghítt régészünk *Rómer Floris* nyilatkozata szerint, mind Magyarország barbár korából származnak.

E meglehetősen kicsiny koponya egy alsóbb fajnak vagyis oly népnek, melynél a művelődés (cultura) még nem tört magának utat, minden jellegét magán hordja. Ugyanis kicsiny, kitűnően dolichocephal és chamoecephal rézsútosan hátrahúzódó alacsony homlokkal és erős prognathiával; továbbá a halánték-pikkelyen egy Virchow-féle homloknyulvány jelenléte, a felső állban egy számfölötti bölcseségfog, az egykori Casser-féle kutacs helyén egy közbeigatott csontocska stb.

Hogy igen régi korból származik, bizonyítja fehér színe, likacsossága, nagyfoku törékenysége, falának vékonysága, kis súlya; Lengyel Béla tanár úr vegyelemzése szerint a szerves alkatrészek feltűnően csekély százaléka stb. A II-ik századból eredő római koponyákon ugyanezen tulajdonságok észlelhetők.

Azonban, hogy mily nemzetségű e koponya, meg nem határozható, mivel a hunok, avarok és a Szent István előtti magyarok koponya alkatáról sokkal korlátoltabb ismereteink vannak, hogy sem abból következtetést vonni szabad lenne; ehhez járul még, hogy Magyarországon a III—X. századig terjedő barbár korban számos nép lakott, kikről a historikusok alig jegyeztek föl egyebet neveiknél.

112. (24.) *Balogh* Kálmán I. t. I. »Az önvegyületek hatása az állati szervezetre« II. »A vanadsavas ammoniák hatásáról« tartott előadást. Kivonatban így :

I. Értekező kivált ónhalvacst (Stannochlorid, Sn_2Cl_4) használt vizsgálatainál, melyek 9 kutyán és 7 házi nyúlra tett kísérletekre terjednek ki.

A kutyákon tett kísérletek célja volt kutatni, hogy az önvegyületek nagyobb mennyiségben befolyásolják-e a vérkeringést, milyen szervekre hatnak leginkább, s kiürítésük mely úton történik. A mi pedig a házi nyulakat illeti, ezek ónhalvacst csak kis adagokban kaptak, de több ízben, hogy az ónnak hosszabb idő alatt bekövetkező lassú hatását lehessen vizsgálni.

Ez ónhalvacst, vagy az ónhalvag (Stannochlorid, Sn_2Cl_4) fecskendeztessék bár a gyomorba, vagy a bőr alá, fájdalmat okoz, s a gyomorba fecskendezés után egy idő elteltével hányás következik be, mely többször ismétlődik. A hányási rohamok mindkét oldali bolygideg átmetzése után végképen megszüntethetők. Ezen rohamok egyáltalában nem következnek be olyankor, midőn azon vegyület a bőr alá fecskendeztetett.

Nemsokára pedig az ónhalvacstnak a szervezetbe jutása után a légvételek csökkenni és sekélyebbek lesznek, a szívökések ellenben szaporodnak; így hullámjelzővel történt feljegyzések szerint a szaporodás kutyáknál percenkint 69-től 104-ig, vagy 132-től 182-ig mehet. A vér-feszülés azonban sokáig nem változik, sőt esetleg emelkedhetik is, így

252 mm-ről 270 mm-re (higanyoszlop); de később, a mint az állat kimerül, csökkenés szokott beállani, így például 150 mm-ről 118 mm-re. Nevezetes azon változás, mely a vérvesztés ingadozásaiban mutatkozik. Ezek egészséges állatoknál jelentékenyebbek, mint ónhalvacscsal mérgezeteknél, mit a szívlökések szaporodásával és a vérvesztésnek kezdetbeli változatlan nagyságával egybevetve, felvehető, hogy az önvegyületek az agyban és a nyúlt-agyban levő azon központokra hatnak, melyek a szív önálló mozgásait szabályozzák. Azon hatás pedig a mozgás-szabályzó központok működésének csökkentéséből áll, minek folytán a szív azoknak befolyása alól kisebb-nagyobb mértékben kimenekül, s erőyes és szopora, de rövid összehúzódasokat végez, míg az elernyedés, mely azokkal változik, mindinkább jelentéktelenné lesz. A szív azon fokozott tevékenységében végtére kimerül.

A kutyák nagy mennyiségű ónhalvacscsal megküzdének, így például 22200 gmos állatnál 5 óra lefolyása alatt háromszor 18 gm. ónhalvacscot kellett beadni, míg a szívműködések azon kimerítő szaporodása bekövetkezett.

Azon kutyáknál, melyeknél az epe vizsgáltatott, először az epehólyag sipolya készítettetvén, azután az ónhalvacsc a gyomorba fecskendeztetett, még pedig kis mennyiségben, hogy az állat több napon át életben maradjon. A befecskendést többször ismételtük. Az epeelválasztás egész véve csökkent.

A házi nyulaknál egyszerre 5—20 cgm. fecskendeztetett a gyomorba, mi azután több napi időközökben ismételtetett, s így ezen állatok 6—86 napig is éltek. Végeredményben az állatok súlya jelentékenyen fogy, mi 1500 gm-os állatnál 400 gm-ot is meghaladhat. Ehhez járul a test hőmérsékének alászállása egész 35.0° — 34.0° -ig. A légvételek gyérülését és a szívlökések szaporodását ezeknél is észlelhetni. A vizeletben fehérnye mutatható ki.

Bonczoláskor a szív összehúzódott, a tüdőkben sok a vér; a gyomorban ronsolás, hosszantartó mérgezéseknél hegképződés, míg bőr alá fecskendés eseteiben semmi említésre méltó, s hasonlóképen ezen esetek kivételével a belek hurutosak. A máj szennyes színű, sejtei szemcsésen megváltozva. A vesék vérdúsak, szemcsés átváltozásban. Az agyban és hártáiban sok vér.

Önt kimutathatni a vesékben, vizeletben, továbbá a májban és az epében.

Az értekező kísérleteket tett a Graham-féle készülékben tojás fehérével, mely ónhalvacscsal kevertetett, s kitünt, hogy midőn az alsó edényben szénsavas natrium van vízben feloldva, az ónhalvacsc átszivároghat, míg a fehérnye a felső edényben visszamarad. Úgy látszik, hogy az ónhalvacsc, midőn a fehérnyét a szövetekben megalvasztja, azzal nem lép összeköttetésbe, hanem a szervezetben ennek nedveivel kering.

II. A vanadsavval a jelen évben Gamgee és Larmuth a békaszíven tettek kísérletet, czikkeik azonban még a continensre nem jutottak el. Az értekező a nevezett szerzőkkel egyidejűleg és azoktól független tette

kísérleteit. Először metavanadiumsavas ammoniakot használt, mely csekély hatásának bizonyítván, ebből vanadiumsavat állított elő, melyet vízben feloldott, ezenkívül pedig V_2O_5 -et szintén vizes oldatban alkalmazott. A kísérletek összesen 2 kutyán, 5 nyulon és 2 békán történtek. A békákra a vanadiumsav hatása jelentéktelen, de ez annál nevezetesebb befolyással van az előbbeni állatokra, melyeknél a vanadsav majd a bőr alá, majd a gyomorba, majd pedig a vizérbe fecskendeztetett, s az utóbbinak alkalmazása minden esetre a leggyorsabb és legjelentékenyebb hatást eredményezi.

A vanadsavnak alig van íze, s a szövetekkel érintkezve, fájdalmat nem okoz. A légvételek szaporodnak, később azonban azok gyérülése állhat be, mi mellett mind felületesebbekké lesznek. A szívlokések kutyáknál percenkint 71-ről egészen 225-re szaporodhatnak, e mellett pedig a vérveszülés legmagasabb foka majd változatlan, majd emelkedik, de később többé-kevésbé alászáll. Feltűnő a vérveszülés ingadozásainak csökkenése. Ezek a légzés és a szívverés különböző szakaitól függenek, s egészséges állatnál 150 mm-t (higanyoszlop) is tettek, míg vanadsavval történt mérgezés után csak 19—9 mm-re mentek. A vérveszülés ezen csekély fokú ingadozásai, továbbá a jelentékeny vérveszülés és a szívverés nagy szaporasága — akkép mint az öngegyületeknél — a szívmozgásokat szabályozó agybeli központok szenvedésére és a szív önálló mozgásainak korlátlanra válására mutat. A V_2O_5 -ből 449 mgm-ot 20800 gm súlyú kutyánál ötszörre a vizérbe fecskendezvén, az állat 4 óra 25 perc alatt meghalt.

Bonczoláskor a kutyáknál a szív összehúzódott és üres; a tüdőkben sok vér és vizenyő; a gyomor és belek felfuvódottak; a máj szennyes barna, a sejtek szemcsésen megváltozva; a vesék vérben bővelkednek, hámsejtek szemcsés átváltozásban; az agyhártyában és agyban a szokottnál több vér.

A házi nyulaknál 6—7₅ mgm vanadsav fecskendeztetett egyszerre a gyomorba vagy a bőr alá, s azon mennyiség a következő napokon többször ismételtetett. Az állatok mindinkább fogynak, étvágyuk elvesz és hasmenést kapnak, szívverésük pedig szaporodik. Nehány nap alatt meghalnak, s bonczolás alkalmával a gyomor és beleik összehúzódottak és hurutosak; a máj sejtjei szemcsés átváltozásban, s hasonló leletet találunk a vesékben, melyeknek velőállománya közönségesen vérdús. A vizeletben fehérynye. A szív gyomraiban kevés vér, míg a pitvarokban sok véralvadék, a tüdők pedig könnyen összeesnek és pirosak. Az agyban és hártáiban vért bőven találhatni.

Valószínű, hogy az agybeli idegsejtek úgy mint a többi szervekben levő sejtek képzőanyaga (protoplasma) szemcsés átváltozásba megy át, mi által azok működésre mindinkább képtelennékké lesznek, ebből pedig a szívből kiinduló tünetek megérthetők, s annak megváltozott működéséből fejthető meg a tüdőbeli vérbőség is. A gyomor- és bélbeli hurut szintén az itt levő sejtek szemcsés átváltozásából következik.

113. (25.) *Staub* Mór gymn. tanár (mint vendég) »Fiume és legközelebbi környékének floristikai viszonyairól« értekezett. A kivonat így szól :

Mikor az 1875-iki évben elhatároztam, phytophäenologiai szempontból Fiume környékének floristikus viszonyait tanulmányozni és e czélom megvalósítására szerencsés valék a tekintetes Akadémia határozatos pártfogását megnyerni, távol volt tőlem azon gondolat, hogy Fiume floráját is megírjam; de midőn a magyar tenger partján viruló florában új világ tárult föl előttem és midőn a reá vonatkozó irodalmat is áttanulmányoztam, nehezemre esett tapasztalnom, hogy leginkább csak idegenek gyönyörködnek e szép földrészen, kik nem törődnek azzal, hogy e szépségeket a »magyar korona gyöngye« nyújtja nekik. Föltettem tehát magamban, hogy e földdarabot mint botanikus is vegyem körül politikai határokkal és egy külön fiumei florában mindent, mit előttem mások is ott gyűjtöttek és följegyeztek, saját észleleteimmal együtt összefoglalva ezen dolgozatban egyesítsem. Legyen egyszersmind megengedve, hogy e helyről is mindazoknak, kik e dolgozatom létrejövetelénél segítségemre voltak, legforróbb köszönetemet nyilvánítsam. Fogadja ezt első sorban a tekintetes Akadémia, kinek anyagi segélyezése egyes egyedül tette lehetségessé, hogy ezen érdekes tanulmányokat tehettem; tartozom még megemlíteni a fiumei m. kir. tengeri hatóság főnökét Catinelli Hektor úr ő nagyméltóságát és ugyanazon hivatal igazgatóját Mészáros Sándor urat; továbbá a boldogult Stahlberger Emil urat, a fiumei cs. kir. tengerészeti akadémia volt tanárát, kik az utazó botanikust mindenben szóval, tettel segítették; a munka szellemi részében pedig barátimnak és tanítóimnak Janka Viktor, muzeumi őr és prof. dr. Ascherson Pál berlini egyetemi tanár uraknak; különösen pedig báró Uechtritz R. urnak Boroszlóban, kinek a munka legbecsesebb részét köszönöm, tartozom még hálás fölemlítéssel.

Neilreich »Die Vegetationsverhältnisse in Croatien« czimű műve és Schlosser és Vukotinović »Flora craotica«-ja óta még csak kisebb adatok jelentek meg a fiumei florához. Így dr. Lorwitsch phytophäenologiai észleletei; Smith urhölgynek »Illyriában gyűjtött növényeinek jegyzéke;« Tommasini, Strobl, Kerner, »Der Golf von Buccari und Portore« fényesen kiállított munka anonym szerzője (Salvator Lajos cs. k. főherczeg) és Borbás szolgáltattak ilyeneket.

Magam az 1875-iki év folytán négy ízben jártam be Fiume környékét és így Sadler óta 50 év múlva ismét az első honi botanikus vagyok, ki a magyar tengerpart vidékéről tudósítja a tudományos közönséget. Kirándulásaimat szorosán a Fiuméhez legközelebbi vidéken tettem. Így jártam be a völgyeket és a magaslatokat egyfelől Grobnikig, a grobniki mezőt is beleértvén; másfelől Castua, Buccari és Portore felé. 622 növényfajt vagy ezeknek variétásait és 1614 állóhelyet jegyeztem föl.

Fiume környékének három völgyében leginkább a szőlőt, meg a fügét mivelik, a magaslatok nagyobbára kopárak. Éghajlati tekintetben eddig csak 7 évi rendszeres észleleteknek vagyunk birtokában, melyek 1868 óta tételnek Fiumében; azért is az általam kiszámított 7 évi közeppek lényegesen eltérnek a dr. Jellinek részéről Neilreich fönnidézett mun-

kájában közölt éghajlati adatoktól. Részletesebben értekezem a vegetációnak alkalmazkodásáról az éghajlati viszonyokhoz és ez utóbbiakról egyáltalában a tekintetes Akadémia math. és termtud. bizottság közleményeinek XIV-ik kötetében megjelent »A vegetatio fejlődése Fiume környékén« című dolgozatomban.

Endlicher rendszeréből 108 rend van Fiume florájában és pedig 759 biztossággal előforduló fajban. Leginkább vannak képviselve a compositae 131, aztán a Papilionaceae 119 és a Gramineae 116 fajban; de a fiumei flora különösen az újabb időben nevezetes változásokon ment keresztül. Így a többször említett Fiume ai Piopi megszűnt lenni. Helyében emelkedik a cs. kir. tengerészeti akadémia palotája és ennek közelében nyílt meg legújabb időben a giardino publico. A vasuti és kikötői építkezések végkép megváltoztatták a partot. Rétek és sziklák, melyeken ez előtt számos növény tenyészett, most már egészen eltűntek, a tenger mélyébe merültek el vagy járható utak keletkeztek rajtuk.

A favegetatiót egyáltalában leginkább tölgyek képezik. Ez alkalommal még egy másik jelenségről, mely nekem itt különösen föltűnt, bátorkodom említést tenni; de a hol eddig botanizálni jártam, még nem találtam, hogy a fák leveleik alakját oly sokféleképen változtatják meg, mint ezen a területen. A legfurcsább, semmi diagnosissal meg nem egyező alakokkal találkoztam. Így a többi között egy fügefát találtam, melynek olyan alaku levelei voltak, hogy a fügefát nem is véltem benne feltalálhatni; de semmi európai fa leveleire sem emlékeztetett, végre csak szaga után volt benne a fügefa levele fölismerhető. A durex-félék közül Smith jegyzékében csak kettő fordul elő; én 9-et gyűjtöttem csak Fiume körül; a Salix közül Smith asszonyság csak egyet említ; én 7-et találtam; egyáltalában 146 növényfajt számlálhatok föl, melyek Smith névjegyzékében nem fordulnak elő. A legérdekesebb leletem pedig egy eddig egészen ismeretlen volt Campanula. Ezen növényt csak egyetlen egy példányban találtam szeptember havában a Rečina völgyében; nem is kerestem föl többet belőle, mert első tekintetre egy másik species nyárutói hajtásának gondoltam; itthon közelebbi vizsgálat után meggyőződtem, hogy az itt rendelkezésemre álló irodalom és anyag segítségével e növényt semmi ismeretessel nem bírom összegyeztetni. Erre megmutattam Janka Viktor muzeumi őr urnak, ki azonnal, noha a Campanula carpathica Jacq.-ra emlékeztet, újnak állította és felszólított, hogy biztosabb megállapíthatás végett küldjem báró Uechtritzhez Boroszlóba. Ez a növényről a többek között a következőt mondja: »valóban csodálatos, hogy egy olyan, annyira átkutatott területen, egy ilyen kitűnő alak oly soká kerülhetett ki a megfigyelést, az első pillanatra lehetne ugyan gondolni, hogy valamely más species elsatnyult példánya volna és habitusára nézve kétség nélkül leginkább a C. carpathica kis egyedeire emlékeztet, de közelebbi vizsgálás mellett azonnal föltűnik, hogy egy tulajdonkép azzal semmi rokonságban nem álló fajjal van dolgunk. A corolla eltérő alakja, a rövid háromosztatú bibe, az aljakon levél nélkül száraz és a vastag majdnem fás gyöktörzs bizonyítja, hogy itt egy olyan alakkal van

dolgunk, melynek rokonai nem is kereshetők a közép-európai flora területén. Campanulá-ja érdekességét még az is fokozza, hogy a rendszerben való elhelyezése nem is sikerül oly könnyen és egyáltalában azon eredményre jutunk, hogy növénye a leírt campanulák egyikével sem áll szoros viszonyban.« Báró Uechtritz aztán még részletesebben szól e növény sajátosságairól, összehasonlítja minden egyéb Campanulával, melyekről csak gondolható, hogy az enyémmel némi rokonságban állanak és okoskodását végre a következő szavakkal fejezi be: »A mondottak után legalább részemről egyáltalában valószínűtlen azon föltevés, mintha az ön által Fiume mellett gyűjtött campanula egy már leírttal összeesnék vagy egy ilyen mellé csak mint varietás is állítható volna, noha nehezemre esik, egy fajokban oly gazdag nemből a típusok számát egy új, nevezetesen csak egy, a tokokat nélkülöző példányban meglevővel szaporítani; mindazáltal ezen alak oly annyira kitűnő, hogy határozottan szükséges őt köztudomásra hozni, annyival is inkább, miután határozott jellegeinél fogva jól megállapítható.« A szerző szíves volt szerencsés fölfedezője után elnevezni.

Midőn a tekintetes Akadémiának még forró köszönetemet nyilvánítom, hogy e szerény dolgozatomat személyesen bemutathattam, befejezem egyszersmind előadásomat.

114. (26.) Klein Gyula polyt. tanár olvassa: »Előleges jelentés a tengeri moszatokra vonatkozólag tett kutatásaimnak eddigi eredményeiről,« cz. értekezését ekképen:

A »Néhány floridea krystalloïdjairól« szóló értekezésem alapján a tek. Akadémia részéről anyagi támogatásban részesülvén, azon szerencsés helyzetbe jutottam, hogy a tengeri moszatoknál megkezdett tanulmányaimat a tengerparton folytathattam, a miért is mindenekelőtt őszinte hálámat itt nyilvánítom.

Tanulmányaim folytatása céljából Fiume vidékére rándultam, a hol nem csak a florideák krystalloïdjaira vonatkozólag felmerült kérdések eldöntése kivihetőnek látszott, hanem alkalom is nyílt, az ugy is hiányosan ismert fiumei moszat-virányt néhány újabb adattal bővíthetni.

A Fiume vidékére tett kirándulásom 1871. augusztus és szeptember hónapokban történt, hogy azonban az ezen kirándulásomról szóló jelentésemet mindeddig még nem adtam be, annak oka több körülményben keresendő. Itt csak azt említem, hogy a késedelem oka egyrészt a tárgyban, másrészt pedig irodalmi segédeszközök hiányosságában rejlik.¹⁾

Hozzájárult, hogy én nem elégedhettem meg olyan jelentéssel, mely rendszeren csak az ut leírását és a gyűjtött tárgyak névjegyzékét tartalmazza, mert kitűzött feladatomból volt mindenekelőtt a krystalloïdok további tanulmányozása és azonkívül a tengeri moszatokra vonatkozó általános

¹⁾ Jurányi Lajos, igen tisztelt barátom, a növénykerti könyvtárból minden általam kívánt könyvet a legnagyobb készséggel használatomra átengedett és az intézeti gyűjteményből több moszatot is rendelkezésemre bocsátott, mi által tanulmányaimat tetemesen előmozdította és részben sikeres haladásomat lehetségessé tette, a miért is neki őszinte köszönetemet itt nyilvánítani kedves kötelességemnek tartom.

ismereteinknek fejlesztése, a mi különben is több időt igényel, mint a gyűjtött növények egyszerű meghatározása.

A gyűjtött anyag feldolgozásánál egyes igen érdekes tényekre jutottam, melyeket az által igyekszem általánosítani, hogy nem csak az általam gyűjtött, hanem minden rendelkezésemre álló moszatokat ez irányban átvizsgálók, mi által munkám befejezése és így a fiumei kirándulásomról szóló jelentésem is még inkább késik. Azért épen szükségesnek találom, egyelőre leginkább ezen előleges jelentésemet beadni, bizonyítékául annak, hogy végleges jelentésem készülöben van és hogy számot adjak vizsgálódásaim eddigi eredményeiről.

Mint már említém, fiumei kirándulásom egyik főcélját a krystalloidok további tanulmányozása képezte és erre utóztva jelenthetem, hogy fáradozásaim némi sikerrel is voltak összekötve. Mert egyrészt krystalloidokat az élő moszatban is észleltem, másrészt pedig azokat újból oly moszatokban találtam, melyeknél eddig ismeretlenek voltak. A moszatoknál általában észlelt krystalloidok csak a vörös színű florideákban találtattak; most azonban sikerült nekem azok előjövételét két zöldszínű tengeri moszatban is kimutatnom.

A moszatfajok, melyeknél ujonnan találtam krystalloidokat, a következők :

1. *Négy Griffithia* faj és pedig : Gr. Schousboei, Gr. setacea, Gr. heteromorpha és Gr. parvula Kl.

2. *Callithamnion griffithioides* ; ezen növényt nézetem szerint, helyesebben a Griffithia nembe kellene áthelyezni.

3. *Laurencia* sp.? Ezen szép Laurenciát a rendelkezésemre álló irodalom nyomán eddig nem sikerült meghatároznom és lehetséges, hogy új faj. Termete sok tekintetben eltérő az általam rajzban vagy gyűjteményekben látott Laurenciáktól és külsőleg inkább Gelidiumnak látszik, belső szerkezete azonban bizonyítja, hogy Laurencia.

4. *Hormoceras inconspicuum*. Ezen még kevesebb ismeretes florideát az előbb említett Laurencián találtam, melynek némely ágait finom pókhálókép lepi be.

5. *Acetabularia mediterranea* és

6. *Codium Bursa*.

A két utóbbi zöldszínű moszat, a többi carminszinvörös.

Az újabban talált krystalloidok alakjai különfélék, nagyobbrészt octaëder-alakúak, úgy a Griffithia fajoknál, a Callithamniónnál, a Laurenciánál a Hormocerasnál és a Codiumnál ; az Acetabuláriánál hexaëderek. A Callithamniónnál az octaëder-alaku jegeczek mellett hatszögű, igen vékony táblácskák is előfordulnak ; hasonlókat néhány Griffithiánál is találni.

A vegyi és egyéb tulajdonságok ezen krystalloidoknál is, nem csak az eddig a cryptogamoknál (így a florideáknál, a Pilobolusnál és más Mucurféléknél) észlelt, de az általában ismeretes krystalloidok tulajdonságaival lényegében véve megegyeznek. Mert mindnyájan, szesz jóoldatban sárga egész barna színt vesznek fel és a mellett össze is zsugorod-

nak. Kálilug erős feldagadást idéz elő és a jód által festett krystalloido-kat szinteleníti; a kálilug eltávolítása és jóddal hozzáadása után az erősen felduzzadt krystalloidok újból összezsugorodnak és megsárgulnak. A festő anyagok felvétele és a kálilúgbani feldagadhatóság pedig épen azon tulajdonságok, melyek minden krystalloiddal közösek és ezek képezik egyszersmind a fő különbséget a jegeceztől.

Áttérve tanulmányaimnak többi eredményére, először az Acetabulariát említem, melynél a következő érdekes észleleteket tettem.

Az általam Fiumében gyűjtött Acetabulariák belsejében nagymennyiségű spórát találtam; ezek szerkezete mutatja, hogy áttelelésre vannak hivatva, mert faluk vastag, tartalmuk pedig tartalékanyagban gazdag. Azért nem is tarthatom azokat ivartalan spóráknak, mint azt Sachs is teszi, hanem egy alább említendő észleletemre támaszkodva inkább azon nézetben vagyok, hogy ezen spórák egy nemzési folyamatnak a terményei.

A spórák fala egyszersmind olyan nevezetességet mutat, minőt eddig más spóránál még nem észleltek, és melyet Woronin, ki előttem mint legutolsó vizsgálta az Acetabulariát, ugyan látott, de helytelenül magyarázott. A spórák egyik oldalán a falban létező, körvonalu hasadási sík optikai átmetszetének felelnek meg és ezen sík azon helyet jelöli, a melyen a spórák, csírázásuknál, egy kéreg fedővel kinyílnak.

Azonkívül az Acetabularia boncztanára vonatkozólag egy olyan észleletet tettem, melyből kiindulva a spórák képződésére és jelentőségére, valamint e moszat nemzési folyamára — mely eddigelé ismeretlen — következtetni lehet.

Az Acetabularia egysejtű növény, mely karcsú kalapgombához hasonló; az aránylag hosszú nyél alól gyökszálakra emlékeztető nyújtványokat mutat, melyekkel e növény a sziklához van erősítve. Felső végén a nyél egy ernyő alakú részt visel, mely számos, sugár irányban elhelyezett rekeszekből áll; a rekeszek a közepe felé mind a nyél felső kitágult és felül egy domboru fal által elzárt részbe nyílnak. A rekeszekben a fönnemlített spórákat találjuk, még pedig igen nagy mennyiségben. A nyelet fölül elzáró, domboru fal — az ugynevezett köldök — számos apró likat mutat, melyeken keresztül a nyél felső, kitágult részébe és onnan az említett rekeszekbe lehet jutni. Ezen likak, melyek eddig még ismeretlenek voltak, mint gondolom, nagy jelentőségűek, a mennyiben e moszat nemzési folyamatára engednek következtetni.

A köldök körül, mint ismeretes, számos hosszú, többszörösen elágazó szőr található, melyekben Nägeli szerint számos apró sejt keletkezik.

Ezt előre bocsátva, most már az Acetabularia nemzési folyamatára is némi biztossággal vonhatunk következtetést.

Ha ugyanis először a spórák szerkezetét vesszük tekintetbe, mely lényegében véve a legtöbb moszat ivari uton keletkezett spóráival megegyez, ha továbbá meggondoljuk, hogy a köldök falában létező likak, va-

lamint a köldök körül elhelyezett szőrök, a bennök képződő sejtekkel, nem lehetnek czélnélküliek, akkor önkénytelenül azon meggyőződésre jutunk, hogy itt nemzési folyamatot kell feltenni. És pedig : a szőröket antheridiumoknak — him ivar-szerveknek — a bennök képződő sejteket spermatozoidoknak — ondósejteknek — tekinthetjük; utóbbiak a köldök falában létező likakon keresztül a növény belsejébe, azaz az egyes rekeszekbe juthatnak, a hol a nagyobb számban előforduló petegömböket megtermékenyítik. A megtermékenyített petegömbök vastag falat felöltve, az ivari, nyugvó spórákká válnak, melyekből minden rekeszben 70—80 és többet lehet találni, úgy hogy az egész ernyő átlagosan 80 rekeszében 5600—6400 és több spóra képződik.

Őszkor az ernyő, a nyéltől elválva, a földre hull; elporhadása után a szabaddá vált spórák tavaszkor kicsiráznak és újból megkezdik a fejlődést.

A következő moszat, melyről itt említést akarok tenni, a *Halopithys pinaströides*. Ezen moszat ágait radiális hosszmetseteken vizsgálva feltűnik, hogy közepén egy ép egyközéyes sejtekből álló sejt sor foglal helyet, mely az ágak hosszában azok csúcsa felé halad. Ezen sejt sor — sejtek összeköttetését, de még inkább azok tartalmát tekintve — a körülvevő sejtektől feltűnően eltér, a mennyiben csupán sűrű plasmát tartalmaz, mely különösen a harántfalak alsó oldalain gyűl össze, holott a szomszéd sejtek keményítő szemcsékben gazdagok és plasmát csak fali bevonatkép mutatnak.

Haránt metseteket nézve az említett sejt sornak megfelelőleg egy központi sejtet találunk, mely plasma tartalma által kitűnik. Olyan haránt metsetet vizsgálva, melyben a szóban levő középső sejt harántfala is megvan, azon apró pettyeket látunk, melyek valószínűleg finom likaknak felelnek meg, legalább egy *Halopithys*hoz rokon moszatnál tett észleletem a mellett szól. A sejt fal azon része, melyen a likak találhatók, éles határvonal által van körülveve és vegyileg is eltér, mert jód és kénsav által nem kékül meg, a mi a sejt fal többi részén bekövetkezik.

Erre vonatkozó vizsgálataimat kiterjesztve a *Halopithys*hez rokon moszatokra is, egy a műegyetemi növény-gyűjteményben levő *Lophyra* fajnál, a főnebbihez hasonló eredményre jöttem. Itt is találhatjuk a középső sejt sort, melynek sejtjei szintén csak plasmát vezetnek. Hosszmetseteket nézve azonban meggyőződhetünk arról is, hogy itt a sejtek harántfalai csakugyan átlikasztva vannak és hogy az egymás fölött elhelyezett sejtek protoplasmája ezen átlikasztott harántfalakon keresztül szakadtlan összefüggésben van.

A középső sejt sor sejtjei itt hosszabbak mint a *Halopithys*nél és egyszersmind végeiken keskenyebbek, mint középső részükön, a harántfalak azért csak kis átmérővel bírnak és ennek megfelelőleg csak egy likat mutatnak. A szóban levő középső sejt sor a két említett moszatnál tehát azért nevezetes, hogy először csupán csak protoplasmát vezet, keményi-

tőt ellenben nem tartalmaz, mely azonban a szomszéd sejtekben nagy mennyiségben előfordúl, és másodsor, hogy sejtjeinek harántfalai átlikasztva vannak, és így nem csak üregei közlekednek egymással, hanem az egyes sejtek plasmája az egész sejtsorban összefüggésben van.

Ezen sejtsor úgy physiologiai (plasma-vezetés), mint morphologiai (átlikasztott harántfal) tekintetben megfelel a magasabb-rangu növényeknél ismeretes rosta-edényeknek (szita-csövek, Siebröhren). Mert ezek is rendesen csak plasmát vezetnek (Briosi szerint *kivételesen* apró keményítő szemcséket is) és átlikasztott harántfallal bírnak, mi által itt is az egymás fölötti sejtek plasmája összefügg.

Rosta edényeket tehát most már a magasabb fejlettségű moszatoknál is ismerünk és valószínű, hogy sikerülni fog azokat más tengeri moszatnál is kimutatni, legalább gyanítják azt Kützing rajzai (Tab. phyc. XV. köt.), a mennyiben ő több, az itt említett két moszathoz rokon fajnál a középső sejtsort rajzolta, a nélkül, hogy annak jelentőségét ismerte volna. Ezen moszatokat azonban még nem sikerült megszerezniem és így erre nézve egyelőre nem mondhatok biztos véleményt.

Rosta edényeket eddig csak az ugynevezett edényes növényeknél ismertünk és pedig mint az edény-nyalábok jelleges és kizárólagos alkotórészeit. Most azonban azt hallottuk, hogy néhány moszatnál is találtatnak oly elemek, melyek physiologiai tekintetben megegyeznek az edényes növények rostás csöveivel, és így vagy azt kell következtetnünk, hogy a rosta csövek vagy edények nem kizárólagos részei az edénynyaláboknak, mert olyan növényeknél is előfordulnak, melyeknél az edénynyalábok nyomait sem találjuk, vagy pedig azt kell mondanunk, hogy az edénynyaláb ezen moszatoknál legegyszerűbb alakban, mint magányos rosta-edény lép fel.

Hogy a két nézet között melyik bir több jogosultsággal, vagy vajon nem lehet-e észleleteimet másképp is felfogni, azt egyelőre itt nem akarom fejtegetni, hanem azon alkalomra hagyom, a mikor ezen észleleteimet részletesen kidolgozva és hasonló észleletekkel bővítve előterjeszteni szerencsém lesz.

Mint általában ismeretes, a sóska-savas mész a növényekben igen gyakori, mindamellett, mint Sachs ¹⁾ mondja, annak előjveteléről a legtöbb moszatnál, mohafélénél és edényes cryptogamoknál keveset vagy semmit sem tudunk. A moszatokat illetőleg közölhetem, hogy egy általam gyűjtött és egy a gyűjteményemben levő *Spyridia* fajnál roppant nagy mennyiségű sóska-savas meszet találtam, még pedig ezen moszatok belső nagy iz-sejtjeiben. Alakja szerint nagyobb részét octoëder- vagy pyramis-alaku jegeczekben lép fel, de találtatnak az említett sejtekben apró szemcsék is, melyek vagy egyenként, vagy többen egymással egyesítve fordulnak elő. Ezek belsejükben mindig egy világos pontot mutatnak és úgy

¹⁾ Sachs. Lehrb. d. Bot. 4. kiad. p. 67.

mint az előbb említett jegeczek, sósavban, légbuborékok keletkezése nélkül oldódnak; azért valószínűleg sósavas mészből álló jegeczgömbök (Sphaerokrystall.)

Mellékesen itt még felemlítem, hogy sósavas meszet azonkívül még egy *Spinogyra* ¹⁾ és egy *Vaucheria* (*V. sessilis*?) fajnál is találtam, melyek, mind a kettő, Budapest vidékéről valók. Az első moszatnál apró tűjegeczeket képez, melyek majdnem kivétel nélkül keresztalaku iker jegeczekben lépnek fel és különösen a sejtmag körül nagy mennyiségben találhatók.

Ezen *Spinogyra*nál azonkívül még más szilárd tartalomrészeket is találtam, melyek vagy egyenként a jegecz-gömbökhöz hasonló alakban lépnek fel, vagy pedig többes számban egymással összekötve sajátságos fürtös testeket képeznek. Az egyes testekben belül egy világosabb pontot találni, melyből rendezen finom radiál csikok indulnak ki és így valószínűleg jegeczgömbök. Ezen testek mindig a setjfalhoz tapadnak vagy annak belső rétegébe be is hatolnak. Szélük igen sötét és fénytörésük nagy; polarisált fényben kettős-törésűeknek bizonyulnak be és némelyek fekete keresztet is mutatnak, melynek ágai az említett világosabb pontban metszik egymást. Ezen testek sósavban és ecetsavban, légbuborékok keletkezése nélkül oldódnak és így nem állhatnak sem szénsavas sem sósavas mészből. De oldódnak továbbá oxalsavban és borsavban is; kálilúgban azonban oldhatlanok. Ezen kémszerek tehát az említett testekre úgy hatnak, mint az ugynevezett globoidokra, melyek az aleuron- vagy protein-szemcsékben, szintén apró fürtös testek alakjában találhatók és így valószínű, hogy az itt tárgyalt testek a globoidokhoz hasonló vegyi összetétellel is bírnak, azaz valami phosphorsavas mészmagnesia sóból állnak.

A *Vaucheriánál* a sósavas mész oszlopos jegeczeket képez, melyek különösen az ágak végein a sejtnedvben usznak; néha bunkós pálczikák is találhatók, hasonlóan az általam a *Pilobolus*nál talált sósavas mészhez.

Néhány más alárendeltebb észleletet itt egyelőre nem hozok elő és csak az általam gyűjtött moszatokról legyen még szabad néhány szót

¹⁾ Az itt szóban levő *Spinogyra* az ó-budai löpor-malom melletti melegvizben található, a honnan azt Renner Adolf, az egyetemenél a növénytan tanársegéde, hozta. A szálai meglehetősen vastagok és sejtjei fiatal korban 3-szor oly hosszúak mint szélesek, később azonban a sejtek hossza 5—6 és többszörösen fölülmúlja azok szélességét. Minden sejtből 4 chlorophyllszalag található, melyek számos kanyarulatot képeznek. A sejt közepén levő sejtmag körül a chlorophyll-szalagok 3—4 kanyarulatát igen közel fekszenek egymáshoz, sőt néha a szalagok itt részben össze is folynak, mi által minden sejt közep táján egy sűrűbb tömeget találunk. Ez okozza egyszersmind, hogy a szálak, szabad szemmel, vagy loupéval nézve, csikokat mutatnak. Ezen csikok csak közvetlen a sejtek osztódásai után nincsenek meg, de mihelyest a sejtmag az új sejt közepét elérte, csakhamar a chlorophyll-szalagok fent említett közeledése és részbeni egybeolvadása is helyreáll. Ezen *Spinogyra* úgy látszik még nincsen leírva, legalább Kützing ábrái között (Tab. phyc.) hasonlókat nem találunk és Rabenhorst (*Flora europaea* Algarum) sem ír le oly *Spinogyra*t, mely az itten leírttal megegyezne.

mondani. Mindenekelőtt azonban kijelentem, hogy hosszú névjegyzékkel nem fogok szolgálhatni, mert egyrészt nem volt főczélom Fiumében minél több fajt gyűjteni, másrészt pedig kirándulásom nem a legjobb időszakban történt, felszerelésem pedig szintén nem volt megfelelő és így a gyűjtött moszatfajok száma nem igen nagy. Mindamellet az hiszem, hogy ez irányban is bővíthetem erre vonatkozó ismereteinket, részint az által, hogy olyan fajokat gyűjtöttem, melyeket eddig Fiuméből nem ismertünk, részint pedig az által, hogy néhány oly fajt is találtam, mely vagy kevesbbé jól ismeretes, vagy talán egészen új.

Midőn ezennel előleges jelentésemet befejezem, újból felemlítem, hogy az itt vázlatosan előadott tárgyakról később kimerítő adatokat fogok közölni.

115. (27.) *Krenner József* l. t. 1. A grönlandi Kryolit krystály rendszere és optikai tulajdonságai« 2. »Pachnolit és Thomsenolit grönlandi ásványokról.«

Ezen értekezések a szokott módon bírálatra adandók és rendeltetésök szerint az illető helyen kinyomatandók.

É R T E S Í T Ő J E.

*Tizenötödik akadémiai ülés.*Az I. (nyelv- és széptudom.) osztály *negyedik* ülése.

1877. ápr. 16-án.

Lukács Mórict. helyettes elnöklése alatt.

117. (12.) *Goldziher Ignác* l. t. »A nyelvtudomány [történetéről az araboknál« című értekezését olvassa föl. Kivonatban így:

Ezen értekezés egy terjedelmesebb munkának keretét képezi, mely munkának előkészítése a szerzőt már több év óta foglalkoztatja. Bevezetőleg szerző hangsúlyozza az arab nyelvtudományi irodalom bőségét, melylyel csak az indek nyelvtudománya vetélkedhetik. Az anyag bősége daczára mindeddig nem létezik annak *benső történetét* és fejlődését tárgyaló beható munkálat; az e téren történt kutatások leginkább csak ciographiai és könyvészeti természetűek és az ujkori tudomány- és irodalomtörténet színvonalán nem állanak. — Jelen értekezés *hat fejezetet* foglal magában:

I. *Az arabok nyelvtudományának kezdeteiről*; itt az értekező e kérdésre vonatkozó nemzeti traditiók kritikájával foglalkozik és azon jelenség okát keresi, hogy a mohamedán traditió a grammatikai tanulmány megindulását Ali khalifával és a hozzá közel álló körökkel hozza kapcsolatba. Ezután annak bebizonyítása következik, hogy a nyelvtudomány az araboknál nem eredeti nemzeti természetű, hanem hogy idegen behatásoknak köszöni legelső kezdetét. Ennek bebizonyítására szerző reámutat a *grammatikai tudat* ébredésének feltételeire és kimutatja, hogy az araboknál grammatikai tudatról a magánhangzó jelek feltalálása előtt nem lehet szó. Amde e jelek syr befolyás által keletkeztek. Erre mutatnak a legelső műszók is, melyek a syr magánhangzó elnevezéseknek felelnek meg. Szerző *Renánnak* a grammatika eredetisége mellett felhozott érveinek czáfolásával végezi be ezen fejezetet.

II. *Az arabok nyelvtudományának állása a régi arab dialektusokhoz egyrészről és a köznyelvhez másrészről*. Szerző ezen fejezetben a régi arab dialektusok tekintetében, általa, grammatikusok, lexicographusok, kommentátorok és glossátorok munkáiból összegyűjtött adatokat mu-

tatja be és különösen Ibn Fárisnak a dialektusokra vonatkozó értekezését tárgyalja. Ezután a vulgáris nyelvre vonatkozó nézetek (mind a régi arab nemzeti grammatikusoké, mind pedig európai nyelvészeké) tárgyalatnak és állásuk ezen rendesen kevésre becült köznyelvi dialektusokhoz történeti fejlődésük szerint kimutattatik. Csak az egy *Ibn Chaldun*, szellemes arab történész emelkedett azon magaslatra, melyről a köznyelv tudományos méltatása lehetséges volt. Ujabb időben csakis egyetlen egy arab embertől létezik munka, melyben a népnyelv grammatikai tárgyalásra használtatik fel.

III. *A grammatikai iskolákról.* — A basrai és kufai iskola ellentéte a történelemben, tradícióban, jogban és politikában emelkedik ki és az általuk képviselt ellenséges grammatikai iskolák vitapontjai az *analogismus* és *anomalismus* ellentétére vezettetnek vissza.

IV. *Az arab nyelvölcséleti iskoláról.* Ezen fejezetben kimutattatik, hogy a higrá III. századától kezdve az arabok által felkarolt aristotelesi philosophia behatása a grammatika formális tárgyalása ellen ellensúlyt gyakorolt és a nyelvnek a bölcsészet kategóriáinak megfelelő tárgyalását sürgette. Ezen mozgalom folytán keletkezett a nyelv eredetét illető azon vita, mely a görög bölcsészek hasonló vitatkozásának, vajon a nyelv ἰθὺς vagy γῆςσιν illetőleg νόμος vagy συνθήκη keletkezett-e, felel meg. Szerző ezután Fachr-al-Din al Razo nyelvphilosophiájának vázlatát mutatja be. Ezután a kanonjogtudomány módszerének befolyását a nyelvtudomány módszerére mutatja ki.

Az V. fejezet az *etymologia történetével az araboknál* foglalkozik; a VI. fejezet a *lexicographiai irodalom fejlődését tárgyalja*, elkezdve eredeteitől (synonymiai egyediratok) a legujabb időkig, midőn a szókincs tárgyalására nézve két ellentétes iskola támadt Bejrutban — feje *Butrus al Bistáni* — és Sztambulban — feje *Ahmed Fáris al Shidják*.

Bírálatra adatik.

118. (13.) *Barna Ferdinánd* I. t. »A mordva nép pogány isteneiről és szertartásairól« értekezik. Röviden ekképen:

Értekező Aspelin J. Reinhold finn régésznek a »Mordva nép pogány istenei és szertartásai« című dolgozatát ismertette, s azokkal több ősmagyar pogánykori mythologiai részletet egyeztetett. Kimutatta, hogy e két szóban: »Ukko« másképp: »öreg isten« és »ember« az egész őskori magyar pogány vallás és világteremtési monda benne foglaltatik. Ugyanis valamennyi rokon altaji népeknél az ősi pogány vallás, habár egyes lényegtelenebb részekre nézve itt-ott eltérést mutat is: alapjában véve a lényegre nézve egészen egyező. Mindenütt találunk egy, az egekben székelő főisten személyt. Ennek a neve a voguloknál »Tarom,« a finneknél »Ukko,« a törököknél és magyaroknál »Ukhan« és »Ukko.« — Ettől származik aztán azon mythologiai személy, a ki a teremtetést végrehajtja: a voguloknál »Elmpi,« a finneknél »Impi,« a pogány magyaroknál »E (l) mber,« a ki e szerint a vogul és finn ugyanily mythologiai személylyel ugyanegy. A finneknél nyilván később az eredetileg férfi Élsupi (levegő-fi) »impi«-vé (szüz) tehát nővé alakult. Ugyanez az eset a mordvánál is, a kiknél a főis-

ten »Csám-Paz«; a teremtésnek tőle származó eszközlője pedig »Ange-Patái« már szintén nő. — Az értekező azon körülményből, hogy az »ember« szó, a mennyire történelmi emlékezéseink fölérnek, már folyvást a mai értelmével bír, s a halandó embert jelenti, azon következtetésre jut, hogy ily női mythologiai személynek, a ki a teremtest végrehajtotta, a pogány magyaroknál is kellett lenni s ezt »Kisasszony«-nak vagyis szüznek hívták, mely nevet aztán a boldogságos szüzre is átruházott a vallásos kegyelet. — Leirt egy mordva pogány ünnepi áldomást, s az ilyenkor divatos áldozat-felmutatást a magyar ősrégi »Ukkon pohara« áldomásszerű felmutatásával egyeztette, mely adás-vevéseknél és más ünnepélyes cselekvényeknél elengedhetetlen föltétel volt. — Több magyar szokást, a milyenek a: »Bába kása, Nyirfa kisasszony stb.« egy Ange-Patái-hez hasonló mythologiai személy tiszteletéből magyarázott ki.

Bírálatra adatik.

Tizenhatodik akadémiai ülés.

A II. oszt. ötödik ülése,

1877. ápr. 23-án.

H o r v á t h M i h á l y r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

120. (15.) *Wenzel Gusztáv* r. t. felolvassa ily czímű értekezését: »A XV. századbeli tárnokjog.«

121. (16.) *Baldssy Ferencz* l. t. előadja értekezését: »Ludányi Tamás egri püspökről.«

Mindkét értekezés az »Ügyrend« értelmében szabályszerű bírálat alá bocsáttatik.

Tizenhetedik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1877. ápril 30-dikán.

Gr. L ó n y a y M e n y h é r t akad. elnök úr elnöklése alatt.

123. Olvastatott vallás- és közoktatási miniszter úr leirata, mely szerint a magyarországi árvízkárosultak javára a mult év tavaszán rendezett műtörténelmi kiállítás nevezetesebb tárgyairól, az ő megrendelése folytán, Klósz György fényképész által készített fénykép-albumot a hozzá való tárgylajstrommal megküldi az akadémiai könyvtár számára.

Köszönettel vétetvén tudomásul, a becses küldemény áttétetik a könyvtárba.

124. Az I. osztály egy névtelen hazafinak »Az ember epósa« innen áttett munkájáról beadja bírálója véleményét, azon osztályi határozattal, hogy bár a műnek tar-

talmas volta s helylyel-közzel sikerült részletei méltánylást érdemelnek, s mint tanműnek van is bizonyos történelmi és bölcselmi bece; de mint tisztán költői mű, mint epósz, jelen alakjában nem szolgálhat az irodalom nyereségére, s nem óhajtandó, hogy az Akadémia firmája alatt lásson világot.

A bírálat egész terjedelmében felolvastatván, annak másolata a szerzővel közölni s munkája visszaküldetni határozatott.

125. Szintén az I. osztály Hertelendy Zsigmond úrnak »Az azonos szókról« irt dolgozatát, mint teljesen elhibáztat, a bírálattal együtt, szerzőjének visszaküldetni javasolja.

Visszaküldendő.

126. A főtítkár jelenti, hogy Solymos Béla, jelenleg Londonban időző hazánkfia, Hyde Clarknak »A magyarok himalayai eredetéről« irt értekezését lefordítva beküldötte, belátás szerinti használatra, az Akadémiának, s egyszersmind felajánlotta Londonban léte alatt szolgálatait. Az I. osztály, melyhez a fordítást a főtítkár rövid úton áttette, ezt azzal terjeszti az összes ülés elé, hogy Hyde Clark úr értekezését 1873-ban, midőn a szerző azt eredetiben beküldötte volt, már megbírálta az osztály, s most is csak azt a véleményt nyilváníthatja, hogy t. i. Hyde Clark kísérletének nincs tudományos bece, az egész nem is alapszik nyelvészeti tanulmányon, csak a vakmerően kapkodó képzelet szüleménye.

Solymos úr ily értelemben tudósíttatni határozatott.

127. Storch Adolf budweisi lakosnak »Etymologie. Ersatzmittel für eine Weltsprache« című kézirat helyett kinyomott, s véleményre beküldött munkájáról szintén az I. osztály jelenti, hogy az, csak gyakorlati használatra, számokkal jelölt conventionalis világnyelvet akarván megállapítani, nem tartozik a nyelvtudomány, sőt semmi tudomány körébe, annál fogva javasolja egyszerűen a könyvtárba tétetni és szerzőjének szokott köszönőlevelet küldetni;

mi a főtítkár jelentése szerint már megtörténvén, tudomásul szolgál.

128. Végre ugyancsak az I. osztály Mayr Aurél urnak engedélyt javasol adatni, hogy értekezését: »Az ugynevezett lágy aspiráták phonetikai értékéről az ő indben« maga olvashassa fel az osztály ülésén.

Megadatott.

129. A pesti első hazai takarékpénztár igazgatósága — válaszólag az Akadémia részéről tett elnöki felszólításra — írja, hogy a Fáy-alapítvány 1876—1878. évi időszakára már e nagygyűlésen kitűzhető pályakérdést a takarékpénztár, a nemzetgazdasági tudomány körében, oly pályaműre kívánja kitűzteni, mely tekintettel Magyarország nemzetgazdasági, ipari és kereskedelmi viszonyaira, s a fennálló egyenes és közvetett adókra, oly adórendszert tüntetne fel, mely az ország anyagi érdekeinek legjobban megfelelne.

Áttétetik a nemzetgazdasági és statisztikai bizottsághoz, hogy a kérdést formulázva a II. osztálynak még a nagygyűlés előtti értekezleteire adja be.

130. Olvasatott a III. osztály f. é. ápril 9-ki értekeztetésének egy jegyzőkönyvi pontja, melyben előadatik, hogy az osztály egy régebbi értekeztetésben szóba jövéen, mi lenne a legalkalmasb mód, melylyel az osztály a matematikai és természettudományi állandó bizottság ügyeire befolyást gyakorolhatna? erre nézve Szily Kálmán r. t. egy indítványt formulázott, melynek megvitatására külön kis bizottság volt kiküldve. Ez az indítványt egyhangulag ajánlotta elfogadásra, s az osztály el is fogadván, közölte

az állandó bizottsággal, mely oda nyilatkozott, hogy Szily úr indítványa ellen, mely szerint a bizottság :

a) Év elején előterjesztést tegyen az osztálynak saját költségvetéséről és működése tervezetéről ;

b) Hogy az osztálynak jogában álljon e tervezetet megvitatni, elfogadni és módosítani, a részletek keresztülvitelét a bizottságra ruházván ;

formailag semmi kifogása sincs, de a netaláni módosítások eszközlése végett az Ügyrendben, hol az osztályok és állandó bizottságok közötti viszony tüzetesen szabályozva nincs, valamint az egyöntetűség elérése végett a többi osztályokkal, terjesztések az összes ülés elé.

Mit az osztály elfogadván, és a javaslatot felterjesztvén,

Határozatott, hogy az osztályok és állandó bizottságok közti viszony megállapításának fontos ügyét, a mennyiben az Ügyrend e részben hiányos volna, az Akadémia egy oly bizottság által kívánja megvitattatni, mely az Akadémia elnökének elnöklése alatt minden osztály és mindenik állandó bizottság részéről választandó 1—1 tagból álljon, mely választásra az osztályokat és bizottságokat ezennel felhívja.

131. A fűtitkár jelenti, hogy Bertha Sándor úr Széchenyi Istvánnak néh. idős Bertha Sándorhoz intézett négy levelét s egy rövid jegyzetet adott át az Akadémiának, a Széchenyi iratokhoz csatolás végett, — továbbá szintén atyjának »Országgyűlési Napló 1830«-ból című munkája 250 példányát ajándékol.

Bertha úrnak az Akadémia köszönete kifejezendő ; a Széchenyi levelek ideiglen a könyvtárba, a 250 példány pedig az Akadémia könyvtárához tételnek át, áruba bocsátás végett.

132. Kubinyi Lajos úrnak sajátkép az Igazgató-Tanácshoz intézett kérelme, hogy »Vasúthálózatunk életkérdései« című, az Akadémia által kedvezően megbírált munkája kiadásában 200 frttal segítvéstessék :

A pénztár mostani állapotában nem ajánlható az Igazgató-Tanácsnak.

133. A fűtitkár jelenti, hogy a III. osztály indítványára a göttingai tudományos társaságnak, mely *Gausz* születése századik évfordulóját ápr. 30-án (azaz ma) ünneplé, Akadémiánk részéről elnöki üdvözlő levél küldetett.

Helyesléssel vétetik tudomásul.

134. Horváth Ignác lev. tag betegsége miatt, székfoglaló értekezése megtartását illetőleg, haladékot kér.

Szívesen megadatott.

135. De Linas Károly úrnak »Origines de l'orfèvrerie cloisonnée« című munkája, melyet beküldvén, netaláni vétségeit a magyarországi tárgyakat illetőleg vele tudatni kéri,

Áttétetik Ipolyi Arnold és Henszlmann Imre rendes tag urakhoz oly kérelemmel, hogy észrevételeiket a szerzővel közölni sziveskedjenek.

136. A fűtitkár jelenti, hogy az Akadémia elnöksége az 1877. nagygyűlések napjait következőleg tűzte ki :

Május 22. A megjelenés. Délután 5 órakor osztályértekezlet; osztályelnök-választás.

Május 23. Nagygyűlés d. u. 5 órakor. Tárgyalások.

» 24. *Előgyűlés* ülés, d. u. 5 órakor, akad. elnökök választása végett ; azután *nagygyűlés* : tagválasztás.

Május 26. Igazgató-Tanács ülése déli 12 órakor.

Május 27. Közülés d. e. 10 órakor.

Tudomásul vétetvén, körlevélben meghirdetendő.

137. Ugyanaz, tudomás végett előterjeszti a közülésen előadandó tárgyak sorozatát; melyek az elnöki megnyitó beszéden s a titkári jelentésen kívül: *Horvát Boldizsár* t. t. emlékbeszéde gr. Mikó Imre ig. és t. tag felett, *Szilády Áron* r. tag értekezése a Mátyás korabeli magyar költészetéről, s esetleg báró *Eötvös Loránd* l. tag értekezése »A távolbahatás kérdéséről« mely utóbbira nézve az előrajz készítő bizottság kétli, ha felveheti-e a nélkül, hogy az ülés igen hosszúra terjedjen.

Miután Szilády r. tag kijelentette, hogy azon esetre, ha utána még egy értekezés következik, a magáét félórára összevonhatja: b. Eötvös Loránd értekezése is felvétel a sorozatba, s ajánlatik elfogadásra a nagygyűlésnek.

138. Olvastatott Arany János főtitkár levele, a melyben főtitkári hivataláról lemondását jelenti be. »Azon egészségi okokhoz — ugymond — melyek miatt a múlt évi nagygyűlésen lemondásomat benyújtottam, szemeim oly mértékű megromlása járult, hogy már fél év óta hivatalom napi teendőit is csak szemeimnek (orvosi tilalom ellenére) folytonos megerőltetésével s mégis tökéletlenül végezhetem. Kérem tehát az Akadémiát a benyújtott s részemről vissza nem vont lemondásomat elfogadni s a főtitkár-választást a közeledő nagygyűlés napirendjére tűzni.«

A főtitkár lemondásának okai teljesen méltányoltatván, mind a mellett határozatott, hogy a főtitkár választása a közeledő nagygyűlésre nem tűzetik ki, hanem a lemondó levél áttétel a nagygyűléshez, azon egyhanguan kifejezett óhajtással, hogy az Akadémia oly módon fogja eldönteni ez ügyet, mely szerint a főtitkár lemondását nem fogadván el, egy évre teljesen fölmenti minden hivatalos teendőktől s helyettesítéséről a körülmények szerint czélszerűen intézkedik.

139. A bécsi cs. k. zoologiai és botanikai társaság elismerő iratot küld az Akadémia részéről megkapott kiadványokról.

Tudomásul vétetett.

140. Végre a főtitkár bemutatja a márczius 27-ke óta a könyvtár számára beérkezett könyveket így renddel:

I. Testületektől.

Kön. Gesellschaft der Wiss. Göttinga. a) Abhandlungen. XXI. B. b) Nachrichten. 1876. c) Gelehrte Anzeigen 1876. I. II. B.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Corpus inscriptionum Atticarum. P. I. Vol. II.

R. Geographical Society. London. Proceedings. Vol. XXI. No. 2. 3.

Amer. Geogr. Society. New York. Bulletin. 1877. No. 3.

Kön. Bayerische Akad. der Wiss. München. a) Sitzungsberichte der Philos. Philol. und Hist. Cl. 1876. I. B. 1. H. b) Sitzungsberichte der Mathem. Physik. Cl. 1876. 1. 2. H.

Académie Imp. des Sciences. Szt.-Pétervár. Annalen. Jahrgang 1875.

Société R. de Numismatique. Bruxelles. Revue 33-jéme année. Livr. 2.

Germanisches Museum. Nürnberg. Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit. 1876. Nr. 1—12.

Accademia Gioenia. Catania. Atti. Ser. III. Tom. X.

Accademia dei lincei. Róma. Atti. Vol. I. Fasc. 4.

Gelehrte Etnische Ges. Dorpat. Sitzungberichte. 1876.

Section Historique de l'Institut. Luxembourg. Publications. Vol. XXXI.

Ann Arbor Scientific Association. Ann Arbor. The constitution and by-laws of the Association.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The Amer. Journal of Science and arts. Vol. XIII. No 76.

Académie Royale. Kopenhaga. Oversigt. 1875. Nr. 1. 2—3.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1877. Nr. 8. 9.

Tudom. Akadémia. Krakó a) Rozprawy. Filol. Tom. 4. b) Rozprawy. Hist. Filos. Tom. V. c) Rozprawy. Matem. Tom. III. d) Bibliografia. Tom. III. Z. 1. 2. 3. 4. e). Lud. Serya X. f) Sprawozdanie Komisji Fiziograficznej.

K. K. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. Verhandlungen. 1877. Nr. 4.

K. K. Statist. Centralcommission. Bécs. Statist. Jahrbuch für 1875. 1. H.

K. K. Zoolog. Botanische Ges. Bécs. Verhandlungen. XXVI. B.

Déli szláv Akadémia. Zágráb. a) Monumenta. Vol. VI. Tom. I. b) Rad. Kuj. XXXVIII.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani Közlöny. VII. évfoly. 4. sz.

Székelv. művelődési egyesület. Budapest. Az egyesület első Évkönyve 1876-ra.

Angol kormány. London. a) Miscellaneous Statistics. P. IX. b) Statistical Abstract from 1860. to 1875. c) Notices of Sanskrit MSS. Vol. II. P. IV. d) Catalogue of Sanskrit MSS. existing in Oudh. Fasc. VIII. e) Astronomical and magnetical and meteorological Observations 1874.!

Olasz kir. földműv. minisztérium. Róma. Relazione intorno alle condizioni dell'agricoltura. Tom. III.

M. kir. közokt. minisztérium. Budapest. Gooss: Chronik der Archaeologischen Funde Siebenbürgens.

Püspöki hivatal. Vác. Schematismus cleri dioecesis Vaciensis ad 1877.

Ref. lyceum igazg. M. Sziget. Iskolai Értesítő 1875/6-ról.

Dunamelléki ref. egyházkerület. Budapest. Névtár 1877-re.

II. Magánosoktól.

Ch. de Linas. Arras. Les origines de l'orfèvrerie cloisonnée. Tom. I.

Alb. Wallis. Upsala. Mene mene tekel upharsin.

Damiano Muoni. Milánó. a) Antichità Romane nel basso Bergamasco. b) Tunisi. Spedizione di Carlo V. imperatore. c) Archivi di stato in Milano 1468—1874.

Dr. Hoitsy Pál. Budapest. A biztosság feltételei a bolygók pálya-elemeinek számításánál.

Dr. Dezső Béla. Kolozsvár. A rovarok hátedényéről.

Szinyei Gerzson. S. Patak. Válasz azoknak, kik a s.-pataki jogakadémiát Miskolczra akarnák áthelyezni.

Sréter Kálmán. Vác. Próza és vers.

III. Köteles példányok.

Ref. főiskola nyomdája. Kolozsvár. a) Acta r. sc. universitatis Claudiopolitanae anni 1876/7. Fasc. 1. b) Szabályrendelet az orvosi karoknál tartandó tudori szigorla-

tokról. c) Cherbuliez : A különöz. I. II. köt. d) Nagy : Emlékbeszéd hidvégi gróf Mikó Imre fölött. e) Erdélyi Múzeum. IV. évfoly. 2. 3. sz.

Vajdits J. nyomdája. Nagy Kanizsa. Adatok Zalamegye történetéhez. III. köt. 3. 4. füzet.

Filtsch S. nyomdája. Nagy-Szeben a) Gramatea limbei romane. P. II. b) Despre limba romana.

Ref. főiskola nyomdája. S. Patak. a) Jézus példázatai homiliákban. b) Lukács : Egyházi beszédek. c) Kun : Értekezés a pneumaticus gyógykezelésről.

M. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) Sbornik ug. hrv. Br. 1—33. 1876. és Br. 29. b) Handbuch zum Disciplinar-Strafrechte. c) Takács István : Hazai váltójog. d) Kubinyi : A házi ipar könyve. e) Hatala Péter : Arab nyelvtan.

Czéh Sándor nyomdája. Győr. a) Tabulae memoriales. b) Szombathy : A magyarok történelme II. R. c) Ugyanaz : Magyar történelmi időrend vezérfonala I. R. d) Nagygyőri naptár 1877-re. e) A győri általános hitelbank alapszabályai. f) Emlékbeszéd Deák Ferencz gyászünnepeén. g) Remény. VIII. évfoly. 1. 2. 3. 4. 5. sz.

Gyulai István nyomdája. Arad. Kalmár : Rövid élet, hosszú szenvedés.

Franklin nyomda. Budapest. A czeplédi százas küldöttség Kossuth Lajosnál.

Angermayer K. nyomdája. Pozsony. Statistische Nachweisungen über das Trentschiner Comitát.

Skarnitzel F. nyomdája. Szakolcza. Slovensky Letopis. R. II. S. I.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Archivum. Rákocz. I. oszt. V. köt. b) Történelmi Tár. XXII. köt. c) Archaeol. Értesítő. XI. köt. 3. sz. d) Term. Értek. VIII. k. 1. 2. sz. e) Társad. Értek. IV. köt. 7. sz. f) Tört. Értek. VI. köt. 10. sz. VII. köt. 1. sz. g) Carillo Alfonz diplom. működése. h) Értesítő. 1877. 3. sz. i) Mathem. Értek. V. köt. 3. 4. 5. sz. k) Nyelvtudom. Értek. VI. köt. 6. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA.
É R T E S Í T Ő J E.

Tizennyolczadik akadémiái ülés.

A III. osztály ötödik ülése.

1877. május 8.

Sztoczek József r. t. oszt. elnök elnöklése alatt.

142. (29) *Than Károly* r. t. felolvassa »Vegyerélytani vizsgálatok I.« cz. érteke-
kezését következőkép:

Ez előtt négy évvel 1873. január 20-án a vegyértékek törvénye fe-
lett tartott értekezésemben kifejeztem, hogy az ott érintett kutatások
célja az egyes testek vegyi erélyére vonatkozó törvények felismerése,
melyek, ha egykor ki lesznek fejtve, a vegytudomány legnagyobb fontos-
ságu részének a vegyerélytannak fogják alapját képezni. Ezen meggyőző-
déstől indítva még azon évben kérést intéztem a tek. akadémiához: méltó-
ztatnék a testek vegyerélyének kísérleti kipuhatolására szükséges esz-
közök beszerzésére engemet 600 frtnyi segélyben részesíteni. E segélyt
a következő 1874. évben szerencsém volt elnyerni. Legyen szabad — már
a számadások beterjesztése előtt is — a tek. akadémiának e nagybecsű
támogatásáért benső köszönetemet ezennel kijelenteni.

Ámbár az eszközlendő kísérletek tervezetével már ekkor tisztában
voltam, egyrészt a vegytani intézet szervezése — másrészt az egyetem ré-
széről nyert tiszti megbízás, főképen pedig azon körülmény, hogy a
mindjárt megrendelt eszközöknek egy részét csak kevéssel ez előtt sikerült
megkapnom, lényegesen akadályoztak abban, hogy e vizsgálatok ered-
ményéről jelentésemet, óhajtasom szerint, már előbb megkezdhettem volna.

A testek vegyi erélyének lehetőleg szabatos kipuhatolása, mint
már több alkalommal kifejeztem, a vegytudománynak legfontosabb fel-
adatai közé tartozik. A vegytannak eddigi vívmányai közül azok, melyek
a szabatosság czimére méltó igényt tarthatnak, Lavoisier óta főképen az
anyag mennyiségének viszonyaira vonatkoznak. A szokásos modorban való
vizsgálatok a vegytanban csaknem mind erre támaszkodnak; nézetem
szerint ebből magyarázható, hogy maga a tudomány e viszonyok folytán
sok tekintetben egyoldalulag fejlődött, minek következménye lett, hogy

ismereteink inkább terjedelemben mint mélységben gyarapodtak. — A testek vegyi erélyének lehető alapos tanulmánya nélkül nem remélhetjük, hogy a tudomány valaha, az anyag vegytani lényegéről, kritikailag is szigorú fogalmat és felvilágosítást szerezzen.

Ily tekintetek indítottak arra, hogy ezen különben igen sok kitarást igénylő irányban, kísérleti vizsgálatokkal foglalkozzam. E tekintetben különös buzdítás volt reám nézve Bunsen R. egykori tanáromnak néhány évvel ezelőtt tett abbéli kijelentése, hogy öröme fog szolgálni, ha új hőmérési módszerét ez irányban értékesíteném.

Ha létezik az egyes testek vegyi erélye között törvényszerű összefüggés, úgy ennek felismerésére egyelőre legtöbb kilátást nyujtanak a légalaku testek. Feladatom tehát abban összpontosult, hogy oly eljárást állapítsak meg, mely szerint a Bunsen-féle kitűnő calorimetricus módszer felhasználásával lehetőleg szabatosan legyen meghatározható a gázalaku testek vegyi erélye.

A módszer tanulmányának kedveért a durrlég égésmelegének meghatározását választottam és pedig zárt edényekben. A követett eljárás lényege abban állott, hogy egy kis üvegedényben lemért mennyiségű durrlég a Bunsen-féle jégcalorimeter kémcsővében (éprouvette) égettetett el és az ekkép keletkezett meleg mennyisége megmértetett. — Kísérleteimnél a Bunsen-féle calorimeter, hogy a külső levegő melegétől teljesen meg legyen óva, egy jól szigetelő nagy jég szekrényben volt felállítva és úgy volt szerkesztve, hogy a capilláris cső magával a caloriméterrel egy darabból állott, tehát semmi dugaszköszörülés vagy csap közbe iktatva nem volt. A befoglalt higany magában a calorimeterben és pedig vacuumban volt kifőzve, nemkülönben a víz is. — A capillaris kiálló része egy higanyszivattyúval volt összeforrasztva, melyen a calorimeterben létező feszély nagyságát tetszés szerint változtatni és félmillimeter pontossággal meghatározni lehetett. Maga a fogyasztás szintén egy milliméternyi vacuumban történt úgy, hogy a levegőnek legkisebb nyoma sem lehetett a calorimeter belsejében. Egyes kísérleteknél a nyomásnak csökkenése vagy növelése által az idegen befolyásoktól eredő olvadás és fagyás oly egyensúlyba hozott, hogy a higanyfonal több órán át állandóan ugyanazon helyen maradt.

A capillaris cső millimeter osztályzata egy nagyító távcső mikrométerével olvastatott le, melyen a millimeter század részeit lehetett megbecsülni. Egy grammhőegység a nagy gonddal calibrírozott capillaris csőben 8—9 milliméternek felelt meg átlag. — Az ürmérési táblázat úgy volt szerkesztve, hogy a leolvasott osztályzatok megfelelő értékei a melegmennyiségeket közvetlenül gramm hőegységekben fejezték ki.

A kísérletekhez használt durrlég 10%-os vagy tiszta kénsavból electrolysis által lett előállítva és vízment phosphorsav által szárított ki.

Az edényt, melyben az elégetés történt, hő-eudiometernek nevezem. Ez egy kis üvegedényből állott, mely két végén lehetőleg rövid szárú capillaris csapokkal volt elzárható, felső végén pedig két igen vékony

platinhuzal volt beleolvasztva a villámszikra keresztül útése végett. — Köbtartalma lehetőleg pontosan puhatoltatott ki.

Igen finom köszörülések által a hőeudiometer, egyrészt a durrlég készülékkel, másrészt egy kis kénsav manométerrel volt összekötve.

Miután a durrlég többnyire két—négy óra tartama alatt vezettetett át, felsőcsapja elzárattott és egy éjen át állandó hőmérsékű szobában állott, reggel a nap felkelte előtt pontosan ellenőrzött Geistler-féle normál hőmérőkön észleltetett a hőmérsék és egy Perreaux-féle cathetometerrel $\frac{1}{50}$ m. m. pontossággal a feszély. Ekkor a hő-eudiometer alsó csapja is elzárattott. Erre a hő-eudiometer előleges lehűtés után a calorimeterbe vitetett. Itt addig állott, míg a calorimeter higanyfonala teljes nyugvásba jött, vagy egyes kísérleteknél igen lassu, de az időhöz viszonyítva teljesen egyenletes haladást mutatott. Ekkor a jégsekreányból kiálló és finom elszigetelt platinhuzalvezeték közvetítésével egy kis villánszikra üttetett át a durrlégen és most a higanyfonal mindaddig észleltetett, míg ismét teljesen a fennérített egyensulyba jött, mire a keletkezett melegmennyiség a higanyfonal visszahuzódásán hőegységeken észleltetett. Ezen észleléseknél a leolvasás hibája az egész értéknek 0,0001 részét tette ki.

A hő-eudiometer kivétetvén a calorimeterből, egyik csapja kifőzött higany alatt nyitattott fel. Ekkor minden esetben egy csekély mennyiségű gáz maradt vissza, mely az eredeti gáznak többnyire csak 0,3—0,6%-t tette ki. Külön kísérletek meggyőztek arról, hogy e gáz tiszta durrlég volt és csak onnét származott, hogy a capillaris csövekben foglalt durrlég nem égett el teljesen. E visszamaradt gáz mennyisége ép oly módon méretett meg, mint az eredeti gázé. Egyes kísérleteknél e mérések egy saját-szerű eudiometricus készülékkel eszközöltettek, melyet igen szabatos légelemzéshez szerkesztettem. E készüléknél az eudiometer egyszersmind egy vacuum szivattyut képez, úgy, hogy benne a gázok mennyisége tet-szés szerinti feszély mellett mérhető meg. A készülék szerkezetéről egy más alkalommal lesz szerencsém jelentést tenni. — Ezeknél a mérések-nél a kellő reductiók mellett a leolvasás hibája az egész értéknek 0,0002-ed részét sem haladta meg.

A gázmérések eredményének kiszámításánál a mérő eszközöknek, valamint a higanynak hőmérséke minden egyes esetben 0-ra vezettetett vissza. A normal térfogat kiszámításához minden egyes gázra és hőmér-sékre nézve a Regnault által meghatározott eredeti adatok használtat-tak fel.

A kivitelnél követett eljárás és nagyfontosságú elővigyázati szabá-lyoknak valamint a készülékeknek és a számításoknak részleteit értéke-zésemben fogom bővebben közölni, ezen értesítésben csak a nyert ered-mények rövid közlésére szorítkozom.

Hét kísérlet lett az említett módszerek szerint végrehajtva, melyek közül a két első a szabatosság azon fokára, mint a többiek, nem tarthat igényt és pedig — ámbár eredményük nem igen különbözik a többitől — főleg azért nem, mert a gázmennyiségek meghatározásánál a higanyosz-

lopok és a barometer nem eléggé szabatos cathetometerrel olvastattak le, de leginkább azért nem, mert az el nem égett gázok mennyisége kifőzött víz felett lett meghatározva, mi által az értékek bizonytalanabbak lettek.

A durrlég égésmelegének eddigi meghatározásainál mindig elkövetett az a hiba, hogy annak fogalma kellő szabatossággal nem volt megállapítva és ennek megfelelőleg a kísérletek kivitelénél a kezdet és végállapot physikai feltételeinek meghatározására vagy épen nem ügyeltek, vagy azt legalább a kívánatos pontossággal nem határozták meg. — Már pedig nyilvánvaló az idevágó erőműtani tételekből, hogy minden oly anyagi részekből álló rendszerben, melyre külső erők befolyást nem gyakorolnak, ha pusztán a rendszerhez tartozó részecskék hatása folytán a rendszerben foglalt erélymennyiség egy része alakját megváltoztatja; az erély mennyiségének ezen részletére nagyon lényeges befolyást gyakorolnak azon physikai feltételek (térfogat, hőmérsék és feszély), melyek a testnek kezdet és végállapotát határozzák meg. E tévedés számos félreértésre adott alkalmat és ugyyszólván lehetetlenné teszi az egyes észlelők által meghatározott értékek összehasonlítását. Ennek elkerülése végett én a következőkben a durrlég égésmelege vagy általánosabban a durrlég erélye alatt, mindig azon erélymennyiséget fogom érteni, mely keletkezik, ha a normal (00 Cel. hőmérsékü és 0,760 feszélyü) durrlég állandó térfogat mellett (zárt edényben) teljesen, 0°-u cseppfolyó vízzé alakul át. A végállapotban ily körülmények közt a keletkezett víz ugyan egy atmosphaerával kisebb nyomás alatt van mint kezdetben, de az ezen különbségnek megfelelő erélyveszteség oly véghetetlen csekély, mely az egész érték mellett teljesen elenyészik és a kísérleti módszerek mostani fejlettsége mellett a szabatosság csorbitása nélkül minden esetre elhanyagolható.

A kezdetben érintett okoknál fogva jelen kísérleteimnek feladata volt lehetőleg pontosan meghatározni a durrlég térfogati egységének erélyét vagy is égésmelegét zártedényekben.

A fenn leirt módszer szerint a külső hőmérsék és légnyomás ingadozása folytán nem volt elkerülhető, hogy az egyes kísérleteknél a durrlég feszélye az elégetés előtt kissé ne különbözzék. Hogy az egyes kísérletek eredménye a fennebbi fogalomnak megfelelő és az eredmények összehasonlíthatók legyenek, a calorimeteren közvetlenül észlelt hőegységekhez hozzáadatott az a csekély erélymennyiség d , mely a durrlégből kezdeti állapotában azért hiányzott, mert a normálnál nagyobb térfogattal bírt. Ezen érték hőegységekben a következő egyenlet szerint számított ki:

$$d = \frac{\overset{\delta}{C_p} - \overset{\delta}{C_v}}{\alpha} \cdot s (V - V_0)$$

hol $\overset{\delta}{C_p}$ és $\overset{\delta}{C_v}$ a durrlég közép fajmelegét jelenti k, állandó feszély és illetve állandó térfogat mellett, α a durrlég kiterjedési tényezője, s ugyancsak a durrlég térfogati egységének a súlya V a hő-eudiometer térfogata, V_0 — pedig a durrlég szabályos térfogata.

Hasonló javítás volt szükséges az elégés után meg nem sűrűdött vízgőz rejtett melegére nézve r , mely szintén hőegységekből a mellékelt képlet szerint lett kiszámítva

$$r = \frac{vp}{p_0} s_1 \lambda$$

ebben v ismét a hő-eudiometer térfogatát p a 0° -u telített vízgőz feszélyét s_1 pedig térfogati egységének súlyát, λ elpárolgási melegét p_0 egy légnyomás értékét jelentik. Ha az elégett durrlég normál térfogatát köbcentiméterekben V_0 — az észlelt grammhőegységeket C_1 — a durrlég térfogati egységének erélyét pedig szintén grammhőegységekből ev -el jelöljük, lesz

$$ev = \frac{c_1 + d + r}{V_n} \text{ és}$$

$$ev = \frac{C_1}{V_n} + \frac{p_0 s_1 (C_p - C_v) (V - V_0) + \alpha p s_1 \lambda V}{\alpha p_0 V_n}$$

Az egyenlet jobboldalának második tagját képező javítások számértéke soha sem tette ki a közvetlenül észlelt értéknek 0, 5 %-át.

Az így nyert eredmények következők:

Kísérleti szám:

	<i>ev.</i>
1.	2,026126
2.	2,023689
3.	2,022684
4.	2,031761
5.	2,036845
6.	2,023322
7.	2,031638

Az utóbbi öt kísérlet középértéke

$$ev = 2,02930.$$

Ezen kísérletekből következik, hogy

az egyes kísérlet középhibája . . .	0,00608.
az egyes kísérlet valószínű hibája . . .	0,00410.
az eredmény középhibája . . .	0,00272.
és az eredmény valószínű hibája . . .	0,00184.

Az eredmény valószínű hibája az egész értéknek tehát 9,0009-ed, azaz legfeljebb 0,001 részét teszi ki.

Ezen eredmény szerint, midőn 1 köbcentiméter 0° -u és 0,76 feszélyű durrlég zárt edényben ugyanoly hőmérsékű folyós vízzé ég el, 2,0293 grammhőegység meleg keletkezik.

Eddigélé csupán Th. Andrews határozta meg némileg hasonló kö-

rülmények között a durrlég égésmelegét.*) Négy kísérletének középértéke kissé eltér a fennebbi eredménytől, mert kísérleteit 20°-nál hajtotta végre. Ha azonban a főnebbi elvek szerint és az azóta — a gázok kiterjedésére és sűrűségére vonatkozó Regnault által pontosabban meghatározott értékeket használjuk, az ezen buvár által nyert eredmény

$$ev = 2,02858.$$

tehát az egész érték csak 0,0003-eddel kisebb az általam találnál. — Mig e tény egyrészt fényes bizonyíték Andrews kísérleteinek szabatossága mellett, másrészt kétségtelenül emeli a főnebb nyert számérték biztosságát, a mennyiben a két érték egymástól minden tekintetben eltérő módszerek által lett megállapítva.

A főnebbi adatokból a hydrogen és oxygenre nézve a Stass-féle paránysúlyokat és a Regnault által meghatározott sűrűségeket alapul véve, kiszámíthatjuk a hydrogen égésmelegét, mely a következő értékek által van kifejezve:

$$evh = 33,982 \text{ h. e. Thán}$$

$$evh = 33,970 \text{ h. e. Andrews}$$

E szerint midőn 1 gramm 0°-foku és 0,76 feszélyű hydrogen a megfelelő mennyiségű oxygennel zárt edényben egyesülvén, teljesen 0° foku vízzé alakul át, 33,982 h. e. keletkezik.

E számok nem hasonlíthatók közvetlenül össze a hydrogennek eddig leginkább használatban volt égésmelegével, mert ezek mindig állandó feszély mellett azaz nyílt edényben történő elégésre vonatkoznak. De nem hasonlíthatók össze a főnebbiek szerint azért sem, mert a gázok égés előtti hőmérséke nem 0°, hanem ennél rendesen magasabb volt, mely azonban többnyire elég szabatosan nem lett meghatározva, valamint a feszély sem, melylyel a gázok égés előtt birtak. Innét azon eltérések, melyek Favre, Silbermann, Thomsen s a régiebb meghatározások közt léteznek, és a melyek már nem ritkán elég meddő vitára szolgáltatnak alkalmat. Ha az állandó nyomás melletti égésmeleg — *eph* — már szabatosan meg volna határozva úgy ezen érték és a főnebb talált közti különbség *eph* — *evh* hőegységeken adná a befolyás értékét, melyet a légnyomás az égésmelegre gyakorol, mely értéknek az eddigi adatokból ítélve tevélenesnek kell lennie.

Kétségtelen, hogy az általam kivitt méréseknél bár minden kitelhető gondot fordítottam rájuk, az észlelési hibák leginkább a gázok feszélyének és hőmérsékének mérésénél követtettek el. Hogy ezeknek, valamint azon csekély correctióknak befolyását megítélhessem, egy ellenőrző kísérletet hajtottam végre, mely mindazon befolyásoktól teljesen független.

A módszer lényege a következőkből derül ki: egy oly eudiometert szerkesztettem, melynek capillaris csapja kinyitható vagy becsukható,

*) Phil. Magaz. Ser. III. T. XXXII. Pag. 321. és az 1848-ban megjelent Poggen-dorf Annal Bd. LXXV. 27.

midőn az a calorimeterben volt elhelyezve. E hő-eudiometer finomul bevált közsörülve egy capillaris üvegcsőbe, mely oly hosszú volt, hogy a calorimeterből és a jég szekrényből kiért és végén egy hét menetű Geissler féle üvegcsappal volt ellátva. A csapnak egyik menete a durrlégkészülékkel, másika egy manometerül is szolgáló higanyszivattyúval volt kapcsolatlan. Miután a hőeudiometer légüressé tétetett, durrléggel lett megtöltve és még kétizben szivattyuzás által kiöblítettett, durrléggel. Miután a hőmérsékét felvette, mit a calorimeter állandó járása jelzett, a manometeren a feszély úgy szabályoztatott, hogy az 760 m. m. legyen. Ekkor a csap bezáratván, a durrlég villanszikra által, mint az előtt, meggyújtatott és a hőegységek észleltettek. Az explosio által légüressé vált hő-eudiometerbe ismét durrlég bocsáttatott és a feszélynek előbbi módon történt szabályozása után újra meggyújtatott. Ezen műtétel addig ismételtetett míg kellő mennyiségű viz gyült össze arra, hogy szabatosan megmérhető legyen. A hő-eudiometer légmentes állapotban ugyanazon anyagu üvegből készült, vele egyenlő alaku fölületű és súlyu tarával több izben eszközölt finom lengésű mérések által oly módon volt egysúlyozva, hogy a kettők közötti súlykülömbőség nem tett ki többet 0,02 milligr.-nál. A kísérlet utáni, Borda módszere szerint eszközölt, hasonló szabatosággal meghatározott súlyszaporodás adta a képződött vízmennyiséget.

Mint látható, e módszernél a durrlég kezdeti állapota tényleg mindig a szabályos t. i. hőfoka mindig 0° Cels. és feszélye tényleg 760 m. m. Az elégett durrlég mennyiségének meghatározása pedig egyszerű mérlegelésre van visszavezetve, de a hőmérsék, feszély, barometer térfogat s a többi észlelésétől teljesen független.

Ez utóbbi módszer szerint csak egy kísérletet hajthattam végre, miután a három hónapon át folyvást használt calorimeter capillaris csőve véletlenül eltört.

E kísérlet szerint a hydrogennek égés melege állandó térfogat mellett 34,0409, mely a főntebb talált értékeknél csak 0,0668 részszel nagyobb. E különbség az egységül vett egész értéknek csak 0,0014 részét teszi ki és minden esetre kedvező ellenőrzési eredménynek tekinthető a főntebb nyert számra nézve. Mivel a viz mennyisége ez utóbbi kísérletnél még kissé igen is csekély volt (mintegy 50 milligram), ezen értéket még nem tekintem véglegesnek. Azonban ez utóbbi kísérletek kivitelénél szerzett tapasztalataim meggyőztek e módszer kitünő előnyeiről és följogosítanak azon reményre, hogy a kérdéses értéket általa oly biztonsággal sikerül meghatároznom, mely, szabatoság tekintetében, a vegytanban eddig ismert értékek bármelyikével kiállhatja a versenyt.

Kísérleteim ez irányban folyamatban vannak. Midőn ezennel fentartom részemre a jogot, hogy e módszer szerint a durrlég és a fontosabb eléghető gázok erélykülönbségét meghatározzam, reménylem, hogy a tek. akadémia megbízásához képest e vizsgálatok eredményéről, rövid idő múlva szerencsém lesz jelentést tenni.

Végre nem hagyhatom említés nélkül, hogy a kísérletek kivitelében Fovicza Sándor ur lényeges segítségemre volt.

143. (30.) *Dr. Plosz Pál* egyetemi tanár részéről »A peptonok vegyi természete és bomlásának módja a szervezetben« cz. dolgozatot előterjeszti Thán Károly. A dolgozat így szól :

A peptonok vegyi természete és azok viszonya a fehérjéhez az eddigi nagy számú vizsgálatok daczára, mai nap is nyílt kérdés.

A buvárok egy része azon nézetben van, hogy a peptonok bomlási terményei a fehérjének, míg más részük a peptonokat a fehérje körül álló módosulásainak tekinti.

A kérdés a táplálkozás tanával legszorosabban összefügg ; a meny nyiben, ha a peptonok csak módosulásai a fehérjének, akkor igen közel fekszik annak fölvétele, hogy azok fölszivatásuk után, azonnal, hogy ugy fejezzem ki magamat, ugyanazon úton, melyen a fehérjéből lettek, visszafelé haladva ugyanazzá vissza változnak. Míg ha a peptonok a fehérjének bomlási terményei, az esetben nem igen vehető föl, hogy fölszivatásuk után közvetlenül ismét fehérjévé egyesüljenek. Ezen esetben, tekintettel a szövethépzés fehérje szükségletére, vagy azt kell elfogadni, hogy a peptonokon kívül változatlan fehérje is szivatik föl ; vagy pedig azt, hogy az állati szervezet a fehérjét nem kapja készen, hanem képesítve van bomlási terményeiből összetenni.

Újabb időben a peptonok vegyi sajátságainak közelebbi fölismerésével általában azon nézet válik uralkodóvá, hogy a peptonok nem módosulásai, hanem bomlási terményei a fehérjének, és nem is alakulnak többé vissza azzá, hanem egyenesen odább bomlanak. A szövethépzésre pedig kívülök változatlan fehérje is szivatik föl.

Tekintettel arra, hogy mindazon érvek, melyek e nézet támaszául szolgálnak, mind csak bizonyos valószínűséggel szólnak mellette és egyetlen egy sincs köztük, mely másképp értelmezhető nem volna : mindezek előtt e kérdés megoldására tartottam szükségesnek újabb vizsgálatokat tenni.

Kísérleteimnél más utat választottam mint *Brücke*, *Voit*, *Bauer* és *Eichhorst*, kik mind közvetlenül törekedtek megállapítani azt, hogy a peptonokon kívül változatlan fehérje is szivatik föl. Nézetem szerint ez úton a kérdés egyáltalán nem közelíthető meg, mivel sem a bolyhók üréből nem lehet kizárni a fehérje tartalmu nyirk hozzá-elegyedését, sem pedig nem lehet a bélhuzamnak oly részletét találni, mely fölszívó képessége mellett az emésztő — peptonképző — nedvektől kétségtelenül mentes volna. A kérdés csak egy úton közelíthető meg. Meg kell kísértetni, vajon tisztán peptonokkal, fehérje kizárása mellett, táplálható-e az állat vagy nem. Ha sikerül az állatot táplálni, az esetben a fehérje-fölszivatás nincs ugyan kizárva, de elesik annak szükséges volta ; míg ha az állatot kizárólag peptonnal nem lehet táplálni, a fehérje fölszivatása okvetlen szükséges és így kétségtelenné lesz. Ily kísérleteket először 1873 és 1874-ben végeztem és tettem közzé ; már azon kísérleti eredményeim is határozottan oda mutattak, hogy az állat kizárólagosan peptonokkal való táplálás mellett megél és növekszik. Azóta ezen irányban még néhány eddig nem közölt kísérletet végeztem, melyek első kísérleteimnél sokkal

bizonyítóbbak és mind ugyanazon eredményt adták. Hogy egy igen bizonyító kísérletet említsek : pepton etetéssel sikerült az állatot, mely 9 napi éhezés után súlyából 29%-nyit veszített, 18 nap alatt előbbi testsúlyára föltáplálni, mi alatt az éhezés által egészen kimerült állat ismét visszanyerte teljes működéskéességét. E mellett a nitrogen be- és kivitel összehasonlítása által megállapítottam azt is, hogy az állat a táplálás első 10 napjában $16 \cdot 023$ gm. nitrogent tartott vissza szervezetében, mi, ha az izom, bőnye stb. átlagos nitrogen tartalmát *Voittal* 3%-nyira teszszük, 533 gr. húsnak felel meg, a mit a súlynövekvés is igazolt. Miután ilyképen megállapítottam tekintettem azt, hogy a peptonok tápérték tekintetében teljesen helyettesítik a fehérjét, fokozott érdeket nyert újból vizsgálat alá venni a peptonok vegyi természetét és közelebbről tanulmányozni azon viszonyt, mely köztük és a fehérje közt van.

A vizsgálók egy része a peptonokat a fehérje bomlási terményeinek volt hajlandó tartani; így a régiebbek közül különösen *Mulder* és *Meissner*, ujabban pedig *Lubavin*, *Möhlenfeldt* és *Kistiakowsky*; ez utóbbiak Hoppe-Seiler intézetében dolgoztak. Mig *Lehmann*, *Thiry*, továbbá *Maly* és legujabban *Adamkiewicz* a fehérjéhez közel álló módosulásoknak tekintették. Nézeteiket elemzési eredményekkel támogatják: egyik részről *Lubavin*, *Möhlenfeldt* és *Kistiakowsky*, másik részről *Lehmann*, *Thiry* és *Maly*.

Möhlenfeldt és *Kistiakowsky* dolgozatai igen valószínűvé tették azt, hogy a fehérje a peptonképződésnél bomlást szenved. Az azonban, hogy e bomlás az emésztésnek alávetett összes fehérje mennyiségre kiterjed-e vagy nem, vizsgálataik után is eldöntetlen kérdés maradt.

Ezen, az emésztés és táplálkozás tanára nézve egyaránt fontos kérdés megoldására újabb vizsgálatokat tettem, melyek eredményeit a következőkben foglalhatom össze:

1. A fehérje a gyomoremésztésnél bomlást szenved; e bomlásnál kevesebb leucin és tyrosin képződik, mint a mennyi a fehérjéből különben nyerhető. Ellenben a fehérjénél széneydásabb és széney-szegényebb légeny tartalmu testek nagy mennyiségben keletkeznek. Itt két eshetőséggel állunk szemben. Az egyik az, hogy midőn a föntebbi bomlási termények bizonyos mennyiségre felszaporodtak, egyensúly jön létre s a még jelenlevő bomlatlan eredeti anyag tovább változást nem szenved. A másik eshetőség az, hogy a bomlás az egész eredeti anyagon végig megy és különféle egymástól nem izolálható terményeket ad. Hogy ezen két eshetőség egyikének fönn kell állni, bizonyítják a következő kísérleti adatok.

A borszeszszel kivont peptonok vizes oldatából, ha azt ezüstéleggel kezeljük, borszesz által csapadékok nyerhetők, melyek a hozzáadott borszesz mennyisége szerint, egymástól különböző összetételűek, és a fehérjétől, melyből képződtek, lényegesen eltérnek. Így például azon csapadék, mely annyi borszesz hozzáadása által képződött, hogy az elegy 40%-nyi borszeszt tartalmazott:

C 41·42, H 7·31, N 18·24, 0^{+s} 30·03% összetételű

I a.

Az, mely 60%-os borszeszelegyből válik ki:

C 44·67, H 7·71, N 17·05, 0⁺ 30·5 7 összetételű I b.

A harmadik, mely 85%-os elegyből válik ki:

C 48·25, H 7·71, N 15·14, 0⁺ 29·90% összetételű I c.

Ezen csapadékokban nem csak a szénenyirtartalom, hanem a C/N hányados is tetemesen eltérő a fehérjétől. — A csapadékok különböző mennyiségű: 22·31,—30·46%-nyi ezüstöt tartalmaznak; az elemzések az ezüst tartalom levonásával számítvák.

2. A csapadékok az összes pepton-mennyiségnek 64·5%-át teszik ki. És eltérő összetételük a pepton bomlásán alapszik, nem pedig az emésztő nedvvel hozzájuk adott netalán eltérő összetételű anyagok hozzáelegyedésén, mint azt ellenőrzési kísérletek mutatták.

3. A csapadékok képzése után az oldatból besűrítés által, leucin és tyrosin nyerhető, melynek összes mennyisége a pepton 2·0—2·5%-át teszi. A leucin és tyrosin leválása után az anyalugból borszeszszel még egy csapadék képezhető, mely hasonlóképen változó összetételű, és a fehérjénél szénenyűdűsabb és légenyszegényebb.

Mint mindezekből látható, a kérdés azon része, hogy a gyomor-emésztésnél jön-e létre bomlása a fehérjének? igenlő megoldást nyert. Másik része ellenben, hogy t. i. a peptonok közt marad-e el nem bomlott fehérje tömecs? ezen vizsgálatok által nem döntetett el. Ennek megoldása csak az által volna lehetséges, ha sikerülne állandó összetételű csapadékokat nyerni és azokon megállapítani, hogy azok a fehérjétől eltérő vagy ahhoz hasonló összetételűek. Az ezen irányban folytatott vizsgálataim eredményéről annak idején lesznek bátor jelentést tenni.

Miután ilyképen a peptonok vegyi természetére vonatkozólag *Lehmann*, *Thiry* és *Maly* adatai ellenében megerősítettem *Möhlenfeldt* és *Kistiakowsky* eredményeit, ismét áttértem a peptonoknak a szervezetben létrejövő bomlásaik tanulmányozására.

Különféleképen módosított kísérletek által meggyőződtem arról, hogy a vérkeringésbe bevitt peptonok onnan igen rövid idő múlva eltűnnek, a nélkül, hogy a belőlük képződött termények felől sikerült volna tudomást szerezni. Több, ez irányban végzett vizsgálat eredménytelen maradt, miért is elállottam a közvetlen átalakulási termények tanulmányozásától és vizsgálatom tárgyává tettem a távolabbi bomlási termények képződését, különösen pedig a peptonok befolyását a szénsav és légeny kiválasztására.

Ez irányban végzett vizsgálataim annyiban térnek el az eddig mások által végzettektől, a mennyiben az én kísérleteimben hosszabb időn át vizsgáltatott a szénsav és ezzel egyidejűleg a légeny kiválasztás menete; még pedig az állatnak különböző, de mindig előkészített és ismert táplálkozási és működési állapotában. Ugy, hogy ez által a különböző tényezők behatása a széneny és légeny kiválasztására lehetőleg pontosan ellenőrizhető volt. Különösen pedig azon viszony volt tanulmányozható, mely a két test kiválasztása közt fönnáll.

A nyert eredmények a következőkben foglalhatók össze:

1. Az éhező és nyugalomban levő állatnál a szénsav és nitrogen kiválasztás 15—20 órai időközökre állandó.

2. A légennykiválasztás, pepton beadás után, már az első két órában tetemesen emelkedik. Ezen magasabb kiválasztás maximumát mintegy a 4 és 6 órák közt éri el. Ekkor 8—10-szerese az éhezési kiválasztásnak a 12 és 14 órák közt már annyira csökkent, hogy majdnem megegyező a beadás előtti kiválasztással. A többlet, mely ezen egész idő alatt a légennykiválasztásban észleltetett, a bevitt légennynek mintegy 80—85 %-át tartalmazza.

3. A szénsav-kiválasztás pepton beadás után maximumában alig szenved 15—25%-nyi emelkedést; úgy, hogy a többlet, mely a kiválasztásnál észlelhető, még 20 óra alatt sem tesz ki többet a bevitt széneny 25—30 %-ánál.

4. Egy órai heves mozgásnál, a szénsav-kiválasztás, a nyugalmi kiválasztásnak 2—3-szorosára emelkedhetik. Rövidebb ideig tartó igen heves mozgásnál a növekvés még nagyobb lehet. A nitrogen-kiválasztásnál növekedés nem észlelhető. — A szénsav-kiválasztás növekvése mozgásnál, majdnem egyenlő fokban jelen van, éhező és etetett állatnál.

5. Ha ezen eredmények összefoglalása után azon föltevést tesszük, hogy ama nitrogen- és szénsavtöbblet, mely nyugalmi állapotban az éhező állatnál peptonbeadás után észlelhető, közvetlenül a peptonból képződő szénsav és nitrogen által képeztetik, az esetben a pepton bomlása a szervezetben akkép jelentkezik, hogy először elhasad szénenydús légényszegény, és légenydús-szénenyszegény vegyületekre. A légenydús vegyületek csakhamar kiküszöböltetnek a szervezetből; míg a szénenydús-légényszegény vegyületek visszatartatnak és a szervezet életszükségleteinek fedezésére, a meleg s munkaerő forrására szolgálnak. A meleg és munkaerő forrása e szerint nem a légénytartalma vegyületek lehasadásában, hanem a peptonok szénenyének és hydrogenjének oxydatiójában keresendő.

Ha most mindezt kapcsolatba hozzuk a peptonoknak a jelen dolgozatban leírt vegyi természetével, mely szerint azok a fehérjének bomlási terményei, azt kell mondanunk, hogy a bomlás, mely a nitrogen kiválasztására vezet, már a bélhuzamban kezdődik.

145. (31.) *Lojka Hugó* mint vendég bemutatja »Adatok Magyarhon zuzmó-virányához« czinű munkáját, melyet a mathem. és természettudományi bizottság segítségével vitt véghez.

143. (32.) *Dr. Alt Antal* kolozsvári egyetemi tanárnak »A hullámmozgás gyorsasága lágy zsinegekben« czimű értekezését bemutatja Szily Kálmán. Kivonata ez:

Savart és Seebeck kísérletei óta ismeretes, hogy a *húrok* haránt rezgéseinel a megfigyelt rezgési szám mindig nagyobb annál, melyet a szokásos képlet alapján számítás útján nyerünk, s hogy e különbséget a húrok feszessége okozza. Ismeretes az is, hogy a Weber testvérek kísérletei, melyek az elméleti képlet megvizsgálása végett, egy lehetőleg *lágú*

pamutzsineggel tétettek, a legjobb összeegyeztést mutatták az elméleti és a tapasztalati eredmények között.

Habár a különbség a Weber testvérek által megfigyelt és a kiszámított idő között csakugyan igen csekély, mégis szembetűnik, hogy e különbség a zsinag feszülésével növekszik. Ez a tény, értekezöben azt a gondolatot támasztotta, hátha e különbség már nem is észleleti hiba — a mint Weberék gondolták — hanem inkább onnan van, hogy még a lágy zsinag sincs, ha erősen feszül, olyan körülmények között, melyekre az elméleti képlet teljesen érvényes. Hátha a lágy zsinagok is, ha erősen feszülnek, úgy viselkednek, mint a feszes hurok, melyeknél a megfigyelt gyorsaság nagyobb a kiszámítottnál.

Hogy ez iránt tisztába jöjjön, elhatározta magát a Weber-féle kísérleteket különböző zsinagokkal és különböző feszítő súlyokkal végrehajtani, időmérőül nem tertia órát használván, mint Weberék, hanem az elektrikus chronoskopot, mely amannál sokkal pontosabb adatokat képes szolgáltatni.

Kísérleteket tett: 1) sodratlan, igen hajlékony, külön e célra elkészített selyemzsinaggal, 2) sodratlan, finom, külön e célra elkészített pamutzsineggel, 3) vastagabb, sodratlan, igen hajlékony pamutzsineggel, 4) finom (zongorához való) aczéldróttal, 5) rézdróttal 6) vastagabb aczéldróttal.

Az eredmények ezek:

A selyemzsinagnél a hat első meghatározásban, míg t. i. a hullámmozgás gyorsasága 70 méteren alul maradt, mindig nagyobb volt a megfigyelt gyorsaság a kiszámítottnál és a kettő közti különbség a gyorsaság nöttével csökkent. A többi négy kísérletnél a gyorsaság túljárt 70 méteren; itt a különbség a megfigyelt és kiszámított gyorsaság között semleges volt, mi annak tulajdonítandó, hogy a pontos észlelés ilyen nagyobb gyorsaságoknál és a zsinag csak ennyi (13 méter) hosszaságánál már igen nehéz.

Azonban a rendkívüli csekély különbség, megfigyelt és kiszámított gyorsaság között, mely a selyem- és a vastagabb pamutzsinegnél $2\frac{1}{2}\%$ -ra sem megy, valószínűvé teszi, hogy a szerző által gyanított különbség a lágy zsinagoknál nem forog fönn, hanem hogy ezekre akár kisebb akár nagyobb feszüléseknél az elmélet tökéletesen alkalmazható.

A gyengén feszített finom acél és rézdrót is jól alkalmazkodik az elmélet követelményeihez.

Lojka dolgozata a bizottsági Közlemények, a többi három az Értesítő számára lévén beadva, az ügy ezen értelemben intézendő el.

Tizenkilenczedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv és széptudományi) osztály ötödik ülése.

1877. május 14.

Lukács Móricz t. t. helyettes elnök elnöklése alatt.

147. (15.) *Mayr Aurél*, mint vendég »Az ugynevezett lágy aspiráták phoneticus értékéről az ó indben« értekezett. Kivonatban így :

Az újabb ind kiejtés, mely mind az ó indnek, mind a modern nyelveknek, közönségesen *gh dh bh*-val átírt jegyeit, állítólag »hangzatos zárhang + *h*«-val ejti, szolgált kiinduló pontjául ama theoriának, mely ilyenmő, u. n. lágy aspirátákat postulált az indgerman ős nyelv számára. Újabb időkben Ellis és Beames kimutatták azt, hogy a kérdéses kiejtés jelenleg sem létezik, és csak tökéletlen észlelésén alapszik; e férfiakhoz Sievers is csatlakozott, ki munkájának¹⁾ »a szomszédhangok érintkezéséről« irt szakaszában a neszek (*Geräuschlaute*)-ről átmenetet sonorákra is leírta, kimutatván azt, hogy media után vagy a halk, vagy pedig a hangzatosan hehezett hangátmenetnek (tönend *gehauchter Absatz*) — ez utóbbi csak is sonorák előtt lehetséges — kell helyet foglalni. Csakis emez átmenetre nézve tér el a mostani kiejtésben a media a media aspiratától.

Miután már most az indgerman hangtalan zárhangról az utána következő sonorára háromféle átmenet lehetséges²⁾; miután a tenuis és tenuis aspirata közt szigorú határvonal nincs; oly annyira, hogy az, mi tekintendő aspiratának, csak is relative vagyis szemben a nem aspiralt tenuissal, s így csak is az egyes nyelvek keretén belül, határozható meg; miután az indgerman nyelvek a tenuis és tenuis aspirata ilyféle ellentétes megkülönböztetésének lehetősége daczára, e különbséget etymologice nem érvényesítették: méltán azon kérdés merülhet fel, vajon a media és media aspirata közt létezett-e kezdettől fogva ily etymologicus értékkülönbség? Annál jogosultabbnak fog e kérdés feltűnni, ha tekintetbe vesszük, hogy a hangzatosan hehezett átmenet csak is következő sonora előtt lehetséges; minek folytán oly hangot nyernénk az ő nyelv számára, mely csak is bizonyos combinatiókban possibilis. Miután azonban tényleg az indgerman nyelvekben neszekkel kezdődő képzők és ragok léteznek, és ily, u. n. media aspiratára végződő gyökök mégis előfordulnak; önkénytelenül támad bennünk azon sejtelem, hogy a kérdéses betűket a media aspirata érték nem illethette meg. Ehhez járul, hogy ily media aspiráták csak is az indben fordulnak elő; és pedig általában csak is oly positiókban, melyekben a kérdéses hangok folytatóikép az egyszerű mediák is jelentkeznek. Mi természetesb tehát, mint azon hypothesis, hogy az ugyan-

¹⁾ *Grundzüge der Lautphysiologie*. Leipzig, 1876.

²⁾ Ezek : a kemény (előfordul az őrményben), a halk és a hehezett.

azon positiókban föltűnő mediákat, akár legyenek aspiráltak akár nem, egyaránt pusztán folytatóinak tekintsük indgerman előzőiknek, melyekből különböző időben fejlődtek. A görög nyelvvel összehasonlítás alapján állíthatjuk, hogy eme kérdéses természetű indgerman előzők régebben mediákká halk átmenettel, később pedig aspiratákká változtak.¹⁾

A kérdéses indgerman előzők phoneticus értékének meghatározásában, az összes indgerman nyelvekben jelentkező tova fejlett folytatóikra kellett tekintettel lennünk. Mint ismeretes, eme kérdéses hangok folytatóságos fejleményei a különböző indgerman nyelvekben különbözők, sőt az egyes nyelvek keretén belül a positio különbsége szerint más-más folytatókra akadunk.

A »hangzatos réshang« értéket tulajdonítom e kérdéses hangoknak. Röviden arra utalván, hogy az u. n. mediae aspiratae német, görög, latin folytatói e phoneticus értékből deducálhatók; sőt hogy e hypothesis mellett a glottogonicus processusok sokkal egyszerűbbekké válnak; töreksem ez értekezésemben kimutatni: A) hogy az érvek, melyek a kérdéses hangok media aspirata természete mellett felhozattak, vajmi keveset nyomnak; B) hogy az ind terén előforduló mediák és media aspiraták ép úgy mint a consonans csoportok, melyekben e kérdéses hangok rejlenek, a »hangzatos réshang«-féle érték suppositiója mellett megfejtethők.

Amaz érvek, melyek a kérdéses hangoknak medialaspirata természete mellett felhozatnak, azt nem bizonyítják semmikép. 1) A mint már Grassmann bebizonyította, az aspiratiónak metathesise a gyök-initialisra, soha helyt nem foglalt. Amaz állítást, hogy az összetartozásnak érzete oly formák közt mint *τρεῖς* és *δρεῖς* határozottan a mellett szólana, hogy a *r* és *δ* egymáshoz úgy viszonylanak mint a tenuis simplex a tenuis aspiratához megczáfolja az, hogy emez érzet a későbbi görög korban sem szűnt meg, pedig emez időre a *q*, *δ*, *χ* spiranticus értékét még Curtius sem tagadja. 2) Oly gyökök, melyek aspiratával kezdődnek, a reduplicationalis szótagban rendesen csak a mediát tüntetik fel. Mégis azon következtetés, hogy itt összetett consonanssal volna dolgunk, melynek első részét a kettőzés initialisában találunk, teljesen elhibázott. A skr. *bhje*, *bhremus*, *bodhi*, *jahi* kétségen kívül helyezik, hogy a reduplicationalis szótagban a media dissimilatio folytán keletkezett.

A dissimilatiónak eme felhozott két esete a görögben is előfordul. De föltéve, hogy valaki a görög *q*, *δ*, *χ* spiranticus természetén mégis kételkednék; a lehetőség, hogy hangzatos réshang zárhanggá dissimiláltassék, kiderül a nordból (a németből) egyáltalában; csakhogy e nyelvben a dissimilatio nem szorítkozott azon esetekre, melyekben a szótagot spirans követi, hanem helyt foglal az initialis spiransoknál általában, a mint ez a zendben is észlelhető, és az indben is megtörtént, csak hogy később,

¹⁾ Ez utóbbi változás valószínűleg ind területen állott be. Az éjszaki és közép nem áriai ind nyelvek mindegyike ismeri az aspiratákat, holott a dravid nyelvekben hiányzanak. Beames: *A Comparative grammar of the modern Aryan languages* I. London, 1872. 274. lap.

és úgy, hogy e második dissimilationalis folyam a media aspiratát eredményezte. 3) Miután az u. n. medial aspirata valamint az *s* oly képzők előtt, melyek *s*-sel avagy *bh dh*-val, tehát u. n. medial aspiratával kezdődnek, átváltoznak zárhanggá; következik, hogy *s gh dh bh*-nak homogen természetűeknek kellett lenniök; tehát miután *s* spirans. mindnyájának annak kellett lennie. 4) Az újabb ind nyelvek a kérdéses hangok előtt a szó elején mindig, a szóban pedig az *n* és *r* után aspirált mediát tüntetnek fel (ritkán nem aspiráltat, a mint különben egyes példák már a sanskritban is előfordulnak) különben pedig *h-t*. — Ugyane változás éri a hangzatos spiransokat a németben kivált a nordban; a dánban specialiter e hangok a szóban ki is vesznek. A cerebral spiransok conserválásának oka csak is azoknak phoneticus természetében gyökerezhetik; mint tudjuk, az alnémetben is, mely különben a hangzatos spiránsokat a szóban conserválta, előadta magát az, hogy az interdentalis hangzatos spirans dorsallá váltá után átment a zárhangba.

További bizonyítékát az állítólagos aspiraták spiranticus értékének találjuk abban, hogy a későbbi időkben keletkezett *y* és *v*, melyek eredeti, de az idők folyamában consonans szerepére süllyedt vocalisokból jellek — amaz indgerman spiransok, melyeknek ebbeli természetén senki sem kételkedhetett — hangtörténete előzőikével, teljesen azonos; *v* és *y* is a szó elején zárhanggá, illetőleg affricatává válnak, míg a szóban még gyakran megőrizték vocalicus természetüket.

Ascoli és Miklosich a cigányra is hivatkoznak. De miután némely dialectusban a tenuis aspirata nem is létezik; általában a tenuis aspirata mellett, mint eme kérdéses hangok képviselője jelenkezik; mi több, némely szókban hangtalan spirans még most is találkozik; másrészt a reducált vocalis *v* szintén zárhanggá válik, a hangzatos tulajdonság elvesztés is osztja, hogy helyette a cigányban *ph* is találattik: el kell ismerünk, hogy a cigány is érvül hozható fel a spiránsérték mellett.

Főnehézségnek tekintendő a *gdh, ddh, bdh* csoportok levezetése *gh+t, dh+t, bh+t*-ből. Ama regényes assertio, hogy a (*h*) hehezetnek hátra vándorlása foglalt volna helyet, nem veszi figyelembe, hogy ez esetben az indben a hangzatos zárhang a hangtalan *t* elébe került volna, és ennek folytán ezen nyelvek törvényei szerint hangtalanná kellett volna válnia. Ide járul, hogy teljesen felfoghatatlan, hogy jutnak azok, kiknek theoriája szerint az aspirata második eleme az elsőt átváltoztatta hangtalaná, és pedig valamint a cigányban, ugy a latin és görögben is (igy tanit Ascoli) ama concessiohoz, hogy a fenforgó esetben a *t*-nek *d*-vé váltát *h* előtt megengedjék. Mellesleg mondva érdekes volna megtudni, mint magyarázzák az aspirata védői azon tüneményt, hogy a prakrt és újabb ind nyelvekben sokszor aspirált media (*bh* illetőleg *dh*) kerül elő a skr. aspirata tenuis helyett; tehát ép a megfordítottja történik annak, mi a cigányban előkerül.¹⁾

¹⁾ Történik ez a *kh*-nál is p. skr. *rekha* stroke m. *regha* line g. *rega* Beames I, 272. Fick Vgl. Wb. I³ 195 *ṛeṭho* ahd. *rihan* p. p. *girigan*, *riḡa* f. vonal, sor.

A spirans hypothesis szerint a *t*-nek átváltozása spiranssá ugyanazon törvény szerint történik, melynek a *χ*, *φ*, *θ*-t köszönjük *s* után. Ha generalizálunk, azt mondhatjuk, hogy hangtalan zárhangok a megelőző hangzatos zárhangokat átváltoztatják hangtalanokká, tehát visszafelé assimilálnak; míg spiransok előre gyakorolják assimiláló hatásukat, a mennyiben a zárhangot spiránssá változtatják, ez pedig ha hangzatos spirans után áll, maga is hangzatossá válik.

Igy két hangzatos spiransból álló csoporthoz jutottunk, a mint ilyenre a nordban is akadunk és pedig mind a participium perfecti passivijában mind a praeteritumában. Már most eme spiransok elseje átváltozott Island legnagyobb részében a homorgan zárhanggá és ugyanezt találjuk Indiában, míg Snaefells Sysla vidéke, például e csoportban *gd* »spirans + zárhangot« ejt és ily alakulatban tünteti fel e csoportot a zend. Az ind további történetében a már most »zárhang + réshang«-ból álló csoport második eleme is átváltozott zárhanggá, ép úgy mint ez a svédben történik, mely mai nap *gd*-ben két zárhangot ejt egymásután.

Értekezése bírálatra adatik.

148. (16) *Barna Ignác* l. t. Virgilius Aeneise második énekének fordítását olvasta fel. Mutatványul álljanak itt a következő sorok :

Aeneas elbeszéli Didónak Trója veszedelmét. A görögök belefáradván a tíz évi ostrom sanyarúságaiba, elhatározták csel által venni be a várat; e czélra egy szertelen-nagy fa-lovat alkottak, s annak üregét megrakták válogatott hősökkel; a csel kivitelére Sinon vállalkozott:

Közhiedelmet nyert hitlen furfangja Sinonnak,
És kiket eddigelé sem Achilles sem Diomedes
Fegyvere meg nem tört, nem a tíz esztendei ostrom,
És nem ezernyi hajó, megtört a csel és a hazug könny.

Most egy rettenetes látvány ötlík szemeinkbe,
Mely minden keblet váratlanul összeremegtet:
Laocoon, Neptun kisorolt új papja, a parton
Nagy bika-áldozatot szentelt a tenger Urának;
S ím, Tenedos tájéka felől a víz sima tükrén
Nagy karikákban két iszonyú kigyó — remeg ajkam
Mondani is — közelit mindinkább sehten a parthoz;
Felmeregett sügygyel s vérszínű taréjjal a habból
Messze kívánnak elől, görnyed tekeregve gerinczök,
S hasgatják mélyen hátsó részökkel a síkot.
Zúg a türemlő hab, s a partot már el is érték.
Lángoktól lobogó szemeik vér-árban uszának,
S a sziszegő szájából nyaldosva szökelle ki nyelvök.
Szétszaladunk mindnyájan e rém-látványra aléltnak,
Laocoonra legott rátörnek egész csata-rendben,
S elsőbb kis fiain gyűrűzve körülcsavarodván
Mindkettőt felemészti mohón a két iszonyú szörny;
Aztán őt, ki siet fegyverrel védni szülöttit.

Körbe veszik, testét roppant gyűrűkkel övedzik,
 S bár nyaka s törzse körül kétszer görcsökbe fonódik
 Pánczélos derekok, fejjel magasabbra kinyúlnak.
 Izmos karjaival küzd ő széttépni csomóit,
 Undok eves méreg mocskolja fején papi diszét,
 És egeket rázó ordítás tör ki belőle:
 Így bőg a bika is, ha hibás sujtásra sebével
 Megfut az oltártól kiteperve nyakával a taglót.
 Most a két sárkány csúszással a várba iramlik,
 S ott egyenest Pallas hegyi egyházában a bosszús
 Szűznek lábaihoz pajzsának alája lefekszik.
 Új remegés vesz erőt a rémült kebleken ismét,
 Laocoon bűnét méltán bűnhődte szerintök,
 A ki az Istennő bálványát sérteni merte,
 S átkos dárdáját szentelt derekába ütötte.
 Egy hanggal zugják: a falak közt kell helyet adni
 E nagy szentségnek s tisztelni Minerva hatalmát.

Tágitunk a kapun, romboljuk a város erődit,
 Minden kar munkára feszül, kerekekre rakatnak
 A mereven lábak, s pányvák vettetnek a nyakba.
 A végzetszerű gép fegyverrel vemhesen immár
 Bástyáink közt áll. Szűzek és fiak ünnepi dallal
 Üdvözlík, s boldog, ki csak kötelekhez is érhet.
 Folyton előbbre halad, s már a város közepén áll,
 O haza, o Ilíos, te dicső laka Isteneinknek,
 O te nemünk fényes hadi oszlópa!... Négyszer akadt fenn
 A küszöbön, négyszer zördült meg üreben a fegyver.

Csak nyomulunk, dühe a vakhitnek nem hagy okulnunk,
 S a vész szörnyetegét szentelt várunkba helyezzük.
 Most a jövő gyászszát Cassandra kitárja... de Phoebus
 Úgy akará, hogy Trója hitelt soh'se adna szavának.
 Mi boldogtalanok, kik végső napra viradtunk,
 Ünnepi lombokkal diszítjük a templomokat fel.
 Fordúl e közben az ég: tenger fenekéről az éj nagy
 Arnyát felvetvén eget és földet besötétít,
 S elfedi a cseleket. Mély csend váltotta fel a zajt:
 A szétoszlott nép fáradtan aluszsza nagy álmát.

Már felkészülten Tenedos mellől a hajóraj
 Útnak eredt, s ama jól ismert partokhoz a csendes
 Hold fényében elért: mikor a fejedelmi naszádról
 Fellobog a jel-tűz, s a bosszús Ég védkara által
 Örzött csalfa Sinon az üregbe csukott görögöknek
 Titkosan ajtót nyit; tömegestül ontja ki őket

A fris légre a ló, s vígan hagyják el az odvat.
 Első volt Machaon, követék Pyrrhus, Menelaus,
 És maga a csoda-állatnak gyártója, Epeos;
 Thessander, Stenelus vezetők, Thoas Acamassal,
 És a kegyetlen Ulyss, kötelen szállván le a földre.
 Bortól s álomtól félholtan nyugszik a város;
 Rá törnek; leölik, kik biztonságra ügyelnek
 S a tárt réseken át egyesülnek a többi hadakkal.

Első álomban, mikor Isteneinknek ez áldott
 Kedves ajándoka a meglankadt testre legédesb,
 Im, mély bánatban látszott feltűnni előttem
 Hector képe, a mint hullatja könnyűinek árját;
 Kettős gyors fogaton körben hurczoltatik, arczát
 Vér- s por-iszap rondítja, s dagadt inait töri a szíj.
 Hajh, mily alak volt ez! Mi egész más, mint az a Hector,
 A ki Achillesnek tért vissza vitézi mezében,
 Vagy Phryx üszkökkel perzselte a grája hajókat!
 Üstöke összecsapadt és sűrű szakáll a vértől,
 S szerte a sánczok alatt nyert sok sebe fedte a testét.
 Összeszorult szívem, s úgy látszék, mintha könyük közt
 Megszólítnám őt, s szomorún ily szókra fakadnék:
 »Oh te dicső fényünk, oh Trója reménye s bizalma,
 Hector, hol késtél? oly hön várátva mily égalj
 Tájról érkeztél, hogy látunk végre családod
 Számos gyászsa, ez ostrom-zár s hadaink kimerítő
 Sok küzdelme után? Mily vész felhője huzódott
 Nyílt arczodra, s miért látlak megrakva sebekkel?
 Mit se felel, s mint a ki siet végeznie dolgát,
 Lelkéből mélyet sóhajtván bús-komolyan szól:
 »Istennő magzatja, rohanj menekülni e tűzből,
 Ellenség áll a falakon, magas Ilios omlik;
 Megtettél mindent, mit a hon s Priamus követelhet.
 Hogyha a kar Tróját elegendő lesz vala védni,
 Karjaim is bizton megvédték volna bukástól.
 Szentségit s laka Isteneit rád bizza hazánk most,
 Kapcsold Sorsodhoz, velök alkosd újra hatalmas
 Váradat, és fogod is, ha előbb bebolyongtad a tengert.«
 Így szólt, s rejtekiből maga hozza ki rögtön a háznak
 Vesta dicső szobrát, az örök tüzet és feje díszét.

Sok keserű jajtól hangoznak e közben az utcák,
 S bár liget árnyában külön állt Anchises apámnak
 Háza, közelebb jön a zaj, s az aczél pengése erősb lesz.
 Felriadok, s a tető legfőbb ormára sietve
 Megfeszitem füleim: mint tűz hajtatra vihartól

Hogyha az ért gabonára terül, vagy bérczről alátör
 A rohanó folyam-ár, s a mosolygó tarka mezőkön
 Dulva, a szorgalom áldását diszében előnti,
 S tördeli a fákat : csak néz s fülel a hegyi pásztor,
 A mint a robogás felhat hozzá a magasba.
 Nyíltta lett a görög fondorság rögtön előttem.
 Deiphobus palotáját már rombolta a tűzvész,
 Már lobog Ucalegon mellette szoros közelében,
 Messze terül tengerre a fény a sigeumi hegyfok
 Környékén, s kürtök recsegése vegyül a zshivajba.
 Örjöngön fegyvert ragadok, nem tudva magam se
 Mit művelek ? csak az izzó vágy hajt küzdeni, s a várt
 Védni társimmal, harag és düh kavargnak agyamban,
 S nincs más gondolatom, mint halni dicsőn a hazáért.

Im, ki előmbe kerül, menekülve a grája nyilaktól,
 Panthus Othryades, Phoebus főpapja s a váré ;
 Hozza a szent szereket s unokáját, hozza legyőzött
 Isteneit, s fut eszén kívül küszöbinket elérni.
 »Hogymint áll dolgunk, Panthus, van-e még szabadulás ?«
 Még ki se mondtam e szót, zokogás közt így viszonzoz rá :
 »Eljött a fő nap, s végzetszerű gyásza hazánkunk ;
 Voltunk trójaiak, volt Ilios, s híre világra
 Szólt a teucroknak, most mindezt a görögöknek
 Adta a bős Jupiter, Trójánk lángokban övék már.
 A fene ló várunk közepén csak úgy ontja hasából
 A hadakat, s a gonosz Sinon üszköket és keserű gúnyt
 Szór győztes göggel. Kapuinkon özönlik a sok nép.
 Ezrivel, a mennyit csak képes küldni Mycene.
 Mások az útnak szorosít két végig elállják,
 S dárdáik szuronyát kész-öldöklésre kiszegzik.
 Szétszórt fegyveresink s a várkapuk őrei már-már
 Vívni alig vívnek, vaktába rohannak a vésznek.«
 Ostryadesnek ezen szavain, bizalommal az Éghez,
 Fegyveresen rohanok ki a tűzbe, hová a rivalgás
 És csata-zaj szólít, s a csaták rémnője : Erinny.
 Társakul állnak elő Ripeus s a mesteri vívő,
 Epytus ; a holdfény Dymas- és Hypanisra vezérlett ;
 Jött mind készséggel s Mygdon deli sarja, Coroebus,
 Kit nem rég vezetett hozzánk Cassandra szerelme,
 Hogy, mint vő, Priamust s Tróját megvédni segítsen
 Oh a szerencsétlen, bár szent jóslási dühében
 Kedves arájának, hallgat vala égi szavára !

Én ezeket látván, mily bátran kelnek a harcra,
 Így szólok »Daliák, ha legedzettebb is a hős szív,

Semmi remény ott már, hol a legvégsőkre határozott
 Nyomdokain jártok. Szemlélitek árva ügyünket;
 Isteneink odahagyták mind szentélyiket, ők, kik
 Védtek eddig e hont; Tróját védni mi fognánk
 Izzó hamvaiban? Haljunk meg a harc viharában!
 Üdve a győzöttnek, megválni örökre az üdvtől.»

Itt legfőbb fokot ért a leventék harczdúhe, és mint
 Ordasok a sűrű ködben, ha szorítja az éhség,
 S üldözik a prédát, fiaik meg visszamaradtan
 Száraz gégével várnak jöttükre: hasonlón
 Rontunk elleneink nyilain vesztünkbe keresztül
 A város közepén; csak az éj komor árnya borít el.

Ki tudná iszonyát s gyászát rajzolni ez éjnek?
 És van-e szív untig megkönnyezhetni keservit?
 Hosszu időkön uralt ős várunk porba hanyatlík;
 Szerte az utczákon, házakban s templomainkban
 Elvérzett feleink roskadt hullái hevernek.
 De nem a Tros fajnak folyt vére csupán lakolásul,
 Olykor a győzöttek hős lelke is újra feléled,
 S hullanak a győztes görögök. Mindenfele ádáz
 Gyötrelem és remegés s a halálnak ezernyi alakja.

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

XXXVII. akadémiai nagygyűlés.

Első nap.

1877. május 23-án.

Nmgú gr. Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

I. A főtitkár fájdalommal mutatta be a családi gyászjelentéseket *Entz* Ferencz és *Szalay* Ágoston lev. tagok elhunytáról.

Szomorúan vétetvén tudomásul, az illető osztályok felhivatnak, hogy az elhunytak feletti emlékbeszédekről gondoskodjanak.

II. Olvastatott a közülés előrajza tárgyában a bizottsági jelentés, melynek alapján a május 27-én tartandó közülés előadási sorrendje így állapittatik meg:

1. Elnöki megnyitó beszéd.
2. Titkári jelentés az Akadémia lefolyt 1876⁶/₇ évi működéséről; az odaitélt jutalmakról és az új választásokról.
3. Emlékbeszéd gr. Mikó Imre ig. és tiszt. tag felett, *Horváth* Boldizsár tiszt. tagtól.
4. Költészetünk I. Mátyás király idejében. Értekezés *Szilády* Áron r. tagtól.
5. A távollabatás. B. *Eötvös* Loránd l. tagtól.
6. Elnöki zárszó.

Tudomásul vétetett.

III. Az I. osztály az 1876-i Sámuel-díjat az azon évben megjelent szorosan nyelvészeti értekezések közül *Simonyi* Zsigmond »Az ugor mód-alakok« című értekezésének (Nyelvtudományi Közlemény. 1876.) ajánlja kiadatni, minthogy a magyar nyelvtudományban a kérdést nagyobb terjedelemben először tárgyalja, becses adalék a magyar nyelvtudományra nézve, melyet a nyelvtan-írók nagy haszonnal tanulmányozhatnak.

Elfogadtatván az osztály javaslata, *Simonyi* értekezésének a jutalom kiadatni rendeltetett.

IV. Szintén az I. osztály a Nádasdy pályázat iránt jelenti, hogy a versenyző négy pályamunka közül csak a II. számú (Bokrétás világ) érdemel figyelmet; de ennek szerzője is egyszerű cselekvényét nem tudja valószínűvé tenni, a jellemrajz épen nem árul el biztos kezet, a mű egyetlen alakja sem sikerült. Ennek folytán az osztály a jutalom ki nem adását, hanem ujra kitézését hozza javaslatba.

Elfogadtatott.

V. Ugyancsak az I. osztály a Fekesházi-jutalom tárgyában jelenti, hogy az 1872—1876 évkörben megjelent oly munkák között, melyek a hazában divatozó nyelveken (a magyar kivételével) a magyar nyelv és irodalom megismertetését tüzték ki feladatukul, egyet sem talál jutalomra érdemesnek. Azért az Ügyrend 134. §-a értelmében a m. k. vallás- és közoktatási minisztériumot felszólíttatni ajánlja, hogy ily könyvekre az Akadémia útján pályázatot hirdessen.

Elfogadtatott.

VI. A II. osztály a nagy jutalom és a Marczibányi mellék-jutalom tárgyában jelenti, hogy az 1871—1876. évkörben megjelent bölcsészeti munkák sorából egyet sem jelölhet ki mint olyat, mely akár nagyobb jelentőségű új eszmékkel a tudományt előbbre vitte volna, akár önálló forrás-tanulmányok eredményének tekinthető; ennek folytán a nagy jutalom ki nem adását ajánlja. A Marczibányi-jutalomra pedig Domanovszky Endre »A bölcsészet története« című munkájának 1875-ben megjelent második kötetét ajánlja, mely az egyházi atyák korát behatóan és objectivitással tárgyalja, s ekkép bölcsészeti irodalmunkban lényeges hiányt pótol.

Az osztály javaslata elfogadtatván, a nagy jutalom ki nem adása határozottatott, a Marczibányi jutalom pedig Domanovszky Endre nevezett munkájának kiadatni rendeltetett.

VII. Szintén a II. osztály a Gorove-jutalom tárgyában jelenti, hogy a műveltség-történeti pályakérdésre beérkezett két pályamunka közül a II. számú (»Conamur tenues grandia«) mint a pályázatra szánt dolgozatnak csak kivonata, tekintetbe se jöhet. Az I. számú pályamunka (»A szeretett haza dicsőségének«) szintén nem oldja meg teljesen a feladatot; ugyanis a hazai tudományos, irodalmi és művészeti állapotokat csupán külső jelentkezésükben tárgyalja; de fel nem tűnteti a szellemet, mely azokat áthatotta, az összefüggést, melyben azok a társadalmi és politikai élettel, s azon viszonyt melyben az európai tudományos és művészeti mozgalmakhoz állottak. Mivel azonban szorgalommal állította össze mind azt, a mi e tárgyra vonatkozólag iratott, az anyag csoportosítása ügyes, a nyelv kifogástalan, minélfogva kiemelt hiányai daczára hasznos dolgozatnak tekinthető: a jutalom kiadását ajánlja, felszólíttatván szerző, hogy a mennyiben munkáját sajtó útján közrebocsátani kívánná, azt előbb a bírálók észrevételei alapján dolgozza át.

Elfogadtatván, a jutalom kiadása elrendeltetett. A felbontott jeligés levélből ifj. *Szinnyei József* másodéves tanárjelölt neve tűnt ki.

VIII. A jutalmat nem nyert összes pályamunkák jeligés levelei megégetésére az elnök ur Török József r. és Vadnai Károly lev. tag urakat kérte fel.

Még az ülés folytatában jelenték, hogy eljártak küldetésökben.

IX. Olvastatnak az osztályok jelentései a május 22. nagygyűlési osztályértekezleteken megejtett osztályelnökválasztás tárgyában. Ezek szerint az I. osztály Pulszky Ferencz t. tagot, a II. osztály Horváth Mihály r. tagot, a III. osztály Sztoczek József r. tagot a következő három esztendőre újra megválasztotta.

Tudomásul vétetik.

X. Az I. osztály a következő új jutalmak kitűzését javasolja.

- 1) A gróf Teleki József-féle drámai jutalom szomorú játékokra.
- 2) A gróf Karácsonyi-jutalom komoly drámai művekre.
- 3) A most ki nem adott Nádasdy-jutalom újra.
- 4) A Marczibányi-jutalom a következő pályakérdésre:

»Kivántatik a népnyelvből s az irodalom valamennyi korszakából vett hiteles adatok nyomán a *hoggy* kötszónak mondattani tárgyalása.

E pályázatok kihirdetése elrendeltetett.

XI. A II. osztály következő pályázatokat javasol kitűzetni :

1) Az Akadémia nagy- és Marczibányi mellékjuttalma 1878-ban, a társadalmi tudományok terén 1872—1877. évkörben megjelent munkákat illeti.

2) A Fáy András nevére, a hazai első takarékpénztár által tett alapítványból 3000 frt jutalommal, a következő kérdést: »Adassanak elő, kellő szabadsággal kifejtve a nemzetgazdaság és pénzügytan jelen állása szempontjából, a művelt államokban fennálló állami adórendszerek, tekintettel azon tanulságokra, melyek azokból hazai adórendszerünk javítására nézve levonhatók.«

3) A Dóra-alapítványból 50 arany jutalommal a következő feladatok »Az agio ingadozásának hatása a kereskedelmi forgalomra.«

E jutalmak kitűzetnek, a pályakérdések kihirdetendők.

XII. A III. osztály a következő pályakérdést ajánlja a Vitéz-alapítványból 40 arany jutalommal kitűzetni: »Kivántatik Magyarország faunájának valamely nagyobb családja magánrajzilag tárgyalva.«

Elfogadtatik.

XIII. Olvастatik az I. osztály indokolt indítványa, az Ügyrend 117. §-ának, mely a Karácsonyi-jutalom ismételt ki nem adásának eseteiről rendelkezik, módosítása tárgyában.

Beható megvitatás után az indítvány, a Gyulai Pál r. tag által javasolt módosítással, elfogadtatik, és az Ügyrend 117. §-ának következő formulázása határozottatott:

»Ha a jutalom még ez esetben sem volna kiadható, akkor a ki nem adott 400 arany az Akadémia rendelkezésére marad, s a nyelv-és széptudományi osztály javaslatára, a dráma-irodalom emelésére és felvirágoztatására szolgáló művek eszközzésére vagy utólagos megjutalmazására fordítandó; és pedig

a) Vagy a 400 arany jutalom esedékessé váltát megelőző öt év alatt felmerült drámai, színi és nyelvi tekintetben becses, és akadémiai pályadíjt nem nyert színmű utólagos megjutalmazására, melyre nézve az Akadémia I. osztályának e célra esetenként választandó öt tagu bizottsága tesz indokolt véleményes javaslatot;

b) vagy a dramaturgia körébe tartozó elméleti vagy irodalom-történeti feladatok megfejlesztésének pályázat vagy megbízás útján eszközzésére; ha pedig ilyenek már nyomtatásban megjelentek volna, utólagos megjutalmazására, öt éves körökben;

c) vagy végre 6- és újabkori classicus drámai művek kitűnő fordításainak eszközzésére; szintén megbízás vagy pályázat útján; ha pedig ilyenek már nyomtatásban megjelentek volna, utólagos megjutalmazására öt éves körökben.«

Az alapító gróf fel fog kéretni, hogy ezen módosításhoz beleegyezését adja.

XIV. Olvастatott az 1877. április 30-án tartott összes ülésnek, Arany János főtitkár másodízben benyújtott lemondása tárgyában hozott következő végzése:

A főtitkár lemondásának okai teljesen méltányolhatóan, mind a mellett határozottatott, hogy a főtitkár választása a közeledő nagygyűlésre nem tüzetik ki, hanem a lemondó levél áttétetik a nagygyűléshez, azon egyhanguan kifejezett óhajattal, hogy az Akadémia oly módon fogja eldönteni ez ügyet, mely szerint a főtitkár lemondását

nem fogadván el, egy évre teljesen felmenti minden hivatalos teendőktől, s helyettesítéséről a körülmények szerint czélszerűen intézkedik.»

A nagygyűlés élénk részvétellel veszi tudomásul a főtktár lemondásának ir dokait; de lemondását nem fogadván el, őt a jelen nagygyűléstől számítandó egy esztendőre, hivatalának összes teendőitől felmenti; helyettesítéséről az Alapszabályok 45 §-a értelmében az elnökség fogván intézkedni.

XV. Felolvastatnak az osztályok tagajánlatai, melyek szerint akadémiai tagokul ajánlhatnak:

A z I. osztály részéről:

Tiszteleti tagnak: *Zichy Antal* I. tag, mint oly hazafi és író, kitől az Akadémia disze és java öregbedését várhatja, ki mint műbíráló hasznosan működik; a Teleki-pályázatnál tiszteleti tag elnökségét kívánván ügyrendünk, e körülmény is ajánlja megválasztatását.

Levelező tagnak: 1. *Volf György*, budapesti tanár, ki a magyar nyelvtudományt kitűnő buzgósággal és sikerrel műveli, számos jeles értekezést és bírálatot írt, s az Akadémia által kiadott »Nyelvelméltár« szerkesztésében közreműködik.

2. *Beöthy Zsolt*, budapesti tanár, a ki nemcsak mint regény- és beszélyíró, hanem mint műbíráló és irodalom-történetíró is kitüntette magát, és jobb stilistáink közé tartozik.

Külföldi tagnak: *Ebers György*, az aegyptologia tanára a lipcei egyetemen, úgy a philológiának mint a szépirodalomnak egyik legkitűnőbb képviselője.

A II. osztály részéről:

Tiszteleti tagnak: 1. *Botka Tivadar* I. tag, a magyar történelem s jogtörténet egyik legalaposabb és előhaladott kora daczára folytonosan tevékeny munkása.

2. *Gróf Szécsen Antal* II. tag, ki történeti tanulmányaiban kitűnő feldolgozó és európai látkörű történetíró gyanánt mutatta be magát.

Rendes tagnak: 1. *Pesty Frigyes* I. tag, ki több mint egy évtized óta fáradhatatlan buzgalommal dolgozik Magyarország déli részei történetének felderítésén. Temes-, Szörény- és Krassó-megyék nagy szabásu monographiái közelebb fognak megjelenni. Eddig pedig már számos becses önálló munkája jelent meg.

2. *Pauler Gyula* I. tag, kinek a Wesselényi összeesküvésről megjelent munkája, mind a felhasznált új anyag gazdagsága, mind pedig feldolgozás tekintetében történeti irodalmunk legkitűnőbb termékei közé tartozik.

Levelező tagnak: 1. *Beöthy Leo* miniszteri titkár, kinek »A bankügyről« írt munkája 1874-ben jutalmat nyert; e mellett számos nemzetgazdasági és statisztikai értekezést bocsátott közre.

2. *Haun Lajos* békés-csabai ev. lelkész, Békésmegyére vonatkozó több alapos monographiának szerzője, a békésmegyei régészeti és művelődés-történeti virágzó egylet egyik alapítója és alelnöke.

Külföldi tagnak: 1. *Lerasseur Emil*, a párisi egyetem tanára, európai jelentőségű nemzetgazdasági író.

2. *Villari Pasqual*, a florenzi főiskola tanára, Olaszország legkitűnőbb történetírója. Savonaroláról és Macchiavelliről írt nagy munkái francia, angol és német fordításban is megjelentek.

A III. osztály részéről.

Rendes tagnak : *Balogh Kálmán* l. t. egy élettani kézikönyvnek, mely az Akadémia nagy jutalmát elnyerte, szerzője ; kinek külföldi szaklapokban is számos értékezője jelent meg.

Levelező tagnak : 1. Dr. *Horváth Géza* abaújmegyei kerületi orvos, a magyarországi hemipterák művelője, számos önálló szakdolgozat szerzője, melyek a bel- és külföldi folyóiratokban jelentek meg.

2. Dr. *Kútai Gábor* megyei főorvos, ki húsz éven át működik a természettudományi és orvosi irodalom mezején ; több önálló munka és értekezés szerzője.

3. *Kerpely Antal*, a selmeczi bányász-akadémia tanára és aligazgatója ; 1871 óta a bányászati és kohászati lapok szerkesztője ; ki a Természettudományi Társulat által kitűzött vas-kérdést fényes eredménnyel oldotta meg.

Mindezen ajánlatok tudomásul vétetvén, az ajánlottakra való titkos szavazás a holnapi ülés napirendjére tüzetett ki.

Elegyes ülés.

1877. május 24-én.

Nmgú. gróf *Lónyay Menyhért* akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

I. Gróf *Lónyay Menyhért* elnök úr jelenti, hogy a mai gyűlés tárgya, miután az alapszabályszerű három év, melyekre ő és elnök társa megválasztattak, lejárt : az akadémiai elnök és másodelnök megválasztása. Midőn tehát az Akadémiának bennök helyzett bizalmaért a maga és elnöktársa nevében kifejezi köszönetét, egyszersmind felhívja a gyűlést új elnökök választására s a választás folyamának vezetésére elnökül báró *Vay Miklós* igazgató tagot kéri fel.

II. Báró *Vay Miklós* úr az elnöki széket elfoglalván, felhívja a jelenlevő igazgató, tiszteleti és rendes tagokat titkos szavazatuknak, az első elnökre, irásban leendő beadására.

Mi megtörténvén, az elnökileg megszámílt szavazatok eredménye a következő lett :

Negyvenkét szavazatból esett :

Gróf <i>Lónyay Menyhértre</i>	29
<i>Haynald Lajosra</i>	10
<i>Csengery Antalra</i>	2
<i>Lukács Móriczra</i>	1

E szerint gróf *Lónyay Menyhért* az Akadémia elnökének újra három évre megválasztatván, e választás kihirdtetett s ő cs. és ap. kir. felségének legmagasabb megerősítése alá bocsátatni határoztatott.

III. Gróf *Lónyay Menyhért* elnöki székét elfoglalván, köszönetét fejezi ki az Akadémia bizalmának ezen újabb nyilvánulásaért, s igéri, hogy törekedni fog azt mindvégig megtartani és kiérdemelni.

IV. Gróf Lónyay Menyhért elnök felhívja a jelenlevő igazgató-, tiszteleti és rendes tagokat titkos szavazatuknak a másodelnökre írásban leendő beadására.

Mi megtörténvén, az elnökileg megszámlált szavazatok eredménye a következő lett :

Negyvennégy szavazatból esett :

Csengery Antalra	42
Ipolyi Arnoldra	1
Pulszky Ferenczre	1

E szerint Csengery Antal az Akadémia másodelnökének újabb három évre megválasztatván, a választás kihirdettetett és ő cs. és ap. kir. felségének legmagasabb megerősítése alá bocsátatni határoztatott.

V. Csengery Antal másodelnök köszönetét fejezi ki az Akadémia megtisztelő bizalmáért.

VI. Olvastatott a május 23-án tartott nagygyűlés azon határozata, mely Arany János főtitkárnak benyújtott lemondását el nem fogadja, és egy esztendőre hivatalának összes teendőitől felmenti.

Majláth György ig. tag. javaslatára az elegyes ülés is sajnálatát fejezi ki azon indokok fölött, a melyek a főtitkárt lemondásának ismétlésére birták, és készséggel hozzájárul a nagygyűlés határozatához.

XXXVII. akadémiai nagygyűlés.

Másod nap.

1877. május 24-én.

Nmgú. gr. L ó n y a y M e n y h é r t akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

XVI. Gróf Lónyay Menyhért elnök jelenti, hogy a mai ülés tárgyát a választások képezik : hogy továbbá az Igazgató Tanácsnak, a két elnököt nem számítván, jelenleg 21 tagja van, kik közül 11 nem akadémiai tag és 10 akadémiai tag ; minél fogva az Akadémia fel van jogosítva saját tagjai köréből két igazgató tagot választani.

A nagygyűlés abban állapodott meg, hogy az Igazgató Tanácsban megüresedett két akadémiai helyet ez alkalommal nem tölti be ; fentartván magának ez iránt később intézkedni.

XVII. Elnök ur ő nmgá felhívja a jelenlevő tiszteleti és rendes tagokat titkos szavazatuknak az osztályok által ajánlott tagokra leendő beadására.

Mi megtörténvén, a szavazás eredménye a következő lett :

Megválasztottak :

A z I. o s z t á l y b a

Tiszteleti tagnak : *Zichy Antal* 1. t. 36 szavazattal 3 ellen.

Levelező tagnak : *Volf György* 33 szav. 8 ellen.

Beöthy Zsolt 33 szav. 9 ellen.

Külföldi tagnak : *Ebers György* 29 szav. 5 ellen,

A II. osztályba:

Tiszt. tagnak: *Botka Tivadar* 33 szavazattal 1 ellen.

gr. *Szécsen Antal* 37 szav. 4 ellen.

Rendes tagoknak: *Pesty Frigyes* 32 szav. 8 ellen.

Pauler Gyula 29 szav. 14 ellen.

Levelező tagoknak: *Beöthy Leo* 27 szav. 9. ellen.

Haan Lajos 35 szav. 3 ellen.

Külföldi tagoknak: *Levasseur Emil* 28 szav. 2 ellen.

Villari Pasqual 26 szav. 3 ellen.

A III. osztályba:

Rendes tagnak: *Balogh Kálmán* 25 szavazattal 7 ellen.

Levelező tagoknak: *Horváth Géza* 24 szav. 5 ellen.

Kerpely Antal 31 szav. 5 ellen.

III. Igazgatósági ülés.

1877. május 26.

Lónyay Menyhért akad. elnök úr elnöklése alatt.

23. A márczius 25-én tartott igazgatósági ülés jegyzőkönyve felolvastatván, Tudomásul vétetett.

24. Indítványoztatik, hogy az alapítványok ügyében kinevezett bizottság juniusban okvetetlen összehívassék, még pedig oly napon, a melyen a bizottság tagjai mindnyájan megjelenhetnek.

25. Olvastatik a néh. Margitay István végrendelete kihirdetéséről felvett jegyzőkönyv s maga a végrendelet, a mely szerint az elhunyt a m. t. Akadémiának kilencz db. magyar gyógyszerészeti és művegyészeti részvényt hagyományoz.

Áttétetik az akadémiai ügyészhez.

26. Olvastatik a tasnádi kir. járásbiróság végzése a m. tud. Akadémia javára 500 frt és járuléka erejéig bekebelezett zálogjog kitörlésére nézve a Kulifay-örökösök érdekében.

Áttétetik az akadémiai ügyészhez.

27. Usengery Antal másodelnök előadja, hogy gróf Széchenyi Béla ez év őszén Közép-Ázsiába indul tudományos czélból, több hazai és külföldi tudós kíséretében s magával szándékozik vinni Bálinth Gábor urat is, a kinek uti költségeit fedezni fogja, de minthogy Bálinth Gábor csak úgy vesz részt ez utazásban, ha az Akadémiától eddig nyert segélypénze családjának fizettetik, a gróf azzal a kéréssel járul az

Igazgató Tanácshoz, hogy Bálinth Gábor 1000 frt segélye azon időre is folyóvá tétessék, a míg vele utazik s tudományos vizsgálódásait szélesebb körben létesítheti.

Mínthogy Bálinth Gábor közép-ázsiai utazása alatt ugyanazon czélt valósítja, a miért akadémiai segélyben részesül, az Igazgató Tanács hajlandó családjának fizetni eddigi 1000 frt évi segélypénzét s a jövő évi költségvetés összeállításakor e szerint fog intézkedni.

28. Olvastatik a III. osztály jelentése az akadémiai physikai szertár eszközeinek egyenkint történt megbecsléséről, a mi összesen 2613 frtot tesz s ezzel kapcsolatban tárgyalatik a physikai szertár ügyében kiküldött bizottság véleménye, a mely szerint a physikai szertár feloszlátandó, minthogy az nem elégséges nagyobb mérvű tudományos buvázkodásra s ilyesmire nem is szándékozik az Akadémia tetemes költséget fordítani; továbbá a physikai szertárban levő eszközök azon tudományos intézeteknek adományozandók, a hol legérezhetőbb hiányokat pótolhatnak: névszerint 1) a meteorologiai központi intézetnek; 2) a m. k. egyetemi physikai intézetnek; 3) a m. kir. egyetemi ásványtani intézetnek; 4) a m. kir. József-műegyetemnek; 5) a magyar kir. kereskedelmi miniszteriumnak; 6) a közép-tanodai tanárképezde paedagogiai osztályának. A physikai szertár kézi könyvtára a m. t. Akadémia főkönyvtárába olvasztandó.

E vélemény elfogadtatik, a physikai szertár a fönnevezett intézetek közt ajándékban elosztandó, a miről a m. k. cultusminisztérium értesítettik, valamint a III. osztály is, a melynek azonban abbeli eljárása nem helyeseltetik, hogy a physikai szertárból az Igazgató Tanács engedélye nélkül nem egy eszközt kikölcsönzött. Egyszersmind elhatároztatik a physikai szertár-örtség eltörlése s a szertár jelenlegi öre Nendtvich Károly fizetésének megszüntetése f. év július 1-jén kezdve.

29. Olvastatik Grisza Kálmán ügyvéd folyamodása, a ki Grisza Ágost javára II. Rákóczy Ferencz »Confessio Peccatoris« czimű műve kiadásából származó 105 frt. hátralékdíjnak kifizetését kéri.

Áttétetik a történeti bizottsághoz.

30. A főtítkár előterjeszti, hogy az általános költségekre megszavazott 10,000 frból május 26. napjáig 9502 frt 75 kr. adatott ki s így a második félévre alig marad valami. Elhiány okai részint a tiszteleti díjak fölemelése, részint az Akadémia élénkebl munkassága, részint pedig hogy a múlt évi általános nyomdaköltségek az időre megszavazott összegből fizettettek ki.

Egyelőre az általános költségek fedezésére az idén ki nem adott nagy jutalom fordítandó (200 arany); egyszersmind az elnökök megbizatnak, hogy tegyenek jelentést ez ügyről s találjanak módot a baj orvoslására.

31. Az elnök egy üresedésben levő igazgatósági hely betöltésére hívja fel az Igazgató Tanácsot.

A szavazatok beadatván, 11 szavazattal egyhanguan gróf Erdődy Sándor választatik meg.

Huszdik akadémiái ülés.

Összes ülés.

1877. május 28-án.

Gróf Lónyay Menyhért akadémiái elnök úr elnöklése alatt.

150. Tóth Lőrincz r. tag emlékebeszédet mondott néhai Bertha Sándor l. tag fölött.

Az Értekezések során kinyomandó.

151. Olvastatott a vallás- és közoktatási miniszter úr leirata, a mely szerint átteszi az Akadémiához néhai Farkas Károly 1848—49-ben orsz. képviselő és pénzügy-miniszteri tanácsos »Állam-gazdasági tanulmányok, tekintettel Magyarország viszonyaira«, továbbá »Állam gazdaság« című munkáit bírálat és kiadás végett, megjegyezvén, hogy tekintve az állam jelenlegi nyomasztó pénzügyi helyzetét, még a legkielegítőbb bírálat után sem segélyezhetné e munkák kiadását, azonban örvendene, ha az Akadémia méltóknak ítélné azokat kiadványai sorába fölvenni. Egyszersmind kéri az Akadémiát, hogy a bírálat eredményéről s a véghatározatról értesíttessék.

Bírálat végett kiadatik a Nemzetgazdasági Bizottságnak.

152. Olvastatott a földmivelés-, ipar- és kereskedelem-ügyi miniszter úr leirata, mely szerint az Akadémia könyvtárának megküldetik Magyarország állat-egészségrendőri szervezetét, állat-tenyésztését és gazdasági szakoktatását ábrázoló térképének egy példánya.

Áttétetik a könyvtárba, a földmivelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztériumnak pedig levélben fejezendő ki az Akadémia köszönete.

153. Olvastatott a bécsi akadémiái magyar olvasó- és társas-körnek folyamodása, mely az Akadémia kiadványainak megküldését kéri a nevezett körnek.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

154. A II. osztály jelenti, hogy azon bizottságba, a mely az osztályok és bizottságok közötti viszony szabályozása tárgyában javaslatot fog kidolgozni, Horváth Mihály osztályelnököt választotta.

Tudomásul vétetett.

155. A nemzetgazdasági és statisztikai bizottság jelenti, hogy azon bizottságba, a mely az osztályok és bizottságok közötti viszony szabályozása tárgyában javaslatot fog kidolgozni, Keleti Károly r. tagot választotta.

Tudomásul vétetett.

156. Olvastatott Hunfalvy Pál akadémiái főkönyvtárnoknak az akadémiái könyvtár jelen állásáról következő jelentése :

1. A könyvtár tudományos szakjai XXXIV-re szaporodtak (tavaly volt XXV) s összesen jelenben 20,205 munkát tartalmaznak, melyek czédulázva s kötetek szerint számozva vannak. A czédulák vagy czímlapok most 51 kötetet tesznek (tavaly 40 kötet volt). Az inventáriumok ezeken kívül készülnek, a melyekben a munkák folyó szám szerint beírják. A czímlapok ellenben betűsor szerint vannak bekötve.

2. A könyvtár szaporodását 1876. júniusától kezdve 1877. májusa 11-dikéig a *Járulék-napló* tünteti ki, a mely 1318 számot mutat. De ezen számok nem tesznek ugyan annyit kötetet, mert sok járulékot füzetenkint kell beírni.

3. Az olvasó teremben a kiszolgáltatott munkák vagy kötetek száma volt :

1876. júniusban	820	
» júliusban	560	
» szeptemberben	531	
» októberben	1292	
» novemberben	1618	
» decemberben	844	5665
<hr/>		
1877. januárban	1121	
» februárban	894	
» márcziusban	1080	
» áprilisban	886	
» május 11-éig	249	4230
<hr/>		
Összesen		9895.

Az olvasók száma kisebbé lett; mióta az egyetemi könyvtár olvasó-terme megnyílt.

4. A könyvkötés, mely ez idén is sok pénzt igényel, rendesen foly.

5. A kölcsön-adás az új szabályok szerint történvén, a kikölcsönzött könyvek rendesen jönnek vissza.

6. A könyvtárnoki munka, melyet részint a járulék-naplónak, részint a kötésbe adandó könyvek czimeinek leírása, részint a kölcsönadások és visszaküvetelések elintéztése, részint főképen a könyvek lajstromozásának folytatása és netaláni kiigazítása tesznek, minden fennakadás nélkül foly.

7. A kéziratár rendezését és lajstromozását Jakab Elek annyira hozta már, hogy akármely darabot ki lehet szolgáltatni. Sok théka készült a be nem köthető irományok elhelyezésére, általában ott áll a rendező munka, hogy már a czimek számozása is elkezdődhetik.

8. A könyvtár tudományos szakainak s az ezek czédulázott könyveinek, vagyis munkáinak jelenlegi számai, a különböző formatumok szerint itt következnek :

<i>Szakok</i>	<i>formatum</i>	<i>szám</i>
<i>I. Történelem.</i>		
	octavo	2480 munka
	quarto	424 »
	folio	350 »
	<hr/>	
	összeg	3254 »
<i>II. Magyar tört.</i>		
	octavo	1208 »
	quarto	514 »
	folio	112 »
	<hr/>	
	összesen	1834 »
<i>III. Életírás</i>		
	octavo	754 »
	<hr/>	
	összesen	754 »
<i>IV. Politika</i>		
	octavo	1381 »
	<hr/>	
	összesen	1381 »

<i>Szakok</i>	<i>formatum</i>	<i>szám</i>	
<i>V. M. Politika</i>			
	octavo	754	munka
	quarto	15	»
		összesen	769 »
<i>VI. Jogtudomány</i>			
	octavo	455	»
	quarto	103	»
		összesen	558 »
<i>VII. Magyar Jogtudom.</i>			
	octavo	518	»
	quarto	89	»
	folio	102	»
		összesen	709 »
<i>VIII. Magy. orsz. gyűlés</i>			
	folio	84	»
		összesen	84 »
<i>IX. Statisztika</i>			
	octavo	281	»
	quarto	65	»
		összesen	346 »
<i>X. Utazás</i>			
	octavo	489	»
	quarto	107	»
	folio	10	»
		összesen	606 »
<i>XI. Földirat</i>			
	octavo	280	»
	quarto	90	»
		összesen	370 »
<i>XII. Magyar földir.</i>			
	octavo	223	»
	quarto	29	»
		összesen	252 »
<i>XIII. Térképek</i>			
	octavo és quarto	365	»
	folio	3	»
		összesen	368 »
<i>XIV. Anthropologia</i>			
	octavo	88	»
	quarto	5	»
		összesen	93 »
<i>XV. Mathematika</i>			
	octavo	356	»
	quarto	137	»
		összesen	493 »

<i>Szokok</i>	<i>formatum</i>	<i>szám</i>	
<i>XVI. Természettan</i>			
	octavo	116	»
	összesen	116	»
<i>XVII. Vegytan</i>			
	octavo	222	»
	összesen	222	»
<i>XVIII. Állattan</i>			
	octavo	144	»
	quarto	66	»
	összesen	210	»
<i>XIX. Növénytlan</i>			
	octavo	150	»
	quarto	37	»
	folio	39	»
	összesen	226	»
<i>XX. Ásványtan.</i>			
	octavo	273	»
	quarto	48	»
	összesen	321	»
<i>XXI. Bölcsészet.</i>			
	octavo	563	»
	összeg	563	»
<i>XXII. Széptudomány.</i>			
	octavo, quarto	170	»
	összeg	170	»
<i>XXIII. Nyelvtudomány.</i>			
	octavo	685	»
	quarto	138	»
	folio	48	»
	összesen	871	»
<i>XXIV. Magyar nyelvészet.</i>			
	octavo	230	»
	quarto	9	»
	összesen	239	»
<i>XXV. Régi magy. irodalom.</i>			
	octavo	218	»
	quarto	243	»
	folio	25	»
	összesen	486	»
<i>XXVI. Magyar irodalom.</i>			
	octavo	1143	»
	quarto	31	»
	összesen	1174	»

<i>Szakok</i>	<i>formatum</i>	<i>szám</i>
<i>XXVII. Magy. folyóirat.</i>		
octavo		70 munka
quarto		88 »
folio		125 »
	összesen	283 »
<i>XXVIII. Görög irodalom.</i>		
octavo		418 »
quarto		51 »
folio		50 »
	összesen	519 »
<i>XXIX. Latin irodalom.</i>		
octavo		581 »
quarto		83 »
folio		36 »
	összesen	700 »
<i>XXX. Classica philologia.</i>		
octavo		224 »
quarto		47 »
	összesen	271 »
<i>XXXI. Régészeti.</i>		
octavo		344 »
quarto		275 »
folio		180 »
	összesen	799 »
<i>XXXII. Érmészet.</i>		
octavo		72 »
quarto		65 »
folio		16 »
	összesen	154 »
<i>XXXIII. Keleti irodalom.</i>		
octavo		147 »
quarto		61 »
folio		14 »
	összesen	222 »
<i>XXXIV. Olasz-spanyol irodalom.</i>		
octavo		150 »
quarto		15 »
	összesen	165 »
<i>XXXV. Germán (német, angol, skandináv) irodalom.</i>		
octavo		593 »
quarto		30 »
	összesen	623 »

Összesen : 20,205 munka.

Eddig összesen húszezer-kétszáz öt munka van czédulázva.

Budapestn, 1877. május 13-án.

Tudomásul vétetett.

157. Olvastatott Ipolyi Árnold ig. és rendes tag véleménye De Linas Károly »Les origines de l'orfèvrerie cloisonnée« című munkája ügyében, a mely neki azért adatott ki, hogy a szerző kívánsága szerint közölje vele megjegyzéseit a munka azon részleteire nézve, a melyek Magyarországot illetik. Ipolyi úgy vélekedik, hogy csak köszönettel tartozunk a szerzőnek műve azon részleteiért, melyekben a magyarországi e nemű emlékeket tárgyalja. De minthogy ezeknek csak legkisebb része volt előtte ismeretes, s a munka második részében lesznek tárgyalandók a további e nemű középkori emlékek, megküldendőnek véli De Linas urnak ily című kis munkáját: »A magyar ötvös- és zománcz-műről.« Egyszersmind sajnálja, hogy nem képes azt számára francziára fordítani, de ha figyelmére akarja méltatni, e nehézségen Párisban könnyen segíthet, hol többen, de különösen Sayous Ede ur, a m. t. akadémia tagja, a magyar nyelvet bírván, képesek lesznek azt vele megértetni.

Ipolyi Árnold r. tagnak »A magyar ötvös- és zománcz-műről« című munkája De Linas urnak megküldetni határoztatik.

158. Olvastatott Schuchardt Hugó levele, a ki mint a bécsi Dietz bizottság egyik tagja, felszólítást intéz az Akadémiához, hogy a mult évben elhalálozott Dietz Frigyesnek, a román philologia megalapítójának emlékére gyűjtendő Dietz-alapítványhoz adakozással járuljon.

Tudomásul vétetik s kiadatik az I. osztálynak.

159. A főtitkár jelenti, hogy a budapesti magyar kir. tud. egyetem május 13-án tartott ünnepélyére meghívta az Akadémiát, s abban az Akadémia tagjai közül többen részt vettek.

Tudomásul vétetik.

160. Kaszás Ferencz s. a.-ujhelyi tanár az Akadémiának ajándékba küldi Kazinczy Ferencz öt levelét s egy 1673-ban kelt iratot.

A kéziratárba tétetik s Kaszás Ferencz urnak levélben fejezendő ki az Akadémia köszönete.

161. Pulszky Ferencz, a nemzeti muzeum igazgatója, a muzeum hálás köszönetét fejezi ki az Akadémiának a megküldött 37 drb. akadémiai kiadványokért.

Tudomásul vétetik.

162. A prágai »K. Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften,« az edinburghi »Royal Society« és a lengbergi »Ossolinszki nemzeti intézet« köszöni az Akadémia megküldött kiadványait.

Tudomásul szolgál.

Végre a főtitkár bemutatja az ápril 30-a óta a könyvtár számára beérkezett. könyveket ily renddel:

I. Testületektől.

Royal Society Edinburg. a) Proceedings. Vol. IX. No. 93. b) Transactions. Vol. XXVII. P. IV.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin, Monatsbericht. Dec. 1876. és Jan. 1877. Society of Antiquaries. London. Transactions, Vol. 44. P. II.

Société Nationale des Sciences Natur. Cherbourg. Compte-rendu de la séance extraordinaire du 30. décembre 1876.

Museum of comparative Zoology. Cambridge. Annual report for 1876.

Section Historique de l'institut, Luxembourg. Chartes de la famille de Reinach. Fasc. I.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The Amer. Journal of Science and Arts, Vol. XIII. No 77.

Accademia dei lincei. Róma. Atti. Vol. I. Fasc. 5.

Physikalischer Verein. Frankfurt. Jahresbericht für 1875—76.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Verhandlungen. III. B. Nro 9. 10. IV. B. Nro 1. b) Zeitschrift. XI. B. 6. H. XII. B. 1. H.

Königl. Bayerische Akademie der Wiss. München. a) Sitzungsberichte. Math. Phys. Cl. 1876. 3. H. b) Sitzungsberichte. Philos. Philol. u. Hist. Cl. 1876. 5. H.

Académie Imp. des Sciences. Pétervár. Bulletin. Tom. XXIII. No 3.

Oberlausitzische Ges. der Wiss. Görlitz. Neues Lausitzisches Magazin, LIII. B. I. H.

Société Hollandaise des Sciences. Harlem. Archives Néerlandaises. Tom. XI. Livr. 4. 5. Tom. XII. Livr. 1.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1877. Nro 10. 11.

K. K. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. a) Abhandlungen. IX. B. b) Verhandlungen. 1877. Nro 6. 7. c) Jahrbuch. XXVII. B. Nro 1.

Kön. Böhmisches Ges. der Wiss. Prága. a) Sitzungsberichte. 1876. Nr. 2. 3. 4. b) Jahresbericht. 1876. c) Abhandlungen. VI. Folge. VIII. B.

Erdélyi Muzeum. Kolozsvár. Erdélyi Muzeum. IV. évfoly. 5. sz.

Délmagyarországi természettud. Társulat. Temesvár. Természettudom. füzetek. I. köt. 1—2 füz.

Angol kormány. London. Return of the rates of import duty. 1876.

Cs. kir. közös hadügyminisztérium. Bécs. Militair-Statist. Jahrbuch 1874. 1. Th. Városi tanács. Udine. Indice dei documenti per la storia del Friuli dal 1200 al 1400.

Városi tanács. Hallas. Polgármesteri jelentés 1876-ról.

II. Magánosoktól.

Dr. Sourindro Nohun Tagore. Calcutta. a) Theory of Sanskrit music. b) A brief account of the Tagore family. c) Public opinion and official communications.

Heer Ozsvát. Zürich. a) Über fossile Früchte der Oase Charchah. b) Fossile Pflanzen von Sumatra.

Aug. Todaro. Palermo. Hortus botanicus Panormitanus. Tom. I. Fasc. 1—7.

Korizmicz László t. t. Budapest. Tanulmányok és reflexiók az osztr.-magyar monarchia ki- és beviteli forgalmát illetőleg 1851—1874.

Csalomjai. B.-Gyarmat. Q. Horatius Flaccus epistolái. Ford. Csalomjai.

III. Köteles példányok.

Reform. főiskola nyomdája. Kolozsvár. a) Erdélyi Muzeum. IV. évfoly. 4. sz. b) Az erdélyi muzeum-egylet évkönyvei. II. köt. 1. sz. c) Kolozsvár környékének kőzetei és ásványai. d) A karikás szőlőművelés legajánlatosabb rendszere. e) Szabályrendelet a jog- és államtudományi egyet. karoknál tartandó tudorsági szigorlatokról. f) A kolozsvári jótékony nőegylet munkálódása 1876-ban.

Városi nyomda Debreczen. a) A skót szabad egyház ismertetése. b) Némely korszerű kérdések szellőztetése. c) Tájékoztató pontok. d) A mindenség létesülése stb. e) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. 1. 2. 3. 4. 5. füz.

Kovács Mihály nyomdája. Rozsnyó. a) Schematismus Cleri dioecesis Rosnaviensis pro 1876. b) Directorium rosnaviense pro 1877. c) Directorium ad ritum missalis Premonstratensis pro 1877.

Pajevics A. nyomdája. Ujvidék. Industria i nyeni csinioczi u szrbiji.

Siegler K. nyomdája. Komárom. A női ruha-szabászat tankönyve.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Értesítő 1877. 4. 5. sz. b) Archaeologiai Értesítő. XI. köt. 4. sz. c) M. Tört. Tár. XXIII. és XXIV. köt. d) Icones selectae hymenomycetum H. IV. e) Évkönyv. XV. köt. 4. dar. f) Math. Ért. V. köt. 6. sz. g) Term. Ért. VIII. köt. 3. sz. h) Mathem. és Természettud. Közlem. XIII. köt. 10. sz. XIV. köt. 1. sz. i) Nyelvemléktár. IV. V. köt.

MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA

É R T E S Í T Ő J E.

Huszonegyedik akadémiái ülés.

A II. osztály hatodik ülése.

1877. jun. 4-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

165. (18) *Pulszky Ferencz* l. t. felolvassa »A török szultán által a budapesti egyetem könyvtárának ajándékozott Corvinákról« szóló értekezését, és bemutatja ezeknek legnevezetesebb példányait. Egyuttal indítványozza, hogy miután kétségtelen, miszerint Konstantinápolyban az *Eszki Szerail* könyvtárban még nagy számú Codexek léteznek, melyek habár a Corvinák külső szembetünő ismertető jegyeit nélkülözik, a budai könyvtár alkatrészét képezhették: kéressék fel a cs. kir. közös külügyminisztérium, hogy a konstantinápolyi nagy követség útján a nevezett könyvtárban találtató nyugati Codexek lajstromát az Akadémia részére megszerezni sziveskedjék.

Az osztály ez indítványt magáévá teszi és az összes ülés elé terjeszti.

166. (19) *Deák Farkas* l. t. felolvassa ily czimű értekezését: »Adatok a nagy Csáky István életéből 1570—1605.« Kivonatban így:

A keresztszegi és adorjáni Csáky család sok nevezetes embert adott a magyar történelemnek, ezek közt első helyen áll a »nagy«nak nevezett Csáky István, Csáky Lászlónak és Balassa Zsófiának fia, kinek atyja 1579-ben elhalálozván, már tizennégy éves korában perlekedése volt tutorának Csáky Dénesnek özvegyével szül. Némethy Ilonával. A Báthoriakkal rokonságban állván — mert apai nagyanyja Báthori Zsófia testvérnénje volt Báthori István lengyel királynak és Báthori Kristóf erdélyi fejedelemmek — egész életében híven ragaszkodott e családhoz és e családnak minden tagjához. Az erdélyi politikában nem a török-pártiakhoz, hanem a magyar király-pártiakhoz tartozott. 1594-ben kezdte meg politikai életét, mint Báthori Zsigmond bizalmas live; azután Mihály vajdához csatlakozott, de 1600-ban Mihály vajda ellen főgenerálissá választották. Ez időben a fejedelemségre vágyakozván, Bocskai Istvánnal ellenséges viszonyban állott. Részt vett az erdélyi zavarokban 1602-ig, ezen év vége felé kiköltözött magyarországi birtokaira, hol Rudolf császár királytól Sáros várát és Szádvárt nyerte adományban.

Bocskai István 1605-ben fejedelemmé választatván, Csáky kibékült vele s hódolati esküjét kezébe tette. Bocskai erre mint katonai főparancsnokot Erdélybe küldötte 1605. július vége felé; ezen útjában szerencsén

működött a fejedelem szolgálatában; mert ott levő ellenségeit bölcseségével és mérsékletével lefegyverezte és meghódította; de cz egyszersmind utolsó szereplése volt, mert szept. első napjaiban a fejedelemválasztó medgyesi országgyűlésre menvén, ott terhes betegségbe esett s néhány nap múlva meghalt 36-dik éves korában, özvegyet szül. Wesselényi Annát, s négy árvt: Annát, Istvánt, Krisztinát és Lászlót hagyván maga után.

A Mihály vajda ellen folytatott küzdelmekben kitüntetett áldozatkészségéért és hősiességéért kortársaitól a »nagy« melléknevet nyerte; mindezenre egyike azon kor legérdekesebb történelmi alakjainak.

Szabályszerű bírálat alá bocsáttatik.

Huszonkettedik akadémiai ülés.

A III. oszt. hatodik ülése.

1877. jun. 11-én.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

164. (34) *Hantken Miksa* r. t. »Adatok a Kárpátok földtani ismertetéséhez« cz. értekezését olvassa föl.

165. (35) *Fabinyi Rezső* »Tanulmányok az aldehidek vegyületeiről phenolokkal« cz. értekezését előterjeszti Nendtvich Károly.

166. (36.) *Teschler György* »Adatok a dentinfogak finomabb szerkezetének megismertetéséhez« cz. értekezését bemutatja Margó Tivadar. A kivonat így szól:

Szerző, ki a tud. egyetem állattani intézetében a gerinces állatok fogainak finomabb szerkezetét hosszabb ideig tanulmányozta, ebbeli vizsgálatainak legfőbb eredményeit a következő pontokban foglalja össze:

A) A dentin vagy tulajdonképeni fogállomány szerkezetét illetőleg.

1) A fogcsatornácskák állanak egy, savak és égvények behatásának igen ellenálló külső csőből vagy hüvelyből, (Naumann-féle hüvely), és egy ebben foglalt lágy, tömör tengelyrészből (Tomes-féle fogrost).

2) A fogcsatornácskák legnagyobb részt a dentinben végződnek; számos esetben azonban még a zománczba is benyomulnak.

3) A Kölliker által leírt »véghurkok« jelenlétéről egy esetben sem győződtem meg. Ezen, a két szomszéd fogcsatornácska törzseire vagy oldalágaira vonatkoztatott összeszájadzást vagy közlekedést csak a fogcsatornácskák ágainak egyszerű visszahajlásaira kell visszavezetnünk.

4) A dentin tömegét átszelő s egymásközt párhuzamos csikok (Owen-féle Contourvonalak) részben a szabályosan sorakozott interglobular terek által, részben pedig az egymással párhuzamosan s ugyanazon síkban lefutó fogcsatornácskák hajlásai által, vagy néha két különböző síkban lefutó s egymást bizonyos szög alatt átmetsző csatornarendszerek által is idéztetnek elő. A párhuzamos csikok azonban némely esetben még a fogcsatornácskáknak egy vonalba eső átmetszetei által is hozat-

nak létre. Ez utóbbi csikok lefutási iránya mindig a metszés irányától függ.

5) Oly rétegzési csikoltság, melyből a dentin alapállományának rétegszerű képződését lehetne következtetni, egyáltalában nem fordul elő.

6) A dentin alapállományaára vonatkoztatott különmemiség hiányzik.

B) A fogzománcz szerkezetét illetőleg.

7) Valódi zománcz valamennyi gerinczes dentin-fogain előfordul: a tapasztalható hiány csak később bekövetkezett körülményekből magyarázható ki.

8) Szöveti viszonyok szerint felállított elválasztó fal, mely a vegyi és physikai tekintetben teljesen megegyező állományt, — milyen az emlősök, hüllők, kételtűek és halak zománczállománya, — kétfelé osztja, nem állitható fel többé, minthogy egy czápánál és »egy hüllő«-nél (Uromastix spinipes) jellemző hatoldalu prismák által alkotott zománczot találtam.

9) Fogcsatornácskák nem pusztán emlősök, kételtűek és czápák, hanem egyéb halak és hüllők zománczában is fordulnak elő.

10) A zománczoszlopok harántcsikoltsága a prismák szapora hajlásai által idéztetik elő.

11) A zománczoszlopok kis és nagy hajlásai a fejlődés alatt szenvedett nyomás különböző fokait jelezzik.

12) A zománcz tömegében megjelenő Retzius-féle egyközös barna csikok a zománczoszlopoknak kisebb nagyobb hajlásai által idéztetnek elő, midőn ezek (oszlopok) egymással párhuzamosan s hasonló síkban futnak le.

13) Ezen csikok lefutási iránya harántmetszeteknél a fog külszínével s egyszersmind egymásközt is párhuzamos vonalak — illetőleg concentricus körök által jeleztetik, hosszsmetszeteknél pedig a fog külső fölszínére ferde, egymásközt azonban ugyancsak egyközösön fölemelkedő ívekben követhető.

14) A zománczban előforduló Schreger-féle rostos csikoltság egyes nagyobb zománczoszlop-csoportoknak különböző síkokban való megjelenése által idéztetik elő. Kialakulás tekintetében ezen csikoltság nem mutat oly szabályosságot valamennyi gerinczesnél, mint ezt a Retzius-féle csikoknál találjuk. Emlősök közt például egy denevér szemfogaiban épen nem találtam, továbbá sem Uromastix stb.-nél; jöllehet az illető esetekben a párhuzamos barna csikok igen jellemzően mutatkoznak.

167. (37) Wartha Vince l. t. olvassa »Hőmérések a jégcalorimeterrel« cz. dolgozatot. Schuller A. és Wartha Vince tanároktól. Kivonatban így:

Ezen három télen át folytatott munka közben először átalakítottuk a Bunsen-féle jégcalorimetert, azután kiváló gondnal megmértük a hőegységnek megfelelő beszitt higanyt, és végre meghatároztuk a hydrogen és oxigennek vízzé való egyesülésekor keletkező meleget. A jégcalorimetert átalakítani azért kellett, hogy nagyobb hőmennyiséget lehessen vele mérni, mint a mennyit az osztályos cső megenged. Ez utóbbi helyett rövid kis

nyílású szívó csövet alkalmaztunk, melynél a hajcsővesség káros hatása elkerültetett; a közlött hőmennyiségre azon higany súlyából következtünk, melyet a calorimeter beszív.

Az általunk alapul vett hőegységek

0.01544 gr.

beszített higany felel meg, míg Bunsen adataiból 0.01541 — következnek. Mind a két szám azon esetre szól, midőn egységül a viznek közép fajmelegét 0° — és 100° között veszszük. A különbség csak az ezred részekben nyilvánul, de a mi méréseinknél, melyek az ezredrészig megbízhatók, nem volt elhanyagolható.

A hydrogen égési melegét állandó nyomásnál határoztuk meg az által, hogy a calorimeter belsejében oxigént égettünk el hydrogenben, Mind a két electrolytikus uton nyert gázt kénsavval szárítottuk és a keletkező viz súlyát pontosan megmértük. Azt találtuk, hogy normalis viszonyok közt középszámban

34117

hőegység származik, midőn a hydrogen tömeg egysége oxigennel vízzé egyesül. E szerint 1 gr. elégő hydrogennel 341.17 gr. vizet lehetne 0° -tól 100° -ig felmelegíteni. Ez a szám elég jól megegyezik Favre és Silbermann középértékével, mely kevesebbé összevágó eredményekből van kiszámítva, és a mi egységünkben kifejezve közel 34.200-at tesz: de tetemesen eltér Andrews és Thomsen értékeitől, mely utóbbiak jóval kisebbek.

Megjegyzendő, hogy a régi számadatok a calorimeter eredményeivel közvetlenül össze nem hasonlíthatók, mert különböző egységekre vonatkoznak. Az átszámításnál a víz fajmelegének változását kell ismerni, melyről jelenleg nem tudjuk biztosan, hogy milyen nagy. Ezért szükségesnek látszik, hogy most, midőn ily pontos eszközzel rendelkezünk, a víz fajmelegének a hőfokkal való változása is újból meghatározassék. A jövő télen ezen kérdés megoldásához fogunk.

168. (38) Szabó József r. t. »Irányelvek a trachyt-osztályozásra nézve a felvétel alkalmával« cz. dolgozatát terjeszti elő. Röviden így :

A trachytok teljes ismeretéhez az azokat képező ásványok meghatározása s a geologiai viszonyok együttes méltatása kívántatik meg; de ezen kíváncsi az első megtekintéskor nem valósítható. Vannak azonban oly ismejelek, melyek feltűnnek a trachyt felület vizsgálásánál is, s a melyek ugyanegyütt a teljes diagnosis megállapítására hol nagyobb, hol kisebb befolyással vannak. Ezen egyszerű osztályozáshoz a neveket a legfeltűnőbb társ-ásványok szerint veszszük, és kezdve a fiatalabb trachytoktól az öregebbek felé következő trachytfajokat különböztethetünk meg: Augit-trachyt; Amphiboltrachyt; Biotittrachyt; Gránátrachyt; Quarz-trachyt, ezt ismét a legfeltűnőbb társásvány szerint részletezve a mennyire lehet. A földpát, daczára hogy a petrográfiai meghatározás súlypontja nyugszik rajta, ezen első tájékozás alkalmával az osztályozásban szerepet nem kap.

Mindezen értekezések, a mennyiben az Értekezésekbe felvételre volnának beadva, a szokott bírálatra bocsátandók.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonharmadik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudományi) osztály *hatodik* ülése.

1877. június 18-án.

Pulszky Ferencz t. t. oszt. elnök elnöklése alatt.

170. (18.) *Greguss Ágost* r. t. »Shakspere érzése és gondolkozása« című értekezését olvassa fel. Az értekezés kivonatban így szól:

Shakspere érzéséről és gondolkozásáról értekezve, a szerző azokat az érzelmeket és gondolatokat csoportosítja, melyek sajátképen Shaksperéi, vizsgálja benne azt a mit mai nap, németből lefordítva, »kedélyéletnek« és »világnézetnek« szokás mondani. Vizsgálja tehát Shakspere uralkodó hangulatát, meggyőződéseit az emberi társaság és tudomány, erkölcs és vallás dolgában.

Először is Rümelin azon állításával foglalkozik, hogy a költő Hamletben személyesítette meg magát. E szerint a világfájdalom, vég eredményképen a pessimismus volna Shakspere álláspontja. Shakspere személyes körülményeit azonban sokkal kevesebbé ismerjük, hogy sem őt ezeknek alapján Hamlettel azonosíthatnók. Legfeljebb annyit mondhatunk, hogy valamennyi alakja között Hamlet a legérzékenyebb és legeszesebb, alkotójához tehát legközelebb kell állania. De Hamlet tépelődő szomorkodásaiból még nem következtethetjük a költőnek szintilyen uralkodó hangulatát, valamint az sem juthat eszünkbe, hogy őt akár Timon embergyűlöletével, akár Puck pajkos, akár Falstaff korhely természetével fölruházzuk, vagy egy megcsalatkozott Jacques, egy elvetemült Jago életbölcsességét neki magának tulajdonítsuk. Mind ebből okszerűen csak azt vonhatjuk ki, hogy a költő — mi különben a drámaíró tehetség egyik lényeges kelléke — tisztán föl tudta ismerni bizonyos egyének hangulatát, természetét, meggyőződéseit, s élénken beléjük érezvén magát, hiven és erősen is ábrázolta. Kifejezhette, ki is fejezte, személyei által, saját nézeteit is, de ezeket nehéz kiválogatni; s erre nézve még szonettjei sem nyujtanak elég fölvilágosítást, mert a legujabb vizsgálatok után ezek sem tekinthetők többé önéletrajzi adalékokúl.

Tagadhatatlan mégis, hogy valamint Hamlet meg Alceste, úgy Shakspere meg Molière között is van bizonyos hangulati rokonság: tragikai hangulatnak lehetne nevezni. Ezt a költőre hatott külső tényezőkből is

magyarázzák, nevezetesen a véres korszakból, melynek szorongatásai között élt, s közvetlen elődjei pessimista fölfogásából, kiknek példáját követte. S fölhozzák, hogy tapasztalásai és elmékedései mindinkább komorítólag hatottak lelkére, a mit az is bizonyít, hogy fiatalkori szindarabjaihoz képest férfikora alkotásai oly borúsak. Csakhogy vannak derült alkotásai is, és a mélabú és pessimismus nem általában, csak részben jellemzi szellemét.

Shakspere különösen erkölcsi meggyőződéseinél fogva nem sorozható a pessimisták közé. Shakspere nem tekinti a világot megoldhatatlan ellenmondások zürzavarának s az emberi életet az álnok Fortuna szeszélyes játékanak, mert ő mindenki erkölcsi sikerét önnön kezébe teszi le, nála mindenki felelős a maga tetteiért, sőt a maga szerencséjének kovácsa; ő nem a véletlent, a vak végzetet, hanem a szabad akaratot hirdeti, még a gonosztevők által is, kiknek azt a maguk mentségére épen tagadnók kellene.

Az egyoldaltú felfogásnak leginkább a minden oldalú szellemek vannak kitéve; nem csodálhatni ennél fogva, hogy Shaksperéből kiki mást meg mást olvas ki. Mind a német, mind a francia romantikusok feje, Tieck és V. Hugo, profétájaknak hirdetik. Protestánsok protestánsnak, katolikusok katolikusnak. Ebrard positiv keresztyénnek, Birch vallástalannak, atheistának, mások pantheistának, vagy legalább is pogánynak. Egyik szabadelvűnek, a másik a tekintély apostolának, Tschischwitz épen a népszerű absolutismus hívének. Gervinus a bölcs mérséklet s a teljessitendő kötelesség tanítóját, Taïne a merő természet ábrázolóját tiszteli benne, kinek egyedüli tárgya a szenvedély hajtotta ember, a kit se az okosság se az erkölcs nem kormányoz.

Midőn a költő érzésére s gondolkozására műveiben bizonyítékokat keresünk, igen válogatósoknak kell lennünk. Legfeljebb olyan nyilatkozataira hivatkozhatunk, melyek az ő személyes tulajdonainak máshonnan szerzett ismeretével megegyeznek, s melyeket azonfölül más, ugyancsak műveiben előforduló ellennyilatkozatok meg nem czáfolnak.

Shakspere egyéniségének egyik félre nem ismerhető alapvonása a kegyes elnézés, ez viszhangzik ama nagy számú és nagy szépségű mondatokban, melyekkel személyei, s épen a legrokonszenvesebbek, feleiket a szeretet gyakorlására és irtalomra intik. A gyarlóság neve nem csak »asszony,« hanem általán »ember,« mindnyájan kegyelemre szorulunk, mindnyájan emberek s mint emberek egyenlők vagyunk, még a király sem több, s a zsidó sem kevesebb.

Költőnk magasan tulemelkedik korának alacsony elfogultságain, s mind vallási, mind politikai, mind erkölcsi kérdésekben szabadon, önállóan és nemesen gondolkodik.

Erkölcsi gondolkozása ezekben foglalható össze: Akaratunk szabad, éljünk hát vele, ne beszéljünk, hanem cselekedjünk, még pedig hasznosan, azaz feleink javára, a köznek. Életünk tehát nem csak a miénk, s az öngyilkosság erkölcstelen. Hogy azonban úgy élhessünk a mint kell, igyekezzünk mindenben mértéket tartani, vérünket ítéletünkkel fékezni, hibáinkból a mennyire lehet kivetkezni. Eszménye nem a pusztá hibát-

lanság, az ösztönszerű ártatlanság, hanem a becsületes harcban kivívott erény, az okosság és akarat szüleménye.

Vallási tekintetben Goethe szava illik rá: ein wahrer naturfrommer. Lelkében egyik felekezethez sem tartozik, de azért vallásos. Tényleges felekezeti hit az ő idejében az eszesebb embereknel nem igen fejlődhetett, s az Erzsébet korabeli íróról Macaulay is megjegyzi, hogy valami középúton jártak a katolicismus meg protestantismus között. Elze jól mondja, hogy Shakspeare a dogmán kívül állott; hozzá kell azonban tennünk, hogy tagadónak sem csapott föl, mert a tagadás is dogmatikus. A szerző czáfolja Rümelin állítását, mintha Shakspeare a katolicismus-sal inkább rokonszenvezett volna mint a protestantismussal; de czáfolja Elze véleményét is, mely szerint a lélek halhatatlanságát nem hitte volna. Ezt a hitet a költő több ízben kifejezteti személyeivel, ellenkező nyilatkozatot pedig egyet sem találunk.

Rümelin szerint Skaspere nagyon is sokat hitt; Elze szerint nagyon keveset; amaz kissé babonásnak rajzolja, ez kissé hitetlennek; Elze szerint a hittel, Rümelin szerint a tudománynyal szemben foglalt volna negatív állást. Mindenik vélemény félszeg, s ez a kétféle vád, mely egymást megsemmisíti, Shaksperet igazolja. Shakspeare tárgyilagossága, elfogulatlansága, mérséklete a tudás meg a hit viszályában szintúgy mint az egyéni kény meg a viszonyok hatalma közt, a helyes középúton jár. Bölcs és emberismerő. Bölcsesége megmutatja neki a tudás megbízhatatlanságát, emberismerete az emberi gyarlóságot. Fölismeri mily tömördek az a mit nem tudhatunk, azért kineveti a tudákosokat, a kik még rá nem jöttek arra, hogy a legfőbb tudás nem tudásunk tudása; és maga nem lesz dogmatikussá se az állításban, se a tagadásban. Az emberi gyarlóság elszomorítja midőn véres gonosztettekben, — tréfára fakasztja, midőn ártatlan fonákságokban tör ki; de azért nem lesz pessimista: biztos vezére van a lelkiismeretben, biztos támasza a gondviselésben. Tragédiáit szinte kivétel nélkül a jobbba fordulás reménye, az engesztelő szándék nyugtató vég szavával rekeszti be.

Rümelinnek politikai tekintetben is kifogásai vannak Shakspeare ellen. Különösen azt hányja szemére, hogy csak az arisztokratia híve, a polgári elemet nevetségesnek, a népet meg épen megvetendőnek tekinti. E részben Elze méltányosabb a költő iránt, s kifejti, hogy Shakspeare az országos formákat és társadalmi osztályokat is azon emelkedett, tárgyilagosságból nézi mint a vallásos dogmákat és felekezeteket. A szerző igyekszik kimutatni, hogy Shakspeare a politikai téren is igazságos, a legjobb értelemben véve conservatív, egyszersmind azonban szabadelvű.

Az értekezés Shakspeare angol hazafiságának feltüntetésével végződik.

171. (19) *Hunfalvy Pál* r. t. mint a nyelvtudományi bizottság előadója az osztály elébe terjeszti a magyar helyesírás újabbán átvizsgált szabályait. Egyszersmind bemutatja a »Nyelvtudományi Közlemények« XIII. kötetének második füzetét és a »Nyelvméltár« IV. és V. kötetét.

A magyar helyesírásra vonatkozó jelentés így hangzik :

Valahára szerencsém van bemutatni a t. osztálynak »A magyar helyesírás elveit és szabályait, újabban átvizsgálva a nyelvtudományi bizottság által.« Oly régóta készült az, hogy sokan el is feledhették már, hogy a bizottság dolgozik vala rajta. Nem lesz talán szükségtelen, sőt talán nem is érdektelen, egy-két pillantatot vetni a magyar helyesírás újabb történeteire.

1848-ig a Révai által alapított helyesírás uralkodék a Magyar Tudományos Akadémiának kiadásaiiban, sőt az összes magyar irodalomban, mely arra nézve az Akadémia tekintetének szokott hódolni. Személyes meggyőződése most is az, hogy a Révai-féle helyesírás mind a szószármaztatásnak mind a kiejtésnek legjobban megfelel ; az tehát etymologiailag és phonetikailag lehető legtekélyesebb. A mi nehézkesség járt vele, az írásunk tökéletlenségéből folyt, ha úgy nevezhetni azt, nem pedig a helyesírás szabályaiból. A magánhangzók hosszúságát ma sem bírjuk másképen kitenni, mint a multban kitétték, s Révai is kénytelen volt meghagyni ; a kettős jegyű (ly, ny, ty, sz, cz, cs, zs) betűket máig sem sikerült oly egyes jegyűekkel kifejezni, a melyek mind a szemnek tessenek, mind az író kéznek alkalmasak legyenek ; a hiányjegyet pedig, bármint akarjuk is kerülni, néha kénytelenségből teszszük ki.

De a kényelem az egyszerűbbet szereti ; s az Akadémia tagjai közt is akadának némelyek, a kik Révait igazították, pedig mindenben meg sem érthetik vala, mert nem bírtak az ő tudományával. S ha némelyek túl bátorkodtak menni Révain a magyar nyelv adatainak fejtegetésében : annál könnyebben fogtak mások a helyesírás egyszerűsítésébe is. A hiányjegyet el kezdték hagyogatni, a betűk kettőztetését sokallani az i u ü magánhangzók hosszúságát mellőzni. Ez a változás a negyvenes években kapott fel, míg az Akadémia az elfogadott helyesírás mellett maradt.

Midőn az akadémiai ülések az 1848—49-ki események után 1850-ben ismét folyni kezdenek, a különbség az Akadémia helyesírása és az Akadémián kívül mozgó irodalomé között mind láthatóbbá lön. A »takarékoság elve« az egész életet áthatván, az a helyesíráson is uralkodék. Szükségessé vált tehát 1856-ban egy akadémiai bizottságot küldeni ki, a mely a Magyar Helyesírás és Szóragozás főbb szabályait, a Magyar Szókötés szabályait s a Magyar nyelv Rendszerét újabb vizsgálat alá vegye, s a szükségesnek vagy czélszerűnek mutatózó változtatás vagy javítás iránt indokolt véleményt adjon. E roppant nagy feladatból a bizottság csak a Helyesírás szabályait vizsgálta keresztül, s az ő helyesírási javaslatát az Akadémia el is fogadá.

Ezen javaslat szentesítette a hiányjegy elhagyását, s az ly-nek használatát ly helyett. A hiányjegy nemcsak az *az, ez* szók z betűjének elhagyását, melyet a kiejtésben megéreztetünk — mert másképen ejtjük a *lap*-ot, másképen az *alap*-ot — : hanem a szótagok elhagyását is tette volt ki, melyet a kiejtésben nem éreztetünk — mert a *lap széle* s a *lapnak a széle* kiejtésében a »lap« szón semmi hangkülönbséget nem hallunk. Ezen szófüzésbeli hiányjegy tehát minden baj nélkül maradhat el az írásban : de az egyes szó testét kiegészítő hiányjegy elmaradása nem olyan ártatlan, ha a kiejtést is megváltoztatja. A javaslat a z-nek elhagyását azzal indokolta, hogy a z nem tartoznék az *az, ez* szók testéhez ; ezzel pedig a saját elvét sérti meg, a mely a szótőnek épségben való megtartását szigorúan követeli, s azért a *h-t* kiírja a *juh, vemh* szókban, mert juhót, vemhet, juhok, vemhek stb. mondunk (pedig azt, ezt, azok, ezek stb. is mondunk, a miből kitetszik, hogy a z csakugyan a szó testének kiegészítője). De ha a

z-nek elhagyását azzal indokoljuk, hogy nem tartoznék a szó testéhez, egy rakás bizonytalanságba esünk, mert az »az ez« szók annyi összetételben (abban, ebben, attól, ettől stb. stb.) szerepelnek, hogy szinte az egész nyelven uralkodnak. Vajjon hát a z vesztette — a — e nem összeírható-e azon szóval, a melyet meghatároz (így : ekéz, aláb = e kéz, a láb) ? vajjon az összetételekben is elhagyható-e a szó testéhez nem tartozó z (így : aban, eben, atól, etől stb. stb.) ? Ime némelye a sok bizonytalanságnak, melyeket a gyakorlat így is úgy határozgata.

Ellenkezőleg járt el a javaslat a kettős jegyű betűk kettőzésében. Vadász, halász, ragaszt stb. szóból vadász-jon, halász-jon, ragasz-jon stb. alakok lesznek, melyeket Révai így irt ki : vadásszon, halásszon, ragasszon, tehát a takarékoság elvéből egy z-t elhagyott. Ebben az 1856-ki javaslat töcsonkitást látván, így kívánta az efféleket írni : vadásszson, halásszson, ragasszson stb. ; pedig nem volt magyar olvasó, a ki az sz-ben nem ismerte volna fel az sz-nek kettőzését.

Az *lly*-nek *ly*-vé való egyszerűsítése más egyszerűsítést húzott maga után, s kezdének *menyi*-t és hasonlót írni, *mennyi* helyett, úgy is a fölösnek vélt z elhagyása az *anyi*-t stb. ajánlotta volt *annyi* stb. helyett. Ezekből is látható, hogy az 1856 ki javaslat nem szüntette meg, sőt inkább szaporította a bizonytalanságokat.

A Nyelvtudományi Bizottság tehát felszólíttaték, hogy vegye újra vizsgálat alá a Helyesírás szabályait. A Bizottság, a melynek kebelében különböző tudományos nézetek valának képviselve, lassan és vonszolva halada, s úgy látszik vala eleinte, hogy sikertelen marad minden igyekezete. Végre az 1874-ki nagy-gyűlésen bejelenthető tanácskozásainak befejezését, s azok eredményét ki is nyomatá, hogy a tagok könnyebben megismerkedjenek a tárggyal, s a végső szerkesztés alkalmával alaposabban szólhassanak hozzá. Ekkor a bizottság némely tagjai írott óvást nyújtának be a dolgozat ellen, a melyet, ha így fogadtatnék el, nem lehetne az egész bizottság nevében kiadni. Az óvás-tevők felszólíttatván, hogy adjanak hát be egy javaslatot, mely az ő véleményüket kifejezné : — azt tévék is. A kettős jegyű betűk óhajtott egyszerűsítésén kívül — a mit a bizottság sem akart elejteni, de a minek gyakorlati kivételét nem meri kieroszakolni — magát a helyesírás alapját helyteleníték, mely nem lehetne a *kiejtés*, a *szófejtés* és az *egyszerűsítés* egyszersmind, hanem a mely csak és egyedül a *kiejtés* legyen. Nincs kétség abban, hogy sok szó férhet az elfogadott helyesírás alapjához : de ha nem épen tudományos is, egy szükséges compromissumnak a követelménye, melyet a gyakorlat megkíván ; mely a tudományos eldöntést nem várhatja meg. De más felől az is áll, hogy tisztán a *kiejtés* egy európai irodalmi nyelvben sem lehet ma a helyesírásnak kizáró és egyetlen elve és alapja, mert mindegyiknek históriája van s mindeniket tanítják az iskolában. Már pedig mit nyernénk azzal, ha a *kiejtést* követve így írának : *állyá, tudyya*, vagy *tuggyya*, vagy ha így tanítanánk : a *fog* szónak *g*-jét *k*-val fejezzük ki a jelenidőnek egyes számbeli és többes számbeli második személyében (foksz vagy fox, foktok) meg a mult időnek legtöbb személyében (foktam, foktál, fогott) foktunk, foktatok, foktak stb.) ? Szóval mit nyernénk azzal, ha a Versegii helyesírását visszacerélnök a Révai-féleért, s azt a szorosabb következetességgel még tarkábbá tennők ? A bizottság többsége tehát megmaradt a maga felfogása mellett, annál is inkább, mert nem a végett volt kiküldve, hogy vagy új betűjegyeket gondoljon ki — ezt nem tiltja senkitől, csak maga feladatának nem tekinti — vagy hogy egy új helyesírást teremtsen, mert arra nem volt felhatalmazva az Akadémia által.

A mit ezennel a bizottság mint kész munkát mutat be a t. osztálynak, az a

szokott és elfogadott helyesírásnak átvizsgálata, mely a támadt kétségeket fel akarja világosítani, a túlságokat ide- és oda- is megkorlátozni, s mely olyanokat is vett fel, a mik az előbbi javaslatban vem voltak meg. Nem mint tökéletes munkát, a melyet már javítani nem lehetne, mutatjuk be, hanem mint olyan compromissumot, amelyet a jelen viszonyok közt adhatni, s a melyhez most a nagy írói többség talán legkönnyebben hozzácsatlakozik.

Kéri tehát a Nyelvtudományi Bizottság többsége a T. osztályt, tegye magáévá e munkát s ajánlja azt az Akadémia többi osztályainak is.

Szerencsém van ezennel még egyebet is bemutatni. Először a »Nyelvtudományi Közlemények tizenharmadik kötetének második füzetét«, a mely magában foglalja »Az éjszai burját-mongol nyelvjárás rövid ismertetését« Bálint Gábortól és a »Török-tatárnyelvek etymologiai szótárának« egy részét, a mely ebbe a füzetbe fért (többi részét a III. füzet hozza) Vámbéry Ármintól. A Bálint munkája 79 lapra terjed. A szerző így mutatja be: »Átlátva, úgymond, hogy mongol gyűjteményeimnel még egy ideig nem jelenhetek meg a t. nyelvész közönség előtt, elhatározám magamat, hogy a mongolság legéjszakibb ágának nyelvjárását a hazai nyelvész közönségnek röviden bemutatom, annyival is inkább, mert azon gyűjteményemben ezen nyelvjárás úgy sem lesz képviselve.« Egy négy ívnyi burját abéczés könyv népies nyelve a munkának alapja. A Castrén »Burjätische Sprachlehre«-vel összehasonlítván tökéletesebb nyelvismeretet szerezhetünk majd, mint az Bálint munkája nélkül történhetett volna.

Vámbéry Ármint munkájából 68 czikket vesz itt az olvasó. Az író az uigur, csagataj, oszman, kasani, azerbaillsani, turkoman, csuvas, körbalkaragasz és jakut török nyelvbeli szokat veti össze. Ha meglesz az egész török-tatár etymologiai szótár, s ha Bálint Gábor kiadandja mongol gyűjteményeit: akkor az a Szentkatolnai Bálint Gábor is alaposabban ír majd, a ki ez év elején nagy székely indignációval kelt ki az Isten elrúgta csiri-biri finn népecskéik ellen, s azon féleszü tudósok ellen, a kiknek a declinálás bölcsesége nem adhatja meg azt, a mi veleszületik a székely magyarral, Attila dédunokájával, t. i. az őstörténetek tudománya, a kik tehát csak olyan őstörténetet csinálhatnak, a melylyel legfeljebb vogulféle ember érheti be, de nem egy Szentkatolnai Bálint Gábor-féle titán. De bármily találozón jellemezze is a mongolt a közmondás, melyet maga Szentkatolnai Bálint Gábor felhoz, hogy t. i. a mongol népnek nagy a büszkesége, de csekély a bölcsesége: mégis nagy tanúságot fogunk Bálint Gábor mongol gyűjteményeiből meríteni, mert általában okosabbak a nyelvek az azokon beszélő és író embereknél; meg vagyok tehát erősen győződve, hogy a mongol nyelv is okosabb Szentkatolnai Bálint Gábornál.

Másodszor bemutathatom a »Nyelvméltár, vagyis a régi magyar Codexek és nyomtatványok« IV. és V. kötetét, melyek az úgynevezett Érdy Codexet, a legnagyobb magyar irott munkát, közlik. A két sűrű nyomtatású kötet 487 és 532. lapnyi. Nemcsak nyelvi hanem történeti becses tanúság is e codex a reformatio első idejéből, a mely ellen az irányozva van némileg, s a mely azt a panaszt hallatja, hogy midőn a német, cseh, franczia, sőt a közel való tótországi nép is majdnem az egész bibliát olvashatja a maga nyelvén: a magyar nemzet annyira miveletlen (haec autem gens hungara tam rudis et rustica), hogy nem élvezheti azt a mennyei harmatot, pedig azt

nem is a tudatlanságnak, hanem a vele-nem-gondolásnak, és a restségnek kell tulajdonítani. — Eddig mind össze 13 codex van kiadva, öt kötetben, a melyek összes ára csak 8 forint.

A jelentés az »Értesítő«-be adatik, a mi pedig a magyar helyesírás ujonnan átvizsgált szabályait illeti, az kinyomatva megküldetik az Akadémia minden tagjának, egyszersmind a szünet után következő első ülésen tárgyalás alá vétetik, hogy összes ülés elébe terjesztethessék.

Huszonnegyedik akadémiái ülés.

Összes ülés.

1877. június 25-én.

Nmgu. gr. Lónyay Menyhért akadémiái elnök úr elnöklése alatt.

177. Az elnök úr jelenti, hogy Hunyady Jenő l. t. emlékbeszéde Poncelet fölött a jövő ülésre marad, minthogy a szerző azt betegsége miatt a mai ülésen nem tartja meg.

Tudomásul vétetett.

178. Olvastatott a m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter úr leirata, a melyben értesíti az Akadémiát, hogy Ő Felsége f. év június 9-én kelt legfelsőbb elhatározásával gr. Lónyay Menyhértnek a m. t. Akadémia elnökévé és Csengery Antalnak ugyanazon Akadémia másodelnökévé választatását legkegyelmesebben jóváhagyni méltóztatott.

Örvendetes tudomásul vétetett.

179. Olvastatott a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter úr leirata, a melyben köszönetét fejezi ki az Akadémiának, hogy felosztatott physikai szertára eszközeit a meteorologiai intézet, a budapesti egyetem, a József műegyetem, a kereskedelmi minisztérium s a középtanodai tanárképezde között osztatta ki; egyszersmind értesíti az Akadémiát arról is, hogy az átvételre nézve kiadta a rendeletet.

Tudomásul vétetett s egyszersmind Nendtvich Károly r. t. s a physikai szertár őre és Szabó József r. t. megbizattak az átadással.

180. Olvastatott, a m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter úr leirata, a mely szerint áttétetik az Akadémiához a cs. k. katonai földrajzi intézet körözüvénye, a melyvel közép Európa törökországi részének ujabban térképezett egyes lapjaira előfizetést hirdet.

Áttétetik a könyvtárnokhoz.

181. Olvastatott gr. Karácsonyi Guidó úr levele, a melyben értesíti az Akadémiát, hogy az általa alapított drámai jutalom pályázati föltételeinek módosításába beleegyeznek s az Ügyrend 117. §-a ekképen változtatandó :

»Ha a jutalom másodizben sem volna kiadható, akkor a ki nem adott 400 arany az Akadémia rendelkezésére marad s a nyelv és széptudományi osztály javaslatára, a drámai irodalom emelésére és felvirágoztatására szolgáló művek eszközlésére vagy utólagos megjutalmazására fordítandó és pedig :

a) vagy a 400 aranyjutalom esedékessé váltát megelőző öt év alatt fölmerült drámái, színi és nyelvi tekintetben becses és pályadíjt nem nyert színmű utólagos megjutalmazására, mire nézve az Akadémia I. osztályának e czélra esetenként választandó öt tagu bizottsága tesz indokolt véleményes javaslatot; b) vagy a dramaturgia körébe tartozó elméleti vagy irodalomtörténeti feladatok megfejtésének pályázás vagy megbízás útján eszközölésére, ha pedig ilyenek a 400 arany jutalom esedékessé váltát megelőző öt évben már nyomtatásban megjelentek volna, ezeknek utólagos jutalmazására; c) vagy végre ó- vagy újabbkori classikus drámái művek kitűnő fordításának eszközölésére szintén megbízás vagy pályázás útján, ha pedig ilyenek a 400 arany jutalom esedékessé váltát megelőző öt évben már nyomtatásban megjelentek volna, ezeknek utólagos jutalmazására.»

Öröndetes tudomásul vétetett s az alapító grófnak szíves beleegyezéseért köszönőlevél küldése határozottatott.

182. Olvastatott az I. osztály jelentése, a mely szerint az osztályok és bizottságok közti viszony szabályozására alakítandó bizottságba az I. osztály részéről Gyulai Pál r. tag küldetett ki.

Tudomásul vétetett.

183. Olvastatott a nyelvtudományi bizottság jelentése, a mely szerint szintén e bizottságba a nyelvtudományi bizottság részéről Hunfalvy Pál r. tag küldetett ki.

Tudomásul vétetett.

184. Olvastatott a II. osztály történelmi bizottságának jelentése, a mely szerint szintén e bizottságba a történelmi bizottság részéről Fraknói Vilmos r. t. küldetett ki.

Tudomásul vétetett.

185. Olvastatott a III. osztály jelentése, a mely szerint szintén e bizottságba az osztály részéről Szily Kálmán r. t., — a mathem. és természettudományi bizottság részéről pedig Szabó József r. t. küldetett ki.

Tudomásul vétetett.

186. Olvastatott a II. osztály f. év jun. 5-én tartott ülése jegyzőkönyvének 18-ik pontja, a mely szerint az osztály indítványozza: minthogy kétségtelen, hogy Konstantinápolyban az »Eszki Szerail« könyvtárában még nagy számu Codexek léteznek, a melyek, habár a Corvinák külső szembetűnő ismertető jegyeit nélkülözik, a budai könyvtár alkatrészeit tehetők: kéressék fel a cs. kir. külügyminisztérium, hogy a konstantinápolyi nagy követség útján a nevezett könyvtárban találtató nyugati Codexek lajstromát az Akadémia részére megszerezni sziveskedjék.

Az indítvány elfogadtatván, a kormányhoz felterjesztés határoztatik.

187. Olvastatott a történelmi bizottság f. év junius 7-én tartott ülése jegyzőkönyvének 5-ik pontja, a mely szerint az összes üléshez pártolólág tétetik át Fehérpataky László tanárjelölt folyamodása, a ki magát a bécsi »Institut für Österreichische Geschichtsforschung« kebelében megüresedett helyre kijelöltetni kéri. A történelmi bizottság, tekintve azt, hogy Károlyi Árpád, a ki az Akadémia ajánlására három éven át ösztöndíjt élvezett, tanulmányait a nevezett intézetben már befejezte, tekintve azt, hogy igen kíváncs, minél nagyobb számban bírnunk oly szakképzett erőket, a kik hazai levéltárainkban vagy a bécsi közös minisztériumok levéltáraiban, hol jelentékeny magyar osztályok léteznek, alkalmaztatván, ezek rendezésére és értékesítésére képesek legyenek; tekintve végre azt, hogy a folyamodó, tanárainak egyértelmű nyilatkozata szerint, a szaktanulmányokat kitűnő eredménnyel végezte és folyóiratokban közölt

czikkeiben hivatást és kitűnő képességeket bizonyított: mindezeknél fogva fölkeri az Akadémiát, hogy folyamodását pártolólág tegye át a vallás és közoktatásügyi minisztériumhoz.

Fehérpataky László tanárjelölt folyamodása pártolólág áttétetik a vallás- és közoktatásügyi minisztériumhoz.

188. Olvastatott a történelmi bizottság f. é. június 7-én tartott ülése jegyzőkönyvének 6-ik pontja, a mely szerint felkéretik az Akadémia, hogy tegye meg a szükséges lépéseket a gróf Teleki József örökösénél a »Hunyadiak kora« még hátralevő kötetei költségének folyóvá tételére a boldogult gróf végrendelete értelmében.

Gróf Lónyay Menyhért elnök úr fölkéretik, hogy személyesen érintkezvén gróf Teleki József örökösivel, méltóztassék ez ügyet mielőbb rendbe hozni.

189. Olvastatott a III. osztály f. é. június 11-én tartott értekezlete jegyzőkönyvének 6-ik pontja, a mely szerint Grosz János urnak Aradról beküldött gépterve nem mondható sikerültnek.

A bírálat másolatban Grosz János urnak megküldetni határoztatik.

190. A titkár jelenti, hogy Merényi mérnök úr két értekezést nyújtott be bírájat végett. Egyiknek czíme: »Az átlag metszeti vonal és átlag metszeti sík elmélete«, a másíknak pedig »A kerülék kerületének elemi uton kiszámítása.«

Áttétetik a III. osztályhoz.

191. Olvastatott Paulini J. J. előfizetési felhívása az ázsiai harcztér földképére.

A könyvtárnokhoz tétetik át.

192. Olvastatott Zichy Mihály urnak, mint a párisi magyar egylet elnökének folyamodása könyvek adományozása végett.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

193. Olvastatott dr. Kroner gráczí tanár folyamodása, a ki a gráczí történelmi seminarium részére némely történeti kiadványokat kér az Akadémiától.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

194. Kerpely Antal l. t. köszöni megválasztatását és székét még ez évben elfoglalni szándékozik.

Tudomásul szolgál.

195. Haan Lajos l. t. köszöni megválasztatását.

Tudomásul szolgál.

196. Ebers György külső tag köszöni megválasztatását és a neki megküldött oklevelet.

Tudomásul szolgál.

197. Az udvarhely-kereszturi unitar. középtanoda igazgatósága megköszöni, hogy az Akadémia mindennemű kiadványait küldi a tanoda könyvtára számára.

Szintén tudomásul szolgál.

198. Az elnök gr. Lónyay Menyhért úr előadja, hogy 1875. óta mit tett gróf Széchenyi István naplói és másnemű iratai ügyében, a melyeket a m. tudományos Akadémia számára közadakozás útján megszerezni törekedett. Gróf Széchenyi István 1841-ben kelt végrendeletében úgy munkái kiadási jogát, mint naplói és mindennemű iratait Tasner Antalra hagyta, a ki végrendeletében szintén rendelkezett a hagyományról, s azt örökösire ruházta, a kik végre felájánlották az Akadémiának megvétel végett. Az elnök a »Budapesti Szemlé«-ben ismertetvén e naplókat és iratokat, adakozásra hívta fel a nemzetet s egyszersmind megkötötte a szerződést a Tasner örökösök-

kel. E szerint az örökösök eladták gr. Lónyaynak, mint az Akadémia elnökének gróf Széchenyi Istvánnak minden naplóit, jegyzeteit, kéz- és egyéb iratait husz ezer forintért osztrák értékben. Ez árba be van tudva a gróf Széchenyi végrendelete szerint szintén a Tasner örökösök tulajdonához tartozó kiadói jog Széchenyinek már nyomtatásban megjelent összes munkáira nézve is; az eladó örökösök még azt kötötték ki a maguk részére, hogy mindazon újabb kiadványoknak, melyeket az Akadémia gróf Széchenyi István megjelent munkáiból, továbbá naplóiból, jegyzeteiből, kéz- vagy egyéb irataiból és levelezéseiből sajtó útján közrebocsát, a tiszta jövedelem 20%-a illesse az örökösöket, a tiszta jövedelem alatt értvén azt az összeget, mely a szerkesztés, nyomtatás, elárusítás és könyvkereskedői kezelés költségeinek, szóval minden szükséges készpénzbeli kiadásnak levonása után fönmarad. Eszerződés értelme szerint 1875. május 10-ik napján az összes iratok ládába helyezve, lepecsételve, téritvény mellett a m. földhitelintézetnél letétettek oly feltétellel, hogy a letéti jegy a. m. t. Akadémia elnökségének átadatván, a földhitelintézet az Akadémiának kiszolgáltassa, mihelyt a Tasner örökösöknek a 20,000 frt készpénzben kifizettetik. A 20,000 frt kifizetésének véghatárnapjául 1876. január első napja tüzetett ki. Azonban időközben a szerződés némi módosítást szenvedett, t. i. abban, hogy a begyűlt összegek 1876. január 1-je előtt is kiadhattak a Tasner örökösöknek s az 1876. január elsője után begyűlendő adományok is kiadhatnak 20,000 frt erejéig, de viszont az örökösök is kötelezték magukat, hogy 1876. január 1-én Széchenyi összes iratait átadják az Akadémiának, még azon esetben s, ha addig a 20,000 forint be nem gyűlt volna. Ez alatt a gyűjtés folyt s összesen 10,564 frt 55 kr folyt be a Tasner örökösök részére s az összes iratok a pótszerződés szerint átmentek az Akadémia birtokába. Itt az ideje, hogy ez iratok átvétessenek s az Akadémia gondoskodjék, hogy előbb utóbb a szerzőhöz illő kiadásban a közönség elébe jussanak. Erre nézve egy bizottságot indítványoz, a mely elnöklése alatt a következő akadémiai tagokból állana: Zichy Antal t., Gyulai Pál r., Szász Károly r., Pauler Gyula r. és Deák Farkas l. tagokból. Egyszersmind beadja az ez ügyre vonatkozó iratokat, név szerint:

a) »Gróf Széchenyi István hátrahagyott iratai« című röpiratot magyar és német kiadásban.

b) Gr. Széchenyi István naplóinak s más nemű iratainak lajstromát.

c) A Tasner örökösökkel kötött szerződés eredeti példányát a pótszerződéssel együtt s a Tasner Antal végrendelete hitelesített másolatát.

d) A gr. Széchenyi irataira begyűlt adakozások kimutatását a. m. földhitelintézet pénzügyi osztályától.

e) Egy aláírási ívet a gr. Széchenyi iratai megvételére köröztetés végett az akadémiai tagok között, hogy azok is adakozzanak, a kik még nem adakoztak volna.

Öröndetes tudomásul vétetett s az elnöknek köszönet szavaztatott sikeres fáradozásáért; az indítványozott bizottság elfogadtatik s október elején összehivandó, az aláírási ív pedig köröztetendő. Egyszersmind az is elhatároztatik, hogy erről az Igazgató Tanács is értesítettessék, minthogy ez nem csak irodalmi, hanem vagyoni ügy is.

199. Végre a főtítkár bemutatja a f. é. május 28-ika óta a könyvtár számára érkezett könyveket ily renddel:

I. Testületekről.

Académie Royale. Kopenhága. Oversigt 1877. No 1.

Deutsch. Morgenländische Gesellschaft. Leipzig. a) Zeitschrift. XXXI. B. 1. H. b) Register zu B. XXI—XXX.

Accademia dei lincei. Roma. a) Atti. Ser. 2. Vol. I. II. III. P. 1. 2. b) Constitutiones lynceorum ad 1875. c) Transunti. Vol. I. Fasc. 1. 2. 6.

Kön. Preuss. Akad. der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Februar 1877.

Tudom. egyetem. Christiania a) Die Pflanzenwelt Norwegens. b) Forhandlingar. 1874. 1875. c) Enumeratio insectorum Norvegianorum. Fasc. 2. 3. 4. d) Painting and sculpture. e) Etudes sur les mouvements de l' atmosphère. f) Transfusion and plethora. g) On some remarkable formes of animal life. h) Ungedruckte, unbeachtete und wenig beachtete Quellen zur Geschichte des Taufsymbols. i) Heilagra Vanna Sogur.

Verein für Geschichte und Alterth. Schlesiens. Breslau. Scriptores rerum Silesiacarum. X. B.

Society of Antiquaries. London. Index to Proceedings. Vol. VI.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The Amer. Journal of science and arts. Vol. XIII. No 78.

Kais. Universität. Dorpat. Meteor. Beobachtungen. II. B. 5. H.

Gesellsch. für Erdkunde. Berlin a) Zeitschrift. XII. B. 2. H. b) Verhandlungen. IV. Bd. Nr. 4.

Académie Imp. des Sciences Sz. Pétervár a) Mémoires. Tom. XXII. No. 11. 12. Tom. XXIII. No. 2—8. Tom. XXIV. No. 1. 2. 3. b) Otschet Voszemnadczatom etc.

Societatea Academia Romana. Bukurest. a) Gramateca limbei romane. P. II. b) Annulele. Tom. IX.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger 1877. Nr. 12. 13. 14.

Società Adr. di Scienze Nat. Triest. Bolletino. Vol. III. No 1.

Délszláv Akadémia. Zágráb. Rad. Knj. XXXIX.

Kir. m. természettud. társulat. Budapest. a) Népszerű term. előadások gyűjteménye. 5. 6. füz. b) A társulat könyveinek címjegyzéke. c) A társulat tagjainak névjegyzéke. d) Magyarország vaskövei és vasterményei.

Erdélyi múzeum. Kolozsvár. Évkönyv. II. köt. 2. sz.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani Közlöny. VI. évfoly. 5. 6. sz.

Magyar kir. Földtani intézet. Budapest. Évkönyv VI. köt. 1. füz.

Norvég kormány. Christiania. a) Norges officielle Statistik. 1875. 1876. 1877. 8 dar. b) Statistique internationale. c) Norges Mynter.

M. k. közokt. minisztérium. Budapest. Az 1875. évi fogyasztási adóeredményeknek statisztikai egybeállítása.

Kir. József műegyetem. Budapest. Programm az 1877/78. tanévre.

Békési gazd. egylet. B.-Gyula. Értesítő, 1876-ról.

II. Magánosoktól.

Chyzer Kornél. S.-A.-Ujhely. Az erdőbényei fürdő ismertetése.

Tomor Ferencz. Budapest. A hatodik nagyhatalom.

Bereczki Máté. Mező-Kovács háza. Gyümölcsészeti vázlatok.

III. Köteles példányok.

Wajdits J. nyomdája. Nagy-Kanizsa. Adatok Zalamegye történetéhez. III. köt. 5. 6. füz.

Pajevics A. nyomdája. Ujvidék. a) Odabrane narodne peszme. b) Album humorisztich szlika. 1. füz.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. a) O lacrima ferbinte. b) La Roumanie.

Ref. főtanoda nyomdája. M. Vásárhely. Évi jelentés Maros-Tordamegye 1876-diki állapotáról.

Siegler K. nyomdája. Komárom. Adamovics: A tüzoltó.

Rábely M. nyomdája. Rimaszombat. Q. Curtii Rufi orationes electae.

Refor. főiskola nyomdája. S.-Patak. A tiszáninneri ref. egyházkerület 1877. május havi közgyűlésének jegyzőkönyve.

Fischel F. nyomdája. Nagy-Kanizsa. a) A villamosság. b) A légnyomás.

Krafft V. nyomdája. Nagyszeben. Educatiunea.

Angermayer K. nyomdája. Pozsony. Évi jelentés Pozsony vármegye állapotáról. 1876.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Math. és Term. Közl. XIV. k. 2. 3. 4. 5. sz.

b) Archaeol. Értesítő XI. köt. 5. sz.

c) A magyar helyesírás elvei és szabályai.

d) Évkönyv XV. köt. 2. 3. 5. dar.

e) Nyelvtudom. Értek. VI. köt. 7. 8. 9. sz.

f) Term. Értek. VIII. köt. 4. 5. sz.

g) Értesítő 1877. 3. sz.

h) Mathem. Értek. V. köt. 8. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonötödik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1877. október 1-én.

Csengery Antal akad. másodelnök úr elnöklése alatt.

201. Másodelnök úr üdvözlőlvén a tagokat, a h. főtítkár bejelenti az Akadémiának a szünidő alatt halál által szenvedett veszteségeit, úgymint *Thiers Adolf*, *Parlatore Fülöp* külföldi tagoknak és *Schirckhuber Móricz* lev. tagnak gyászos elhunytát.

Az Akadémia fájdalmasan veszi tudomásul a jelentést, és felhívja az illető (II. és III.) osztályokat az emlékbeszédek iránti gondoskodásra.

202. Olvastatik a nm. vallás és közoktatásügyi miniszter úrnak f. é. szept. 11-én kelt leirata, melyben az Akadémiát értesíti, hogy ajánlatára Fehérvári László tanár-jelölt részére a bécsi történelmi seminarium látogathatása céljából évi 1200 frtnyi állami ösztöndíjt helyez kilátásba.

Örvendetes tudomásul vétetik.

203. Olvastatik a nm. belügyminisztériumnak f. é. júl. 28-án kelt két leirata, melyekben az Akadémiát felhívja, hogy a Szolnok-Doboka- és Maros-Tordamegye részére tervezett új czimereket történelmi és czimertani szempontból bírálja meg.

Áttétetik az archaeologiai bizottsághoz oly felhívással, hogy jelentését a legközelebbi összes ülésen mutassa be.

204. Olvastatik Nendtvich Károly r. tagnak f. é. július 2-án kelt jelentése az Akadémia vegy- és természettani szertár eszközeinek és könyveinek átadása felől.

Tudomásul vétetik, és egyttal az Igazgató Tanácsnak is bemutatattatik.

205. Olvastatik Zichy Mihálynak mint a párisi magyar egyet. elnökének kérvénye, könyvek adományozása tárgyában.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

206. Olvastatnak a *königsbergi* természettani egyet., a római *Accademia dei lincei* és a florenczi kir. könyvtár iratai, melyekben ohajtásukat fejezik ki az Akadémiával csereviszonyba lépni.

Áttétetik a könyvtári bizottsághoz.

207. Villari és Lefasseur köszönik külső taggá történt megválasztásukat.

Tudomásul vétetik.

208. A h. főtítkár bemutatja a szünidő alatt érkezett ajándék-, csere- és köteles könyvpéldányokat, ily rendben :

I. Testületektöl.

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. a) *Corpus inscriptionum Latinarum*. Vol. V. P. 2. b) Monatsbericht. März. April. Maj. 1877.

Kön. Bayerische Akademie der Wiss. München. a) Sitzungsberichte. Math. Physik. Cl. 1877. 1. H. Philos. Philol. und Hist. Cl. 1877. 2. H. c) Verstehen und Beurtheilung. d) Die geognostische Durchforschung Bayerns. e) Nanak der Stifter der Sikh-Religion. f) Über den Inhalt der allgemeinen Bildung in der Zeit der Scholastik. g) Abhandlungen. Math. Physik. Cl. XII. B. 2. 3. Abtheilung. Philos. Philol. Cl. XIV. B. 1. Abth.

Société des Sciences de Finlande. Helsingfors. a) Suomi. Toin. Jak. 11. osa. b) Sanakirja. 10. W. c) Suomalain-Ugrilaisen Muinaistutkinnon Alkeita. d) Oppikirja analyt. Geometriassa. e) Lyhykainen Kasvioppi ja Kasvio. f) Observations Météorologiques. 1874. g) Bidrag. 1876. 1877. h) Öfversigt. 1875/6.

Société R. de Numismatique. Brüssel. Revue. 1877. Livr. 3. 4.

Société des Antiquaires du Nord. Kopenhága. a) Aarboger. 1876. 3. 4. H. b) Mémoires. 1875/6. c) Tillaeg til Aarboger 1875.

Accademia Gioenia. Catania. Atti. Ser. III. Tom. VI. IX.

Société des Sciences phys. et nat. Bordeaux. Mémoires. II. Sér. Tom. II.

R. Geographical Society. London. a) Journal. Vol. XLVI. b) Proceedings. Vol. XXI. No. 4. c) Charter and regulations.

Office of the Amer. Journal. New Haven. The Amer. Journal of Science and arts. Vol. XIV. No. 79. 80. 81.

R. Istituto di studi superiori. Florencz. a) Pubblicazioni. Sez. di Sc. Fisiche e Nat. Vol. I. b) Sez. di Med. e Chirurgia e di Farmacia. Vol. I. c) Sez. di Filos. e Filologia. Vol. I. II. d) Repertorio Sinico-giapponese. Fasc. II.

Accademia della Crusca. Florencz. Vocabolario. Vol. II. Fasc. 1. 2. 3.

Accademia dei lincei. Róma. a) Atti. Ser. II. Vol. III. Par. 3. b) Atti Transunti. Vol. I. Fasc. 7.

Verein für Kunst und Alterthum. Uhm. Uhm und Sein Münster.

Kön. Sächs. Alterthumsverein. Drezda. Mittheilungen. XXVI—XXVII. H.

Verein von Alterthumsfreunden. Bonn. Jahrbücher. 59. 60. H.

Deutsche Morgenländ. Gesellsch. Leipzig. Zeitschrift. XXXI. B. 2. 3. H.

Kön. Physik. Ökonomische Gesellsch. Königsberg. Schriften. I. Jahrg. I. Abth. II. Jahrg. 1. 2. Abth. IV—XVI. Jahrg. 1. 2. Abth.

Gelehrte Estnische Ges. Dorpat. Verhandlungen. VIII. B. 4. H.

Kön. Sternwarte. Münster. Resultate der in den 43 Jahren 1833—1875. angestellten Sternschuppen-Beobachtungen.

Histor. Verein für Oberbayern. München. Oberbayerisches Archiv. XXX. B. 3. H. XXXV. B. 2—3 H.

Gesellsch. für Schlesw. Holst. Lauenburg. Geschichte. Kiel. a) Zeitschrift. VII. B. b) Register zum Diplomatarium des Klosters Arensbök.

Académie Imp. des Sciences. Sz.-Pétervár. Bulletin. Tom. XIII. No 4. 2. péld.

Commission Imp. Archéologique. Sz.-Pétervár. Compte-rendu pour 1872. 1873. 1874. s mindenikhez egy-egy atász.

Egyetemi nyomda igazg. Cambridge. Catalogue of works.

Schlesw. Holst. Lauenburg. Alterthumsverein. Kiel. Archaeologische Mittheilungen.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1877. Nr. 15. 16. 17. 18. 19.

K. k. Geolog. Reichsanstalt. Bécs. a) Verhandlungen. 1877. Nr. 8. 9. 11. b) Abhandlungen. VII. B. 4. H. c) Jahrbuch. XXVII. B. Nr. 2.

K. k. Statist. Central-Commission. Bécs. Statist. Jahrbuch. 1874. 3—4. 7. H. 1875. 5. H. 1876. 1. H.

Akademische Lesehalle. Czernowitz. Erster Verwaltungsbericht.

Alterthumsverein. Bécs. Berichte und Mittheilungen. XV. XVI. B.

Histor. Verein für Steiermark. Gratz. a) Beiträge. 14. Jahrg. b) Mittheilungen. 25. H.

Siebenbürg. Verein für Naturwiss. Nagy-Szeben. Verhandlungen und Mittheilungen. XXVII. Jahrg.

Jog- és államtud. kar. Nagyvárad. Almanach 1876/7-ről.

Fővárosi statiszt. hivatal. Budapest. Közlemények. XIII.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani Közlöny. VII. évfoly. 7. 8. sz.

Dunamelléki ref. egyházkerület elnöksége. Budapest. a) Az 1877. május havában tartott közgyűlés jegyzőkönyve. b) A középiskolák igazgatására sat. vonatkozó javaslat.

Verein für Siebenbürg. Landeskunde. Nagyszeben. Archiv. XIV. B. 1. H.

M. k. meteor. és földdelej. intézet. Budapest. Évkönyv. V. köt.

M. k. tudom. egyetem. Budapest. a) Tanrend az 1876/7 év 2-ik felére. b) Almanach 1876/7-ről. c) Acta. 1876/7. Fasc. II. d) Tanrend az 1877/8 év első felére.

Angol kormány. Calcutta. a) Catalogue of sanskrit Mss. existing in Oudh; for 30th. sept. 1875. b) Mainwaring: A grammar of the Rong language.

Olasz kir. földműv. minisztérium. Róma. a) Notizie e studi sull' agricoltura 1876. b) Annali. Vol. 87.

Bureau de Statistique de Finlande. Helsingfors. Suomenmaan Virallinen Tilasto.

Földműv. ipar- és keresk. m. k. minisztérium. Budapest. A m. korona területén lévő állami és vasúti távirdák statisztikája 1876-ról.

Vallás és közokt. m. k. minisztérium. Budapest. Ergebnisse der Verzehrssteuer 1876.

Iskolai Értesítő 1876/7-ről a kézmárki ev. gymnasium, a pozsonyi kath. főgymnasium, a pécsi állam főreáltanoda, a losonczyi állami főgymnasium, az esztergomi reáltanoda, a besztercebányai ev. gymnasium, a budapesti keresk. akadémia, a kassai állami főreáltanoda, a nagyváradai kath. főgymnasium, nagyszebeni kir. főgymnasium, rosnyói kath. főgymnasium, brassói kath. főgymnasium, sárospataki ref. főiskola, segesvári ev. gymnasium, debreczeni ref. főiskola, besztercei ipariskola, lőcsei kath. főgymnasium, és miskolczyi ref. lyceum részéről.

Tudom. és műegyetemi olvasókönyv. Budapest. Évkönyv V. évfoly.

II. Magánosoktól.

Chr. Nehls. Hamburg. Über graphische Integration und ihre Anwendung in der graphischen Statik.

Krüll N. könyvtár. Stuttgart. Deutsches Dichter - Lexicon. 1. Lieferung.

Daempff Sándor. Pécs. A magánjog és tárgya.

L. R. Landau. Berlin. System der gesammten Ethik. I. B.

Herma Cziglér von Vecse Cappilleri. Bécs. Widereroberung Pannoniens.

Rajah Sourindro Mohun Tagore. Calcutta. a) Hindu music (13 Vol.) b) Six principal Rágas.

M. Garcin de Tassy. Páris. La langue et la littérature Hindoustaniens en 1875. en 1876.

Rájdendrolala Mitra k. t. Calcutta. A scheme for the rendering european scientific terms in to the vernaculars of India.

Farkas Antal. Szeged. A magyar mondatban példákban.

Maurer Adolf könyvtáros. Kassa. a) Prakticzka mluvnicza Uherszka. b) A lélektani tanulmány. c) Elméleti s gyakorlati német nyelvtan. d) Perthes: Latin alaktan. e) Ugyanaz: Latin olvasókönyv. f) Ugyanaz: Latin nyelvtani szókönyv. g) A tanmód szemléltetése. h) Sand: Césarine. I. II. köt.

Borbás Vincze. Budapest. a) De iridibus nonnullis etc. b) Beiträge zur systematischen Kenntniss der gelbblüthigen Dianthus Arten u. s. w.

Ebenhösch Ferencz. Győr. Győrvidékének kőkorszaki leletei.

Rómer Floris r. t. Budapest. Congrès international d' Anthropologie et d' Archéologie préhistoriques. VIII-e session.

Hyde Clarke. London. Himalayan origin and connection of the Magyar und Ugrian.

Szvorényi József l. t. Eger. Fejlődési tünetmények a nyelvben.

Matkovich Pál. Fiume. Cenni generali sulla Flora di Fiume.

J. Ritter von Puscariu. Budapest. Das Stereometer.

Csink János. Eperjes. Vezérfonal a földrajz oktatásához. IV. V. folyam.

Pasquale Villari. k. t. Florencz. Niccolo Machiavelli und seine Zeit. I. B.

C. Grewingk. Dorpat. Zur Archaeologie des Balticum und Russlands.

Varga Ferencz. Györök. Szeged város története. I. köt.

Rosty Kálmán. Kalocsa. Mitra jubilaris honoribus excell. domini Ludovic-Haynald.

F. W. C. Trafford. Lausanne. Amphiorama ou la vue du monde.

III. Köteles példányok.

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Heitzmann: A sebészeti kór- és gyógytan alapvonalai. b) Seidel: A magyarok története. c) Herczeg: A telekkönyvi rendtartás. d) Thome: A növényország tankönyve. e) Apáthy: Kereskedelmi jog (hiányos példány.) f) Lafontaine meséi. g) Beiträge zu Raphael's Studium der Antike. h) Fraknoi: Vázlatok Magyarország műveltségi állapotáról. i) Liptómegeye őstermelése. k) A magyar muzeum képcsarnokának lajstro ma. l) Ugyanaz németül. m) A mindenkor kész számító (hat nyelven). n) Szent énekkönyv. o) Die Regulirung des Teufelgrabens. p) A Kisfaludy-társaság évkönyve. XII. köt. q) Igazságügyi törvények anyagyűjteménye. r) A magyar királyság földirata. s) A részvényes kereseti jogáról. t) Törvényezik a gyámságról és gondnokságról. u) Zalai: Halottkémi kalauz. x) Collins: A két végzet. y) Jogi ismétlő könyvek gyűjteménye IV. V. z) Jókai: Szép Mikhál. I. II. III. köt. j) Ugyanaz: Egy az isten. I—VI. köt. v) Porzó tárczalevelei. I. II. köt. w) Forgó: Gyer-

mekhumor. aa) Vértesi : Eltévesztett utak. bb) Cherbuliez : Brohl Samu és társa. cc) Uchard : Barbassa nagybátyám. dd) Petőfi S. összes költeményei. Második képes kiadás. ee) A m. n. muzeum könyvtárában találtató többes példányok. ff) Az osztrák császári cím és Magyarország. gg) A linear egyenlet rendszerek sat. megoldása. hh) Kriesch : Növénytan. ii) Beöthy : A m. nemzeti irodalom történeti ismertetése. I. köt. kk) Márkus : Törökországi képek. ll) Ribáry : A legújabb kor története. mm) Székely : A figurális rajz és festés elvei. nn) Polgári iskola. II. évfoly. 1—6. sz. oo) Mahler : A síkgörbe vonalak. pp) Magyar statist. Évkönyv. 7 dar. qq) Műgyetemi Lapok. II. köt. 11—16. füz. rr) Az építési ipar. 1877 1—33. sz. ss) Magyar tanügy. V. évfoly. 9—10. füz. VI. évfoly. 1—6. füzet. tt) Századok. 1877. 1—7. füz. uu) A m. mérnök és építész-egylet közlönye. 8 dar. xx) Magyarország szőlőszeti statisztikája. yy) Ugyanaz francziául. zz) Neuvième Session du Congrès international de Statistique. jj) Tóth : Konstantinápolyi emlékek. vv) Az országos kisededőv egyesület Évkönyve 1876-ról. ww) A jogtudomány alapelvei. aaa) Balogh : A roncsoló toroklob. bbb) Lindner : Az építkezési és tűzrendészeti ügy reformja. ccc) Lenkey : A bölcsész. ddd) Die polnische Frage. eee) Gyepkönyv 1876-ról. fff) Nemzeti casinokönyv 1876-ról. ggg) Paszlawszky : Az állatok természetrajza. hhh) Paur : Logika. iii) Korbuly : Magyarország közjoga. kkk) Seidel : Képes természetrajz. lll) Szatmáry : Az emberi művelődés története. mmm) Suppan : Ábrázoló geometria. nnn) Kármán : Magyar olvasókönyv. III. R. ooo) Az 1877. évi országgyűlési törvényozikkek. I—XX. ppp) Malot : Chamberlain ezredes. qq) Házi könyvtár. XXV. rrr) Román népdalok. sss) Molière vigjátékai. VII. köt. tt) Csernysenszky : Mit tegyünk. uuu) Charot : Dumont Jakab. xxx) Cortambert : A tenger fenekén. yyy) Dell' Adami : Az anyagi magyar magánjog codificatiója. zzz) A hazai köszén. jjj) György : Keletre magyar. vvv) Edwards : Lea a divathölgy. I. II. köt. www) Külföldi novellák I. II. köt. aaaa) György Aladár : Piros mint a rózsza. I. II. köt.

Wigand K. nyomdája Pozsony a) Stifter : Der Nachsommer. b) A pozsonyi városi főreáltanoda Értesítője 1876/7-ről. c) Der Hochwald. d) Anfangsgründe der Ungar. Sprache. e) A m.-óvári gazdasági Akadémia 1876/7-ben. f) Ugyanaz németül. g) A m. k. minisztérium rendeleteinek gyűjteménye. 1876. 8. füz. 1877. 1. 2. 3. füz. h) A m. k. igazságügyminisztérium rendeleteinek gyűjteménye. 1867. 1868. i) 1877. évi országgyűlési törvényozikkek. 1. 2. füz. k) Ugyanaz németül. l) Landesgesetze des Jahres 1876. 4. H. m) Kerékgyártó : A műveltség fejlődése Magyarországon. 1. füz. n) Kármory : Az ó-testamentomi apokrifus könyvek. o) Az 1876/7. évi takarmányozási összeállítás a m.-óvári gazd. Akadémia gazdaságában.

M. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) A m. orvosok és természetvizsgálók XVIII. nagygyűlésének munkálatai. b) Szamosi : Szemelvény görög remekírókból. c) Az egyetemi főgymnasium Értesítője 1876/7-ről. d) A meteor. és földdelej. m. k. intézet Évkönyve V. köt. e) Acta r. sc. universitatis 1876/7. Fasc. II. f) A budapesti m. k. tud. egyetem tanrende 1877/8. első felére. g) Thanhoffer Lajos : Jelentés külföldi utazása alatt tett tapasztalatairól. h) Gerlóczy : Természet- jogtan. i) Barna Ignác versei. k) Táncsics : Hunnia függetlensége. l) Ugyanaz : Gyász-napok emléke levelekben. m) A házi ipar könyve. n) Das neue physiol. Institut.

Römer és Kamner nyomdája. Brassó. a) Les armements russes et l'impasse anglaise. b) Grossières contradictions anglaises.

Pajevits A. nyomdája. Ujvidék. a) Szrpsko-turszki rat. b) Mala biblioteka. II. c) Isztorija Vojnicske Krajine. Sz. 1. d) Illustrovana ratna Kronika.

Siegler K. nyomdája. Komárom. Leitende Bestimmungen für grössere Artillerie Körper. b) 4 dar. Isk. Értesítő. c) Ó és új kalendárium 1878-ra.

Angermayer K. nyomdája. Pozsony. Az oroszvári növénymivelő intézet árjegyzéke.

Pleitz F. nyomdája. Nagybecskerek. A nagybecskereki főgymnásium Értesítője 1876/7-ről.

Drotleff J. nyomdája. Nagyszeben. Pomaritul.

Ref. főiskola nyomdája. S. Patak. Népiskolai tanterv.

Magyar-testvérek nyomdája. Temesvár. a) Titel mint prépostság. b) Történelmi és régészeti Értesítő. III. évfoly. 3. füz.

Kovács Mihály nyomdája. Rozsnyó. A rozsnyói kath. főgymnásium Értesítője 1876/7-ről.

Gyulai I. nyomdája. Arad. A babonák könyve.

Ref. főiskola nyomdája. Pápa. A Dunántúli ref. egyházkerület 1877. juniusi közgyűlésének jegyzőkönyve.

Wajdits J. nyomdája. Nagy-Kanizsa. Adatok Zalamegye történetéhez. IV. köt. 1. 2. 3. füz.

Skarniczal F. nyomdája. Szakolcza. Szlovenszki Kalendar na 1878.

Ref. főiskola nyomdája. Kolozsvár. a) A zilahi polgári iskola Értesítője 1876/7-ről. b) A tölgyesi szoros és közlekedései. c) A kolozsvári m. k. tud. egyetem tanrendje 1877/8. tanév első felére. d) Erdélyi muzeum. IV. évfoly. 6. 7. sz. e) Az erdélyi h. h. egyházkerület máj. jun. közgyűlésének jegyzőkönyve. f) A nagyenyedi ref. Bethlen-főtanoda Értesítője 1876/7-ről.

Michaelis N. nyomdája. Nagyszeben. Kalender des Siebenbürgischen Volksfreundes für 1878.

Fischel Fülöp nyomdája. Nagy-Kanizsa. a) Hoffman: Német nyelvtan. b) Ugyanaz : A nemzetiség és a nemzeti nyelv.

Kraff W. nyomdája. Brassó. Crestomatia curta.

IV. Sajtó kiadásbeli munkák.

a) Archaeol. Értesítő XI. k. 6. 7. sz.

b) Mathem. Értek. V. köt. 7. 9. 10. sz. VI. k. 1. sz.

c) Nyelvtud. Értek. VI. köt. 10. sz. VII. köt. 1. sz.

d) Évkönyv. XVI. köt. 1. dar.

e) Társadalmi Értek. IV. köt. 8. 9. sz.

f) Értesítő. 1877. 9. 10. 11. 12. sz.

g) Almanach 1878-ra.

h) Mathem. és Term. Közlem. XIV. köt. 6. 7. sz.

Ugyanakkor :

A II. osztály *hetedik* ülése.

Horváth Mihály r. t. osztály elnök elnöklése alatt.

209. (21) Osztály-elnök üdvözlő a szünidő után az első ülésre megjelent tagokat.

210. (22) *Jakab Elek* l. t. felolvassa ily című értekezését: »Tanulmányok Erdély XVIII. századbéli jogi történetéből.«

Szabályszerű birálat alá bocsáttatik.

Huszonhatodik akadémiai ülés.

A III. osztály *hetedik* ülése

1877. okt. 8-án.

Sztoczek József r. t. osztály-elnök elnöklése alatt.

213. (40) *Thanhoffer Lajos* egyetemi tanár mint vendég »A gyuladásról« értekezett. Kivonatban így :

1) A szem porczhártyája (cornea) szélén levő véredények, még a hajszáledények is (capillarisok), edénykörötti (perivascularis) ürben fekszenek; ez ürök egyrésről a cornea nedvhézagával, másrésről az abba betérő, abban elágazó, idegeket vivő és endothel sejtekkel kibélelt csatornákkal összefüggésben állanak, illetőleg ezek egymással összenyílnak.

2) A gyuladásnál a bevándorlás csak is a peripheriáról és e perivascularis nyirküreken át történhetik és az idegeket vivő csatornában is létesül.

3) A cornea széleinek megkarczolásai után, lobos porczhártyában az idegek mentében és egyebütt az ismert utakon a porczhártya episelelral testecseinek fekete festékét felvevő vándorsejtek vándorolnak be; carminpor bedörzsölése után a fekete festékszemcsék mellett carminszemcsékkel is etetett vándorsejtek találhatók a corneában.

4) A vándorsejtek a corneában, mint már *Stricker*, *Ranvier* és *Klein* állították, vizsgálataim szerint is osztódhatnak.

5) A porczhártyának pokolkövel való égetésénél támadt gyuladása után, az égetési pörk levétele után, a cornea mellső felületén ékes felhámrajzolatok maradnak vissza, melyek eredete azonban kétséges.

6) Edénytelen szövetekben a gyuladás alatt ugy a kötszövet testecsek szaporodása, mint a bevándorlás fenn van. Edényes szövetekben szintúgy.

7) *Wissoczky* haemoglobin reactiója eosinra csakugyan beáll, de a készítményen nem tartós. Az tartóssá lesz, ha előbb a készítmény néhány másodpercig felosmium savban [10/0] állott és csak azután festetett meg eosinnal. Békaálcák farkában, nemkülönben újszülött tengeri malaczkok bélfodra és cseplezében a fejlődő edények így igen szépek és bennük

fénylő és termés rézszínűek lesznek a vérsejtek, ugyanilyenek az edények körütti haemaloblasták is.

8) A gyuladás alatt az idegek is változnak. Azok vándorsejtek és az ideghüvely magvainak szaporodó elemeitől szétziláltnak lesznek, későbbben eltűnnek s idővel helyüket nyulványos s egymással összenyúló hosszú sejtek foglalják el, melyek részben vándor, részben cornea testecsekhez hasonlítanak s valószínűleg az ideg-regeneratiót indítják meg.

9) Ha a békát szívéen át addig fecskendezzük lepárolt vízzel, míg a megnyitott viszereken keresztül tiszta színtelen víz folyik ki, tehát addig, míg abban semmi vér sincs, az állat 5 perczig, $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$, egész 1 óráig, többször több óráig s egyes esetekben egy-két napig is élél, legalább az életnek ismert tünetényeit mutatja. Ha ezután corneáján lobot idézünk elő, akkor bevándorlás nincsen jelen, de a cornea-testecsek rendes módon szaporodnak.

10) Ugy látszik, hogy a cornea-testecsek magyszaporodása azok tönkrejutására vezet, míg a bevándorlás valószínűleg a cornea-testecsek regeneratióját indítja meg.

214. (41) *Dr. Krenner József* »A verespataki arany lemezekről« tartott felolvasást.

215. (42) *Gruber Lajos és Kurländer Ignác* részéről *Szily Kálmán* előterjeszti »Az 1874. V. (Borelli-féle) üstökös definitív pályaszámítását.« Kivonata ez :

Az üstökösökben gazdag 1874-ik év július 25-ikén Borellinek Marseilleben sikerült ez év negyedik üstökösét felfedezni; a következő hóban történt új üstökösfelfedezés után azonban kiderült, hogy a szóban forgó üstökös a perihelium-időre nézve az V. helyet foglalja el. Az 1874-ik évi V. (Borelli-féle) üstökös 88 napig tartott láthatósága alatt több csillagdn figyeltek meg, és pedig Hamburg, Lipcse, Kremsmünster, Strassburg, Bécs, Kiel, Berlin, Washington és Marseilleben, úgy hogy a pontos pályameghatározásra összesen 111 hasznavehető megfigyelés állott rendelkezésre. Az üstökös nagyságra és fényhatályosságra nézve a kisebbek közé sorolandó és az üstökösökön általánosan észlelt jelenségeken kívül megemlítendő, hogy szemcsés felületet tüntetett elő, mely körülmény tetemes akadályul szolgálhatott az üstökös fejének (súlypontjának) fixirozásában.

Tekintettel arra, hogy a különböző észlelők a megfigyelések reducálásánál, nevezetesen az összehasonlítási csillagok positióinak átszámításánál, nem ugyanazon állandókat alkalmazzák, a kívánatos összhangzatoság érdekében czélszerűnek látszott az egész megfigyelési anyagot új átszámításnak alávetni. Számításaink alapjául a Grützmacher által közölt megközelítő pályaelemeket vettük fel; minthogy azonban ezek az egész megfigyelési anyaghoz, kivált az utolsó időből származó észleletekhez nem alkalmazkodnak oly mértékben, hogy az elemek differentiális hányadosok segítségével leendő javítását sikeresen lehetett volna fogatba venni, szükséges volt egy előleges, az észleletekhez jobban simuló rendszert levezetni. Négy alappositio szerkesztése után e célra a távol-

ságok változtatásának módszere választatott. Ebbeli számításaink a következő előleges elemrendszerhez vezettek:

$$\begin{aligned} T \text{ (a napközel ideje)} &= 1874. \text{ Augusztus } 26.8803 \text{ köz. berlini idő} \\ \pi' \text{ (a napközel hossza)} &= 335^\circ 44' 41.''_5 \\ \Omega' \text{ (a felszálló csomó hossza)} &= 279 \ 11 \ 56.0 \\ i \text{ (a pálya hajlása)} &= 39 \ 51 \ 10.0 \end{aligned} \left. \vphantom{\begin{aligned} T \\ \pi' \\ \Omega' \\ i \end{aligned}} \right\} 1874.0. \text{ Aequator}$$

$$\begin{aligned} \log e \text{ (a központkivüliség log.)} &= 9.999 \ 6520 \\ \log q \text{ (Periheliumtávolság log.)} &= 9 \ 992 \ 4040 \end{aligned}$$

E rendszer javítása végett a megfigyeléseknek imez elemekkel való összehasonlítása után 5 normálhely felállítása látszott célszerűnek. Ezek értelmében a positiókban javítandó hibák végső esetben is a 12—13 iv-másodpercet nem haladják meg. E hibák kicsinyiségével összhangzásban az eredő elemjavítások is kicsinyek lesznek. A különzéki hányadosok számítása után felállított 10 feltéti egyenletnek a legkisebb négyzetek elmélete szerint történt megoldása ugyanis ezen correctiók számára a következő értékeket szolgáltatatta:

$$\begin{aligned} dT &= + \ 0.001 \ 6613 \\ d \log q &= - \ 0.000 \ 0141 \\ de &= - \ 0.000 \ 5395 \\ d\Omega' &= + \ 18.''64 \\ d\pi' &= - \ 1. \ 04 \\ di' &= - \ 39 \ 23 \end{aligned}$$

Ezen correctiók a fent közölt elemeken alkalmazva, adnák a végleges egyenlítői elemrendszert. Ezt azonban Galle üstököskatalogusával meg-egyezőleg az ekliptikára számítottuk át. A végleges ekliptikai pálya-elemek tehát:

$$\begin{aligned} T &= 1874. \text{ Augusztus } 26. \ 21^h \ 54^m \ 15^s \text{ köz. párisi idő} \\ \pi &= 344^\circ \ 8' \ 19.''1 \\ \Omega &= 251 \ 29 \ 58.0 \\ i &= 41 \ 49 \ 38.4 \\ e &= 0.998 \ 6596 \\ \log q &= 9.992 \ 3899 \end{aligned} \left. \vphantom{\begin{aligned} T \\ \pi \\ \Omega \\ i \\ e \\ \log q \end{aligned}} \right\} \text{Ekliptika } 1874.0$$

Ezek szerint az üstökös keringési ideje közel 20,000 esztendőt tenne.

Ha már most ezen elemrendszer alapján normálhelyeink positióit kiszámítjuk, a fenmaradó hibák nagysága támpontot fog nyújtani az elemrendszer jóságának megítélésére. Másrészt pedig helyettesíthetjük az elemjavítások fent közölt értékeit a meghatározásukra szolgáló 10 feltéti egyenletbe és az eredő hibáknak az előbbiekkal való összehasonlítása a számítás ellenőrzéséül fog szolgálhatni. A két uton nyert eredmények ezek:

Direct számítás	Differential-számítás
$d\alpha \cos \delta \quad d\delta$	$da \cos \delta \quad d\delta$
I. normálhely — $0.502 \ + \ 0.''3$	— $0.502 \ + \ 0.''3$

II.	»	+ 0.06 + 0.1	+ 0.05 — 0.2
III.	»	— 0.11 — 1.0	— 0.10 — 1.0
IV.	»	+ 0.01 + 0.3	+ 0.01 + 0.4
V.	»	0.00 + 0.1	0.00 + 0.1

Ezen eltérések megfigyelés-számítás értelemben veendőek.

A hibák megegyezése a számítás helyességéről tesz tanúságot. A hibák csekély volta pedig azt mutatja, hogy a levezetett pálya várakozáson felüli módon illeszkedik normálhelyeinkhez, a mi azonban ki nem zárja annak a lehetőségét, hogy ezekben, miután pontosságra nézve különböző értékű megfigyelésekből származnak (a mennyiben t. i. különböző figyelők által különböző műszereken, különböző megfigyelési módok szerint eszközöltettek), az üstökös valódi pályájától való nagyobb eltérések foglaltassanak.

216. (43) *Szabó József* »A moraviczai sugaros serpentinről« értekezett.

E serpentin Krassó megyében Moraviczán a Ludwigit nevű ásvány közelében jön elő. Ezt Dr. Hidegh Kálmán tanár elemezte (Kovasav 43.₃₃; vasoxydul 1.₈₈; mangánoxydul nyoma; magnesia 43.₀₈; víz 13.₆₃; öszveg 100.₉₂) oly eredménnyel, mely annak a legtipikusabb kristályos szövetű serpentinekkel való tökéletes megegyezését mutatja ki.

Mindezen értekezések a szokott módon bírálatra adandók.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Huszonhetedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudom.) osztály *hetedik* ülése.

1877. okt. 15-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

218. (21.) *Vámbéry Ármin* r. t. »A turkománok nyelvéről« értekezik s ismerteti Makhdumkuli turkomán költő műveit; a gyűjtemény kézirati másolatát, a mely egyet-
len Európában, az Akadémiának ajándékozza. Az értekezés rövid kivonata ez:

Turkomán irodalmi emlék eddigelé más nem létezik, mint azon írott töredék-diván, melyet értekező bemutatott, és melynek alapján tanulmánya készült. A turkománok több mint ezer évvel ezelőtt már azon pusztaságokon laktak, a hol még ma is találhatók és az arab földleiróktól Guzz néven nevezettek. Egyes törzsek honfoglalásáról vannak némi adatok, de az egész nép eredetéről bizonytalan adatokkal rendelkezünk. Csak a nyelvük adhat némi fölvilágosítást, és ez után ítélve azt látjuk, hogy ők legközelebbi rokonságban a szeldsukokhoz, illetőleg az oszmán-törökökhöz állnak. E mellett tanúskodnak: 1) A két nyelv közös hangtani szabályai, mely esetben a turkomán még következetesebb mint az oszmán nyelv. 2) A nyelvtani alakok, névszerint a *mis* végzésű igenév használata és a *dsak*, *dsek* féle futurumi rag. Nem különben a szó-szerkesztés és a különleges szókincs.

Értekező áttér Makhdumkuli turkomán költő divánjára; először ennek homályba burkolt regényes életéről szól és őt a Söklentörzshöz tartóznak mondja, és valószínűleg olyan dervisektől nyert oktatást, kik a sátrak lakóinál ritkán hiányoznak és mint szellemi vezetőik nagy befolyást gyakorolnak.

A diván maga áll nagyjából szorosán vett mozlím irányu, e földi élet mulandóságáról beszélő költeményekből. Vannak azonkívül ethikai és szerelmi versek is, és legérdekesebbek azon költemények, melyek a nomád élet sajátosságairól, u. m. lótenyésztés, fegyvertartás, száguldozás, csatározás s a többiről szólnak.

A kézirat, mely unikum Európában, és melyet értekező az Akadémiának ajándékoz, nagyon hiányos és érthetetlen. A 260 teleirt lapon ritka az a sor, melyben egy-két orthographiai hiba nem volna.

Az osztály jegyzőkönyvileg köszönetet szavaz Vámbéry Ármin r. tagnak ez újabb ajándékáért.

219. (22) Olvastatik a Nyelvtudományi Bizottság javaslata a magyar helyesírás elveire és szabályaira nézve.

Pontonkinti tárgyalása határozottatik; a hetedik §-ig némely stiláris módosításokon kívül, a következő jobbitmányok fogadtatnak el:

1. A 4-ik §-ban némely rendhagyó igék két módon való írása, például *aludt* vagy *alult*, *nyugodt* vagy *nyugott*, megszorítottatik, a *dt*- és leírás fogadtatván el.

2. Az 5-ik §-ban az *egy* leírására nézve a következő jobbitmány fogadtatik el: »Az *egy* számnév, melynek némely származékaiban pl. *eggyes*, *eggyik*, *eggyütt* két *gy*, más származékaiban pl. *eggyén*, *egyedül* sat. egy *gy* hangzik, az egyszerűsítés elvénél fogva mindig egy *gy*-vel irandó.«

3. Ugyan-e §. egy más helyén a *vajjon*-ra nézve a következően formulázott jobbitmány fogadtatott el: »Hasonló, bár nem oly kétségsbe vonhatatlan oknál fogva a *rajjon* két *j*-vel iratik.

A javaslat többi §-ainak tárgyalása a jövő rendkívüli ülésre halasztatik, a mely október 24-ére összehivandó.

Huszonnyolczadik akadémiai ülés.

A II. osztály nyolczadik ülése.

1877. október 22-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

221. (24) Wenzel Gusztáv r. t. felolvassa ily czimű értekezését »A négy Thurzó püspök a XVI. században.«

222. (25) Szilágyi Sándor r. t. bemutatja Fındly Henrik l. tagnak »Kortani tanulmányok« czimű, Knauz Nándor »Kortan« a fölött írt bírálatát.

223. (26) Ortvai Tivadar l. t. felolvassa »A magyarországi Duna-szigetek alakja és iránya, terület-nagysága és partmagassági viszonyai« cz. értekezését. Kivonatban így:

A magyarországi Duna-szigetek vizsgálatában feltűnő azon nagy változat, mely egyrészt *alakjukban*, másrészt *irányukban* mutatkozik. A nézet, mintha e szigetek mind *hosszúak* volnának s a folyam *irányában* nyulnának el, igazolatlan. Mert végig pillantva szigeteinket, meggyőződhetünk arról, hogy azok *két egymástól lényegesen eltérő alaknemmel* bírnak. A szigetek egy része t. i. *kerülekben* ívült, vagyis hosszant nyújtott, s alól s fölül csúcsban végződik, úgy hogy középtestükön rendszerint legszélesebbek. Ez alak nem számos variatóban mutatkozik, de ennek dacára mégis bizonyos *szabályszerűségük* felreismerhetetlen, még az esetre is, ha valamely külső ok befolyása következtében kifejlődésükben erősza-

kos irányítás s így alakelidomítás állott be. Ellenben a szigetek másik része a szabályszerűséget teljesen nélkülözi, s a legrendetlenebb polygontól a szabálytalan körig az alakváltozat minden nemére akadhatunk köztük.

E két egymástól lényegesen eltérő alaknem eléggé élesen körvonalozott *geographiai határolással* bir. A szabálytalan idomú szigetek túlnyomó része Pozsony és Gönyő, a rendes és szabályos kifejlődésűek ellenben a Dunának Gönyő és Orsova közti szakaszába esnek. Az őket elválasztó geographiai határ Gutor és Gönyő tájára határozható. Az összes szigetek mintegy fele alak tekintetében rendes és szabályos fejlődésű, másik fele sem közös alaptípussal, sem közelebbről jellemezhető geometriai alakkal nem bir.

A szigetek *iránya* magából az alakból kitetsző. A szabályos szigetek iránya mindig megfelelő a folyamviz irányának. A két csúcsot összekötő szigettengely rendszerint *egyenes*, de lehet hajlott, meggömbült vagy éppen szögyszerűleg megtört is. A tengely ezen sajátására nem a sziget nagysága, hanem az a körülmény van befolyással, ha vajjon a sziget folyóhajlatba vagy oly folyamparti viszonyokba jut, melyekben a tengely egyenes kifejlődést nyem nyerhetett. — A rendetlen képződésű szigetek irányát a legtöbb esetben meg nem határozhatni. Ezeknél a hossz tengely számos esetben nem a folyóviz irányába, hanem erre ferdén vagy éppen függőlegesen esik.

A szigetek *területnagyságának* pontos meghatározását nemcsak a tökéletlen felmérések, hanem a szigetek folytonos *változásai* is lehetetlenítik. A kataszterileg felmért szigetek száma 667 s ezek együttes nagyságának összege 296,111.525⁶ hectár (514,564 hold s 1460 öl). a kataszterileg fel nem mért szigetek, — zátonyok-és homokpadokkal együtt pedig a Dunaszigetek összes areálját 316,503 hectárra (550,000 holdra) becsülhetni. Oly tömeg ez, mely megfelel 31.6503 □ myriameternek, vagyis 55 osztr. s illetőleg 57.68 geogr. □ mfdnek, s ilyformán a Dunaszigetek összes areálja Magyar-Erdélyország területének 1.17%-kát, az összes magyar birodalom területének pedig 0.98%-kát képezi.

E nagy földtömeg, együtt gondolva, 23 megyét halad meg tértartalomra nézve s ezek közt Torna megye területét négyszeresen is fölülmulja. Különben a szigetek részletes felosztásában fölülte nagy *aránytartalom* mutatkozik. A felmért szigetek legkisebbje 719.3200 □ méternyi ($\frac{1}{8}$ -ad holdnyi), a legnagyobb ellenben 188519.5451 hectárnyi (327.598 holdnyi), a szigetek felénél nagyobb része az 57.5460 hectárt (100 holdat) meg nem haladja. Legszaporábbak azok, melyeknek tértartalma 1—5 holdat tesz. Egyébiránt az arányosítás következőleg fejezhető ki:

5—5 holdnyi különzetet véve alapúl, azt találjuk, hogy van összesen 513 sziget, melyeknek területe 719.3200 □ métertől 57.5460 hectárig ($\frac{1}{8}$ —100 holdig) és 53 sziget, melyek területe 58.1215—115.0920 hectárig (101—200 holdig) terjed bezárólag. A 200 holdnál nagyobb szigetek arányosításához már nagyobb különzet szükségeltetik, t. i. 100—100 holdnyi s ezt alapul véve úgy találjuk, hogy van összesen 78 sziget, melyek te-

rülete a 115.6675—575.1600 hectárig (201—1000 holdig) terjed bezárólag. Az 1000 holdnál nagyobb szigetek arányosításához még nagyobb, t. i. 500—500 holdnyi különzetet véve fel, úgy találjuk, hogy van összesen 15 sziget, melyek területe 576.0355—1438.6500 hectárig (1001—2500 holdig) terjed.

A mi a szigetek *partmagassági viszonyait* illeti, a vizsgálat eredménye az, *hogy a szigetek alsó csúcsaikon rendszerint mélyebbek s felső csúcsaikon magasbak*, ámbár vannak szabály alóli kivételek is. Ha a két szigetcsúcs között egy síkot gondolunk fektetve, ez túlnyomólag az alsó irányában fog lehajlani s csak kivételesen a felső csúcs irányában. Vizsgálat alá vont 63 esetben az arány e tekintetben úgy viszonylik egymáshoz, mint 46 : 17.

E képzeleti sík elhajlása mégis egészben véve jelentéktelen. A legnagyobb a Csepel-szigeté, mely 5.7179 méternyi, a legkisebb az ercsényi Bem szigeté, mely 0.0022 méternyi. Ez a méret-alapúl vett egyenessel, úgy szólván, szögöt már nem is képez.

A vizsgálat egy másik eredménye az, *hogy a legmélyebb pontok nem esnek mindig a szigetcsúcsokra*, hanem leginkább a partvonal középszakaszára. Legsűrűbbek azután az alsó csúcs közelében, eléggé szaporák magán az alsó csúcson, de ritkábbak a felső csúcs közelében s még ritkábbak magán a felső csúcson. Hasonlóan a *legmagasb* pontok is a partvonal középszakaszán találhatók fel; aránytalanúl ritkábban jelenkeznek a felső csúcson, még ritkábban az alsó csúcson és a felső csúcs közelében, míg az alsó csúcs közelében alig.

Végül ha a *szigetpartot* összehasonlítjuk a *folyamparttal* magassági tekintetben s azt kérdezzük, hogy a Dunaszigetek talajemelkedése minő viszonyban áll a folyampartok talajemelkedésével? azt találjuk, *hogy a legmagasb pontok túlnyomólag a folyamparra esnek*. Magukon a szigetekeken csak kivételkép kerülnek elő oly pontok, melyek a szomszédos folyampartszakaszok legmagasb pontjain túlelkelkednének. A vizsgálat alá vont 42 esetben a viszony e tekintetben úgy aránylik egymáshoz, mint 34 : 8. A mi pedig a *legmélyebb* pontokat illeti, ezek már kevesbbé kizárólagosak, *mégis nagyobb számmal találhatók fel a szigetpartokon, semmint a folyampartokon*. 59 vizsgált esetben a viszony úgy aránylik egymáshoz mint 34 : 25, vagyis 59 esetben 34 legmélyebb pont található magukon a szigetekeken s 25 az illető folyam partszakaszokon. Miért is egy síkot képzelve fektetve a folyampartszakaszokon s az azok mentében levő szigetekeken át, e sík, a legmagasb s legmélyebb pontokra támaszkodva, a folyópart felől a sziget felé fog alálejtőzni a legtöbb esetben. Ritkábban fog ez történni a folyampart felől, ugyancsak a folyampart felé, s csak kivétel gyanánt a szigetek felől a folyampart felé.

A szigetek s a folyampartok magasb s legmagasb, másrészt azok legmélyebb pontjai között fenforgó különzékre nézve a magasságmérési adatok arról tanúskodnak, *hogy a legmagasb pontok közti különzék tete-mesebb, semmint a legmélyebb s a legmélyebb pontok közötti*. A szigetek s az illető folyampartszakaszok *legmagasb* pontjai között ugyanis az emli-

tett 42 esetben a legkisebb különzék 0.0154, a legnagyobb 39.9513 méter. Ellenben a szigetek s az illető folyampartszakaszok *legmélyebb* pontjai között 59 vizsgált esetben fenforgó legkisebb különzék 0.0066, a legnagyobb nem több mint 4.0280 méter.

De az említett adatokból kitetszik egyszersmind az is, hogy a szigetek emelkedési partszine átalán alább marad a folyampartszakaszok színénél, miután a legmagasb s a legmélyebb pontok közti különzék sokkal csekélyebb a szigeteken, mintsem az azok mentében huzódó folyampartokon. A vizsgálatba vett 63 esetben e különzék 47 ízben mutatkozik tetemesbnek a folyamparton s a szigetek emelkedési különzéke mindössze csakis 16 ízben mulja fölül a folyampartok emelkedési különzékét. Amellett aztán kétségtelenné válik még az is, *hogy a partszin hullámzásában nagyobb az egyenletesség a szigeteken, semmint a folyampartokon*, a minek magyarázata nyilván a lerakódás elméletére vihető vissza. A szigeteken ugyanis a partszinemelkedési különzék 63 esetben 57-szer marad a 3.1608 méteren (10 bécsi lábon) alól s csak 6 esetben emelkedik a 3.1608 méteren túl. Am e 6 esetben is az emelkedés 3 ízben el nem éri a 3.4769 métert (11 bécsi lábat), 2 ízben alig emelkedik túl a 4.1090 méteren (13 b. lábon) s csak egyszer szökel föl kivételképen a 17.7005 méterre (56 b. lábra). Nem így van ez a folyamparton. Itt az emelkedés mindössze is csak 28 esetben a 3.1608 méteren (10 b. lábon) alóli és 35 esetben ezen fölüli.

Mindezen értekezések szabályszerű bírálat alá bocsáttatnak.

Huszonkilencedik akadémiai ülés.

Az I. (nyelv- és széptudományi) osztály *nyolczadik* ülése.

1877. okt. 24.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

225. (24). A magyar helyesírás ujjonnan átvizsgált szabályainak tárgyalása folytatatik. Felolvastatnak a 7. 8. 9. 10. 11. és 12. §-sok. A 7. §. minden megjegyzés nélkül elfogadtatik. A 8-ik §-ban a 4-ik bekezdés, hol a zárt *c*-ről van szó, a következő módosítás fogadtatik el: »Ez a hang már nem szorítkozik egy-két nyelvjárássra, hanem csaknem általánosan el van terjedve. Szükséges, hogy a nyelvtan külön jegyet szánjon e hangnak.«

A 9-dik §-ban, e mondat: »Ez ügyet mindamellet is, tekintve az egyszerűsítés ajánlatosságát, nyílt kérdésül hagyjuk« — kihagyandó.

A 10-dik §-ban e mondat: »A *c*-t hol *cz*-nek, hol *k*-nak ejtik, mindazon nyelvek, a melyek csak a latin betűket fogadták el« így módosítandó: »A *c*-t hol *cz*-nek, *cs*-nek vagy *s*-nek, hol *k*-nak ejtik mindazon nyelvek, a melyek csak a latin betűket fogadták el.«

A 12-dik §. akkép módosítandó, hogy a két jegyü mássalhangzók csak a ragozás eseteiben kettőztetnek. Azonban három egyszerű vagy két jegyű mássalhangzó ez esetekben sem irtatik, még a megszakitásnál sem.

A 13-ik §-ban a végsorok : »Családnevek leírásánál *egyáltalában* az illető név viselőjének erre vonatkozó írásmódját kell követnünk« így módosítandó : »Családnevek leírásánál *általában* sat.

A 14-ik §-ban : A latintól nagyon eltérő módon írottakkal kötőjel egyesíti a magyar ragokat pl. »Mirabeau-val, Montesquieu-nek sat.« így módosítandó : »A latintól nagyon eltérő módon írott szók és nevek sem íratnak kötőjellel a ragozás eseteiben pl. Mirabeauval, Montesquieunek, legfeljebb csak akkor, a midőn a rag könnyen a szó betűjének nézethetnék p. Marat-t.

Szily Kálmán r. t. e §-hoz még a következőket kívánja csatoltatni : »Oly személyi tulajdonneveknél, melyeknél a vezetéknev és kereszt- vagy melléknev annyira együve forrtak, hogy a vezetéknev félreértés elkerülése végett, egy magában nem is szokott használtatni, — ily neveknel a kereszt vagy melléknevet nem fordítjuk le magyarrá és a nevek sorrendjét sem változtatjuk meg. Így például Julius Caesar : nem Caesar Julius, Paulo Veronese és nem Veronai Pál, Leonardo da Vinci és nem Vinci Loránt, Michel Angelo és nem Angelo Mihály, Hans Sachs és nem Sachs János, Johannes Müller és nem Müller János, Walter Scott és nem Scott Walter, Jules Favre, Jules Simon, Jules Verne, Claude Bernard nem pedig Favre Gyula, Simon Gyula, Verne Gyula, Bernard Kolozs sat.

E pótlék szorosan nem tartozik ugyan a helyesíráshoz, de azzal kapcsolatos és fontos kérdés lévén, megemlítése legalább jegyzetben óhajtandó. Ép azért megvitatás végett a nyelvtudományi bizottsághoz utasítatik.

A 16-dik §-hoz Hunfalvy János a következő módosítványt nyújtja be : »Mindazon szokat, különösen pedig a történeti és földrajzi neveket, melyek bármely európai és nem-európai oly nyelvből származnak, mely nem a latin írásjegyeket használja, magyar betűkkel kell írni, úgy a mint lehetőleg helyes kiejtésök megkívánja. Csak azon ázsiai, afrikai, amerikai és ausztráliai nevek, melyek világosan latin írásjeggy európai nyelvből valók, irassanak az illető nyelv módja szerint. E szerint a következő neveket magyarosan ekkép kell írni : Csingisz-khán, Beludsisztán, Tien-San, Kiang, Sina, Járadzang-bo, Sámó, Kvej-ho-a-czöng, Csing-tu-fu, Csumulári, Szingapur, Kanpur, Kuméné, Haváji sziget, Otahájtí, Missziszippi sat. ezekben sem az angol, sem a francia vagy német írásmódot nem követjük.«

E módosítvány is a nyelvtudományi bizottsághoz utasítatik, valamint a 17-ik §. is, hogy a felhozott példákra nézve helyesebben módosítsassék.

A 18-dik §-ban a *d)* pont módosítandó, mert prózában, midőn ugyanazon rag több szóra vonatkozik, ha a szók vegyesen al- és felhangúak, a rag nem csak az utolsó szóval teendő ki s azért e példa »ész- és világnak« kihagyandó. — Az *f)* pont a 14-ik §. szerint módosítandó.

E módosítványok részint megvitatás, részint formulázás végett a nyelvtudományi bizottsághoz utasítatnak.

Harminczadik akadémiái ülés.

Összes ülés.

1877. október 29-én.

Csengery Antal másodelnök úr elnöklése alatt.

227. *Hunyady Jenő* l. t. felolvassa emlékbeszédét *Jean Victor Poncelet* külföldi tag fölött.

Az »Értekezések« során közrebocsáttatik.

228. Olvastatik az I. osztály f. hó 20-án tartott értekeztetének jegyzőkönyvéből a 29-ik pont, melyben *Thewrewk Emil* l. t. kérését, hogy az Akadémia a troyesi könyvtárban őrzött IX. századbeli *Festus-codex*nek részére tudományos használat végett megküldését eszközölje ki, pártolólág terjeszti az összes ülés elé.

Az Akadémia fel fogja kérni a nagymélt. vallás és közoktatási minisztériumot, hogy a nevezett *codex* megküldését a francia kormány útján eszközölje ki.

229. Olvastatik az archaeologiai bizottság jelentése, a *Maros-Torda* és *Szolnok-Doboka* megyék részére tervezett új czimerek tárgyában, a melyeket heraldikai szempontból elfogadhatatlanoknak nyilatkoztatván, azok helyett más czimer-tervezeteket nyújt be.

Az összes ülés a bizottság jelentését magáévá teszi, és a nm. m. k. belügyminisztériumhoz felterjesztetni határozza.

230. Olvastatik az archaeologiai bizottság határozata, mely szerint *Nagy Iván* r. tagot, és *Dr. Hampel József* múzeumi segédőrt a bizottság tagjaivá megválasztja.

A választás helyben hagyatik.

231. Olvastatik a könyvtári bizottság jelentése, a stiriai történelmi társulat kérvénye tárgyában, mely szerint az »*Archaeologiai Értesítő*« a nevezett egyletnek megküldetni ajánlja.

Elfogadtatik.

232. Olvastatik a könyvtári bizottság jelentése *Dr. Meltzl Hugó* azon ajánlata tárgyában, mely szerint az összehasonlító »*Irodalomtörténeti lapokat*« az Akadémia irodalomtörténeti kiadványaiért cserében küldeni ajánlkozik.

Mínthogy az Akadémia csak intézetekkel és társulatokkal lép csereviszonyba, ez ajánlat el nem fogadtatik.

233. Olvastatik a könyvtári bizottság jelentése a budapesti *terézvárosi államtanítónőképződe* —, a *békésmegyei tanító egyesület*, a *bécsi akad. magyar olvasókör* és a *párisi magyar egyletnek* akadémiái kiadványok ajándékozása tárgyában az Akadémiához intézett kérvényeik fölül.

A bizottság javaslata elfogadtatván, a főtitkári hivatal utasíttatik, hogy az Akadémia oly kiadványaiból, melyek a nevezett intézetek, egyesületek és olvasókörök feladatainak megfelelnek, a mennyiben fölösleges példányok vannak, egy-egy példányt rendelkezésükre bocsásson.

234. Bemutattatnak az október 1-én tartott összes ülés óta érkezett ajándék, csere- és köteles könyvpéldányok, ily renddel :

I. Testületektől.

- R. Geograph. Society. London. Proceedings. Vol. XXI. No. 6.
 Museum of Comparative Zoölogy. Cambridge. Memoirs. Vol. V. No. 1.
 Société de Physique et d' Histoire Nat. Genf. Mémoires. Tom. XXV. P. I.
 R. Asiatic Society. London. Journal. Vol. IX. P. 2.
 Bombay branch of the R. Asiatic Society. Bombay. The Journal. Vol. XII.
 No. 34.
 Verein für Nassauische Alterthumskunde. Wiesbaden. Annalen. XIV. B. 1. 2. H.
 Académie R. des Sciences. Stockholm. a) Handlingar. XIII. B. XIV. B. 1. H.
 b) Meteor. Iakttagelser. Vol. XVI. c) Ofversigt. XXXIII. Aerg. d) Bilhang. III. B. 2. H.
 e) Minnesteckning öfver A. Ehrenswärd.
 Office of the Amer. Journal. New Haven. The American Journal of Science and
 arts. Vol. XIV. No. 82.
 Society of Antiquaries. London. a) Proceedings. Vol. VII. No. 2. b) List ; on the
 7th June 1877.
 Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Juni. 1877.
 Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1877. Nr. 20.
 K. K. Statist. Centralcommission. Bécs. Statist. Jahrbuch für 1874. 10. H.
 Déli Szláv Akadémia Zággráb. a) Rad. Knj. XL. b) Korijeni s riječima etc.
 Erdélyi Múzeum-egylet. Kolozsvár. a) Évkönyv. II. k. 3. sz. b) Erdélyi Múzeum
 IV. évfoly. 8. sz.
 Olasz k. földm. és keresk. minisztérium. Róma. Annali. 1877. Primo Semestre.
 Földm. ipar- és keresk. m. k. minisztérium. Budapest. Legge die cambio i paesi
 della corona Ungarica.
 Fővárosi Statist. hivatal. Budapest. Közlemények. XIV.
 Technische Hochschule. Bécs. Programm für 1877/8.
 Akademische Lesehalle. Bécs. Siebenter Jahresbericht.
 Szilágymegyei tanító testület. Zilah. Évkönyv. 1873—76.
 Ferenczrendi tartomány-főnökség. Pozsony. Schematismus Prov. Hungariae re-
 formatæ Ordinis minorum S. P. Francisci ad 1878.

II. Magánosoktól.

- Barna Ignác 1. t. Budapest. Didó királyné.
 Klein Ernő. Bártfa. Fessler : Geschichte von Ungarn. IV. B.
 E. D. Butler. London. Hungarian poems and fables.
 Aug. Todaro. Palermo. Hortus botanicus Panormitanus. Tom. 2. Fasc. 8.
 Varga János. Arad. A babonák könyve.
 Dr. Scheffler H. Braunschweig. Die Naturgesetze. I. II. Th.
 Ribáry Ferencz. Budapest a) Világtörténelem. I. II. III. Rész. b) Le prince L.
 L. Bonaparte : Remarques sur certaines notes etc.
 Dr. Mutschenbacher Viktor. Pécs. A magyar váltóeljárás.
 Csink János. Eperjes. Gyakorlati angol nyelvtan.

III. Köteles példányok.

Városi nyomda. Debreczen. a) Böszőrményi : Kebelhangok. b) A debreczeni gazdasági tanintézet Értesítője 1876/7-re. c) Vasárnapi olvasmányok I. d) Heiszler : Egyházi munkálatok. e) Nyíri : Olvasmányok. f) Bibliai történetek. g) Keresztyén egyház-örténelem 3. füz. h) Magyar prot. egyházi és iskolai Figyelmező. VIII évfoly. 6—7. üz. i) Adalékok a magyar ref. egyház zsinattartási ügyének multjához. k) A debreczeni városi főreáltanoda Értesítője 1876/7-ről. l) Debreczen sz. k. város polgármesterének évi jelentése 1876-ról. m) A debreczeni r. k. egyház vázlatos története. n) A tiszántúli ref. egyházkerület 1876. okt. rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve.

Pajevics A. nyomdája. Ujvidék. a) Ilusztrovana ratna Kronika. Sz. 2. b) Orao. Calendar za 1878.

Ref. főiskola nyomdája. S.-Patak. Biblia magyarázatok.

Filtsch S. nyomdája. Nâgyszeben a) Rozek : Kis chrestomathia latin költőkből. b) Amicul popolurui pe 1878.

Romer és Kamner nyomdája. Brassó. a) Tacit : Grammatica latina. b) Lurtz : echenschule. I. Theil.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Term. t. Értek. VIII. k. 6. sz.

b) Nyelvtud. Közlem. XIII. köt. 3. füz.

c) Archaeologiai Értesítő. XI. k. 8. sz.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harminczegyedik akadémiai ülés.

A III. (mathem. és természettudom.) osztály *nyolczadik* ülése.

1877. nov. 5-én.

S z t o c z e k J ó z s e f r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

236. (45) *Kerpely Antal* mint megválasztott lev. tag székét foglal: »A vas kémiai alkata és keménysége közötti vonatkozások« czimű értekezésével.

237. (46) *Dr. Rick Gusztáv* részéről »Az erdőbényei ásványviz vegyi elemzése« bemutatja Than Károly.

238. (47) *Frölich Izor*. »Az erély megmaradása elvének alkalmazásáról;« ismer-teti báró Eötvös Loránd. Kivonatban így:

A diffractió eddigi elmélete kiindul Huygheus elvének többé-ke-vesbbé általánosított alakjából s a tetszőleges hullámfelület hatását valamely rajta kívül fekvő pontra határozza meg.

Azonban, habár úgy tetszik, hogy a fény-elhajlítás elmélete aránylag teljesen van átdolgozva, s habár minden theoretikus eredmény az észlelési adatokkal tökéletesen megegyezőnek látszik, úgy mindezek daczára az említett eredmények a tökéletlenség (vagy talán jobban mondva, a bizonytalanság) bélyegét tüntetik elő.

Az eddigi elmélet ugyanis az elhajlitott fény amplitudját tetszőleges pontra nézve meghatározza oly szorzat gyanánt, melynek egyik tényezője egy ismeretlen állandó, másik tényezője pedig a pont helyzetének ismert függvénye:

$$A_{\text{elh.}} = K A_{\text{be.}} f(x, y, z);$$

ez által az elhajlitott fény különböző amplitudjainak viszonylagos értéke adatik meg.

Ezen amplitudok viszonyát pedig a beeső fényéhez egyedül Huygheus elve segítségével lehetetlen meghatározni, mivel a beeső s az elhajlitott fény mozgási erélyének összefüggését szabályozó kapcsolat hiányzik. E kapcsot pedig épen az erély megmaradásának elve képezi; tekintetbe véve a fénymozgás sajátosságait, ezt itt következőleg lehet kimondani:

az elhajlitott fény összes mozgási erélye egyenlő, vagy kisebb lehet a beeső fény mozgási erélyénél, de nagyobb soha sem.

Mennyiségtani alakba foglalva e tételt, a diffractió első alapegyenletéhez, mely Huygheus elvét tartalmazza, egy második, ép annyira jogosult, ép annyira lényeges feltéti egyenlet járúl, s a fénymozgásnak e két feltétnek egyszerre kell megfelelnie.

A második egyenlet bevezetése az elméletnek eddigi, *viszonylagos* értékü eredményeit lényegükben nem változtatja ugyan, de azoktól minden eddig határozatlanlt eltávolít s azokat teljesen praecisirozza, a mennyiben az amplituddal egybekapcsolt s eddig ismeretlen állandó értéket szigoruan megállapítja; ez által az elhajlitott fény amplitudjának viszonya a beeső fényéhez ismeretessé válik s a nevezett két amplitud ugyanazon méretet nyeri. Szóval nyerjük:

$$\frac{A_{\text{elh}}}{A_{\text{be}}} = F(x, y, z),$$

$$A_{\text{be.}}$$

s F csak K -val különbözik az előbbi f -től.

Az értekezés következő részében az itt körvonalozott eljárás gyakorlati alkalmazása czéljából egy egyszerű elhajlitási problema fejtek meg, t. i. midőn párhuzamos fény hatol egy derékszögű egyenközényen keresztül s a nyílás méretei a hullámhosszhoz viszonyítva, oly nagyok, hogy már kis elhajlitási szög mellett az amplitud rendkívül csekély.

Ha a tűnemény tiszta képe egy ϱ sugarú, félgömb alakú ernyő belső oldalára esik, melynek középpontja a nyíláséval összeesik, akkor a kérdéses állandó értéke

$$\frac{1}{\varrho \lambda}$$

Kitűnik továbbá, hogy a hajlitás nélkül áthaladt fény amplitudja általában *nem* egyenlő a beeső fényével, mint azt az eddigi elmélet állítja, hanem hogy ezen egyenlőség csak egy különös esetben áll be.

Szerző azután tovább menve, nem állapodik meg az amplitud meghatározásánál, hanem megvizsgálja ennek alapján az egyes elhajlitási képeknek megfelelő összes mozgási erélyt (intenzitás), viszonyítva a beeső fény összes erélyéhez; az itt előforduló határozott egészeteket mechanikai quadratura után számítja ki.

A vizsgálat még kiterjesztetik n számú ily egyenlő, egy egyenesben s egyenlő távolságban egymástól fekvő nyílásra s ott az erély megmaradásának elve egy eddig ismeretlen, határozott egészlet értékére vezet.

A nyílásoknak még általánosabb csoportosításából eredő tűnemény megvizsgálása után az optikai rácsok által előidézett s az u. n. főmaximumokat tartalmazó képekben fellépő erély határoztatik meg, s ezek intenzitása a beeső fényéhez állapittatik meg.

Szerző azután tetszőleges alakú, tetszőleges számú, de különben maguk között egyenlő és párhuzamos fekvésű, tetszőlegesen csoportosított nyílás által elhajlitott fény mozgási erélyét képezi s ezt összehasonlítja az egy ily nyílás által elhajlitott fény-éhez; ezen összehasonlítás által

egyfelől több határozott egészlet-sorozat egymással való összefüggése állapittatik meg, másfelől pedig számos, általánosabb alakú határozott egészlet értéke határozttatik meg.

239. (48) *Konkoly Miklós* »A potsdami astrophysikai observatorium rövid ismertetése; Vogel spectro photometerje és Chrystie fél prismái.« Röviden így:

A potsdami astrophysikai observatoriumnak van egy kutja, mely nem csupán arra lett építve, hogy a tudományos intézetet vízzel lássa el, hanem a végre is, hogy benne mindenféle oly experimentumok tétethessenek, ahol egyenlő temperatura kívántatik stb. Kiemeli előadó a Schröter által Hamburgban készített nagy spectroscopot, melynek 6 Ruthenford-féle prismája automaticus mozgással bir; ugy a spectral photometert is, s a még megrendelt műszerek lajstromát mondja el.

A másik főpont: Christie greenvichi I. assistens új szerkezetű prismái, melyeket ő »fél prismának« Half prisma nevez. Ezek szétszóró ereje oly nagy, hogy egy prisma »a vision direct« képes a D. vonalat kettőnek mutatni. Bemutatja előadó röviden azok theoriáját is.

Említést tesz előadó a Merznél Strassburg számára megrendelt 18" Refractornak lencséjéről, melyet mesterséges csillagokkal megpróbált, s kiderült, hogy az oly kettős csillagot elválasztana még, mely egymástól ötszázadrész iv másodperc távolságban áll.

240. (49) *Gruber Lajos* »A november havi hulló csillagokról;« előterjeszti Szily Kálmán. Kivonata ez:

E század elején, a midőn hibás nézetek közepett Chladninak sikerült először a hullócsillagoknak a tudomány körében azt a helyet megszerezni, melyet méltán megérdemelnek, vették egyszersmind a pontosabb és elfogulatlanabb észlelések kezdetüket. Benzonberg és Brandes magasságmérései Chladni cosmicus elméletét csakhamar minden kétség kívül helyezték és néhány szorgalmas észlelő fáradozása már a legszebb haladásokat eredményezte a meteorok ismereteiben. Olbers jövendölése a novemberi csillaghullás 1833-iki visszajövele iránt azonban nagyobb körökben csak mulékony benyomást gyakorolt, s még sokan találkoztak, kik a meteorokat a csillagászati tudományokba felvenni nem tartották érdemesnek. A hullócsillagok a tudományba való végleges felvétele körül a főérdemben az amerikai Newton, Schiaparelli és Weiss Ede osztoznak. A Humholdt és Bonpfland által 1799-ben Cumanában megfigyelt novemberi meteorraj harmadik visszatérése volt a közvetlen indító ok az új aera megszületésére: az új elmélet Schiaparellinek Secchihez intézett 4 levelével 1867-ben nyerte meg alapítását, a hol a főbb vonásokban a jelenleg uralkodó nézet le van téve. Az új tudományág iránti érdek általános lett. Hazánkban a természettudományi társulat szervezett állomásokat, melyek rendszeres hullócsillag-megfigyeléseket eszközölnek. Kíváncsok, hogy ama sok helyen szerzett nyers figyelési anyag a tudomány céljaihoz közelebb vitessék, de miután ez anyag ma már oly annyira megnőtt, hogy azt feldolgozni talán egy embernek sikeresen lehetetlen, ha csak egész életét e tárgynak nem akarná szentelni, az egyedüli mód a részletes fel-

dolgozás, az egyes meteorrajok monografiája. Egy ilyent volt szándékom jelen értekezésemben nyújtani.

Az anyag, mely rendelkezésemre állott, elég szép, s bár mindent nem birtam megszerezni, mégis 2451 hullócsillag pálya az, melyen eredményeim alapulnak. — Azok tárgyalásánál és kisugárzási pontjaik meghatározásánál lehetőleg lelkiismeretesen jártam el. Mily nehéz határozni a meteorpályák eloszlásában, azt mindenki tudja, ki egyszer egy, csak 50—100 pályát magában foglaló térképpel állott szemben. Azért tanácsosnak láttam e bajos munkában némi megbízható támaszpontot keresni. Egy ilyent úgy vélem, találtam is, még pedig egy viszonyban, mely a hullócsillag-pálya látszólagos hossza s a megfelelő kisugárzási ponttól való távolsága között áll fenn. E viszony, mint alkalmam volt megmutatni, nem egyenlő minden rajra nézve, és e különbség kölcsönzi éppen az egyes rajoknak külön-külön sajátosságait. A mi különösen a novemberi tűneményt illeti, criteriumom sok esetben igen jó szolgálatot tett, mi által eredményeim is bizonyos előnyt szerezhettem.

Fő eredményeim a következők: 1) A novemberi csillaghullás (még pedig az említett 2451 pálya) megmagyarázására szükséges és elegendő 11 kisugárzási pontot felvenni, melyek természetesen nem egyenlő sűrűek. Az első négy kisugárzási pont oly túlsúlyban van a többi fölött, hogy $\frac{2}{3}$ részét a megfigyeléseknek már megmagyarázza.

2) Az egyes meteorrajok pályái — az elsőét az oroszánban kivéve, mely, mint ismeretes, az 1866. I. üstökössel egyez — semmi hasonlatosságot sem mutatnak az üstökös-pályákkal. Egyedül azt lehetne kiemelni, hogy a második fő radians pályája egy síkban fekszik az 1854-iki üstökös pályájával.

3) A rajok pályáinak apheliumai az ég azon pontja körül csoportosulnak, a mely felé Mädler szerint a nap előre halad, hasonlóképen mint az október második felének hullócsillag rajainál, s hogy továbbá tekintetbe vévén a perihel távolságokat is ez eloszlásnál, azokban kétségtelen növekedést lehet tapasztalni keletről nyugat felé.

A szétfoglaló kivételével és Dr. Frölich értekezésére nézve azon megjegyzéssel, hogy az csak kivonatban az Értesítő számára van benyújtva, a többi tárgy rendes bírálatra adandó.

Harminczkettedik akadémiai ülés.

Elegyes ülés.

1877. november 10-én.

Gr. Lónyay Menyhért akadémiai elnök ur elnöklése alatt.

242. Elnök gr. Lónyay Menyhért az ülést megnyitván, a fájdalom mély érzetével jelenti gr. Károlyi György, az Akadémia egyik alapítójának, közel félszázadon át igazgató és tiszteleti tagjának, a tegnapi napon történt elhúnytát. A hála és kegyelet kifejezése végett hívta össze ezen rendkívüli elegyes ülést, mely elé a következő indítványokat terjeszti:

a) Az Akadémia gr. Károlyi György elvesztése feletti fájdalmát jegyzőkönyvében fejezze ki ;

b) Az Akadémia nevében az elnökség tegyen koszorút koporsójára ;

c) Az Akadémia testületileg jelenjen meg a f. hó 12-én tartandó besztertelésen ;

d) Az Akadémia rendelje el arczképét lefesteni és képes teremében örök-mlékezetül felfüggeszteni ;

e) Az Akadémia legközelebbi közülésén tartassék az elhunyt felett emlékbesezél.

Az Akadémia a tett inditványokat kegyeletesen magáévé teszi és határoztokká emeli.

Egyúttal jegyzőkönyvében emléket szentel az elhunytnak, kivel az Akadémia első alapítói közül az utolsó szállott sirba ; ki az áldozatkészség nagy ténye által, gr. Széchenyi István mellett jelentékeny tényező vala az Akadémia létrejöttében ; ki félszázadon át buzgón vett részt tevékenységében és állandó hűséggel ápolta annak érdekeit ; ki mindig egyike volt a nemzet legnemesebb fiainak.

A
MAGYAR TUDOM. AKADÉMIA
É R T E S Í T Ő J E.

Harminczharmadik akadémiái ülés.

Az I. osztály kilencedik ülése.

1877. nov. 12-én.

Ballagi Mór r. t. helyettes elnöklése alatt.

244. (26.) *Theurewk Emil* l. t. felolvassa ily czímű értekezését: »A Corvinabeli Festus-Codexről.« Az értekezés így szól:

II. Abdul Hamid khán ő Felsége fejedelmi ajándékául a budapesti m. kir. egyetem egyebek közt egy Festus epitomatus-féle kéziratot is kapott, melynek pontos collatióját és kritikai méltatását mutatja be. Ezt megelőzőleg ismerteti a milanói herczegnek 1488. nov. 10. Corvin János-hoz intézett levelét, s mely most a milanói állami levéltárban őriztetik. (Mátyáskori Dipl. Emlékek III.445. l. Magyar Könyv-Szemle II. 149. l.)

E levélnél — úgymond — mindenek előtt két dolgot kell észrevennünk: hogy aláírás nélkül való, s hogy nem itt az országban, hanem a milanói állami levéltárban találták. Ez t. i. csak *minuta*, azaz *conceptus*, melyről a valódi levelet másolták. Hogy a herczegi hivatal szükség esetében az elküldött levél szövegét birhassa, a fogalmazványt eltették, s így került az a milanói állami levéltárba, hol jelenleg egyéb hivatalos levelek minútáival könyvbe van kötve, a mint azt báró Nyáry Albert tudós tagtársunk szíves közléséből tudom.

A mi magát a szöveget illeti, tudnunk kell, hogy a levél írásakor a Paulusféle Festus már nem tartozott azok közé, *que non sint vulgo communicata*, mert az editio princeps már rég megjelent volt és pedig ugyancsak Milanóban, 1471. ezen cím alatt: Sextus Pompeius Festus de verborum significatione. Továbbá a valódi Festus is föl volt már fedezve s több éve Olaszországban; mert Manilius Rhallus (kiről csak annyit tudunk, hogy Olaszországban görög szülőktől született, hogy X. Leo cretai püspökké tette s hogy az Academia Pontaniana tagja volt) a most Nápolyban az állami könyvtárban IV. A. 3-nak jelezett Festus-codexet 1480 körül vitte volt Illyricumból Rómába. Rávonatközöleg ezt írja 1489-ben Politianus:

Ostendit mihi Romae abhinc quadriennium Manilius Rallus Graecus homo, sed Latinis literis adprime excultus, fragmentum quoddam Sex. Pompei Festi e q. s. (Müller Praef. II. l. 2. j. Th. Mommsen Abhandl. der Berl. Akad. 1864. 58. l.)

A dolgot úgy kell tehát képzelnünk, hogy annak, ki a milanói herceget e levél megírására birta, volt tudomása e Festus-codex léteztéről, de egyúttal csonka voltáról is, azért gondolta, jó lesz Mátyás király udvaránál tudakozódni, a hol nagyban gyűjtik az effélet, hátha ott teljes Festus van : hiteles másolatát nem volna nehéz megkapni, s így egy megbecsülhetetlen kincsnek jutnának birtokába.

A levélből ezt csak sejtve lehet kiolvasni. Ugy látszik, írójának sem a Paulusféle Festusról, sem a valódi Festusról nincs kellő tudomása. Csak hallja, hogy van egy teljes példány belőle, vagy Mátyás királynak, vagy Thadeus Parmensisnek azaz Ugolettinak a könyvtárában, qui nuntius ingenti profecto nos letitia affecit, cum putaremus alioquin pulcherrimum opus *penitus esse deperditum*.

Az a hír, melynek annyira örültek, fájdalom, nem volt igaz. Se Mátyás királynak, se Ugolettinak nem volt Festusa. A Rhallustól fölfedezett csonka kéziraton kívül más Festus-codexet akkor sem ismertek, most sem ismerünk.

Ha küldtek is codexet feleletül ama kérésre, habár az is még kérdés, az a codex csak a Paulusféle epitomét foglalhatta magában.

Készakarva nem neveztem meg eddig a levél íróját. Ha nincs is aláírása, az 1488. nov. 10. való kelte s a benne említett Illustrissimus patruus elég bizonyosság arra, hogy Galeazzo János írta, ki 1476—1494. uralkodott, kinek nagybátyja, qui his studiis admodum delectatur, Moro Lajos volt, s kinek hugát Blanca Máriát Corvin Jánosnak szánták volt feleségül. (V. ö. C. Cantu, Cronologia, Turino, 1839. 32. l.) Egy más igen fontos tudnivaló az, a mit Dethier codexünk előbbi kötéséről mond. Dethier lajstroma szerint ez és még három codex, t. i. a Scriptores Historiae Augustae, a Candidussal egybekötött Vitruvius s a Concorezio »Ils se distinguent par la reliure en veau (un en parchemin) sur laquelle il y a des bordures d'abeilles et le timbre en buste du Duc avec la légende Franciscus Sforza Mediolanensium Dux POMPPP. Tehát Franciscus Sforza s nem Galeazzo János s nem Moro Lajos. Franciscus Sforza 1447—1466 uralkodott. E szerint codexünk ebből az időből való és semmi köze ama kézirathoz, melyet Galeazzo János 1488-ban Corvin Jánostól kért. Sőt most már az is bizonyos, hogy mit akartak azzal a levéllel. Nem Paulus Diaconus excerptumát kérték, a mi maguknak is megvolt, hanem egy teljes Festus-példányt óhajtottak, a mi nekik nem volt meg, de Mátyás udvaránál is hiába kerestek.

Hogy került ez és az a másik három Sforza-codex a Corvin-codexek közé, arról semmit sem tudunk. Lehet hogy ajándék, lehet hogy más valaminek a fejében ; de annyi kétségtelen, hogy nem a Corvina számára készült codexek.

Tudós elnökünk Pulszky Ferencz f. évi június 4-én olvasott akad. értekezésében (Magyar Könyvszemle II. 150. lap.) azt gyanítja, »hogy Corvin János csakugyan megküldte a kért kéziratot a milanói hercegnek, s hogy ez azt újra bekötve, három más kézirattal együtt küldte vissza, feltéve, hogy a herceg ki nem cserélte a kölcsön vett példányt, mert

a kezünkben lévő kézirat nem is Festus Pompejus egész munkája, hanem csak Paulus Diaconus kivonata.« Az eddigi értekezésemben kitért adatok tudós elnökünk eme gyanítását, — a mint világosan látszik, — nem igazolják.

De akárhogy került is codexünk a Corvina codexei közé, az a tény, hogy közéjük került, hogy velük együtt őrizte meg számunkra a sors, úgy hiszem, elégséges ok arra, hogy róla szoltunkban a corvinianusokkal közös sorsának emlékeztetere ezt is egyszerűen Codex Corvinianusnak nevezzük el.

A Corvinianus archetypusa.

A Corvinianus archetypusa valami régi codex volt, mely tudunkkal már nem létezik, ha csak azok közt nincs, melyeket Nápolyban és Párisban őriznek, de senki eddig meg nem vizsgált. Hogy a Barth említette angolországi codexek közül egyik sem az, kétséget sem szenved. A Corvinianus ugyanis Festus Pompeiusnak, azok pedig, Barth bizonyossága szerint, Pomponius Festusnak nevezik a munka szerzőjét. (Müller Praef. XII. 1.)

Hanem azért, ha codexünk archetypusa elveszett is, célunkhoz képest elég jól ábrázolhatjuk.

1. Alakja nyolczadrét volt, levelei egyhasábosak, egy-egy lapján körülbelül annyi sor, mint a Corvinianusban.

2. Minusculákkal és kurtító jelekkel volt írva.

3. Szövegében javítások, egyik-másik oldalán rövid marginálék találkoztak.

4. Egészben véve régi jószág volt : leveleinek rendje már bomlófélben ; írása több helyütt olvashatatlan.

Mindezeket a tulajdonait következőleg bizonyítjuk :

Mennyi volt az archetypus egy-egy levelének szövegterjedelme, mutatja a Corvinianus. Codexünk írója az anyacodex *leveleit hét helyütt is fölcserélte*. Ha a helyüket váltott részek terjedelmét a Corvinianus egy levele terjedelmével összemérjük, azt látjuk, hogy a kettő körülbelül egyenlő, a miből az következik, hogy az anyacodex a miénkhez hasonló alakú, hasonló nagyságú volt.

Hogy minusculákkal volt írva, kitűnik abból, hogy a Corvinianus írója azokat a betűket, melyek a minuscula írásban egymáshoz többé-kevésbé hasonlítanak, sokszor összetéveszti.

Hogy kurtító jelekkel volt írva, bizonyítják az efféle hibák : rerum helyett Rex ; mert az anyacodexben rex állott s azt rex-nek nézte. Sexus alatt natura-t nam-nak olvasta ; mert nâ formálag volt rövidítve, mit nâ-nak nézett stb. stb.

Hogy az anyacodexekben javítások és marginálék is voltak, azt bizonyítják a következő példák : epit. 96, 14. Gramiae oculorum sunt vitia, quas alii glamas vocant. Lindemann szerint B-ben glamas-t, az edit. pr-ben gramas-t olvasunk ; B. oldaljegyzete grammæ-t mond. — A Corvinianus, a mint látni fogjuk, az edit. pr. codexének közeli rokona lévén, archetypusában nyilván gramas állott ; de a javító kéztől ilyenképen gla-

1

mas-ra igazítva : gramas. A Corvinianus írója ezt így értette gramas; meghagyta tehát az r-t, s az l-t a g és r közé iktatta, s lett belőle glramas, miben mind a két szóalak egybe van forrasztva.

Hogy oldaljegyzetek is voltak az archetypusban, vagyis hogy azok a marginálék, melyek a Corvinianusban találkoznak, már az anyacodexben megvoltak, azt magából a Corvinianusból lehet kideríteni: A Chaos cikk eleje a 28. levél első oldalán greci nos hiare dicimus unde Janus detracta aspiratione nominatur stb. szavai a 28. levél második oldalán állanak, de az a kéz, mely a codex görög szavait írta, a Janus-ra vonatkozó oldaljegyzetet, még az előbbi oldalra iktatta: *ἰανὸς dixit gr*, mi azt bizonyítja, hogy a marginale nem olyan javítótól származik, a ki olvasás közben maga tett megjegyzéseket, hanem hogy a jegyzet az anyacodex margójáról került ide. — Az anyacodex leveleinek a rendjére vonatkozó állításomat nem szükséges külön bizonyítanom. Ama bizonyíték, mely az archetypus egy-egy levelének szövegterjedelmét mutatta, egyuttal a levelek bomlófélben való rendjét is kiderítette.

Hátra van még annak bizonyítása, hogy az archetypus írása több helyütt már olvashatatlan volt. Mutatja az, hogy a librarius több helyütt hézagot hagyott, péld. porca helyett po és hézag; adeuntium h. ad és hézag; ipsum h. ip és hézag stb.

A Corvinianus bibliographiai ismertetése.

Kéziratunk papircodex a XV. századból. Évszám nincs rajta; de előbbi kötésének a felirata arról tanuskodik, hogy az 1447 és 1466 közt. időből való; alakja 8-adrét; magassága 22, szélessége 15 centimeter¹. Az egész tizenöt nyolcz-leveles quaternióból áll, mi 120 levelet tesz, melyek közül az utolsó három üres. A papiros is fehér; az írás kerekded minuscula; a levelek egyhasáhosak; a vonalozás rajtuk tompa; egy-egy oldalra rendszeren 28 sor esik. Csak egykét helyen van 29 (pl. a 42. levél 1. s 80. levél 1. oldalán, hol az író a cikk végső szavát nem akartá a tulsó oldalra átvinni.)

A közönségesen könyveknek nevezett szakaszok színes tollrajzu initialéval kezdődnek. Az egyes cikkek kezdőbetűje, egyes könyvszakok föl- és aláírása, a codex végén való colophon, valamint a görög írás vörös, csakhogy a görög írás halványságával a többitől feltűnően különbözik. — Az írásban kétféle kézre ismerünk, t. i. latin kézre, melytől a latin szöveg, s görög kézre, melytől a görög írás s egy pár javítás való. Csak egy-két helyen történt, hogy a latin kéz maga írta az oda való görög szót.

A kurtító jelek mind közönségesek, csak az érdemel említést, hogy az író egyik-másik compendiumnak kétféle alakját is használja.

A Paulus-codexek családfája.

A Festuscodex s ama Festuspéldány, melyből Paulus Diaconus a maga kivonatát készítette, közel rokonok voltak, annyira rokonok, mondja

Müller, praef. VIII. lap., ut Farnesianum ex illo (t. i. a Pauluséból) descriptum fuisse, nihil sit quod nos credere prohibeat. Müller ezt meglepő tényekkel igazolja. Például idézem, hogy a Multificare-féle czikkben qualitas helyett Paulusnál és Festusnál is hibásan quantitas áll. Occentare alatt mindkettőnél quia illam-ot olvasunk, holott az értelem a querellam szót kívánja. A persibus szó itt és ott persicus-ra van torzítva stb.

A mi a Pauluscodexet illeti, arról győződünk meg, hogy a hányat csak ismerünk közülök, az mind a Paulusféle eredeti példány egy és ugyanazon másolatának ivadéka.

Anacreon Antehac helyett stb. valamennyi ismeretes Paulus-codexben megvan, mely közös örökségük közös eredetükre mutat.

Müller ezt az osztályozást az interpolálatlan (a toldatlan) és interpolált (toldott), a javítatlan és javított kéziratok közti különbség alapján tette. De ugyanazon eredményhez jutunk, ha a kéziratok származását vesszük alapjául.

A Monacensis s a Guelferbytanus 2. teszi a családnak azt az ágát, mely a szöveg kritika alapjául szolgál. A többi codex nemcsak gyarlóbb voltánál, hanem közös származásánál fogva is külön ágat tesz.

A codexcsaládnak ezt a szétágazását bőséges példákkal igazolhatjuk :

A rosszabb ág szintén kétfelé oszlik. Teljes Paulus csak egy van köztük, t. i. a Berolinensis. A többi, nevezetesen : a Lipsiensis, Guelferbytanus 1. az editio princeps codexe s a Corvinianus egy csonka archetypustól erednek. E csonkaságra nézve ide igatom Müller praef. X. 1. olvasható szavait, melyekkel a Guelferbytanus 1-t s aival együtt az edit. pr. s a Lipsiensis archetypusát is jellemzi.

Idem (t. i. Lindemannus) alterum adhibuit Guelferbytanum, chartaceum, saeculi quinti decimi, qui nulla fere habet propria sibi bona, sed multa peculiaria vitia. Eidem huic stirpi attribuendum esse, ex qua prima typis expressa Pauli exemplaria fluxerunt, inde colligitur, quod eam partem literae I. plane omittit, quae exemplaribus illis in calce addita est, inde a voc. *Incomitiare* usque ad libri finem. Quae autem ex litera M. in vetustissimorum exemplarium calce addita reperiuntur inde ab initio usque ad voc. *Me castor* : haec a Guelferbytano non absunt quidem plane, sed multis glossis singulisque verbis omissis truncata sunt.

Eadem glossas paene omnes omittit Lipsiensis codex. Coniicio in codice huius familiae progenitore in litera I defuisse quatuor folia, in lit. M. autem duo ita fuisse lacera vel maculata, ut ab aliis aegre describerentur, ab aliis plane omitterentur.

E csonka szövegű codexek közé tartozik a mi codexünk is.

Hiányzik belőle : az *Incomitiare*-től I végeig való rész s

az M elejétől *Mecastor* czikk végeig való rész. —

A rokonság tehát szembeötlő.

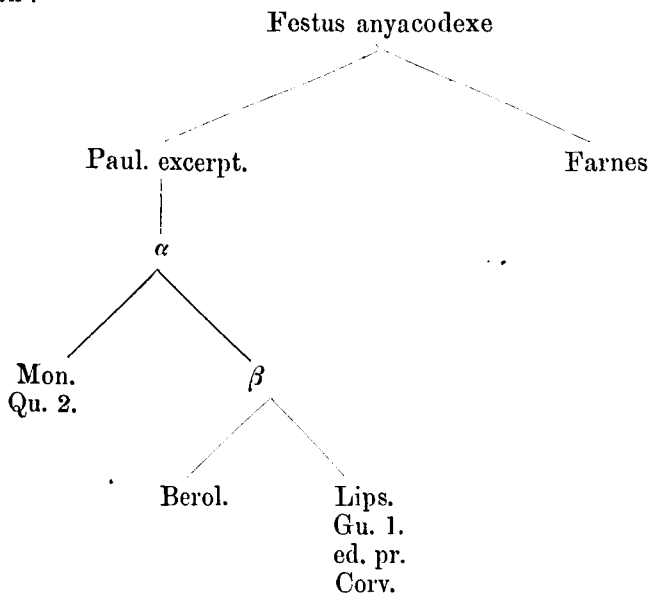
Korukra nézve a Gu. 2. a X. századból való, vagy annál is régiebb. A Monacensist XI. századbelinek, a Berolinensist XIII. századbeli-

nek mondják. A Lipsiensis recentissimae aetatis, s ugyanaz áll a Gu. 1. s a Corvinianusról t. i. XV. századbeliek.

A többi codexeket, melyeket eddig még egybe nem hasonlítottak s csak annyiban ismerünk, a mennyiben Müller praef. XI. sk. l. róluk szól, ezennel nem sorolom elő. De annyit, úgy látszik, bátran mondhatunk, hogy valamennyi a rosszabb családághoz tartozik.

A Catalogue général des mss (Paris 1856) II. Nr. 2291. azt a nevezetes dolgot jelenti nekünk, hogy Troyes-ban egy IX. századbeli Paulus-codex van. Csodálatos, hogy ezt a codexet még mainap sem vizsgálták meg; pedig egy újabb Paulus-kiadásra már nagy szükségünk volna; de az mindaddig lehetetlen, míg azt a kéziratot is a kritika nem értékesítheti. Minthogy a német tudósok a szükséges collatiojáról 27 év lefolyta alatt nem gondoskodtak, minap ama kéréssel fordultam a tek. Akadémiához, eszközölné ki azt, hogy az említett codexet collatióra megkaphassam. Ha oly szerencsés leszek a troyesi codexet átvizsgálhatni, reménylem, sok kérdésre pontosabb feleletet fogunk adhatni, mint most, mikor egyes-egyedül a Lindemann-féle apparatusra s a Müllerféle jegyzetekre vagyunk utalva.

Ezennel bemutatom a Paulus-codexek családfáját a következő módon :

Codexünk a rosszabb családágnak nem csak minden egyes csonka codexével, hanem teljes codexével is szembeötlő rokonságot mutat. De a mi codexünknel különösen meglepő az, hogy sok helyütt a Monacensissal és a Gu. 2-vel egyez, holott származásánál fogva csak is a rosszabb szöveget örökölhette.

Ilyen helyek a következők :

Arillator mind M. mind Gu. 2-ben (Gu. 1. pr. Arillatur, L. B. Arilatur.)
 Aemiliam alatt Aemylon M. és Corv. csak hogy itt emilon-nak írva,
 Afvolunt » avolant Gu. 2. és M. ut videtur, s így Corv. is.
 Cumeram » κάσιλον. Így M. Gu. 2. és Corv.
 Dracones » ἀπό τοῦ δέρεσθαι így Corv. apo tu derkeste M. és Gu. 2.
 Elumbum » evulso M. Gu. 2. és Corv. (avulso vulg.)
 Hippius » iaciebant helyett M. és Corv. iacebant
 Jubar » vel ἔσπερον csak M. és Corv. van meg.
 Edeatral » ἀπὸ τῶν ἐδεσμάτων csak Corv. hibátlan; Gu. 2. apoton
 ades. —

Examen » apium M. Gu. 2. és Corv.
 Italia » Atte Lydo helyett M. Gu. 2. és Corv. Attelido.
 Magnam socrum alatt appellat M. Gu. 2. és Corv.-ban hiányzik.
 Parrici alatt paricidas Mon. Gu. 2. és Corv.
 Prosumia alatt speculatorium helyett Mon. és Corv. speculatorum.
 Piacularia alatt cecidisset Gu. 2. és Cor. (a többi decidisset)
 Quisquiliae alatt quicquidcadiae csak a Gu. 2. és Corv.-ban.
 Rica alatt sucida csak a Mon. és Corv.-ban.
 Seclusa alatt appellabant M. Gu. 2. és Corv. (a többi appellant)
 Succrotilla alatt feminina helyett feminea a Mon. és Corv.
 Subrumari alatt lacte M. Gu. 2. és Corv. (Festusnál is így) stb.

E találkozás csak is úgy magyarázható, hogy codexünk archetypusát jó családbeli codex szerint javították. Úgyde még azt is kell tudatnunk, hogy a Corvinianus olykor az összes Pauluscodexek ellenére csak a Festuscodexxel egyez; pl.

Mutini Titini, így csak Festusnál s a Corvinianusban azzal a különbséggel, hogy egy szóba van írva.

Ugyanabban a cikkben minden codex praetextatis-t mond: de rectius Paulus praetextis scripsisset mondja Müller. Codexünk csakugyan így mondja s Festusnál is így olvassuk.

Nebuló cikk végén a Corv.-ban neq. nugator; Festusnál is a Nebulo cikk után nequ., nugator.

Orca alatt uniformi helyett a Corv.-ban eredetileg informi de uniformi-ra változtatva. Festusnál is informi, a mit Müller Paulus szövegében helyesebbnek vél.

Perfacul alatt per se facul három szóban csak a Corv.-ban és Festusnál. Pupinia alatt Popinio helyett a Corv. Festussal egyezőleg Pupinio-t mond s Scaliger is így akarja.

Redhostire után a Corvinianusban Festusnak eme cikke áll: Redivium (így Corv.) est ex vetusto renovatum. A többi Pauluscodexben semmi nyoma.

Spira alatt in orbem convolutus csak Corv. és Festus.

Silatum alatt ientaculum helyett Festus iantaculum s ugyanaz akar lenni a Corv.-beli iantacum is. stb.

Oldaljegyzetek és közbetoldások.

Codexünkben egy pár oldaljegyzet is találkozik. A görög kéztől való. Csak azokat közlöm, melyek nem tartoznak Paulus szövegéhez, hanem valami új megjegyzést toldanak hozzá. Hely szűke miatt csak egyes példákat említek, így:

Curis cikkhez Quirinus magyarázatául:

[*zoí*] *παρὸς* ipator.

Spira alatt funis nauticus in orbem convolutus áll, a mi Festusból került ide.

Servorum dies alatt filius ancillae után: natus est, vel quod eo die aedem Dianae dedicavit. A Corvinianus anyacodexében az örökölt szöveg ancillae után csak ennyiből állott: natus est (így L. Gu. 1. pr. is) de jó codex után javították s azt irták szélére vel quod eo die aedem Dianae dedicavit. Így került a két olvasás együvé.

Legvégére hagytuk ama glossákat, melyek a Müller-féle kiadásból vagy egészen hiányzának, vagy a függelékébe kerültek.

Abitionem (Ambitionem-nek írva) antiqui dicebant mortem.

Müller 380. lap. ezt jegyzi hozzá ex Ald. vg.

Adversus aut contrarium sit (olv. significat) aut idem quod erga.

Müller: ex ed. vet. Ald. vg. Haec glossa non dubito, quin vel typothetarum vel scribae negligentia apud Lind. omissa ac Paulo p. 13. post voc. Ad promissor restituenda sit.

Astutus arte tutus.

Müller: etiam haec glossa.... Paulo p. 6. post voc. Astu reddenda erit.

Comoedias cikkekre következnek: Cicuma avis noctua.

Müll: e vg. Isidori glossae: Cecuma, noctua.

Nebulo cikk végén: Nequam (neq.) nugator. Festus codexéből.

Red hostire után: Redivium (Redivivum) est ex vetusto renovatum.

Megvan Festusnál p. 273. M.

Hogy nemcsak Festus és más Pauluscodex után javíttatták és pótolgatták a Corvinianus anyacodexét, hanem egyéb kútfőt is használtak, mutatja péld. a Népa-féle cikk. Plautus verse Paulusnál így szól: *Dabo me ad parietem e. q. s.* Festusnál: *Recessim dabo me ad parietem e. q. s.* Corvinianusban: *ad recessum cedam ad parietem.*

Magában Plautus darabjában Casina II. 8. 7. valamint Noniusnál is (p. 145. 14) szintén cedam áll dabo me helyett. A *cedum* tehát ilyen-féle kútfőből került a Corvinianus anyacodexébe.

Hogy az anyacodex emendatora itt-ott saját esze szerint járt el, bizonyítja például:

Epit. 75. 3. Deincipem antiqui dicebant proxime quemque captum, ut principem primum captum. A Corvinianus proxima quemque capitum és primum capitum-ot mond. De v. ö. epit. 19. 13. Anceps si qui facere

videtur id, quod ex utraque parte caput habeat, ut secures bipennes; sed magis a capiendo, quod ex utraque parte aeque captatur, appellatum est.

A librarius az anyacodexet minden okoskodás nélkül, együgyű hűséggel másolta. Maga semmit sem toldott, szándékosan semmit sem változtatott. A mit rontott, tudatlanságból, elhamarkodásból vagy azért rontotta, mert elolvasni nem bírta. Keze alatt tömérdek czikk érthetatlenné vagy nevetségessé válik.

Vizsgálódásunk rövid eredménye:

1. Kéziratunk tulajdonképen nem Corvin-codex, hanem Sforza-codex. Az 1447—1466 közti időből való. Olasz ember írta, ki épenséggel nem értett a mű tartalmához, s azért a kézirat örökölt hibáit még számtalan új hibával tetézte.

2. A Corvinianus anyacodexe, a mennyiben a Paulus-codexeket ismerjük, többé nem létezik, vagy ha létezik is, nem az előttünk ismeretes codexek közül való.

3. Az anyacodex a csonkaszövegű családághoz tartozott; jó régi példány lehetett, a mint azt tömérdek helyen való olvashatatlanságából s levelei ziláltságából következtethetjük.

4. Az anyacodex javítva volt és pedig:

- a) a jó családjához tartozó Paulus-codex után;
- b) Festus után;
- c) itt-ott más kútfők után, és
- d) coniecturából.

E javítás oltotta szövegünkbe ama kevés ugyan, de feltűnő jó lectiókat, melyeket benne találunk, s melyeket értekezésünk függelékében külön tárgyalunk.

5. Vizsgálódásunknak az a haszna is van, hogy a Paulus-codexeknek a Müllerféle más alapon történt osztályozását a codexek családfájával is igazoltuk.

6. Codexünk collatioja kiderítette, hogy a Lindemann-féle apparatus criticus-ban nem lehet mindig bizni, s hogy egyet-mást mellőzött, mit a codexek rokonításánál okvetetlenül tudnunk kell. Egyik-másik glossa, melyet Müller a corollariumba utasított, egy újabb kiadásnál a szöveg sorába iktatandó. Ha Lindemann hallgatással mellőzi is, az nem bizonyítja meg, hogy a codexekben nincsenek meg; mert a miénkben megvannak.

245. (27.) A magyar helyesírás ujonnan átvizsgált szabályainak tárgyalása folytatatik. Felolvastatnak a 20. 21. 22. 23. §. Hosszas vita után elhatároztatik:

hogy mind a négy §. részint módosítás, részint újabb formulázás végett utasítsák vissza a bizottsághoz. Az összetétel (20. 21. §.) esetei kevesebb kategoriákba vonandók össze; némely mellőzött esetek is felveendőek s a példák itt-ott jobbakkal fölcserélendőek. A névelő és mutató névmásról szóló 22. §. nem javasló, hanem kötelező alakban szerkesztendő. A számoknak betűkkel való írásáról szóló 23. §. újabb vizsgálat alá veendő s egyszerűbben formulázandó, a fölv. szabatos alkalmazásával.

*Harmincznegyedik akadémiai ülés.**A II. osztály kilenczedik ülése.*

1877. november 19-én.

Horváth Mihály r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

247. (28.) *Pór Antal* az 1872-ik évi nagygyűlésen megválasztott lev. tag felolvassa ily című székkfoglaló értekezését: »Enea Silvio de Piccolomini viszonya Magyarországhoz.«

Rövid bevezetés után, melyben a humanismus terjedését és befolyását jelzi, bemutatja hősét, mint »fülelt lógató kinzott állatot, melynek súlyos terheket raktak a hátára« III. Frigyes német császár udvarában. Enea Silvio 'De Curialium Miseriis' című értekezésszerű levelében maga írja le ez állapotot, melybe jutott, midőn 1442-ben a német birodalmi iroda tagja lett. Vonzó humorral ecseteli, mint szorgoskodtak iródeák uraimék közös tanyájokon, és mennyi megaláztatásnak voltak kitéve. Még az ajtónálló is, ki a pohárnokot, szakácsot, sólymázmestert, lovászt, peczért nyilvános kihallgatások alkalmával bebocsátotta a királyi termekbe, őket kemény szavakkal utasítá vissza. Ehhez járult, hogy saját társai is, merő taljánfaló németek, kancsal szemmel tekintének a jövővényre, mert hisz miatta újra kisebbedett, több részre oszlott a sovány keresmény. — Pedig akkor már 38 éves volt Corsignano nagy szülőtte.

A Piccolominiak hajdan hatalmas sienai család volt; hanem azon időben, midőn Enea lett a család tagjává (1405. okt. 18.), már csak foszlányai maradtak a régi gazdagságnak; ama 18 gyermek pedig, kikkel anyjok, Vittoria Forteguerra, gazdagította a nemzetséget, oly ellentétes viszonyba lépett annak anyagi helyzetével, hogy a szülők kényszerülve voltak letenni fényes származásuk előítéleteiről, és hogy megélhessenek, derekasan a mezei munkához látni, melyben Enea, legidősebb gyermekök, parányi erejéhez képest, segítségökre volt. — Silvio, a családfő, nem lévén classicus műveltség hián, fiát is, miután 18. évét elérte volt, beküldé a sienai főiskolába. — E helyt értekező széles vonásokban vázolja az olasz iskolák állapotát, a humanisticus igyekezeteket, melyeket Italia tudományszerető udvarai melegen fölkaroltak; a szorgalmat, melyet Enea kifejtett, mig nem mint Capranica bibornok titkára, Baselbe érkezett.

Basel ekkor az egyházi reformzsinatnak volt székhelye. Fejedelmek, egyházi és világi méltóságok, tanárok, tudósok, szerzetes férfiak, nevezetes emberek gyűlhelye, hol a pártszenvedély nagy hullámokat hajtott. Piccolomini azonban csak szerencse-keresni jött ide, és nem hozott magával szilárd meggyőződést, sem erős vonzódást egyik vagy másik párt iránt; hanem arra ügyelt, hogy mindkét párt főembereivel barátságot kössön. Hiven szolgálta tehát többször váltakozó gazdáit. Capranica után a frisingai püspököt, aztán novarrai Bertalant, ki nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy Jenő pápát hatalmába kerítse; utána a szigorú jenőpárti Albergata bibornokot és másokat. Gazdáit elkísérte Rip-

pailbe, hol savoyai Amade nagyuri remeteségben élt; megbízatásukban regényes utat tett Edinburgba sat. Leginkább szerette azonban ama vidám társaságot, mely szellemes emberekből, kik magukat költőknek nevezték, esténként gyűlt össze. Szegény emberek voltak valamennyien, valamely főpap szolgálói, a kinek pártállásával keveset törődtek. Ebendorffer bécsi egyetemi tanár, akkor zsinati tag, még később is, midőn már II. Pius ült a pápai trónon, kedélyesen emlékezett vissza ezen, a Capranica, Albargata, Cesarini, az arlesi bibornok és mások titkáraiból és udvarmestereiből egyesült társaságra, mely nagyra becsülte volt, ha a tanár körében vacsorálhatott. Ilyenkor megtörtént, hogy Enea vállalkozott átfutni a vendéglőbe ételért vagy egy pint borért a közös estebédhez.

De ez így nem folyhatott mindig. Midőn a szakadás a pápa és a zsinat közt 1439. június 25-én, amannak letételével orvosolhatlanná vált, szint kellett vallani. Enea a zsinat mellé állott, részt vett az ellenpápa választásánál; V. Bódog titkáraul szegődött; tetszett magának, ha Jenő pápát s a római curiát szóval és írásban püfölgette, és azt hitte magáról, hogy »nec parvum erat inter hostes romanae ecclesiae nomen Eneae.« Azonban az új titkári hivataltól, mely Rómában keresett, drágán fizetett, jól jövedelmező állomás volt, melyet ott a humanisták nevesbjei: Poggio, Leonardo Bruni viseltek, Bódog udvarában, melyet kevés, jelentéktelen hatalom ismert el, a hova sem pörökkel nem jártak, sem kegyelmekért nem folyamodtak, mely nem adományozhatott püspöki méltóságokat és más egyházi javadalmakat, a titkári hivataltól Enea oldozkolódott s megragadta az alkalmat, mely Frankfurtban a birodalmi gyűlésen kínálkozék neki, és őt III. Frigyes udvarába vezérelte. »Vajha Baselt soha ne is láttam volna« így ír egyik barátjának. — Enea ekkor nagy változáson ment keresztül bensőleg is. Noha tartózkodását Ausztriában számkivetésnek tekinté, mégis jobban érezte magát itt, mint Baselben. — Sok ok miatt gyűlölte e várost, hol annyi időt vesztett el haszontalanul, honnét — eltelvén főlebbvalói nézeteivel — másképp nem menekülhetett, hanem ha mélyebben ártja magát Németországba. Ausztriában legalább ereszt alatt érezte magát, hol szárazon megvárhatta, merre huzódnak a fellegek, hol derül ki a kék ég.

Értekező tárgyához mért részletességgel adja elő, mint emelkedik hőse előbb Schlick Gáspár, azután koronás ura kegyeiben; mint volt öntudatos viszhangja gazdáinak, midőn ezek jelezgetni kezdék visszatérőket a pápa hűségére; mikép fejezte be a kiengesztelődés művét, mely érdemei jutalmául trieszti püspökké neveztetett ki.

S ezzel végződik az értekezés első, mondhatnók bevezető része; a másik, tetemesen nagyobb rész, Enea Silvio viszonyát tárgyalja hazánkhoz. Gondosan összeállított mozaik mű a dolgozat e fele, Enea ötödfel-száz levele egyes adataiból egybeillesztve. Érdekes szemlélni, mint enged fel az olasz elfogultsága Magyarország iránt, melyet szánsalmasan Németország mögé helyez, mihelyest alkalma nyílik hazánk viszonyait és főbb embereit, Széchy Dénest, Vitéz Jánost, Liszti Miklóst, kikkel sürűn levelezett, megismernie. Kezdetben csak Utószületett Lászlóra és

pártjára terjed ki szeretete. László érdekében buzgó tevékenységet fejt ki. Rómában, hol a humanisták szitották a rokonszenvet irántunk, s egész irodalom keletkezett, mely a vitéz magyarok segélyezését tűzte czéljául, ekkor még németnek gúnyolják Eneát. E gúny jóformán Le Jeune bibornok estélyei egyikén ragadt reá azért, mert nem akarta megengedni a házi gazda azon állítását, hogy a világ minden fejedelmei közt Ulászló magyar királyt illeti az elsőség. De csakhamar túltett Piccolomini valamennyi társán. Mint a szentszék követe, folytonos összeköttetésben a magyar urakkal, a leglelkesebb és legavatottabb tolmácsa lett azon eszmének, melynek végre hőse és mátyrja lőn. Mely eszméje az arragoniai királyhoz szóló ezen leveléből tárul legvilágosabban elénk : »Félek, hogy Magyarország elvesz s e nemes országot az ellenség vasa feldulja. Mit ha Isten megenged, romba dől a mi vallásunk fala, és megnyilván az út, Itáliába ömlenek a török csordák.« Idézzük levelét, melyet Konstantinápoly veszedelmének még bizonytalan hírére intézett V. Miklós pápához, a vatikáni könyvtár alapítójához : »Sajnálom — ugymond — a világ leghíresebb templomát, a Sophiát, melyet elrontanak a törökök, vagy megfertőztetnek ; sajnálom ama számos basilikát, melyeket romba döntenek és meggyaláznak ; de mit mondjak azon számtalan, a latinok előtt még ismeretlen könyvről, melyek ott találtnak ? Hajh ! hány nagy férfiú neve vesz el most ; Homeros másodszor hal meg, másodszor múlik ki Platon ! Hol keressük majd a költők és bölcsészek szellemét ? Kiszáradt a muzsák forrása ! Vajha annyi értelmünk maradna, hogy a veszedelmet méltán megsirathatnók. . . mindez hanyagságunk folytán történik. . . Ha buzgóbbak leendettünk a keresztyén ügy körül, e szörnyű csapás nem ért volna ! Tudom, senki mélyebb fájdalmat nem érez szentségednél, és méltán ; mert senkire oly káros hatással nem lesz, mint szentségedre. Valamennyi latin író, ki a római pápák történetét megírja, ha szentséged korához érkezik, dicsőségéről a következőket jegyezni föl : V. Miklós pápa sz. Péter örökét a zsarnokok kezéből kiragadta s az egyházi szakadást megszüntette, sienai Bernátot a szentek közé avatta, sz. Péter palotáját fölépítette, főtemplomát bámulatos fényvel kijavíttatta, jubileumot tartott, III. Frigyes császárrá koronázta. Szép és ékes dolgok ezek, melyeket nevedről hirdetni fognak ; de mindezeket elhomályosítja majd, ha végezetül hozzáteszik : kormányja alatt a törökök Konstantinápolyt elfoglalták és elpusztították ! . . . Kötelességed, szent atya, föltámadni, írni, inteni, serkenteni stb.«

1456. decz. 18-án bibornokká nevezetvén, ezt írja Vitéznek : »E méltóságba helyeztetvén, mindenkoron szemünk előtt fogjuk tartani, mennyivel tartozunk Magyarországnak, királyának és Neked.« És valóban a tények, az idézetek hosszú sorát kellene leírunk annak bebizonyítására, hogy ez ígérteréről soha meg nem feledkezett. Sajátságos jelenség : minél tovább tartózkodott Rómában, annál behatóbban és lelkesebben foglalkozott Magyarországgal s mintegy azzal érez. Kimutatja ezt több alkalmal, legjellemzőbben (és ezzel befejezzük ismertetésünket), midőn Cilley haláláról értesíti Arragonia királyát : »a gróf gyilkosa László volt,

fia ama Hunyadi Jánosnak, ki annyiszor küzdött a törökök ellen, ki Mohammed dölýfét ugyanazon helyen (Nándorfehérvárt) ez évben megtörte. Ugy hiszik, hogy fia nem kevesebbet használt a keresztyénségnek a grófot megölven, mint atyja, midőn Mohammedet megverte.«

Az értekezés Enea Silvio pápai trónra megválasztásáig terjed. Ez utóbbi korszakból csak annyit említ csattanós befejezésül értekező, hogy II. Pius utolsó gondolata is Magyarország volt, mert hátrahagyott összes vagyonát, 40—48,000 aranyat, melyeket a török háboru folytatása céljából gyűjtött, a magyar királynak küldette.

248. (29). *Henszlmann Imre* r. t. felolvassa értekezését : »A löcsei oltárkép eredetéről.«

249. (30) Ugyancsak *Henszlmann Imre* r. t. bemutatja és ismerteti az »Archaeologiai közlemények« XI. kötetének második füzetét.

Harminczötödik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1877. november 26-án.

Gróf Lónyay Menyhért akadémiai elnök úr elnöklése alatt.

251. *Keleti Károly* r. t. felolvassa emlékbeszédét *Fényes Elek*, 1876-ban elhunyt akad. tag fölött.

252. Gróf Lónyay Menyhért elnök jelentést tesz a gróf Széchenyi István irodalmi hagyatékának átvételére kiküldött bizottság működéséről, a mely szerint a m. földhitelintézetnél letétemenyezett irományokat az Akadémia részére átvette, a Tört. Bizottság teremében elhelyezte és az irományoknak úgy tartalmáról, mint kiadhatóságuk módjáról jelentését közelebb fogja előterjeszteni. Ezzel kapcsolatban előadja, hogy a gróf Széchenyi halála előtt Döblingben elkobzott iratok visszaszerzése tárgyában a külügyminiszternél lépéseket tett. Végre, minthogy gróf Széchenyi István irományainak egy része fiának, Bélának kezei között van, indítványozza, kéressék fel, hogy a mennyiben ezen irományok oly természetűek, hogy az Akadémia által felvételük használhatóak, azokat az Akadémiának bocsássa rendelkezésére, a melyek, ha úgy kívánja, használat után ismét visszabocsáttatnának.

A jelentés tudomásul vétetik; az indítvány elfogadtatik.

253. Olvastatik a m. kir. vallás- és közoktatási minisztériumnak leirata, melylyel a konstantinápolyi Eszki Szerail könyvtárában találtató nyugati Codexeknek Dethier által készített lajstromát átküldi.

Tudomásul vétetik és a II. osztályhoz áttétetik.

254. Olvastatik Budapest főváros tanácsának irata, melyben az Akadémiát értesíti, hogy a lissaboni Akadémia által a fővárosi statisztikai hivatal részére ajándéku-

küldött „Jornal des Sciencias“ cz. folyóiratnak 18 kötetét az akadémiai könyvtárnak ajánlja fel.

Az ajándék köszönettel elfogadtatik, és a főkönyvtárnok megbizatik, hogy az átvétel iránt intézkedjék.

255. Olvastatik a III. osztály nov. 5-diki értekeztetének azon határozata, a mely szerint a matematikai és természettudományi értekezéseknek — tekintettel a matematikai formulákra és a természetrajzi táblákra — ezentul negyedréti alakban való nyomtatását hozza javaslatba.

Ezen javaslatnak és az azzal összefüggésben levő, az akadémiai kiadványokat illető kérdések megvitatására az osztályelnökök és osztálytitkárokból álló bizottság kiküldetik.

256. A helyettes főtítkár bemutatja az utolsó összes ülés óta beérkezett következő ajándék-, csere- és köteles példányokat :

I. Testületektől:

Kön. Preuss. Akademie der Wiss. Berlin. Monatsbericht. Juli. August. 1877.

Society of Antiquaries. London. Archaeologia. Vol. XLV. P. I.

Académie Imp. des Sciences. Sz.-Pétervár. Bulletin. Tom. XXIV. Nro 1.

Gesellschaft für Erdkunde. Berlin. a) Verhandlungen. IV. B. Nr. 5—6. 7. —

b) Zeitschrift. XII. B. 3—4. 5. H.

Meteor. Anstalt. Dorpat. Zehnjährige Mittelwerthe. (1866 bis 1875.)

Kön. Akademie gemeinnütziger Wiss. Erfurt. Jahrbücher VIII. IX. H.

Office of the Amer. Journal. New-Haven. The Amer. Journal of Science and arts. Vol. XIV. Nr. 83.

Società Ital. di Antropologia e di Etnologia. Florenz. Archivio. Vol. VII. fasc. 1. 2.

Kais. Akademie der Wiss. Bécs. Anzeiger. 1877. Nr. 21. 22. 23.

K. k. Geogr. Gesellschaft. Bécs. Mittheilungen. XIX. B.

Magyarhoni földtani társulat. Budapest. Földtani Közlöny. VII. évf. 9. sz.

Erdélyi Múzeum-egylet. Kolozsvár. Erdélyi Múzeum. IV. évf. 9. sz.

Olasz kir. földm. ipar és keresk. minisztérium. Róma. Statistica elettorale politica.

Kir. tengerészeti hatóság. Fiume. a) Statisztikai kimutatás a hosszujáratu hajókkal 1876-ban tett utazásokról. b) Navigazione e commercio in porti austriaci nel 1876.

K. műegyetem igazgatója. Budapest. Beszéd a műegyetemen az 1877/8. tanév megnyitásakor. 2 péld.

II. Magánosoktól:

Paur János lev. t. Székesfehérvár : Historia dioecesis Albaregalensis.

Dr. Szentkláray Jenő. Törökbecse. Torontáli őstelepek a Tiszamentén.

Jókai Mór r. t. Budapest. A névtelen vár. 3. 4—5. füzet.

Szabó Endre. Rimaszombat. Az érzékszervek gymnastikája.

Medveczky Frigyes. Budapest. Herder als Vorgänger Darwins.

Daróczi Zsigmond. Budapest. a) Ó testamentom I. II. köt. b) Új testamentom. (Mind a két munka perzsa nyelven.)

Hollós István. M.-Sziget. A jövő költészetének reformjai.

III. Köteles példányok:

Athenaeum nyomdája. Budapest. a) Ribáry : Egyetemes földirat II. R. b) Kezregyártó és Kemenczky: Magyar Olvasókönyv I. R. c) Heller : A természettan elemei I. R. d) Az építési ipar 1877. 34—43. sz. e) Polgári iskola. III. évfoly. 7. sz. f) Ipolyi : A magyar iparélet történeti fejlődése. g) Ugyanaz németül. h) Boncz : Magyar államjog. i) Szabó : A házi állatok boncztatana. k) Zlamál : Részletes állat-, kór- és gyógytan. l) Magyar statiszt. Évkönyv 1875. 4. 11. füz. m) Beszéd a kir. műegyetem megnyitásakor 1877/8-ra. n) Kármán : Magyar olvasókönyv. II. R. o) Greguss : Természettan. Hatodik kiadás. p) Malot : Lucillière marquise. q) Mindszenti G. legújabb költeményei. r) Turgenyev : Nov (Új föld). s) Stewart Balfour : Természettan. t) Stojanovics : Magyar nyelvtan. Harmadik kiadás. u) Jókai : A névtelen vár. 1. 2. füz. x) Századok 1877. 8. füz. y) Műegyetemi Lapok. 1877. szept. és okt. füzet. z) A m. mérnök- és építészegylet közlönye. XI. köt. 8. füz.

Wigand K. nyomdája Pozsony. a) Aprent : Das Menschenleben. b) Henkl : Die Gott- und Weltanschauung deutscher Dichter. c) Schenkel görög elemi olvasókönyve. d) Rosseger : Waldheimat. e) A m. k. igazságügyminisztérium rendeleteinek gyűjteménye. 1872. f) A m. k. minisztérium rendeleteinek gyűjteménye. 1877. g) Schulcz kisebb latin nyelvtana. h) Kont : A természettan elemei. 1. füz.

Ref. főiskola nyomdája, Kolozsvár. a) Az egyetemi tanszabadság és a szigorlati szabályzatok. b) A kolozsvári m. k. tud. egyetem Almanachja 1876/7-ről. c) Nemes György tudori értekezése. d) Hankó Vilmos tudori értekezése. e) Erdélyi Múzeum. IV. évfoly. 8. 9. sz. f) A kolozsvári ref. collegium Értesítője 1876/7-ről. g) Nagyeniedi naptár 1878-ra.

M. k. egyetem nyomdája. Budapest. a) Acta reg. Scienc. Universitatis Hung. Budapestiensis 1877/8. Fasc. I. b) Egy imakönyv és egy catechismus görög-katholikusok részére. c) Ábrányi : A magyar dal és zene sajtáságai. I. R. d) Ugyanaz : Zenészet aethetika. I. R. e) Sbornik. 1877.

Pajevič A. nyomdája. Újvidék. a) Ilusztrovana ratna kronika. Szv. 3. b) Mala biblioteka III.

Siegler K. nyomdája. Komárom. La Salette.

Filtsch S. nyomdája. Nagy-Szeben. Tacitus und die alten Deutschen.

Özv. Kircherné nyomdája. Versecz. Werschetzer Hauskalender für 1878.

Drotleff J. nyomdája. Nagyszeben. Nou Abedar romanese.

Traub B. nyomdája. Szeged. Szegedi Kis Képes Naptár 1878-ra.

Ref. főtanoda nyomdája. M.-Vásárhely. A m.-vásárhelyi h. h. főtanoda Értesítője 1876/7-ről.

Wajdits J. nyomdája. Nagy-Kanizsa. Adatok Zalamegye történetéhez. IV. köt. 4. füzet.

IV. Saját kiadásbeli munkák :

- a) Term. Érték. VIII. köt. 7. sz.
- b) Tört. Érték. VII. köt. 2. sz.
- c) Math. Érték. VI. köt. 2. sz.
- d) Math. és Term. Közlem. XIV. köt. 8. sz.
- e) Archaeol. Közlem. XI. köt. 2. füzet.
- f) Nyelvt. Ért. VII. köt. 2. sz.

*Harminczhatodik akadémiai ülés.**A III-dik osztály kilencedik ülése.*

1877. december 3-án.

Sztoczek József r. t. osztályelnök elnöklése alatt.

158. (51.) Réthy Mór részéről »Válasz Martin észrevételeire.« Beterjeszti Szily Kálmán r. t. A válasz így hangzik :

• A m. tud. Akadémia folyó évi márczius hó 5-iki osztályülésén Dr. Martin Lajos lev. tag tanulságos értekezést adott elő *a változtatási hánylat alkalmazásáról a propeller-felületek egyenletének lefejtésére*, tanulságosat különösen Szily Kálmánnak és nekem, a kik a propeller-problémára a variatio-számítást alkalmazván, ezzel M. szerint *nyakkoczkáztató mérényletet* (!) követtünk el. *) Az értekezésnek különös súlyt kölcsönöz az a rendületlen önbizodalom, az a határozottság, melylyel szerzője kimondja *ítéleteit* ellenfelei fölött, s az a valóban irigylésre méltó humor, melylyel az önként következő *tanulmányokat* fűszerezi.

S miben áll M. ítélete? Röviden ezekben :

I. Réthy »értekezése belső ellenmondásban szenved«, »végeredménye absurdum« s különben mindjárt az elején olyan »számítási hibák« is vannak benne, hogy az utánuk következő »lehozások mint helytelen alapon állók elejtendőek« már csak azért is.

II. Egyébiránt az értekezésnek »mindjárt az elején tapasztaljuk, hogy szerzője egészen tájékozatlan fogott a munkához« s azért nem csoda, »hogy alapképletei hibásan vannak felírva és helytelenül alkalmazva lettek. (sic!)«

III. Egyszóval R. értekezése olyan »szánalomra méltó« egy kísérlet, hogy »az ég óvja a magy. tud. Akadémiát az ilyféle kísérletektől.« **)

Eddig Martin ! De már mostan kérdés, igazat mond-e vagy sem ?

*) Martin értekezésének 29. lapja, utolsó kikezdés.

**) Előleges jelentés sat. Martin L. Akad. Értesítő. 1877.

E sorok célja világosan kimutatni, hogy ezen nagy zajjal, garral elmondott ítéleteket csakis az nem utasítaná vissza egytől egyig a lehető legnagyobb határozottsággal, a ki a skeptist oly magas tökélyre vitte, hogy nem bizik abban, a mit ép szemével fényes nappal közvetlenül lát s a mit saját eszével a logika örökké való elvei és törvényei szerint megítél.

I. Mindenki kérdezni fogja, mi alapon hozattak az I. alatti súlyos tételek?

1. Miben rejlik a »belső ellenmondás«?

Megmondja M. a 4. lap utolsó és az 5. lap első kikezdésén, hol is idézve láthatjuk munkámnak azt a két tételét, melyek M. szerint egymással ellenmondásban állnak; mert, ugymond, *egy ugyanazon kiszelvénnyé* az Archimedes-féle csavarfelületnek az egyik tétel szerint a leghatályosabb, a másik szerint pedig nem a leghatályosabb (I. 6. lap elején).

Ez ugyan nagy ellenmondás volna! de hát azt mondja-e együttesen R.-nek az a két tétele?

Koránt sem!

Vagy hall-e valaki ellenmondást szavamban, ha egyszer azt mondom, hogy egy bizonyos A. a legerősebb ember X. városában és nyomban rá hozzáteszem, hogy egész Európában nem ő a legerősebb?!

Már pedig R.-nek egyik tétele szerint az Archimedes-féle felületnek egy bizonyos kiszelvénnyé a leghatályosabb, ha *csak* azon felületek lépnek vele összemérkezés végett a sorompók közé, melyek két, a forgás tengelyére függélyes *egyenes vonallal* sat. *szegélyezvék*; míg a másik tétel szerint ugyanaz a kiszelvénnyé *nem* a leghatályosabb többé, ha ezeken kívül még más felületek is lépnek fel, t. i. olyanok, melyek két, a tengelyre függélyes síkban rajzolt *akár egyenes akár görbe vonallal* sat. *szegélyezvék*.

Nem az a fődolog, hogy a kiszelvénnyé egy ugyanaz, — s M. csakis ezt veszi észre és bizonyítja egy egész tömött lapon, — hanem az, hogy egyszer species mások genus képezi az összehasonlítás körét.

2. »A végeredmény absurdum«. Miért?

Mert M. azt olvassa ki R. munkájából a sorok között, hogy »ugy az állandó a a változó r -nek függvénye volna.«

De hát ha M. rosszul olvasott a sorok között?

Kérdem, van-e valaki a világon, a ki ebből az egyenletből

$$\int_{r_0}^{r_1} \left[V - \frac{\partial V}{\partial \pi} \pi \right] dr = 0, \quad \varphi$$

hol a zárjelben levő mennyiség az r -nek függvénye és hol φ egy az egészlet adott határai között állandó és adott értéket jelent, azt olvassa ki, hogy ergo

$$V - \frac{\partial V}{\partial \pi} \pi = 0?$$

— summa zéró, ergo minden tagja az! — Pedig M. ezt olvassa ki, s ez ugymond, »határozottan azt mutatja, hogy R. a határegyenlet voltaképeni hivatását egészen félreismerte.«

3. Miben állnak R.-nek azok a nagyfontosságu, minden további következtetését megsemmisítő »számítási hibái« ?

Hibákat hiába keresünk, mert M. csak *egy* közöl, t. i. hogy a második variációban előforduló egy bizonyos mennyiség »kétszer« helyett csak »egyszeresen« vétetett.

Ez szerinte az a *mindent felforgató hiba* ! Pedig ez a hiba először is csak tollhiba s másodsor, a mi a földolog, a következtetésekre egy csepp befolyással sincs.

Mert nézzük meg R. értekezésének 24. lapját közvetlenül a 15 egyenlet fölött: ottan láthatjuk, hogy az Archimedes propeller esetében az a bizonyos kétszer helyett egyszeresen vett mennyiség zérussá lesz. Én azt mondtam, hogy 1-szer 0 a csak 0, Martin pedig azt hozza ki, hogy ezt így kellett volna mondanom: 2-szer 0 a csak 0. Ez az a *mindent felforgató hiba* !

Lássuk az ítéleteket tovább :

II. »R. tájékozatlanul fogott a munkához« ; »az alapképletek hibásan vannak felírva.«

Ezt úgy mutatja meg M. hogy maga vezeti le a hibátlan alapképletet. (Itt ismét hibásan használtatik a többes szám ; hiszen a mikor *egy* képletből következik minden egyéb, akkor nem szokás »több alapképletről beszélni.«)

És mit hozott ki M. és mit R. ?

Összeállítom a hibátlan és hibás alapképleteket összehasonlítás végett.

A »hibátlan« alapképlet : (M. érték. 11. lap.)

$$Z = \iint r \, dr \, d\varphi \frac{r(\pi - k)^2}{1 + q^2 + \frac{r^2}{r^2}}$$

A hibás alapképlet : (R. érték. 7. lap.)

$$Z = \int_{\varphi_0}^{\varphi_1} \int_{r_0}^{r_1} dr \, d\varphi \frac{r(k - \pi)^2}{1 + q^2 + \frac{r^2}{r^2}}$$

Az egészlet terjedelme itt is ott is az egész propeller felület.

Ki nem látja a nagy különbséget ? Itt egyenes, ott kerek d ; itt $(k - \pi)$, ott $(\pi - k)$ van négyzetre emelve ; itt ki van téve az egészlet határa, ott nincs !

De ne olyan gyorsan, olvassuk csak el a következő §-ban elmondottakat is ! Martin így szól :

Látható a

$$Z = 2 \iint r \, dr \, d\varphi \quad 1)$$

nyomás kifejezéséből, hol

$$2 V = \frac{r (\pi - k)^2}{1 + \varrho^2 + \frac{\pi^2}{r^2}}$$

hogy egy-egy felület-elem nyomása

$$d^2 Z = 2 V dr dq \quad 2)$$

Már mostan $d^2 Z$ nyomásnak a jegye a normális irányába eső relativ sebesség V_n -nek a jegyétől függ és pedig úgy, hogy

$$d^2 Z \gtrless 0$$

a szerint a mint

$$v_n \gtrless 0 \quad \text{vagyis} \quad \pi - k \gtrless 0.$$

Ha tehát $\pi - k$ *változó*, akkor a nyomás — M -étől eltérő, de a lényegen nem változtató jelöléssel élve — *szükségképen* így irandó:

$$Z = \iint 2 V dr_1 dq_1 - \iint 2 V dr_2 dq_2 \quad 3)$$

hol az első összeg a propeller azon részéhez tartozik, a melyen $\pi - k$ nagyobb mint 0, míg a második összeg a másikhoz; a két rész egymástól egy, λ görbének elnevezett vonallal van elválasztva.

Igy Martin. De így bajos megérteni, miután ez a 3. alatti *javitó* képlet, látni való, ellenmondásban áll az 1. és 2. alatti »hibátlan« alapegyenletekkel. De megérthetni, ha tekintetbe vesszük, hogy az 1 és 2-ben a dr , dq lehet pozitív és negatív egyaránt, — ellenben a javító képletbeli dr_1 , dq_1 és dr_2 , dq_2 határozottan pozitív szorzatok; a V természetesen itt is ott is pozitív lévén. E szerint a 3. képletbeli két egészlet mindegyike határozottan pozitív, míg az 1. alatti képletnél efféle kikötés nem volt.

S már mostan kétfélét tudunk:

Először, hogy R . (és Sz .) alapképlete ép oly kevésbé mondhat ellent a javítóknak, mint M -é magáé; hiszen a kettő teljesen azonos.

Másodszor látjuk, hogy M . szerint R . (és Sz .) elmulasztották megvizsgálni, vajjon nem azok a felületek közül válik-e ki a legjobb propeller, a melyek azt az előnyt nyujtanák, hogy egyik részük előre, másik pedig határozottan hátrafelé hajtana a hajót.

Remélem eléggé világosan kimutattam az egésznek semmis voltát, s remélhetem, hogy ezek után M . is vissza fogja vonni tévedését.

Végezetül kérdezem, mióta következik abból, hogy egy valamely mennyiség egy bizonyos véges területen változó és folytonos, az, hogy e terület egy részén pozitív s egyúttal más részén *szükségképen* negatív? Hát, nem lehet az *egész* területen pozitív? vagy akár az *egészen* negatív? — És kérem a tisztelt olvasót személyesen meggyőződni, hogyan korholtatik a 15. és 16. lapon az a rövidlátó R ., a ki nem veszi észre, hogy *egy mennyiség változó és folytonos csak úgy lehet ha állandó!*

»És hibásan alkalmazva lettek«.

A 16.—28. lapon M. úr módszere adatik elő, hogyan kell a variatio-számítást helyesen alkalmazni.

Az 5. §-ban idéztetik és feliratik Strauch azon képlete, a mely a kettős egészlet variatióját adja *azon specialis esetben*, a mikor a határt képező görbe vonalnak az (r, φ) alapsíkon levő projectiója nem változik; de *csakis* ezen specialis esetben. *Ezt fontos megjegyezni*; annál is inkább, mert M. nem vette észre; különben az idézett munka II. kötetének 565. lapján álló VII. képlet helyett bizonyosan a 731. lapon álló XI. képletet írta volna ki.

A 7. §-ban sokat látjuk említve azt a nevezetes λ görbét, a mely nélkül az egyik részével előre, másikkal hátrafelé hajtó propellert képzelni nem lehet. Ennek segítségével azután *álló három lapon* bebizonyítatik, hogy ezen (M. szerint változó π -re vonatkozó) felületek sorában nincs miért keresni a legjobb propellert.

A 8. §-ban letárgyaltatnak az 5. §-ban általunk elismert specialis alapon az M. szerint állandó π -re vonatkozó felületek és megmutattatik, hogy azok nem felelnek meg a maximum—minimum első föltételének sem. Ugyan e § végén kimondatik, hogy a 17. lap alján látható ezen főegyenletnek

$$\frac{d}{dr} \frac{\partial V}{\partial \rho} + \frac{d}{d\varphi} \frac{\partial V}{\partial \pi} = 0$$

megoldásai között nincs egy sem, a mely maximummá tenné a

$$Z = 2 \iint V dr d\varphi$$

egészletet, legyenek bár ez egészlet határai akár függők, akár függetlenek. *Ez végeredmény: e szerint M. bebizonyítottanak véli, hogy ha van felület, a mely maximális hatású propellert szolgáltat, úgy annak egyenlete nem lehet a nevezett főegyenlet megoldásainak egyike.*

Mit mondjunk ezekhez? Először is specialis alaphól kiindulva általánosan és kivétel nélkül érvényes igazságokat levezetni akarni! Minek nevezzem ez eljárást?

De minden egyébtől eltekintve a *födologra* vagyok bátor M. urat figyelmeztetni:

A *födologra*, mondom, mert ezen fordul meg az egész vitás kérdés!

Tegyük fel, hogy csakugyan a mentelékes csavar a legjobb propeller. Akkor imént idéztem végeredménye szerint a mentelékes csavar nem oldaná meg a fennirt főegyenletet.

Gondoljunk már mostan egy a mentelékestől végtelen kevésbé eltérő csavar-felületet, vele közös határvonalakkal és számítsuk ki a kettőnek kérdéses nyomása közötti végtelen kicsiny különbséget, a másod ranguaktól eltekintve. Akkor e különbségből — mondjuk, a mint szokás, első variációból — az *u. n. határrészek maguktól kiesnek*; mert hiszen a határvonalak közesek lévén e határvonalak z -beli különbsége $\delta z = 0$. Marad tehát M. szerint is (17. lap.) a variáció

$$\delta Z = -2 \iint \left[\frac{d}{dr} \frac{\partial V}{\partial \rho} + \frac{d}{d\rho} \frac{\partial V}{\partial \pi} \right] \delta z \, dr \, d\rho$$

Miután pedig a δz önkényszerű, tehát a δZ zéró csak úgy lehet, ha a zárjelben levő mennyiség zéró.

Amde a mentelékes csavar, mint fennebb elismertük, nem teszi zéróvá ez utóbbi mennyiséget. Nem teszi tehát zéróvá a δZ -t sem.

Másrészről a világ minden matematikusa a variáció számítás fölfedezése óta egyetért abban, hogy a δZ első rendű *különbség*-nek zérónak kellene lenni maximum esetében.

III. Összefoglalva mindent, konstatálható tehát, hogy M.-nek ítéletei egytől egyig nélkülöznek minden néven nevezhető helyes alapot:

Az ellenmondás és az absurdum nem R. munkájában, hanem egyes egyedül az őt legalább is félreértő M. felfogásában rejlik. A mindent megdöntőnek hirdetett számításbeli hibák egyetlen egy ártatlan tollhibára redukálódtak. A tájékozatlanság vádjá sat. mind tökéletesen indokolatlanok M. minden szóbübsége és képletözöne mellett is, s ha valamiről, úgy csakis a vádoló ingerültségéről tanúskodnak.

Végezetül az imént kifejtett *főkérdés teljesen kikerülte M. figyelmét*, úgy hogy épen arra nem választott önvédelmében, a mire válaszolni épen ez önvédelem szempontjából első és egyetlen egy kötelessége lett volna. Első és *egyetlen egy* kötelessége azért, mert R. azt és *csakis azt bizonyította be* értekezésében *M. ellenében*, hogy a menetelékes csavar még csak a *vele közös határvonalú* felületek között sem dicsekedhetik a legnagyobb hatályosság tulajdonával. *M. a helyett*, hogy e bizonyítást megdönteni igyekeznek, hosszú értekezése végén, a nélkül hogy észre venné, *olyan eredményre jő, a mely — ha igaz volna — e bizonyítást nem hogy meg nem döntené, de sőt inkább, mikép az imént néhány sorral megmutatam, a legfényesebben támogatná.*

E válaszzsal teljesen tisztázva lévén a vitás, különben is szerfelett egyszerű, kérdés, remélhetem, hogy a fenyegető mérveket öltetni kezdő vitának ezzel vége szakad. De ha e reményemben csalatkoznám, ha M. még e válasz után se győződnék meg tévedéseiről, úgy sajnálkozással ugyan, de le kellene mondanom végkép arról a reményről, hogy valaha is meggyőzzem.

159. (52.) *Gesell Sándor* m. k. ker. bányageolog részéről »A vörös vágás-dubniki m. k. opálbányák földtani viszonyai Sáros megyében.« Bemutatja Szabó József r. t. Rövid kivonatban így:

Értekező az opálbányák földtani viszonyait, szépen készített bányatérképek kíséretében dolgozta ki a m. k. pénzügyminisztérium megbízása folytán s dolgozatának tudományos részét az Akadémiának terjeszti be.

Előre bocsátja az opálra vonatkozó történelmi adatokat, és a soóvári sóhivatalnál kapott adatokat a bérlés és a régi művelésre vonatkozólag bebocsátkozik részletesen a Libankabánya leírásába, mely jelenleg művelés alatt áll. Megtekintette a Simonkabányát is, melyben jelenleg nem

dolgoznak. Az opál nincs kötve egyféle Trachythoz, sem annak valami megtartási állapotjához, hanem egészen véletlen annak előjövése egyes fészkekben, s képződése folytonos, az tart jelenleg is.

160. (53.) *Hazslinszky Frigyes* l. t. beküldi ily cz. munkáját »Uj adatok Magyarhon gomba virányához.« Bemutatja Gönczy Pál l. t.

Mind ezen értekezések szokott módon bírálatra adandók. Dr. Réthy polemikus tárgyu munkája az Értésítő számára terjesztetett be.

Harminczhetedik akadémiái üles.

Az I-ső (nyelv és széptudományi) osztály tizedik ülése.

1877. deczember 10-én.

Pulszky Ferencz t. t. osztályelnök elnöklése alatt.

162. (29.) Az osztálytitkár szomorodott szívvél jelenti, hogy Fábián Gábor r. tag ma délután 2 órakor 82. évében elhunyt. Fábián nemcsak legidősb tagja volt az Akadémiának, hanem egyszersmind utolsó tagja azon írói nemzedéknek, a mely az Auróra, majd az Athenaeum körét alkotva, annyi fényt árasztott irodalmunkra. Ő hanyatló korában sem szünt meg munkálkodni és utolsó éveiben is a klasszikai irodalom nem egy költőjét ültette át nyelvünkre. Egy félszázadnál tovább küzdött a magyar irodalmi és politikai pályán, és oly korban, midőn az akadályokat és veszélyeket csak elszántság és önfeláldozás győzhették le. Áldás emlékére!

Addig is, míg a fölötte tartandó emlékbeszéd ügyében intézkedhetnek az osztály, részvétét és fájdalmát jegyzőkönyvileg fejezi ki.

163. (30.) *Barna Ferdinánd* l. t. »Néhány ősmiveltségi tárgy neve a magyarban« czimű értekezését olvassa fel. Kivonata ez:

Legelőször is a magyar nyelvben általánosan ismeretes »Agyafúrt« kifejezést taglalván, constatálta, hogy e szó egyike a magyarban eléggé szokásos visszahozó *ki, mely, mi* névmás kihagyásainak, melyek ily alakban az árja nyelvekben egészen szokatlanok, sőt ismeretlenek, mint: magva váló szilva, = melynek válik a magva, bornemissza, = a ki a bort nem issza, felemás = melynek más a fele, az *agya* *agya* *agya* tehát szigoruan nyelvtanilag annyit tesz mint oly ember, kinek ki van fúrva az agya, e kifejezésből alkalmat vesz kifejteni, hogy az agyfúrásnak, vagy mint ma az orvosok mondják: agy lékelésnek, őskorban a magyar népnél is divatozni kellett, a mint annak őskorban való divata más népeknél is, különösen Franciaországban constatáltatott.

Ezután az *arany, ezüst, ólom* vagy *ón* fémek nevét fejtegette; az aranyat a vogulok *szarny*-nak, az ezüstöt *aln*-nak hívják. Az »*aln*« szó a magyar *ólom*-mal és *ón*-nal nyilván egy, a honnan azt következteti, hogy eredetileg a magyarban is így kellett lenni, mert az *ezüst* szó a mint ma a fémeket hívjuk, a zürjén nyelvből van véve, hol e fém neve *ezis*; mielőtt

azonban e kölcsönzést tették, szükségképen nekik is *ólom*-nak kellett hívniok, mint a vogulok ma is így hívják. Az *arany* nyilván egy a vogul *szarny*-val, s mind a magyarok, mind a vogulok a zürjének által ismerkedvén meg e fémme, magát a zürjén nép nevét adták reá.

Ezután a *vas* és *kard* szavakra tért át, a *vas*-ról kimutatta, hogy miután ugyane szó a finnben »rezet« jelent, a dolognak úgy kellett történni, hogy e szó eredetileg az egyetlen fémme a »bronzot« jelentette, melyből mind fegyvereik, mind házi eszközeik készültek, midőn pedig később a két népnek a köz törzsből kiágazása után a »vassal« megismerkedtek, a magyar a »vasat« az új fémre, a finn pedig a régre (a rézre) tartotta meg. A »*kard*« szó egy a perzsa »*karta*« szóval, mely kést jelent, perui nyelven azonban a *kord* szó vasat jelent, világos jelöl annak, hogy a *vas*-sal e nép kés alakjában ismerkedett meg.

Ezután a múlt 1876-ik évben Budapesten megtartott embertani és régészeti congressuson felemlített két kifejezést fejtegetett; egyike a »*lófő*«, mely mind a magyarban, mind a finnben »*hevonpää*« megvan s mindkét népnél lovagot (Ritter) jelentett, nem pedig mint a congressuson Schaffhausen véli vala, hogy a szászok a székeltek fejbéli alkotása jellemzésétül hívják így gunyolódva a székelteket. Kimutatta azt is, hogy az Etelének a XIV-ik századból eredő érmein látható két szarv, nem mint némelyek vélik, a vadság, hanem a hatalom és nagyság jelképe, a mint a keleti írók mind Mózeset, mind Nagy (macedoni) Sándort kétszarvúnak (sulkarnein) =nagynak nevezik.

Másik a »kutyafejű tatárok«féle ismeretes kifejezés, mely a finnben szintén megvan: (koiran kuonoiset tatarit) s mind két népnél a mongolokat jelentette megkülönböztetésül a többi tatároktól, a kiknek fejök alkotása más volt mint amazoké.

Végre a »szász« és »*kalmár*« szavak értelmét fejtegette, kimutatván, hogy őskorban a pogány magyarok egyedül az éjszak-német (nem skandináv) kereskedőkkel lévén naponként érintkezésben, csak ezeket ismerték és szászoknak hívták, de másképen »*kalmárok*«nak is, a mint hívták ők maguk az átlalok éjszakai alapított gyarmatokat, a milyenek Finnországban is elég számosak. A legrégébb ily telep (Kalmár városa) egész a 7-ik században már fennállott Finnországban.

164. (31.) Szilágyi Áron r. tag bemutatja a »Régi magyar költők tára« első kötetét, a melyet az osztály megbízásából szerkesztett.

Örvendetes tudomásul vétetik.

165. (32.) A magyar helyesírás ujonnan átvizsgált szabályainak tárgyalása folytattatik. Felolvastatnak a 24. és 25. §§. A 25. §. 5-ik pontjához Szily Kálmán r. tag a következő javaslatot nyújtja be: »Természettudományi munkákban az állat és növényrendek és családok pl. *Emlősök*, *Gerinczesek*, *Féskészek*, *Pillangósok* sat., továbbá az állat és növény neveknél, ha a szokásos latin néven neveztetnek, a nem (genus) pl. *Canis domestica*, Linné sat. végre a Nap, Föld, Hold és Füsttyúk, Kaszás stb. ha mint égi testek értetnek, nagy kezdő betűvel íratnak.«

Mind két §. visszautasítottatik a bizottsághoz, a 24. §. azért, hogy hozassék össz-

hangzásba az 5. és 9. §-okkal, a 25. pedig azért, hogy részint Szily Kálmán r. t. javaslata beillesztessék, részint a nagy kezdőbetűk használása a czimzéseknel szabatosabban formuláztassék.

Harmincznyolczadik akadémiai ülés.

Összes ülés.

1877. deczember 17-én.

Csengery Antal másodelnök úr elnöklése alatt.

167. *Galgóczy Károly* l. t. felolvassa emlékbeszédét *Entz Ferencz* l. tag fölött.
Kivonata következő:

Dr. Entz Ferencz 1805. decz. 6-kán született Zalamegyében, Sümegen; atyja szintén Ferencz megyei orvos, anyja Piller Katalin volt. Már három éves korában árva maradt. Nagyszülői mindkét részről Pozsonban laktak. Apai nagyapja molnár, az anyai timár volt. Ezeknél töltötte gyermek éveit s itt növekedett ifjává. Iskoláit szintén Pozsonyban kezdte s végezte a bölcsészeti tanfolyamban. 1825-ben a pesti orvosi egyetem hallgatója lett. 1831-ben az orvosi tudományok befejezésére Bécsbe ment s ott nyerte oklevelét. Azzal alsó-Ausztriában hg. Batthyányi Fülöp jószágaira ment uradalmi orvosnak, onnan tovább hasonló minőségben Csehországba gr. Bourquoyhoz. De egy év múlva ismét hg. Batthyányihoz, annak magyarországi birtokaira jött vissza, s mint uradalmi orvos Veszprémmegyében Mező-Komáromban telepedett meg. Itt töltött e hivatalban 1848-ig 16 évet. Gyakorló orvosi hivatala mellett elkezdett itt a kertészettel, gyümölcsészettel és szőlőszőlővel gyakorlatilag és elméletileg foglalkozni. Mintakertet, faiskolát s mintaszőlőt alapított. Szorgalmasan dolgozott bel- és külföldi szaklapokba. 1847-ben egy pályamunkát irt ezen czim alatt: A Sió mellékének vázlata, természetrajzi és orvosi szempontból. Ezzel a pesti orvosi kartól a Stáhly Ignác által kitűzött 30 darab aranyos pályadíjat nyerte meg. 1848-ban elhagyta hivatalát s a szabadságharczban honvéd-főorvoskép teljesítette hazafiui kötelességét. A legyőzés után se tért vissza többé hivatalába, sőt az orvosi pályát is egészen elhagyta és Pesten telepedvén meg, itt 1850-ben elsőbbszónoktanintézetet és faiskolát alapított, azután 1853-ban ahhoz egy kertészképző tanintézetet csatolt, a melyet 7 éven át oly figyelmet gerjesztőleg kezelt és fejlesztett, hogy az akkori m. kir. helytartóság állami segélyzésre érdemesítette. E mellett az irodalmi téren is folyvást növekedő tért foglalt el munkásságával. 1854-ben »Kertészeti füzetek« czim alatt folyóiratot indított meg. Más szaklapokban is szaporodtak dolgozatai. Ennek folytán a m. tud. Akadémia 1858. decz. 15-én levelező tagjává választotta. Az országos magyar gazdasági egyesület pedig 1860-ban budai szőlőiskolája mellé vinczellér-képezdét állítván, annak igazgató-tanárságával tisztelte meg;

minek folytán régi intézetének növendékeivel ez új intézetbe költözött át s az addig saját intézete részére élvezett államsegélyt, mely akkor már évi 2000 frtot tett, magával oda vitte át, melyet ugyanezen intézet maig is élvez. E hivatalban töltött Entz egész 16 évet. Arról 1876-ban a vaksággal határos makacs szembaja miatt köszönt le, s az orsz. gazdasági egyesület által nyugdíjaztatván, a promontóri szőlőhegyen volt lakában kezdette nyugalomban tölteni idejét; honnan azonban a halál 1877. május 9-én 72 éves korában magához szőlította és közel lakához a hegyfokon a promontori temetőben aluszsza örök álmait. Sirját második házasságából özvegye, és első házasságából két gyermeke ápolja.

Szellemi örökségül egész szakirodalom maradt utána. A már említetteken kívül, munkái: Népszerű káté a szőlőművelés és borkezelés okszerű módjáról. Ez német fordításban is megjelent. — Ujabbkori magyar gazda, mely népies olvasókönyvkép, az összes gazdasági ismeret természettudományi elemeit tárgyalja s a magyar orvosok és természetvizsgálók által 1868-ban 100 darab aranynyal jutalmaztatott. Utjelentések és leírások Franciaországban, a Rajnavidéken, Hollandiában és Magyarországon, Erdélylyel együtt a szőlőművelés és borászat érdekében, kormányi kiküldés folytán tett utazásairól. 1869-től 1873-ig »Borászati füzetek« czime alatt folyóiratot szerkesztett, mely 1877-ben »Borászati lapok«-ká változván át, ezeket 1876 végéig szerkesztette.

Főmunkássága mind az irodalom, mind a gyakorlat terén a szőlőszet és borászat körül forgott.

Összevetve a tapasztalati tanulmányokat azon kifejtésekkel, a melyek önálló s a napi sajtóban terjesztett munkáiban foglaltatnak, a tanuak, melynek apostola volt, gyakorlati eredménye a következő elvekben foglalható össze: Szőlőszetünk és borászatunk világiaczi versenyképessége hiányának főoka az, hogy a szaktudomány új vívmányainak alkalmazása iránt közömbösök vagyunk, sőt eljárásunkban az egyedül természetesnek hitt régi módhoz makacsul ragaszkodunk. A termék bővítésének és javításának kapcsolatos eszközlése adja meg az első tényezőt a versenyképességre; a termék kiegyenlítetttsége pedig a főszekőzt annak gyakorlati meggyőzősére. Ezek fővezetője az alapos vegytan, és ez ma már nélkülözhetlen segéd tudomány a szőlész és borász foglalkozása közt.

Ezen elvek kapcsában dr. Entz Petiot és Gall tanainak határozott hive volt. Azonban a szőlőtermés bővítésének mégis ezek módszerénél jobb, — illetőleg természetesebb s legjobb eszközeül a talaj és tőke frissítését, — a javításnak pedig a faj s talaj megválasztását s elkülönöztten művelését tartotta. Azt tartotta és hirdette, hogy a terméknek azon javulása, a melyet a tőke vénné válása közhit de tényleges elismerés szerint is maga után von, sehogy sem ér fel a mennyiségnek ugyanezen okból származó apadásával; a kiegyenlítetttség pedig, a mely a kereskedelmi könnyűség és állandóság nélkülözhetlen segítője, egyedül a faj-elkülönzés által lehet biztos és könnyen kormányozható.

Elismert fővetélytársunk a borüzlet terén Európában Fancziaország. Petiot és Gall rendszerét pedig olyannak mutatja fel Entz, a mely

még az igen drágán termelő Rajnavidéket is képes velünk győztes versenyre segíteni. Ezzel szemben azt sürgette, hogy Franciaország példájára, a hol a bortermesztés és borkereskedés a kormánynak legnagyobb figyelmében részesül, s valamennyi hirnevesebb borvidéknek a területek és szőlőfajok jóságát osztályozó térképe és felügyelő bizottsága van, Magyarország borvidékei számára is hasonló térképek készíttessenek és bizottságok állíttassanak; azután senki se törekedjék arra, hogy sok különféle bort természetesen; ellenkezőleg igyekezzék minden gazda, sőt minden vidék, hogy termése minél nagyobb területen lehetőleg egy fajta minőségű legyen. Legnagyobb mértékben zavarja az a borkereskedést, ha minden apró mennyiségre külön kell alkudni, vagy ha megkedvel a közönség valamely fajtát, és a készlet csekélysége miatt nem tudjuk annak szállítását folytatni, hanem újra, meg újra más fajtához kell azt szoktatni, valamint minden kedvét és bizalmát megrontó körülmény a vevőre és fogyasztóra nézve, ha ugyanazon név alatt, ugyanazért az árért változó különféle minőséget kap.

A kiegyenlítésre a vegytan által vezetett okszerű kezelés segíthet. A vegytan a bor képzése alatt működő alkatrészek tulajdonait és arányát ismervén, azon képességgel, sőt a gyakorlati haszon tekintetéből, azon joggal és kötelezettséggel bír, miszerint ezen alkatrészekben a netalán hibás arányokat mesterségesen helyreállítsa; vagyis, hogy ha a vegytani készletséggel bíró borász azt veszi észre, hogy mustja az évjárásnak mostohasága miatt alkatrészeiben hibás arányokat mutat, akkor álljon neki s pótolja ki a hiányokat. Erre tanítanak Gall és Petiot, a kik a tudomány azon szempontjából indulván ki, hogy a szőlő leve, a midőn az erjedés útján a czukornak szeszszé átváltoztatása által borrá alakul, boros minőségét csakis azon mértékben érheti el, a melyben czukor tartalma az évjárat befolyása alatt kisebb-nagyobb mennyiségben kifejtett. Midőn tehát a gallisatio szőlőczukrot vegyit a tökéletlenül maradt szőlő kevés édességgel bíró leve közé, akkor csak a természetnek és csak annyiban jó segítségére, a mennyiben az a hiány pótlására szükséges.

Növeli ezen új tan fontosságát azon körülmény, hogy a vegytan a krumpliczukorban, a szőlőczukorhoz hasonló és a must édességének pótlására és ekkép a bor szaporítására egészen alkalmas anyagot mutat fel. Ezzel nagy terjedelmet is vett a borgyártás. Dr. Entz azonban ennek ellenében azzal vigasztalja különösen a magyar bortermelőket, hogy ezen uton csak jellegtelen, igen közönséges bort lehet előállítani, de jellemzetes nemes bort nem, pedig csak ez az, a mit a fogyasztó közönség jól megfizet, s melynek termesztésére Magyarország számos vidéke különös természeti adománnyal bír. A magyar bortermelő feladata tehát az és haszná az, hogy kívánja, hogy egyedül csak az értékes szőlőfajokat és azokat is a lehető legtisztábban, minden keverék nélkül művelje és jellemzetes nemes bort törekedjék előállítani, s azt a legtisztább szőlőczukorral akkor javítsa, midőn rossz évben tökéletes édessé nem készül el a szőlő, hogy ez által minőségben a rosszabb évek termése a jobb évekével lehetőleg kiegyenlítettessék.

168. Bemutattatik a családi gyászjelentés *Fibián Gábor* r. tag elhunytáról.

Az Akadémia fájdalommal részvételt veszi tudomásul legrégibb r. tagjának elhunytát, és felhívja az I. osztályt, hogy az emlékezésért megtartásáról gondoskodjék.

169. Olvastatik a nm. vallás és közoktatási miniszter urnak decz. 8-án kelt leirata, melynek kapcsán közli az Eszki-szerail könyvtárának létező nyugati codexek tárgyában, gr. Zichy Ferencz nagykövetnek nov. 2-án a külügyminiszterhez, továbbá az ottomán külügyminiszternek október 27-én a nagykövethoz intézett átiratait, végre Dr. Dethiernek, az ottomán közoktatási miniszter meghagyásából, a nevezett codexekről készített kimerítő lajstromot.

Az Akadémia ezen számos, nagy becsű részleteket tartalmazó lajstromot köszönettel fogadja, és elhatározza, hogy úgy a külügyminiszternek, mint gr. Zichy Ferencznek buzgó és sikeres közbenjárásukért külön levelekben fogja háláját tolmácsolni.

170. Olvastatik Paur Ivánnak a gr. Széchenyi nemzetség levéltárnokának, gr. Széchenyi Béla megbízásából decz. 4-én az Akadémia elnökéhez intézett levele, melyben jelenti, hogy a nevezett gr. dicsőült atyjának a czenki levéltárban őrzött irományait az Akadémiának tulajdonul átengedi.

Örvendetes tudomásul vétetik, egyúttal határoztatik, hogy gróf Széchenyi Bélának az Akadémia köszönete levél útján ki fog fejeztetni.

171. Olvastatik a III. osztály nov. 3-án tartott értekeztetének jegyzőkönyvéből az a pont, melyben az Akadémia engedélyét kéri ki, hogy Kont Gyula »A potentialis energia fogalmának megállapításáról« irt értekezését az osztály egyik ülésén felolvashassa.

Az engedély megadatik.

172. Olvastatik a könyvtári bizottság jelentése a königsbergi természettani és gazdasági egylet átirata tárgyában.

Az Akadémia a felajánlott csereviszonyt elfogadja, és a III. osztály kiadványait 1877-től kezdve megküldi.

173. Olvastatik a római »Academia dei Lincei« átirata tárgyában, a könyvtári bizottság jelentése.

Az Akadémia a felajánlott csereviszonyt elfogadja és a III. osztály, úgy szintén az archaeologiai bizottság kiadványainak megküldését határozza el.

174. Olvastatik a könyvtári bizottság jelentése, a florenczi nemzeti könyvtár átirata tárgyában.

A nevezett könyvtárnak Hunfalvy Pál, Budenz József, Bálint Gábor nyelvtudományi, továbbá Balassa és Lenhossék physiologiai kiadványai küldetnek meg.

175. Olvastatik a könyvtári bizottság jelentése a gráci egyetem mellett fennálló historiai seminarium kérvénye tárgyában.

A nevezett intézetnek az »Országgyűlési és Diplomaciai emlékek« küldetnek meg.

176. Olvastatik a könyvtári bizottság jelentése a budapesti királyi főgymnásium olvasó körének kérvénye tárgyában.

A kérelemnek hely nem adatik, minthogy a főgymnázium az Akadémia összes kiadványait már is kapja.

177. Olvastatik a könyvtári bizottság jelentése a nagyváradi állami főreáltanoda kérvénye tárgyában.

Az intézet feladatainak megfelelő kiadványok, melyekből főleg példányok vannak, fognak megküldetni.

178. A helyettes főtitkár bemutatja az Akadémia jövő évi ülésorát.

Elfogadtatik.

179. A helyettes főtitkár bemutatja a november 26-dika óta beérkezett ajándék-, csere- és köteles példányokat, úgy szintén az azóta megjelent akadémiai kiadványokat.

I. Testületektől.

Acad. Imp. des Sciences. Sz. Pétervár. Bulletin. Tom. XXIV. N. 2.

Kais. kön. Geol. Reichsanstalt. Bécs. Jahrbuch. XXVII. B. Nr. 3.

K. k. statistische Central-Commission. Bécs. Statistisches Jahrbuch für das Jahr 1875. 6. H.

M. k. Természettud. Társulat. Budapest. Smith Edvárd : A tápszerek. (2 péld.)

Erdélyi Múzeum-egylet. Kolozsvár. a) Évkönyv II. köt. 4. 5. sz. b) Erdélyi Múzeum. IV. évf. 10. sz.

Magyar kir. tudomány-egyetem rectori hivatala. Budapest. Acta Regiae Scienc. Universitatis Hung. Budapestinensis. 1877—78. Fasc. I.

A magyar iparos ifjuság munkakiállítás rendező bizottsága. Veszprém. Emlékkönyv.

II. Magánosoktól.

Galgóczy Károly 1. t. Budapest. a) Az erdőségek és a befásítás fontossága Magyarországon. b) Pest-Pilis-Solt-Kiskún megye monographiája. I. II. III. R.

Dr. Hyrtl József k. t. Perchtoldsdorf (Bécs). Cranium Cryptae Metelicensis.

III. Köteles példányok.

»Hunyady Mátyás«-nyomda. Budapest. a) Répássy János : Egyházi beszédek a róm. cath. egyházi év ünnepeire és vasárnapjaira. b) Nagy Antal : Hitelemzés példákban. I-ső köt. c) Tomor Ferencz : A hatodik nagy hatalom. d) B. Jósika Kálmán : Vallás, politika és társadalom. e) Szabó István : Aranygyapjas vitézek, vagy Apollonius Rhodius Argonauticonja. f) Májer Károly : A kereszténység bölcsészeti tanulmányozása. IV. köt. g) Périn Károly : A keresztény társadalom törvényei. h) Seda Ernő : Az öngyilkosság.

Pajevits A. nyomdája. Újvidék. a) Ilusztrovana ratna Kronika. Sz. 5. b) Budai : Egyéni halhatatlanság. c) Abukazemor Salivi Kalendár. 1878.

Angermayer Károly nyomdája. Pozsony. Pressburger Wegweiser für 1878.

Pleitz Pál nyomdája. N. Bescskerek a) Gross-Bescskereker Hauskalender 1878.

b) Szrpszko Narodni vel. Bescskerecki Kalendar za 1878.

IV. Saját kiadásbeli munkák.

a) Nyelvtudományi Közlemények. XIII. köt. 3. füz.

b) Archaeol. Ért. s. XI. köt. 8. 9. sz.

c) Todd : Parliamenti kormányrendszer Angliában. III. köt.

d) Kazári tatár nyelvtanulmányok. 3. füz.

e) Mathem. és természettud. Közlemények. III. köt.

f) Értesítő. 1877. 13. 14. sz.

NÉV- ÉS TARGYMUTATÓ

a M. T. Akadémia Értesítőjének XI. évfolyamához.

	<i>Lap.</i>
A b t Antal dr.: »A hullámmozgás gyorsasága lágy zsinegekben.«	129
A l a p i t v á n y i ügyekben bizottság küldetik ki	86
A l a p i t v á n y i bizottság összehívatik	145
A m s t e r d á m i botan. és kertészek nemzetközi kiállítására meghívó.	89
A r a n y János lemondó levele főttkári hivataláról	116
— — lemondása tárgyában végzés	141
A r a n y László: »Jelentés a gr. Karácsonyi-féle drámai pályázatról«	91
B a l á s s y Ferencz: »Ludányi Tamás egri püspökről«	113
B á l i n t Gábor segélypénze, családja részére folyóvá tétetik	146
B a l o g h Kálmán: I. »Az önvegyületek hatása az állati szervezetre«	
— — II. »A vanadsavas ammoniák hatásáról«	98
— — a III. osztályba rendes tagnak választatik	145
B a r n a Ferdinánd: »Egy szavazat a nyelvújítás ügyében«	16
— — »A mordva nép pogány isteneiről és szertartásairól«	112
— — »Néhány ősmiveltségi tárgy neve a magyarban.«	219
B a r n a Ignác: »Virgilius IV. könyvéből: Didó átka és halála«	66
— — »Virgilius Aeneise második énekéből mutatvány«	134
B a r t a l u s István: »Emlékbeszéd Mátray Gábor fölött«	87
B é c s i akad. magyar olvasó kör az Akadémia kiadványait kéri	147
B é c s i cs. k. zoologiai s bot. társaság elismervényt küld	116
B é c s i egyetemi könyvtár, az Akadémia kiadványainak hiányzó kötetait kéri	22
B e ő t h y Leo a II. osztályba levelező tagnak választatik	145
B e ő t h y Zsolt az I. osztályba levelező tagnak választatik	144
B e r e c z Károly javitnok 1875-ki 100 ftnyi előlegének törlése engedélyeztetik	86
B e r n á t s k y Ferencz: »Magyar synonym szótára« kiadása iránt a nyelvt. biz. véleménye	88
B e r t h a Sándor elhunytáról családi gyászjelentés	56
— — végrendeletére vonatkozó, a m. tud. Akadémia örökösödését illetőleg hozott kir. tvszéki végzés bemutattatik	86
— — fölött emlékbeszédet mond Tóth Lőrincz	147
I f j. B e r t h a Sándor gr. Széchenyi Istvánnak négy levelét s id. Bertha Sándornak »Országgyűlési Napló 1830-ból« cz. munkája 250 példányát ajándé- kozza	115
B e r z s e n y i János népszinművet küld be bírálatra	89
B i z o t t s á g o k csak oly előadó által érintkezhetnek az Akadémiával, ki egy- szersmind akadémiai tag is	56

Bizottságok és az osztályok közti viszony szabályozása ügyében egy bizottság kiküldetése határozatát el	115
— — tagokat választanak az osztályok s bizottságok közti viszonyt szabályozó bizottságba	166
Bodio Lajos, négy kötet könyvet küld a könyvtárnak	23
Borbás Vincze: »Adatok Veglia és Arbe szigetek nyári flórájának ismertetéséhez«	31
Botka Tivadar a II. osztályba tiszt. tagnak választatik	145
Bölcsészeti nagy jutalomra beérkező könyvek iránt a főtítkár jelentése	23
Brassai Sámuel: »Logikai tanulmányok«	4
Budapest főváros tanácsa a »Jornal des Sciencias« 18. kötetét a könyvtárnak felajánlja	210
Butler Ede Londonból két munkáját küldi be	23
Codexek kikülsőnzése iránt, a tihanyi apátság s erdélyi püspökség fölkéretnek.	58
Chicagói akadémia elismerő s értesítő levele	89
Corvinák ügyében Pulszky Ferencz indítványa	155
Csengery Antal az Akadémia másodelnökének megválasztatik	144
Czinár Mór l. t. fölött emlékbeszédet mond Ipolyi Arnold	56
Deák Farkas: »Nagyvárad eleste 1660-ban.« Székf. ért.	54
— — »Adatok a nagy Csáky István életéből 1570—1605.«	155
Dietz-alapítványra adakozás	152
Ebers György az I. osztályba külföldi tagnak választatik	144
Egyetemi (budapesti m. k.) ünnepélyről jelentés	152
Elnökök (akadémiai) választása	143 144
— — választása legfelsőbb helyen jóváhagyatik	165
Entz Ferencz l. t. haláláról gyászjelentés	139
— — fölött emlékbeszédet mond Galgóczy Károly	221
Erdődy Sándor gr. igazgató tagnak választatik	146
Értekezések-re vonatkozó megszorító szabályzata az ig. tanácsnak	57
»Eszkiszerei« könyvtárban létező codexek iránt felterjesztés a kormányhoz.	166
— — Dethier-féle lajstromát átküldi a m. k. vallás s közokt. miniszt.	209
— — gr. Zichy Ferencznek s a külügyminiszternek ez ügyben tett sikeres közbenjárásukért köszönő levelek küldetnek	224
Fábián Gábor r. t. haláláról jelentés	219
Fabinyi Rezső: »Tanulmányok az aldehidek vegyületeiről phenolokkal«	156
Fáy-alapítvány-féle pályakérdésről a pesti első hazai tak. pénztár igazgatóságának előterjesztése	114
Farkas Károly államgazdászati munkáit bírálat és kiadás végett leküldi a vallás s közokt. miniszter	147

Fehérpataky László folyamodása ösztöndíj élvezése iránt	166
— — részére a vallás és közoktatásügyi miniszter 1200 ftnyi állami ösztöndíjt helyez kilátásba	171
Fekésházi-jutalom tárgyában jelentés	23 140
Fényes Elek l. t. fölött emlékbeszédet mond Keleti Károly	209
Finály Henrik: »Kortani tanulmányok«	182
Flórenczi kir. könyvtár csereviszonyt kér	171
— — megküldetnek Hunfalvy P., Budenz J., Bálint nyelvtudományi s Balassa és Lenhossék physiologiai kiadványai	224
Földhitelintézet (Magyar) számadása az 1876-ik évről	34
— — részére az 1876-ik évi akad. számadásokat illetőleg fölmentvény adatik	85
Fölser István: »A másodrendű kúp- és henger felületek síkmetszései központi vetületben«	9
Fraknói Vilmos az osztályok és bizottságok közti viszonyt szabályozó bizottságba a tört. biz. részéről kiküldetik	166
Frölich Izor: »Az erély megmaradása elvének alkalmazásáról«	191
G algóczy Károly: »Emlékbeszéd Entz Felencz l. t. fölött«	221
Gausz születése századik évfordulójának alkalmából a göttingai tud. társasághoz üdvözlő levél küldetett	115
Gesell Sándor: »A vörösvágás-dubniki m. k. opálbányák földtani viszonyairól«	218
Goldziher Ignác: »A nyelvtudomány történetéről az araboknál«	111
Gorove-jutalomra érkezett pályaművek bemutattnak	4
— — ifj. Szinnyi József I. számú pályamunkájának kiadatik	140
Gráczai tört. seminárium számára történeti kiadványok kéretnek	167
— — az »Országgyűlési és Diplomaciai emlékek« megküldetnek	224
Greguss Ágost bírálólú átítetik a Karácsonyi-pályázathoz	18
— — »Shakspere érzése és gondolkozása«	159
Grisza Kálmán, Grisza Ágost hátrálékdíja kifizetését kéri	146
Grosz János géprajzot s annak leírását küldi be	89
— — géptervéről bírálat	167
Gruber Lajos: »24. p. Cassiopeiae kettős csillag mozgásáról«	11
— — és Kurländer Ignác: »Az 1874. V. (Borelli-féle) üstökös def. pályaszámítása«	178
— — »A november havi hulló csillagokról«	193
György Endre a nemzetgazd. s statisztikai bizottság tagjául választatik	58
— — a nemzetg. s statisztikai bizottság előadójául s jegyzőjéül megválasztatik	58 88
Gyűry Vilmos bírálólú a Teleki-pályázathoz átítetik	18
Gyulai Pál az osztályok és bizottságok közti viszonyt szabályozó bizottságba, az I. osztály részéről kiküldetik	166
H aan Lajos a II. osztályba levelező tagnak választatik	145
Hallei magyar kör, az akad. kiadványokat kéri	23

H a m p e l József az arch. bizottság tagjául választatik	187
H a n t k e n Miksa: »Adatok a Kárpátok földtani ismertetéséhez«	156
H a z s l i n s z k y Frigyes: »Magyarhon üszökgombái«	31
— — »Uj adatok Magyarhon gomba virányához«	219
H e l c z Győző Széchenyi Istvánnak a hgprimáshoz intézett egy levelét küldi be	59
H e l y e s i r á s i javaslat tárgyalása 182. 185. 205.	220
H e n s z l m a n n Imre bemutatja Miskovszky Viktor rajzait	85
— — »Magyarország ó keresztyén, román sat. műemlékeinek rövid ismer- tetése« cz. munkájából példányokat küld, kiosztás végett, a v. közok- tatási minisztérium	88
— — »A lőcsei oltárkép eredetéről«	209
— — ismerteti az »Archeol. közlemények« XI. köt. 2-ik füzetét	110
H e r t e l e n d y Zsigmondnak »Az azonos szóról« cz. munkájáról	114
H o r v á t h Géza a III. osztályba levelező tagnak választatik	145
H o r v á t h Ignácznak székf. értekezése megtartására haladék adatik	115
H o r v á t h Mihály a II. osztály elnökének megválasztatik	140
— — az osztályok és bizottságok közötti viszonyt szabályozó bizottságba megválasztatik	147
H u n f a l v y Pál: »Anthropologia, Ethnologia, Archaeologia, nyelvtudomány«	46
— — előterjeszti a »magyar helyesírásra« vonatkozó jelentését	161
— — bemutatja a »Nyelvtudományi közlemények« XIII. k. 2. füzetét és a »Nyelvemléktár« IV. és V. kötetét	164
— — az osztályok és bizottságok közti viszonyt szabályozó bizottságba a »Nyelvt. biz.« részéről kiküldetik	166
H u n y a d y Jenő: »A kúpszeleten fekvő 6 pont feltételi egyenletének külbőző alakjáról«	27
— — »Apollonius feladata a gömb-felületen«	66
— — »Emlékbeszéd J. V. Poncelet k. t. fölött«	187
I g a z g a t ó tanácsban megüresedett két hely betöltését a nagy gyűlés elha- lasztja	144
I p o l y i Arnold: »Emlékbeszéd Czinar Mór l. t. fölött«	56
— — Czinar fölötti emlékbeszéde tiszt. díját a II. oszt. részére följajálja	86
— — jelentése De Linas »Les origines sat.« munkájáról, s egyszersmind »A magyar ötvös- és zománczműről« cz. munkája De Linas-nak megküld- etik »	152
J a k a b Elek: »Emlékbeszéd Szentkirályi Zsigmond l. t. fölött«	20
— — »Tanulmányok Erdély XVIII. századbéli jogi történetéből«	177
J e n d r á s s i k Jenőnek: »Az egyetemi élettani intézet leírása« czimű érteke- zése az »Évkönyvek«-be fölvétetik	22
J o r d á n s z k y Codex kikéretik az esztergomi érseki könyvtárból	22
J u t a l m a k (az I. II. III. osztályéi) kitűzése	140. 141

Karácsonyi-féle drámai pályázatra érkezett pályaművek bemutattnak	2
— — jutalom ismételt ki nem adása eseteire az Ügyrend 117. §-ának módosítása	141
— — drámai pályázat föltételeinek módosításába beleegyezését tudatja gr Karácsonyi Guidó	165
Károlyi Árpádnak az állami ösztöndíj továbbra is engedélyeztetik	22
Károlyi György gr. haláláról jelentés s elhunytá alkalmából határozatok	194
Kaszás Ferencz Kazinczy Ferencz-féle leveleket ajándékoz	152
Kazinczy-alap ingatlanainak haszonbérleti szerződése	40
Keleti Károly a Bodio Lajos által följánlott könyveket beküldi	23
— — lemondása a nemzetgazd. s statisztikai bizottság előadói tisztéről	58
— — a nemzetgazdasági és stat. bizottság előadója marad	88
— — az osztályok és bizottságok közötti viszonyt szabályozó bizottságba megválasztatik	147
— — »Emlébeszéd Fényes Elek l. t. fölött«	209
Kenessey Kálmán a nemzetgazd. és stat. bizottság tagjának választatik	88
Kerpely Antal a III. osztályba levelező tagnak választatik	145
— — »A vas chemiai alkata és keménysége közötti vonatkozások.« Székf. ért.	191
Kimithy Sándor végrendeleti hagyatéka	14
Klein Gyula: »Előleges jelentés a tengeri moszatokra vonatkozólag tett kutatásainak eddigi eredményéről«	103
Klössz György fénykép-albumát a műtörténelmi kiállítás tárgyairól beküldi a v. és közokt. miniszter az akad. könyvtár számára	113
Koch Antal: »Ásvány- és közettani közlemények Erdélyből«	31
Konkoly Thege Miklós: »A napfoltok és a nap felületének kinézése 1876-ban s pár szó a villanyos érintő készülékekről, melyek jelenleg csillagászati óráknál használatban vannak.« Székf. ért.	8
— — »A hullócsillag-megfigyelések 1-ső része, melyek a magyar korona területén történtek 1871. jan. 1873. végeig«	8
— — »Néhány állócsillag spectruma«	32
— — »Hullócsillag-megfigyelések 1874., 1875., 1876.«	32
— — »A hold vörös színe a teljes fogyatkozásnál«	66
— — »A potsdami astrophysikai observatorium rövid ismertetése«	193
Kont Gyulának »A potentialis energia sat.« cz. értekezése felolvasására engedély adatik	224
Korponai János: »Magyarország harcz-története« cz. munkája a III. osztálytól a II. osztályhoz tétetik át	58
Költségvetés — akadémiai — 1877-re	35
— — utasítás az osztályokhoz	37
— — (I. osztály) tételei	86
Költségek (általános) fedezése iránt intézkedés	146
Königsbergi természettani egylet csereviszonyt kér	171
— — a könyvt. bizottság a III. osztály kiadványaira nézve a csereviszonyt 1877-től kezdve elfogadja	224

Könyvtári bizottság javaslatai az akad. kiadványok ingyen küldését kérő folyamodványokra s a közelebb fölajánlott csereviszonyok iránt 59. 187. 224	
Könyvtárnoki jelentés	147
Közülés előadási sorrendje	116. 139
Krenner József: I. »A grönlandi kryolit kristály rendszere és optikai tulaj- donságai«	109
— — II. »Pachnolit és Thomsenolit grönlandi ásványokról«	—
— — »A verespataki arany lemezekről«	178
Kabinyi Lajos: »Vasúthálózatunk életkérdései« cz. munkájáról a nemzet- gazd. s statiszt. bizottság véleménye	58
— — »Iparunk« cz. munkáját s a »Házi ipar lapja« programját megismer- tetés s kiosztás végett több példányban beküldi	89
— — »Vasúthálózatunk életkérdései« cz. munkája segélyzéséről	115
Kulifay örökösök érdekében zálogjog kitörlési végzés	145
Kurländer Ignác és Gruber Lajos: »Az 1874. V. (Borelli-féle) üstökös def. pályaszámítása«	178
 Lendvai (Alsó) polg. iskola az akad. kiadványokat kéri	23
Lenhossék József: »Egy polymicroscopium és a Malpighi-féle veselobrok«	8
— — »Egy magyarországi mesterséges makrokephal és egy barbárkori ko- ponyáról«	97
Lembergi Ossolinszki-intézet összes kiadványait megküldi, s a monumentákat kéri	23
Levasseur Emil a II. osztályba külföldi tagnak választatik	145
— — köszönő levele akad. k. taggá választásáért	171
Levéltári (magyar, orsz.) okiratok kikülsőnzése akad. tagok részére	88
De Lina Károly »Origines de l'orfèvrerie cloisonnée« cz. munkája észrevéte- lezés végett Ipolyi Arnold s Henszlmann Imre uraknak adatik át	115
— — »Les origines sat.« cz. munkájáról Ipolyi Arnold jelentése	152
Ljubics Simon munkája segélyzéséről	40
— — részére a kért segély nem adatik meg	57
Lojka Hugó: »Adatok Magyarhon zuzmó-virányához«	129
Lónyai Menyhért gr. az akadémia elnökének megválasztatik	143
— — Széchenyi István iratai ügyének mibenlétéről előterjesztést tesz	167
— — jelentést tesz a gr. Széchenyi István irodalmi hagyatékának átvételére kiküldött bizottság működéséről sat.	209
Lukács Béla a nemzetgazd. s statisztikai bizottság tagjául választatik	58
 Marczibányi mellék-jutalom tárgyában jelentés	140
— — Domanovszky Endre »A bölcsészet története« cz. munkája II. kö- tetének kiadatik	140
Margitay István hagyománya	145
Maros-Tordamegye részére tervezett új czimer bírálatra adatik ki	171
— — az archaeologiai bizottság jelentése e tárgyban	18.

Martin Lajos: »A változtatási hánylat alkalmazása a propeller-fölület egyenletének lefejtésére«	63
Matematikai s természettudományi értekezéseknek negyedréti alakban nyomtatása iránt a III. oszt. javaslata	210
Mátray Gábor fölött emlékbeszédet mond Bartal István	87
Mayr Aurélnak felolvasási engedély adatik	114
— — »Az úgynevezett lágy aspiráták phonetikus értékéről az ő indben«	131
Merényi mérnök két értekezést nyújt be bírálatra	167
Miskovszky Victor a poprádi kath. templom régi falfestményeinek egy részletét küldi be	22
Mihalkovics Géának: »Az agy fejlődése stb.« cz. értekezése az »Évkönyvek«-be főlvetetik	22
Molnár János: »Egy budai ásványviz elemzéséről«	13
Nádasdy költői jutalomra érkezett pályaművek bemutattnak	3
— — pályázatnál a jutalom ki nem adatik	139
Nagygyűlés napjai kitűzetnek	115
Nagy Iván jelentése Szörénymegye czimeréről	19
— — az arch. bizottság tagjául választatik	187
Nagyvárdi állami főreáltanoda számára a megfelelő kiadványokból főlösleges példányok küldetnek	225
Nendtvich Károly jelentést tesz az Akadémia vegy- és természettani szertár eszközeinek s könyveinek átadása fől	171
Nemzetgazdasági és statisztikai bizottság határozata havonként tartandó nyilvános értekezletei tárgyában	58
Névtelen bírálat végett beküldi: »Az ember epósza« című munkáját	114
Nyitrai kegyesrendű főgymn. az Akadémia kiadványait kéri	22
— — az akad. kiadványok megküldetnek	59
Oklevelek kivétele iránt az orsz. levéltárból, az »Anjou-kori oklevéltár« szerkesztője s munkatársai használatára	58
Oldenburgi »Verein f. Alterthums-Kunde« cseréviszonyt ajánl	23
— — cserepéldányok az Arch. Közl. s Arch. monumentákból küldetnek	59
Orientalisták florenczi congressusa alkalmára kitűzött pályahirdetmény	88
Ortvai Tivadar: »A magyarországi Dunaszigetek alakja és iránya stb.«	182
Parlatore Fülöp k. t. haláláról jelentés	171
Párisi magyar egyesület számára kiadványokat kér Zichy Mihály	167., 171
Pauler Gyula a II. osztályba rendes tagnak választatik	145
Paulini J. J. előfizetési felhívása az ázsiai harczter földképére	167
Paur Iván levele, melyben jelenti, hogy gr. Széchenyi Béla, dicsőült atyjának irományait az Akadémia tulajdonául átengedi	224
Pesty Frigyes: »Brankovics György rácz despota birtokviszonyai Magyarországhban és a despota czim«	4
— — jelentése Szörénymegye czimeréről	19

P e s t y Frigyes a II. osztályba rendes tagnak választatik	145
P h y s i k a i szertár ügyében intézkedés	146
— — átadásával Nendtvich Károly és Szabó József megbizatnak	165
P l o s z Pál dr.: »A peptonok vegyi természete és bomlásának módja a szerve- zetben«	126
P o d h o r s z k y Lajos: »Magyar-sinai nyelvhasonlítás«	66
— — philologiai munkája ügyében véleményes jelentés a közokt. minisztéri- umhoz	88
P o n c e l e t J. V. k. t. fölött emlékbeszédet mond Hunyady Jenő	187
P ó r Antal: »Enea Silvio de Piccolomini viszonya Magyarországhoz.« Székf.	206
P o z s o n y m e g y e i régészeti egyesületnek az Arch. Értesítő küldetik	59
P r e y s z Mór haláláról jelentés	87
P u l s z k y Ferencz az I. osztály elnökének megválasztatik	140
— — köszönő levele a múzeumnak megküldött akad. kiadványokért	152
— — »A török szultán által a budapesti egyetem könyvtárának ajándékozott Corvinákról«	155

R á t h Károly, budapesti főpolgármester J ó z s e f főherczeg születése százados

évforduló ünnepélyére veretett emlékérmeket küld be	22
R é t h y Mór: »Válasz Martin észrevételeire«	212
R i c k Gusztáv: »Az erdőbényei ásványviz vegyi elemzése«	191
R ó m a i »Accademia dei lincei« csereviszonyt kér	171
— — a könyvt. biz. a III. oszt. és az archaeol. bizottság kiadványainak meg- küldését határozza el	224

S á m u e l-díj (1876-ki) Simonyi Zsigmond »Az ugor mód-alakok« cz. értekezésé- nek adatik ki

nek adatik ki	139
S c h i r k h u b e r Mór: l. t. haláláról jelentés	171
S c h l a u c h Lőrincz szatmári püspök, egyházmegyéje nagy térképét küldi be	23
S c h o l z Ágoston: »A kúpszeleten fekvő 6 pont és a hexagrammum mysticum tétele«	28
S c h u h József: »Adatok a járulékos gyökerek fejlődéséhez«	31
S i m o n y i Zsigmond: »Az ugor mód-alakok« cz. értekezése az 1876-ki Sámuel- díjat nyeri	139
S o l y m o s Béla által beküldött Hyde-Clark-féle értekezésről	114
S t a u b Mór: »Fiume és legközelebbi környékének floristikai viszonyairól«	101
S t e i n e r Antal: »Vizsgálatok a fulminátok vegyalkata fölött«	66
S t i r i a i tört. társulat részére az »Archaeologiai Értesítő« megküldetik	187
S t o r c h Adolf munkája véleményadás végett áttétetik az I. osztályhoz	59
— — »Etymologie stb« című beküldött munkájáról vélemény	114
S z a b ó József az osztályok és bizottságok közti viszonyt szabályozó bizottságba a math. és term. tud. bizottság részéről kiküldetik	166
— — »A moraviczei sugaras serpentintről«	180
S z a l a y Ágoston haláláról jelentés	139

Széchenyi Béla gr. kérelme Bálint Gábor segélypénzének továbbra is folyóvátétele iránt	145
— — fölkéretik, hogy gr. Széchenyi István nála levő irományait felhasználás végett az Akadémia rendelkezésére bocsássa	209
— — tudatja, hogy a kért irományokat az Akadémia tulajdonául átengedi	224
Széchenyi Istvánnak Scitovszky hg.-primáshoz intézett levelét beküldi Helcz Győző	59
— — négy levelét beküldi ifj. Bertha Sándor	115
— — iratai ügyének mibenlétéről elnöki előterjesztés	167
— — irodalmi hagyatéka átvételére kiküldött bizottság működéséről jelentés	209
Szécsen Antal gr. a II. osztályba tisz. tagnak választatik	145
Székelv kivándorlási alap tisztázása	40
— — alap országos kezelés alá vétele iránt újabb felterjesztés	40
Székelv-kereszturi unit. középtanodának az akad. kiadványok megküldetnek	59
Szentkirályi Zsigmond l. t. fölött emlékbeszédet mond Jakab Elek	20
Szilády Áron bemutatja a »Régi magyar költők tára« I. kötetét	220
Szilágyi Sándor: »Carrillo Alfonz diplomatiái tevékenysége Erdélyben«	55
Szily Kálmán indítványa ügyében: »Az osztályok s állandó bizottságok közötti viszony megállapítása« bizottság kiküldetése határoztatik	115
— — az osztályok és bizottságok közti viszonyt szabályozó bizottságba a III. osztály részéről kiküldetik	166
Szinnyei József (ifj.) pályaműve Gorove-jutalmat nyer	140
Szolnok-Dobokamegye részére tervezett új czimer bírálatra adatik ki	171
— — az archaeologiai bizottság jelentése e tárgyban	187
Szörény-megye czimere tárgyában Nagy Iván és Pesty Frigyes jelentései	19
— — czimere ügyében az arch. bizottság kéri föl véleményadásra	19
— — czimere tárgyában az arch. bizottság véleménye	56
— — a vélemény elfogadtatván, fölterjesztetik a belügyminisztériumhoz	57
Sztoczek József a III. osztály elnökének megválasztatik	140
Tagajánlatok az osztályok részéről	142. 143
Tagválasztások	144. 175
Teleki-drámai jutalomra érkezett pályaművek bemutattnak	1
— — drámai pályázatról jelentés	71
Teleki József gr. örökösei a »Hunyadiak kora« hátralevő kötetei költségeinek folyóvátételére fölkéretnek	167
Teschler György »Adatok a dentinfogak finomabb szerkezetének megismertetéséhez«	156
Télffy Iván: »Eranusz«	43
Térkép-et küld be a földm. és keresk. minisztérium Magyarország állat-egészség-rendőri szervezetét, állattenyésztését stb. ábrázolót	147
Than Károly: »Vegyeréltani vizsgálatok I.«	119
Thanhoffer Lajos: »A gyuladásról«	177
Thewrewk Emil a Festus-codex iránt kérelmet terjeszt elő	187

The w r e w k Emil »A Corvinabeli Festus-Codexről«	197
Th i e r s Adolf k. t. haláláról jelentés	171
T o d a r o: »Hortus botanicus panormitanus« cz. diszmunájáért a math. és ter. mészettud. biz. összes közleményei s az »Icones selectae« füzetek küldet- nek cserébe	88
T ó t h Lőrincz emlékbeszédet mond Bertha Sándor fölött	147
T ö r ö k o r s z á g európai részének térképére előfizetési felhívást küld a cs. k. ka- tonai földrajzi intézet	165
T ö r t é n e l m i bizottság jelentése az 1877-ik évre tervezett kiadványokról	19
T r e b i t s h Ignác, magyar földhitelintézeti főkönyvvivőnek százhusz arany tiszteletdíj utalványoztatik	85
Ü l l é s s o r, akadémiai 1878-ra	225
Ü g y é s z i jelentés	40
Ü g y r e n d 117. §-ának módosítása a Karácsonyi-jutalom ismételt ki nem adása- nak esetére	141
— — módosított szövege, a gr. Karácsonyi-féle drámai pályázatról	165
V a d n a i Károly: »Jelentés a gr. Teleki József-féle drámai pályázatról«	71
V á m b é r y Ármin: »A török-tatár nyelvek szónyomozásai szótáráról.« Székfog- laló érték	15
— — »A turkománok nyelvéről, s Makhdumkuli turk. költő műveiről«	181
V é s z Armin: »Egy részletes különbzék egyenlet egészlése«	66
V i l l a r i Pasqual a II. osztályba külső tagnak választatik	145
— — köszönő levele akad. k. taggá választatásaért	171
V o l f György az I. osztályba levelező tagnak választatik	141
W e n z e l Gusztáv: »Magyarország városai és városjoga a múltban és jelenben«	85
— — »A XV. századbéli tárnokjog«	113
— — »A négy Thurzó püspök a XVI. században«	182
Z i c h y Antal az I. osztályba tiszteleti tagnak választatik	147
Z l i n s z k i Imre: »A telekkönyvi intézmény befolyása a tulajdonjog szerzésére és érvényesítésére.« Székf. ért.	18
Z r i n y i-emlék feliratát a kik. bizottság elkészítvén, bemutatja	54

F 1922/23-435.